Právnická fakulta Univerzity Karlovy

Katedra právních dějin

Rigorózní práce :

Protektorát Čechy a Morava : právo nástroj nacistické expanze

The Protectorate of Bohemia and Moravia: law as an instrument of Nazi expansion

Mgr. Zuzana Krýlová, LL.M.

Konzultant: Prof.JUDr.PhDr.Karolina Adamová, DSc.

V PRAZE 2014

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji tímto, že jsem rigorózní práci na téma “Protektorát Čechy a Morava : právo nástroj nacistické expenze“ zpracovala samostatně. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, jsou uváděny v poznámkách a seznamu použitých pramenů a literatury. Tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1.prosince 2014

.....

podpis

Tuto práci věnuji k nedožitým devadesátinám mému dědovi, Františku Jílkovi (6.6.1924 - 22.3.2014), ročníku 24, nuceně nasazenému v Německu, který mně byl inspirací a moudrým rádcem.

OBSAH

ÚVOD.....9

I. Kapitola

1.HISTORICKÉ OKOLNOSTI VZNIKU PRTEKTORÁTU.....14

1.1 Protektorát – „kultivovaný model“ nacistické expanze k uklidnění mezinárodní veřejnosti.....15

1.2 Protektorát, jako týlové zázemí třetí říše – zdání normality každodenního života.....18

1.3 Protektorát jako budoucí německý prostor.....21

1.4 Dvojkolejnost protektorátní správy a tzv. právní dualismus se svrchovanosti nacistické vůle v normotvorbě 23

1.5 Protektorát jako „zákonné bezpráví"... 25

II. Kapitola

2. PROMĚNA PRÁVA NA "PRÁVO BEZPRÁVÍ"

2.1. Etapy vývoje dvojkolejnosti veřejné správy a „právního dualismu“ v protektorátu v závislosti na proměnách okupační politiky.....27

2.1.1. Vojenská okupační správa od 15. března do 15.dubna 1939 30

2.1.2 Období od 15. dubna 1939 do konce roku 1940 – (autonomní normotvorná pravomoc protektorátních orgánů odvozena z recipovaného ústavního zákona č. 330 Sb. z 15.12.1938 o mimořádné moci nařizovací,

jako aspekt kontinuity s tzv. II. republikou.....37
2.1.3 Období od roku 1941 do února 1942 - normotvorná pravomoc protektorátních orgánů odvozena od říšského zmocnění 42
2.1.4 Období od února 1942 do počátku 1943, tzv. Heydrichova správní reforma –zrušena normotvorná pravomoc protektorátní vlády, prostoupení autonomních orgánů německými silami, přímý vliv německých sil na výkon autonomní správy.....46
2.1.5 Období od počátku roku 1943 do konce protektorátu – totální válka, německý státní ministr K.H.Frank dominantní normotvůrce protektorátu.....51
2.2 Právní „dualismus“ : říšská a tzv. autonomní normotvorba.....55
2.2.1 Říšská normotvorba upravující život v protektorátu- normotvorba orgánů říše zmocněných pro vydávání předpisů pro celou říši
2.2.1.1 Nařízení a výnosy vůdce – rámcová právní úprava.....57
2.2.1.2 Říšské zákony *(Reichsgesetze),* vládní zákony *(Regierrungsgesetze),* sněmovní zákony *(Reichstagsgesetze),* lidové hlasování *(Volksgesetze).*.....60
2.2.1.3 Nařízení s mocí zákona ministerské rady pro obranu říše.....60
2.2.1.4 Nařízení říšských ministrů.....61
2.2.2 Normotvorba orgánů říše zmocněných pro vydávání předpis pouze v protektorátu
2.2.2.1 Nařízení říšského protektora.....62
2.2.2.2 Nařízení německého státního ministra pro Čechy a Moravu K.H.Franka od srpna 1943 – 1945.....63
2.2.2.3 Nařízení vrchních zemských radů *(Oberlandrat)* 64
2.2.2.4 Rozhodnutí úřadů říšské pracovní služby nebo pověřenců německé pracovní fronty s protektorátní působností apod.....65
2.2.3 Tzv. autonomní normotvorba protektorátních orgánů
2.2.3.1 Dekrety státního presidenta.....66
2.2.3.2 Nařízení vlády, opatření vlády a jednotlivých ministrů.....66
2.2.3.3 Normotvorba zemských a krajských úřadů.....69

2.2.3.4 Publikace právních norem.....69
2.3 Nacistická politika expanze v obsahu právních norem
2.3.1 Kategorizace obyvatelstva, jako předpoklad tzv. konečného řešení národnostních otázek – české, židovské, romské; převýchova, vysídlení, likvidace.....74
2.3.1.1 Osoby s německou státní příslušností - výsadní postavení.....75
2.3.1.2 Osoby s protektorátní příslušností – jako objekt zastrašování a perzekuce.....82
2.3.1.3 Osoby podléhající rasovým předpisům, zbavené právní ochrany a základních lidských práv, židé a Romové – jako objekt teroru likvidace.....90
2.3.1.4 Implementace rasových principů do veřejného i soukromého práva; rasové definice, tzv. árijské paragrafy.....102
2.3.2 Pracovní zotročení – různé formy nedobrovolného pracovního nasazení (pracovní povinnost, řízení práce, přikazování k práci, ochranná služba, TNH, Totální nasazení na pracovní frontě (*Totaleinsatz*).....110
2.3.2.1 "Dobrovolný pracovní nábor " (1939-1940).....112
2.3.2.2 Nedobrovolný pracovní nábor-nucená práce.....115
2.3.2.3 Všeobecná pracovní povinnost a přikazování k práci.....121
2.3.2.4 Totální nasazení na pracovní frontě a jeho institucionální zajištění.....133
2.3.3 Diskriminace oblasti vzdělávání a kultury - omezení přístupu ke vzdělání
2.3.3.1 Školství.....150
2.3.3.2 Kultura.....155
2.3.4 Hospodářská exploatace 158
2.3.4.1 Přechod z mírového hospodářství na válečné.....158
2.3.4.2 Korporativismus.....161
2.3.4.3 Pronikání německého kapitálu do průmyslu.....162
2.3.4.4 Systém nucených odvodů v zemědělství.....163

2.3.4.5 Koncentrace výroby, zavírání podniků.....165
2.3.4.6 Absolutní podřízení hospodářství země potřebám totální války (1943-1945.....166
2.3.5 Ingerence do soukromoprávní sféry.....167
2.3.6 Vyvlastňování půdy a budování vzorových modelů německého osídlení.....167
2.4 Vynutitelnost "práva" bezpráví
2.4.1 Správní trestání.....171
2.4.2 Opatření bezpečnostních orgánů říše a aplikace německého trestního práva nacistickými soudy
2.4.2.1 Opatření německé bezpečnostní policie.....176
2.4.2.2 Wehrmacht a Waffen-SS.....180
2.4.2.3 Aplikace německého trestního práva 181
2.4.2.4 Soudy.....183
2.4.3 Intenzivní teror..... 191
2.4.3.1 Heydrichiáda.....192
2.4.3.2 Tzv. stanné soudy.....195
2.4.3.3 Před popravčí četou.....201
2.4.3.4 Pankrácká sekyrárna.....205

ZÁVĚR.....208

POZNÁMKY.....214

Zkratky.....275

PRAMENY PRÁVA, LITERATURA, INTERNETOVÉ ZDROJE.....278

Dodatek k pravopisu.....283

Resumé, klíčová slova, abstrakt.....284

Résumé, key words, abstract..... 286

Fotografická příloha.....288

ÚVOD

Přestože od okupace zbytku Československa a vzniku Protektorátu Čechy a Morava v roce 1939 uplynulo už tři čtvrtě století, je toto téma stále živé, vyvolává emoce i zájem badatelů. Český národ v této těžké zkoušce obstál, ale abychom mohli čerpat poznání z této historické zkušenosti, je třeba mít stále na zřeteli hloubku nacistického zla, které ze zločinu udělalo banalitu. *"Jedu do Osvětimi, líbám. Tvůj Heini."*, píše Himmler své manželce před jeho cestou do továrny na smrt.(1) Zločin byl povýšen na státní politiku a úřední mašinerie přeměněna v nástroj vyhlazování celých národů.(2) Nelze proto souhlasit s těmi hlasy, které nacistické zlo relativizují a tvrdí, že *"ti, co v Lidicích zabíjeli žádné zrůdy nebyli, oni byli jen obyvateli zase jiných Lidic"* (3) protože *"gauneři i lidé dobří byli jak mezi Němci, tak mezi Čechy"* a je na ně třeba hledět *"prizmatem jejich vlastní odpovědnosti"*.(4) Odpovědnost nacistického režimu za jeho zločiny by se tak rozplývala a přesouvala "pouze" na jednotlivce-gaunery.

Takovýmto zjednodušením se nejenže nelze dobrat příčin vzniku a expanze nacismu, ale ani se účinně bránit jeho neonacistickým recidivám. *"Německo je si vědomo své historické odpovědnosti. Proto musí být nejvyšším přikázáním veškerého politického jednání zabránit opakování války a teroru,"* uvedl u příležitosti 70. výročí vyhlazení Lidic a Ležáků německý prezident Joachim Gauck. (5) Zbývá ještě ujít kus cesty.....dosud například Německo paušálně nezrušilo platnost rozsudků nacistických soudů nad zavražděnými a umučenými českými vlastenci. (6)

S relativizací zločinů nacismu jde ruku v ruce i srovnávání nesrovnatelného, kdy na pomyslnou misku vah jsou na jedné straně kladeny válečné zločiny a genocida celých národů, na straně druhé kriminální činy jednotlivců páchané v poválečné odvetě. *„Součet všech poválečných neobhajitelných a ničemu dobrému neprospívajících činů, ke kterým došlo na našem území, svým rozsahem nemůže ani zdaleka vyrovnat tomu, co se v předchozích letech každou hodinu dělo v koncentračních táborech, ve věznicích,*

na válečných bojištích a v nacisty okupovaných oblastech,“ prohlásil mj. český prezident Václav Klaus u příležitosti výročí tragických událostí z listopadu 1939.(7)

I když zločinná podstata nacismu byla již dávno demaskována a jeho zločiny souzeny, zůstává stále dosti prostoru ke vznášení dalších otázek a hledání odpovědí. Americký historik Chad Bryant ve své knize Praha v Černém klade nevyřčenou otázku, když mj. píše, že *"protektorát byl prvním neněmeckým územím, které nacistické Německo okupovalo. Během oněch dlouhých šesti let nacistická vláda naprosto změnila hospodářství, politické praktiky a vztahy mezi lidmi...Na více než 400 000 českých úředníků dohlíželo celkem 10 000 úředníků německých a byrokratický aparát fungoval podle téměř všech zpráv hladce až do konce války."* (8) Do jaké míry k této radikální proměně země přispělo právo formované nacisty a kde byly jeho hranice, jako nástroje nacistické expanze? Mohla tzv. autonomní normotvorba českých protektorátních orgánů otupit a zbrzdit hlavní postuláty nacistické politiky spočívající v hospodářském vydrancování země, implementaci rasových předpisů, kategorizaci obyvatelstva a germanizaci celého prostoru, nebo naopak byla předurčena ke spoluúčasti na jejich uskutečňování?

Tato práce má být malým příspěvkem k bližšímu poznání mechanismů při uskutečňování expanzionistické politiky nacistů, k jejímž účinným nástrojům pařilo i nacistické právo nebo výstižněji "právo bezpráví". Právě při bližším pohledu na reálie protektorátu je třeba ještě více ocenit chování českého obyvatelstva, které se ve svém celku nikdy nesmířilo s nacistickou okupací a tam, kde to bylo možné, se jí vzpíralo i za cenu života. Není proto pravda, že se Čechům *"toho v protektorátu zas tolik nedělo"* (9) a že se *"Češi vždy snažili na dějinných křižovatkách....bezbolestně vyplout"*. (10)

Období Protektorátu Čechy a Morava je v odborné literatuře velmi bohatě zpracováno a věnují se mu již generace historiků, právníků, filosofů… Bezesporu pozitivním pro toto bádání je jeho kontinuita, kdy i ve víru společenských přeměn zůstává pohled na to dramatické období našich dějin v podstatných rysech nezměněn, i když s jinými akcenty většinou v hodnocení významu různých odbojových hnutí a v daleko otevřenějším pohledu na problematiku kolaborace

apod. O tom, že je toto téma stále živé svědčí i díla nové generace badatelů, která v poslední době vyšla a z nichž autorka bohatě čerpá : Heleny Petrův "Zákonné bezpráví, Židé v Protektorátu Čechy a Morava", syntetická práce Pavla Maršálka "Pod ochranou hákového kříže, Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945", působivá kniha Vojtěcha Kyncla "Bez výčitek", mapující teror vůči českému obyvatelstvu za heydrichiády, očekávaný první díl edice dokumentů k atentátu na R. Heydricha od Vojtěcha Šusteka a dokumentů "Pracovali pro třetí říši" od Zdeňky Kokoškové, Jaroslava Pažouta a Moniky Sedlákové. Nelze nezmínit ani knihy Stanislava Motla, naposledy "Oběti a jejich vrazi", které dostávají tuto tragickou problematiku do povědomí široké veřejnosti. Zasloužený zájem vyvolal i obsáhlý "Průvodce protektorátní Prahou" od Jiřího Padevěta, který se stal v soutěži Magnesia Litera i knihou roku 2014, což mj. svědčí o velkém zájmu čtenářů o toto historické období.

Pozornost protektorátu věnují i zahraniční autoři. Kromě již zmiňovaného americké historika Chad Bryana, který se zamýšlí nad některými národnostními aspekty Čech a Moravy a plány nacistů na jejich germanizaci, přichází mladý německý badatel René Küpper s fundovanou monografii K.H Franka, nikoliv jen jako toho věčně druhého, ale skutečného hybatele dění v protektorátu.

O aktuálnosti tématu svědčí i polemiky. Pavel Maršálek se například ve zmiňované publikaci mj. kriticky pozastavuje nad některými hodnoceními jiného známého badatel Vojtěcha Mastného v jeho knize Protektorát a osud českého odboje, který mj. píše, že *"přes počáteční obtíže se protektorátní průmysl přizpůsoboval nové tržní orientaci s pozoruhodnou lehkostí. České hospodářské časopisy vychvalovaly výhody spojení s velkým státem, zatímco vývozci bohatli na německé poptávce."* a dokládá to některými statistickými údaji. Podle P. Maršálka jde o *"hluboký omyl"* a přesvědčivě argumentuje, že ve skutečnosti nikdy o žádné partnerství nešlo a že české země nebyly pro nacisty *"nic víc než bohatá kolonie se značnými produkčními možnostmi, kterou lze vytěžit a jejíž význam pro zbrojní produkci je nezanedbatelný."* (11) Tato polemika ukázala, jak bez konfrontace s širším historickým kontextem, mohou být i suché statistické údaje zavádějící.

Kritika zazněla i od Vojtěcha Šusteka v úvodu jeho výše zmiňované edice dokumentů na adresu Čestmíra Amorta, autora i v zahraničí hojně citované publikace "Heydrichiáda" z roku 1964, respektive Amortova závěru, že již před atentátem bylo rozhodnuto o Heydrichově působení ve Paříži, neboť, jak tvrdí Šustek, *"dosud nebyl uveřejněn a ani jinak v odborné literatuře citován jediný dokument, který by mohl věrohodnost Amortových 'zjištění' o plánovaném Heydrichovu pověření 'funkcí okupační správy' ve Francii alespoň nepřímo podpořit."* (12)

Instrumentalizace práva pro potřeby nacistů nepřestává vyvolávat debaty i mezi právními teoretiky o povaze takovéhoto „nepráva“, které po druhé světové válce vedly k formulování koncepce priority přirozeného práva, jenž má být výrazem základních a obecně uznávaných zásad morálky (spravedlnost), před pozitivním právem, zajišťovaným předpisy a mocí (právní jistota). V případě, že rozpor mezi pozitivním zákonem a spravedlností dosáhne „nesnesitelné míry“, musí zákon jako „nenáležité právo“ *(unrichtiges Recht)* spravedlnosti ustoupit. Takovýto vadný předpis je neplatný *ex tunc* a nestal se platným ani tím, že byl určitý čas aplikován a dodržován, k jeho nápravě již tedy nelze přistoupit derogací a jeho nahrazení právem novým. I proto Ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 3.sprna 1944 o obnovení právního pořádku předpisy z doby nesvobody - aniž by je označoval přívlastkem „právní“ - neruší, ale jen konstatuje, že nejsou součástí československého právního řádu. (13)

V I. kapitole své práce zasazuji vznik Protektorátu Čechy a Morava do konkrétních historických podmínek, daných jednak mezinárodními okolnostmi jeho vzniku a materiálními potřebami říše v předvečer válečného požáru, jednak dlouhodobějšími plány nacistů na ovládnutí tohoto prostoru a jeho germanizaci, a v hlavních rysech promítám tyto záměry do tvorby práva a jeho obsahu.

Máme-li právo definovat jako jeden z nástrojů nacistické expanze, nelze jej abstrahovat od procesu jeho vzniku, od toho, kým a jakým způsobem byla utvářena normotvorná vůle a jak se tyto parametry měnily v čase. Kapitola II. je proto v první části věnována fungování protektorátu od vojenské správy přes Heydrichovu reformu až po zánik tzv. dvoukolejnosti veřejné správy s akcentem na normotvorné procesy a "právní dualismus". V druhé části kapitoly, v níž

spatřuji těžiště své práce, se pak zabývám obsahem právních norem z hlediska konkrétních záměrů nacistické politiky v oblasti konečného řešení národnostních otázek, implementace rasových principů, germanizace, nucené práce, hospodářské exploatace a jejich vynutitelností v režimu správního a trestního práva, přičemž zvláštní pozornost věnuji tzv. intenzivnímu teroru, který nacisté realizovali i v rozporu s vlastními právními předpisy. V závěru práce se pak pokouším formulovat mé odpovědi na v úvodu položené otázky.

Čerpala jsem z příslušných dobových sbírek zákonů a nařízení, českých i německých, edic dokumentů a odborné a memoárové literatury, na které odkazuji v poznámkovém aparátu. Inspirující byly pro mě i rozhovory s pamětníky protektorátu a nuceně nasazenými a jejich svědectví v česko-německém projektu orální historie "Živá paměť".

Zvláště cenou pak byla pomoc mé konzultantky Prof.PhDr.JUDr. Karoliny Adamové, DSc., za což jí patří mé velké poděkování.

Zuzana Krýlová

Kapitola I

1. Historické okolnosti vzniku protektorátu

Ráno 15.března 1939 panovalo na celém území Čech a Moravy mimořádně nevlídné počasí. Teploměr ukazoval 0°C. V 5.30 hodin ohlásil rozhlas nařízení Hlavního štábu MNO, které informovalo všechna posádková velitelství o tom, že v 6.00 hodin německé vojsko zahájí obsazování republiky a že jakýkoliv pokus o odpor bude marný. Ještě téhož dne večer přijel na Pražský hrad A. Hitler s spolu s říšským ministrem vnitra W. Frickem, ministrem zahraničí J. Ribbentropem, šéfem říšské kanceláře H.H. Lammersem, státním sekretářem v říšském ministerstvu vnitra W. Stuckartem a Friedrichem Gausem, vedoucím právního oddělení ministerstva zahraničí a dalšími. (1)

Hitlerův příjezd se neodehrál triumfálně, ale s maximálním možným utajením. Když se Hitler zabydlel, uspořádal malou oslavu. Při této příležitosti porušil své vegetariánské a abstinentské zásady a k večernímu občerstvení měl pražskou šunku a plzeňské pivo. (2)

Teprve nastávající noc ukázala, jaký byl skutečný důvod Hitlerova náhlého a nečekaného příjezdu do Prahy. Výsledkem jeho porady s Ribbentropem a Stuckartem (3), která probíhala do pozdních nočních hodin, se stal Výnos vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 o zřízení Protektorátu Čechy a Morava *(Erlass des Führers und Reichskanzlers vom 16. März 1939 über das Protektorat Böhmen und Mähren),* který byl téhož dne zveřejněn v rozhlasovém vystoupení Ribbentropa. (4)

V článku 1 odst.1 byl protektorát, který zahrnoval 48 989 km2, definován jako „německým vojskem v březnu 1939 obsazená území bývalé Česko-Slovenské republiky“ náležející „od nynějška k území Velkoněmecké říše." Nehovořilo se tedy o historických zemích Čechy a Morava, ani o jejich teritoriální

integritě, protože tak mohl Hitler v případě údajných požadavků „na obranu Říše“ nařídit „pro jednotlivé části těchto území odlišná ustanovení“. (5)

Jak si Hitler představoval výklad protektorátního výnosu z 16. března 1939, objasnil státní tajemník Stuckart o devět dní později, 25.března 1939, na důvěrném setkání státních tajemníků ze všech říšských ministerstev. (6) Hitler si údajně přál, „aby se s Čechy jednalo formálně zdvořile, v konkrétní záležitosti, ale s největší přísností a neúprosnou důsledností. Vůdce je toho názoru, že Čech vzhledem ke svému charakteru nerozumí ústupnosti. Čech má sklon vnímat vstřícnost jako slabost.....Jak vládě protektorátu, tak podřízeným úředním místům musí být při všech úkonech jasné, že nejvyšší vládní moc je v rukou Říše. To ale neznamená, že bude z německé stany zasahováno do každého jednotlivého opatření." (7)

Na obyvatele tohoto nově vzniklého útvaru čekalo bezmála šest let (16.3.1939-4.5.1945) nejistot a strachu pod okupační mocí, kdy se hrálo o jejich další osud. Po ekonomickém vyždímání země a za "hluku vítězných slavností" mělo čekat na část z nich národní vykořenění a poněmčení, část měla být vysídlena a část zlikvidována, tak jako se stalo jejich nešťastným židovským spoluobčanům. Bylo to doba lámání lidských charakterů, ale i nepoddajnosti a hrdinství, ve které národ jako celek obstál.

1.1 Protektorát – „kultivovaný model“ nacistické expanze k uklidnění mezinárodní veřejnosti

Přestože se uzavřením Mnichovské dohody definitivně zhroutil nacisty nenáviděný versailleský systém a Německo dostalo od západních velmocí ve střední Evropě prakticky volnou ruku, byly samotné územní zisky realizované jejím prostřednictvím na úkor Československa pro Hitlera zjevným zklamáním. Hitler, který se zabýval otázkou ovládnutí českomoravského prostoru od počátku třicátých let v rámci své vize tisícileté Velkoněmecké říše, jejíž měly být Čechy a

Morava integrální součástí, měl skutečně jen málo důvodů k radosti. Připojení sudetoněmecké oblasti k říši nejenže nevedlo k požadovanému růstu a rozmachu německého hospodářství, ale neobsazené zbytky českých zemí nadále vnikaly hluboko do „velkoněmeckého prostoru“, čímž zabraňovaly vzniku uceleného operačního a týlového zázemí. Toto „týlové zázemí“ mělo přitom pro uskutečňování agresivních záměrů nacistů mimořádný význam, neboť na počátku 30. let minulého století představovalo Československo největšího světového exportéra zbraní s velkým průmyslovým potenciálem. Bylo proto pouze otázkou času nebo – lépe řečeno – příznivé mezinárodní situace, kdy dojde k obsazení i zbytku českých zemí německou brannou mocí a spustí se akce *"Březnový vítr"*.

V den agrese 15.řezna 1939 už nacisté nepočítali s vojenskou obranou a obsazení "zbytku Česka" mohli mezinárodní veřejnosti prezentovat jen jako "pacifikační akci", (8) a to i s ohledem na výsledky jednání Háchy s Hitlerem v Berlíně z noci na 15.března 1939, které Německo interpretovalo jako projev vůle česko-slovenského prezidenta vložit osud českého národa a země do rukou vůdce německé říše s cílem udržení pokoje, míru a pořádku v této části střední Evropy. F. Gaus v této souvislosti zdůrazňoval, že je žádoucí udržet "fikci, že nový režim je založen na dohodě s existující úřední česko-slovenskou vládou a ne na svévolném rozhodnutí okupační moci." (9) Ve skutečnosti bylo o obsazení "zbytku Česka" předem rozhodnuto, kromě toho ústavní listina z roku 1920 nepřipouštěla, aby se hlava státu vzdala státní suverenity. (10)

Za daných mezinárodně politických okolností, kdy politika appeasementu ještě stále udržovala v Evropě podivný mír, museli nacisté zvažovat, jakou formou připoutat české země k říši, tím spíše, že již v plném proudu probíhaly přípravy útoku na Polsko a nacisté doufali, že i tato agrese u západních mocností projde v tónu usmiřování, bez adekvátní reakce. Okupace českých zemí proto měla být pro světové veřejné mínění co nejstravitelnější. Kromě toho měl být v zorném úhlu dobyvatelských plánů Berlína vytvořen kultivovaný model anexe přijatelný i pro jeho další oběti. Podle vůle vůdce se režim v Čechách a na Moravě, "jako první ztělesnění německých představ o protektorátu měl vyhnout čemukoliv, co by mohlo odradit jiné národy, které by v budoucnu mohly požádat o připojení k Německé říši jako protektoráty", vysvětloval později Stuckart. (11)

Počáteční snaha nacistů dále nevyostřovat mezinárodně politickou situaci spolu se skutečností, že území Čech a Moravy představovalo oblast přímé německé expanze, předurčené k zapojení do říše, byly příčinou toho, proč náleželo protektorátu mezi ostatními okupačními režimy nacistů zvláštní místo a proč mu byla ve statutu „propůjčena“ autonomie a samosprávnost *(Das Protektorat Böhmen und Mähren ist autonom und verwaltet sich selbst.)*. (12) Později, po rozpoutání válečného požáru se však Hitler od myšlenky "autonomie" pro porobené národy odvrátil : „Malé státy musíme co nejrychleji zničit. Jedině Němci mohou vybudovat jednotnou Evropu....Samospráva je cestou k samostatnosti. Demokratickým zřízením si neudržíme to, čeho jsme se zmocnili násilím.“, vysvětloval vůdce v roce 1943 svým velitelům a gauleiterům. (13)

Už samotný termín „propůjčení“ používaný soudobou propagandou naznačoval, že se jedná jen o dočasné uspořádání, které může být kdykoliv podle potřeb okupační moci změněno. Formulace v Hitlerem zjevně jako provizorium míněném výnosu, který vytvořil státoprávní základ protektorátu, byly uvědoměle vágní, což otevíralo značný prostor svévolnému výkladu německou stranou. Autonomie nebyla jednoznačně definována ani teritoriálně, ani s ohledem na české obyvatelstvo nebo protektorátní správu.

S přijatelností protektorátu pro zahraničí úzce souvisel i výběr osoby prvního protektora. Na 18.března 1939 si Hitler do hotelu Imperial ve Vídni předvolal Konstantina von Neuratha, aby jej jmenoval protektorem v Čechách a na Moravě. (14) Před útokem na Polsko Hitler stále doufal v ústupky ze strany Británie a Francie. „Von Neurath je jediná možnost,“ ujišťoval pochybujícího Goebbelse. „V anglosaské světě si ho váží jako distingovaného člověka. Jeho jmenování uklidní mezinárodní situaci: svět se dozví, že netoužím vzít Čechům jejich národní život.“ (15) Také von Neurath po válce vzpomínal, že usmiřování západních mocností bylo jedním z důvodů, proč, jak mu Hitler řekl, byl jmenován říšským protektorem. (16)

Ještě důležitější pro jeho jmenování bylo, že "v Hitlerově přítomnosti se velký, korpulentní muž až trapně měnil ve vždy ochotného podřízeného, který byl jakoby na jehlách, jen aby byl potřebným". (17)

Neurathova servilita a bezzásadovost se ostatně v plné nahotě projevily později. Teprve po vítězství nad Francií v létě 1940 se nacisté považovali za natolik silné, aby k řešení českého problému přistoupili komplexně a zcela bez skrupulí. Mezinárodní ohledy byly již dávno pryč a s nimi i někdejší úvahy z počátku okupace o uspořádání středoevropského prostoru mezinárodní dohodou. Opojení snadným válečným úspěchem přímo nahrávalo radikálním a nemilosrdným řešením. V takové atmosféře pak vznikají v pozdních letních měsících 1940 dvě memoranda k této otázce: distingovaného "diplomata" Neuratha a SS-Obergruppenführera Franka. (18) Jejich východiska byla v podstatě stejná: „úplná germanizace prostoru a lidí“, kdy Neurath hovoří o "vypuzení" *(Abstossen)* nepohodlné části obyvatelstva a Frank o „zvláštním zacházení" *(Sonderbehandlung)* (19) pro vrstvy inteligence nepřátelské říši. Tato východiska převzal a dále rozpracoval zastupující říšský protektor R. Heydrich. Ohledy na mezinárodní veřejnost již nebylo třeba brát.

1.2 Protektorát, jako týlové zázemí třetí říše – zdání normality každodenního života

Rádoby kultivovaný model anexe zemí Čech a Moravy v podobě protektorátu nebyl dán jen zahraničněpolitickými ohledy nacistů, ale i pragmatickými požadavky německých finančních a průmyslových kruhů na zachování hospodářského potenciálu okupovaného území. Analytici z Deutsche Bank napsali, že v případě správných administrativních rozhodnutí by protektorátní průmysl mohl sehrát klíčovou roli v německém hospodářství. Proslulý zbrojní průmysl českých zemí by pro posílení německé armády mohl udělat mnoho. Navíc radikální politika by mohla zpřetrhat vztahy s důležitými obchodními partnery v jihovýchodní Evropě. (20)

Vznikem Protektorátu Čechy a Morava stoupla kapacita výroby zbraní a munice v říši o neuvěřitelných 26 %. Český zbrojní průmysl mohl krýt potřeby armády o síle 40 – 45 divizí a celkovém počtu 1,5 mil. mužů. Všechny protektorátní zbrojní továrny a kovoprůmyslové závody (i s průmyslem pomocným) zapojené do organizace válečné říšské zbrojní výroby byly v polovině roku 1941 plně vytíženy a z 90 % se podílely na výrobě buď pro brannou moc nebo pro SS. Pracovalo se na tři směny, zvyšovalo se pracovní tempo a docházelo i k rozšiřování továrních objektů větších a středních závodů. Pro nejdůležitější odvětví válečné výroby byly zakládány zcela nové stavby. Důležitost protektorátního zbrojního a pomocného kovoprůmyslu stoupla v očích Berlína po bombardování německých západních a severozápadních průmyslových oblastí. Podle názoru německého vojenského velení představovalo území Protektorátu Čechy a Morava z hlediska leteckých i pozemních nepřátelských operací vůbec nejchráněnější průmyslovou oblast německého prostoru. (21)

Vedle rozšiřování továrních objektů docházelo k zabírání dosud nevyužitých prostorových kapacit jiných průmyslových odvětví za účelem umísťování říšských podniků, jejichž mateřské továrny byly poškozeny bombardováním. S přesunem technických zařízení přicházela do protektorátu nejen část úředníků a dělníků s rodinami, ale i projekční kanceláře. Do Škodových závodů a ČKD přenesly údajně výrobu některých oddělení Kruppovy závody z Porúří a hamburské závody Blohm & Voss. Do pražských Dejvic se přestěhovaly ústřední projekční kanceláře a ředitelství závodů Junkers, jejichž jednotlivá oddělení měla být postupně přesunována do vyhlédnutých továrních objektů, dosud nevyužitých pro válečné účely. (22)

Skutečnost, že Češi přežili období protektorátu s relativně malými ztrátami a nebylo s nimi zacházeno např. jako se židy či Poláky, není ovšem náhodná. Od smutného osudu obou jmenovaných národů je zachránilo to, že říše neměla dostatečný počet kvalifikovaných pracovních sil, jež by v protektorátním průmyslu mohly obratem nahradit zkušené české dělníky. Ti se proto stali pro Berlín nepostradatelnými a prioritním úkolem říšských i zastupujících říšských protektorů nebylo proto nic jiného, než za každou cenu udržet v Čechách a na Moravě klid a pořádek. *„Potřebuji v tomto prostoru klid, aby dělník, český dělník,*

věnoval svou pracovní píli německému válečnému úsilí a abychom při zdejší obrovské existenci zbrojního průmyslu nezdržovali přísun a další zbrojní vývoj“, prohlásil Heydrich. Podle některých odhadů pracovalo v protektorátu přímo pro německý zbrojní průmysl nejméně 600 tisíc Čechů a další 2 miliony nepřímo. (23)

Jestliže obecně platí, že Protektorát Čechy a Morava 1939-45 byl nástrojem pro podřízení lidských a ekonomických zdrojů okupovaných zemí potřebám nacistické válečné mašinerie, pak se ona "správná administrativní rozhodnutí" k maximálnímu vytěžení těchto zdrojů, o nichž hovořili analytici z Deutsche Bank, významně měnila v čase. Institucionální a právní zajištění tohoto hlavního cíle okupační moci prošlo vývojem, diktovaným především proměnlivým postavením německých armád na světových bojištích, případně konkurenčním bojem nacistických mocenských složek, ať už protektorátních či říšských. V nacistické okupační politice se v této souvislosti v odborné literatuře rozlišují tři rozdílná období: "neurathovské", "heydrichovské" a" frankovské". Navzájem se od sebe lišila prioritami danými především globální situací na frontách a také i poměry panujícími uvnitř protektorátu. A i když procesy rozhodování v protektorátu byly výsledkem jak improvizace na periferiích nacistické vlády, tak příkazů z centra, výsledkem kompromisů a soutěžení mezi úřady s překrývajícími se kompetencemi, měly tyto tři periody společnou celkovou pragmatickou orientaci, jež nacistům umožňovala najít nejvýhodnější poměr mezi uplatňovaným terorem a „politickými“ prostředky vládnutí za účelem maximálního vytěžení okupovaného prostoru. (24) "Politikou cukru a biče. Střídáním krutosti a laskavosti chtěli okupanti vytvořit shodu mezi pány a podrobenými.", píše historik Heinz Höhne. (25) Této tezi plně odpovídají mimořádně brutální a razantní opatření podniknutá v reakci na narušení zaběhnutých pořádků, ať již šlo např. o protesty z podzimu 1939, atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha či podporu příslušníků parašutistických skupin a partyzánů.

Pragmatismus okupační politiky ale nebyl překážkou pro nacistické plány na germanizaci okupovaného území. Do svého hrůzného konce bylo dovedeno vyvraždění židů v protektorátu a přípravy na řešení "české otázky" probíhaly ve vší tichosti prakticky až do konce války.

1.3 Protektorát jako budoucí německý prostor

Jakkoliv byla otázka zachování klidu a pořádku v protektorátu pro nacisty prioritní z hlediska týlového zázemí a zbrojní výroby, nepřestali se nikdy zabývat otázkami spojenými s jejich plány na germanizaci Čech a Moravy. Soudobý prozíravý kritik dění v protektorátu Emil Sobota ve svých glosách již v říjnu 1939 v souvislosti s Hitlerovými plány na získání "nového životního prostoru na Východě", proklamovanými v Mein Kampf, napsal, že stojí „mezi těmito kandidáty nedobrovolného vysídlení.....na prvním místě český národ“ a předpovídal „zcela konkrétní plán k našemu masovému vysídlení někam za Ural“. Reagoval tak na Hitlerův projev z 6.října 1939, v němž vůdce ohlašoval nové uspořádání etnografických poměrů ve východní Evropě, přesídlení národností, takže v závěru vývoje vzniknou "lepší dělící čáry, než je tomu dnes“. (26)

Už v roce 1937 Hitler před tehdejším ministrem zahraničí Neurathem a nejvyššími armádními špičkami prohlašoval, že v zájmu rozšíření německého životního prostoru (*Lebenstraum)* hodlá rozpustit v Německu jak Rakousko, tak české země. Převzetí českých zemí prý bude znamenat další potraviny pro 5 až 6 milionů Němců. Na dva miliony Čechů budou vyhnány a nejasně se zmínil o „odstranění Čechů“. Ve svém projevu 26.září 1938 Hitler světu znovu zopakoval "My nechceme žádné Čechy" *("Wir wollen keine Tschechen.")* (27)

Alfred Rosenberg a další nacističtí „experti“ tvrdili, že demografická realita vyžaduje, aby Češi a Poláci byli vyhnáni na východ a uvolnili tak místo pro výkonné německé rolníky, v roce 1937 pak nacističtí zemědělští odborníci sestavovali tajné plány, že v rámci širšího projektu germanizace prostoru usadí v Čechách a na Moravě německé rolníky. (28)

Toto téma rozvíjel i R.Heydrich v přísně tajných projev, které v říjnu 1941 v Černínském paláci a únoru 1942 v Rudolfově galerii Pražského hradu pronesl k představitelům okupační správy. Jeho politická strategie měla být

výslednicí třech určujících momentů: přípravy konečného řešení českého problému, potlačení hnutí odporu a zajištění hladkého chodu hospodářství. Jako hlavní prioritu, kterou nesmí ohrozit nic z toho, co se musí stát v přítomnosti, vyzvedl požadavek, aby „tento prostor“ byl „jednou definitivně osídlen Němci“, neboť „je srdcem říše“ a „Čech tady nemá už koneckonců co pohledávat“. Podle Heydricha je třeba při germanizaci zemí Čech a Moravy postupovat *"zcela střízlivě a začít s věcmi, které je možno provádět zastřeně již dnes, abychom získali přehled, co z lidí je v tomto prostoru poněmčitelné.....To znamená, že musíme nejrůznějšími způsoby, nejrůznějšími zadními dvířky, najít příležitost ohmatat jednou veškeré obyvatelstvo po stránce národní a rasové. Zda pojízdnými rentgeny, prohlídkou ve škole, nebo rasovým přezkoušením mládeže při domnělém ustanovení pracovní sužby, musím dostat obraz celého národa a pak mohu říci tak a tak vypadá obyvatelstvo...to jsou...lidé, kteří jsou rasově dobří a dobře smýšlející, ty můžeme poněmčit."* (29)

Rasová kriteria, jako jeden z předpokladů poněmčení části obyvatel protektorátu, uvedla na území protektorátu do chodu zvrhlé mechanismy rasového prověřování, které mělo u těch nejnepohodlnější vést k jejich likvidaci, stejně jako se stalo židovskému obyvatelstvu. Zákeřnost těchto metod spočívala v tom, že probíhaly systematicky, v přísném utajení pod pláštíkem každodennosti. Záminkou jim byly lékařské prohlídky obyvatelstva - školní mládeže, policistů, vojska, státních zaměstnanců apod., rentgenování v rámci zdravotní prevence proti tuberkulóze, fotografování na průkazy totožnosti apod. "Rasovou inventuru" organizovali a vyhodnocovali říšští rasoví a osidlovací "specialisté". Po říšském vzoru byly zřizovány i tzv. karty k zemědělským dvorům, zachycující rasové složení hospodařících osob, majetkové poměry apod. Podle výsledku inventury mělo být jejich osazenstvo buď jen "pouze" vhodně rasově doplněno, nebo úplně vysídleno a nahrazeno německými osadníky. Současně na vybraném území Čech a Moravy vznikala vzorová hospodářství SS a spolu se zábory desítek osad pod záminkou budování vojenských prostorů a střelnic měly předznamenávat budoucí německé osídlení. Příznačné je, že ani při dramatickém snižování úředníků na oberlandrátech *(Oberlandrat-OLR)* a jejich uvolňování na frontu se úsporná

opatření nedotkla expertů z Hlavního rasového a osidlovacího úřadu *(Rasse-und Siedlungshauptamt der SS- RuSHA)* působících na ORL. (30)

1.4 Dvojkolejnost protektorátní správy a tzv. právní dualismus se svrchovaností nacistické vůle v normotvorbě

Jestliže měl být protektorát v očích mezinárodní veřejnosti kultivovaným modelem anexe území Čech a Moravy, pak nacistům nezbývalo, než mu alespoň formálně propůjčit status určité autonomie. Jejím projevem mělo být působení českých protektorátních vládních a správních orgánů v oblastech jim vymezených okupační mocí. Ta si však osobovala právo do této autonomie vstoupit a rozhodnutí protektorátních orgánů zrušit či změnit, kdykoliv to uznala za vhodné k prosazení svých vlastních zájmů. Od počátku se tedy jednalo o fikci, byť jen určité nezávislosti protektorátních orgánů na říši, která si na okupovaném území budovala robustní německé správní a bezpečnostně policejní struktury, ať už podřízené protektorovi či přímo orgánům a institucím v říši. Tato dvojkolejnost státní správy na území protektorátu byla provázena tzv. právním dualismem, kdy byly právní normy s působností pro Čechy a Moravy vydávány jednak českými autonomními orgány, jednak orgány německými - ať už v protektorátu či v říši - s tím, že v případně konfliktu zájmů měl vždy německý předpis vyšší právní sílu a mohl měnit či rušit normy autonomní. Protektor byl takto oprávněn zasahovat i do soudních rozhodnutí.

Do června 1940 se počet obyvatel Prahy zvyšoval o tisíc lidí každý měsíc, a to hlavně díky přílivu říšských Němců, které zaměstnávala bobtnající státní správa. Úředníci, vojáci, policisté a obchodníci považovali místo v protektorátu za výhru: daleko od fronty nebyly jejich životy v ohrožení. (31) Zhruba dva a půl roku po okupaci zaměstnával německý správní aparát protektorátu na 19 tisíc osob.

Mělo-li gestapo v roce 1939 v českých zemích přibližně 800 členů, stoupl jejich počet do roku 1941 na 1500. Z nich pracovalo v srpnu 1941 v brněnské řídicí úřadovně 638 a v pražské 812. Jednalo se „ve své době o největší státní policejní úřadovnu vůbec“, a hodnoceno poměrem mezi příslušníky gestapa a obyvatelstvem byla „hustota státně policejního dohledu v Čechách a na Moravě ... téměř dvojnásobná, než byl říšský průměr“. Navíc tu působilo přibližně 350 příslušníků SD.(32) Německý správní aparát v protektorátu byl příliš rozsáhlý i ve srovnání s jinými Němci obsazenými a spravovanými územími, jako byla část Francie, Belgie, Nizozemí, Dánsko. (33)

Tato určitá anomálie ve srovnání s jinými obsazenými zeměmi měla ale logické vysvětlení. Pracovní kariéra v protektorátu totiž přitahovalo i tím, že se zde podle plánů nacistů nemělo jednat o okupační správu v pravém slova smyslu, tj. o správu cizí poražené země, ale o říšské území, kde domácími pány jsou a zůstanou Němci. Vzhledem k přebujelosti německé administrativy se její pracovníci začali postupně, ať už promyšleně či živelně, "přelévat" i do tzv. autonomních orgánů, včetně vedení ministerstev a hejtmanství, nyní už nikoliv s přívlastkem "českých", ale pouze "protektorátních", jak nacisté požadovali. Autonomní orgány vedené Němcem pak byly označovány jako „německy vedené úřední místo". Na sklonku roku 1940 říšský protektor prolongoval nařizovací pravomoc vlády (34), která až doposud vydávala nařízení na základě čs. ústavního zákona z roku 1938, a tím formálně přerušil normotvornou kontinuitu s Česko-Slovenskou republikou. To spolu s germanizací autonomní protektorátní správy vytvořilo vhodné podmínky pro Heydrichovu správní reformu, která měla rozhodujícím způsobem zefektivnit činnost okupačních úřadů na území protektorátu podle zásady „méně spravovat, více řídit“. Přinesla v praxi téměř úplnou likvidaci nejen dosud existující správní dvojkolejnosti, ale i protektorátní autonomie vůbec, když hlavními vykonavateli vůle okupantů se paradoxně staly tzv. autonomní orgány, které měly podle původních představ okupační moci živořit na okraji protektorátního dění ve stínu pravomocí říšského protektora případně dalších německých orgánů, jen jako alibi nacistické agrese. Germanizované autonomní orgány se staly přímým vykonavatelem říšské vůle s výstižným dovětkem " z příkazu říše" *(im Auftrage des Reichs)*. Kontrola

autonomních protektorátních orgánů „zvenčí“ se stala v podstatě zbytečnou, neboť nacisté své záměry již realizovali svými lidmi „zevnitř“. Tím fakticky skončil administrativní dualismus v protektorátu. Velký podíl na nacistickém ovládnutí autonomních orgánu „zevnitř“ měli jako znalci místních poměrů protektorátní Němci zejména ze Sudet, kteří nezřídka okupanty podněcovali k radikálnějšímu postupu vůči českému obyvatelstvu.

V této podobě se protektorát již nijak podstatně nelišil od jiných okupovaných území, která říše spravovala přímo.

1.5 Protektorát jako „zákonné bezpráví"

Prosazování zájmů nacistů v normotvorbě neznamenalo vždy vyloženě persekuční obsah těchto norem, dokonce naopak, některá nařízení mohla být sama o sobě hodnocena jako pozitivní, například kontrola zvyšování cen a na pracovní frontě zlepšení materiálních podmínek dělníků a rolníků, zaměstnanost apod. (35)

Zde však nešlo jen o vlastní fungování ekonomiky, ale dlouhodobou strategii rozdělení porobeného národa a oslabení jeho schopnosti odporu. Výhledově mělo uspokojení materiálních potřeb Čechy neutralizovat a tak politicky usnadnit pozdější indoktrinaci těch, kteří byli vybráni pro proces asimilace *(Umvolkung)*. Český národ tak postavila nacistická poroba do nelehké situace. Nacisté se ve své okupační politice neomezili pouze na bezhlavé užívání teroru k udržení svého panství, ale repertoár jejich přístupů zahrnoval i další metody jako přesvědčování, zastrašování, taktizování a nakonec od počátku roku 1942 otevřenou sázku na kolaboraci. Heydrich "ukončil politické pronásledování a začal nadbíhat českým dělníkům a sedlákům.", píše jeho britský životopisec Ch. Wighton. (36) Němci v protektorátu nepraktikovali politiku totální degradace, jako např. v obsazených částech Sovětského svazu nebo v Polsku, s výjimkou ovšem vyhlazování židovského a cikánského etnika. Každodenní život zde

alespoň navenek vykazoval známky normality, přesto životní podmínky – zvláště po vypuknutí války – byly nad jakoukoli pochybnost těžké a plné odříkání. I když české obyvatelstvo nebylo přímo zasaženo válečnými hrůzami, ani – přes veškeré nedostatky přídělového systému – vystaveno hladu a dokonce mu zbylo i určité zdání národního života, bylo donuceno žít pod panstvím teroristického režimu. Ten odstranil veškerý řád lidských práv, popřel pojem práva a spravedlnosti, odnárodňoval, plenil národní bohatství, zotročoval obyvatelstvo k nuceným pracím a pronásledoval a vraždil vlastenecky smýšlející Čechy. Nikdo si nebyl jist dne ani hodiny, že u jeho dveří zazvoní gestapo. Byla to taktika „lámání“ a „ohýbání“ v pojetí katana českého národa R.Heydricha.(37) V článku publikovaném v *Die Aktion*, teoretickém časopise nacistické strany, vysvětlil Heydrich dvě etapy protektorátní politiky: krátká „destruktivní“ fáze měla být následována „konstruktivním“ údobím. „Po nezbytném přísném zatýkání je snazší být spravedlivý a lidský“. (38)

Tyranská podstata normotvorby v protektorátu v celé její škále, od zdánlivě neutrální až po otevřeně perzekuční, se plasticky obnažuje na pozadí materiálních pramenů práva, tj. konkrétních historických okolností, které tuto normotvorbu a její institucionální zajištění určovaly, jak je podrobněji rozebráno níže. Tvorba práva sloužila pouze jako jeden z prostředků realizace dobyvatelských cílů nacistické elity, k dokonalému ovládnutí a vytěžení všech dostupných lidských a materiálních zdrojů protektorátu. Otázkou proto je, zda vzhledem k jeho absolutní instrumentalizaci, otevřeně proklamovanému rasismu, neskrývanému obhajování nerovnosti lidí, důslednému potlačení práv individua, jakož i opuštění těch nejzákladnějších právních principů a celkově teroristickému rázu, je ještě vůbec možné hovořit o právu.

Na základě spojnice mezi skutečnými zájmy nacistické moci a jejich promítnutím do právních pořádků na okupovaném území lze spolehlivě dojít k závěru, že normotvorba upravující život v protektorátu byla ve své podstatě legální, tj. do zákonné formy oděné nepráv o, nebo i jinak zákonné bezpráví. (39)

Kapitola II

2. Proměna práva na "právo bezpráví"

2.1. Etapy vývoje dvoukolejnosti veřejné správy a „právního dualismu“ v protektorátu v závislosti na proměnách okupační politiky

V protektorátu působily na základě Hitlerova výnosu z 16. března 1939 o zřízení Protektorátu Čechy a Morava orgány dvojího druhu: orgány autonomní (autonomní správy) a jím nadřízené orgány říšské, přitom postavení autonomních orgánů bylo upraveno jen říšskými předpisy, fakticky ale z podstatné části fungovaly dle čs. právních předpisů. Z říšské výsosti byla odvozena také jejich právní autorita. Vedle početných norem byla činnost autonomních orgánů usměrňována bezprostředními příkazy německých míst, která pohlížela na tyto orgány jako na převodní páku své politiky. K organizačnímu zajištění této politiky bylo v Berlíně při ministerstvu vnitra zřízeno tzv. Ústřední místo, které koordinovalo opatření říšských úřadů vůči protektorátu *(Zentralstelle beim Reichsministerium des Innern).* (1)

Dikce výnosu konstruovala protektorát jako omezeně svézákonný a samosprávný útvar (čl.3), který je součástí „Velkoněmecké říše.“ V zájmu obrany říše mohlo být o statutu části tohoto území, včetně hranic, rozhodnuto odchylně, ale nikdy se tak nestalo (čl.1). Bližší úprava autonomie a samosprávy - těchto tzv. „výsostných práv“- však chyběla a ani později nebyla dopracována. Výnos pouze konstatoval (čl.3, odst.3), že tato práva jsou vykonávána „vlastními orgány“, aniž uváděl, které má na mysli. Jen ze souvislosti (čl.4 a 5) je možno dovozovat, že tím byla míněna „vláda protektorátu“ a „hlava autonomní správy“ (jinde „hlava

protektorátu“). Znění výnosu tak například výslovně nevylučovalo ani působení parlamentu, avšak na základě čl. 11 a 12 a s čl. 5 se zákonodárná a výkonná moc v protektorátu ocitla zcela pod kontrolou říše. Podle čl. 11 mohla totiž říše vydávat právní předpisy s platností pro protektorát, pokud to vyžadoval společný zájem. V případě společné potřeby, byla říše oprávněna převzít do vlastní správy správní obory a zřídit k tomu potřebné vlastní říšské úřady, případně činit opatření potřebná k udržení bezpečnosti a pořádku. Podle čl.12 zůstávalo v účinnosti pouze to dosavadní právo v Čechách a na Moravě,které neodporuje smyslu převzetí ochrany Německou říší, a čl.5 umožňoval protektorovi prostřednictvím námitek znemožnit vyhlášení zákonů, nařízení, správních opatření a právoplatných soudních rozsudků. Těmito ustanoveními se jakákoli možnost výkonu výsostných práv v rámci autonomie protektorátu stala bezpředmětnou a protektorát se stal pouze prostředkem, kterým nacisté realizovali své okupační záměry v Čechách a na Moravě.

Kompetence výše uvedených autonomních orgánů ve výnosu uvedených však nebyla vymezena a k právní transformaci druhorepublikových orgánů v „obdobné“ protektorátní orgány nedošlo. Jak uvádí Prof. Karel Malý v Dějinách Českého a Československého práva do roku 1945 (2), ve skutečnosti německá moc připouštěla okolnostem přiměřené využití orgánů a úřadů z tzv. druhé republiky, včetně dosavadního mechanismu jejich vazeb, čímž *via facti* zůstávala v užívání některá pravidla a zvyklosti plynoucí z ústavněprávní úpravy druhorepublikové, eventuelně ještě starší.

Výnos například neobsahoval nic o tom, kdo jmenuje nebo odvolává vládu protektorátu nebo její jednotlivé členy. Mlčky se zřejmě přepokládalo, že tak bude činit „hlava protektorátu“, avšak jak by byla obsazována funkce „hlavy protektorátu“, kdyby první držitel se úřadu vzdal nebo zemřel, výnos neřešil. Tyto a další nejasnosti a mezery textu výnosu však nedělaly jeho autorům větších starostí, neboť v poslední instanci mohla být každá otázka života protektorátu řešena bezprostředním uplatněním okupační moci ztělesněné říšským protektorem.

Úplnou závislost ústředních autonomních orgánů na německých institucích přesvědčivě dokreslují ustanovení výnosu o tom, že hlava protektorátu „potřebuje

pro výkon svého úřadu důvěry Vůdce a říšského kancléře“, nebo že „členové vlády protektorátu jsou potvrzováni říšským protektorem“, tedy nejvyšším představitelem „říšských zájmů“ na půdě protektorátu. Pokud s E. Hácha jako hlava protektorátu označoval titulem „státní prezident“, nelze pro něj najít v Hitlerově výnosu oporu a lze ho považovat pouze ústupek z německé strany. Na závislém postavení Háchově nemohlo nic změnit ani přiznání takové ochrany a čestných práv, kterých se obvykle dostávalo hlavám států.

Kolísání v užívání termínu „státní“ a „protektorátní“ bylo odstraněno v oběžníku protektorátního ministerstva vnitra ze dne 16. května 1940. (3) Předsednictvo ministerské rady v něm sdělilo, že „pan říšský protektor v Čechách a na Moravě projevil přání, aby k označení ‚Protektorátu Čechy a Morava‘, jeho orgánů a zařízení nebylo v úředních dopisech a výnosech služebních míst používáno označení ‚stát‘ nebo ‚státní‘ a aby tato označení byla buď, pokud lze, vypuštěna, nebo nahrazena označeními ‚Protektorát‘ nebo ‚protektorátní‘. Označení ‚státní prezident‘ pro hlavu autonomní správy Protektorátu Čechy a Morava nebylo tímto dotčeno.

Samotný národ byl prakticky úplně vyloučen z vlivu na vedení věcí veřejných. Národní shromáždění rozpustil prezident Hácha už 21. března 1939, aniž byly vypsány nové volby, a také samospráva byla v krátké době zcela paralyzována odstavením zastupitelských sborů a dosazováním jejích funkcionářů shora. Dominantní postavení vyhradil Hitler „říšskému protektorovi v Čechách a na Moravě“. Podléhal přímo vůdci a dostával pokyny pouze od něho. Vystupoval jednak jako jeho zástupce, jednak jako zmocněnec říšské vlády. Ve svém dvojjediném postavení byl prakticky neomezeným pánem protektorátu. Nejvyšší říšské úřady, např. ministerstva, neměla vůči němu právo přímých pokynů. Všechny říšské služebny na území protektorátu mu byly podřízeny.

Postavení říšského protektora bylo kromě výnosu z 16.března 1939 dále upraveno říšskými normami, které mnohdy nebyly v protektorátu publikovány. Důležité je zejména Hitlerovo nařízení ze dne 7.června 1939, jímž bylo protektorovi přiznáno oprávnění vydávat vlastní právní předpisy a měnit nebo rušit autonomní právní normy, včetně těch, které vznikaly v období trvání první a druhé republiky.(4) Neustálými zásahy okupantů a výstavbou rozvětvené

soustavy říšské správy a justice, které namnoze vytlačovaly autonomní orgány, jakož i rozsáhlým pronikáním vnitroněmeckého práva do protektorátního právního řádu, se rozsah „autonomie“ zužoval, jak protektor postupně přebíral přímou vládu nad dalšími a dalšími oblastmi veřejného života. Podle výnosu z 16. března 1939 to měly být pouze obrana a zahraniční záležitosti. Do léta roku 1941 přibylo navíc už dvacet čtyři dalších oblastí: politická policie, občanství, židovské záležitosti, pracovní rozmísťování, zahraniční obchod, vysílání, filmový průmysl, hospodaření s pohonnými hmotami a další. (5) Omezování autonomní sféry vyvrcholilo jejím praktickým odbouráním v důsledku provedení Heydrichovy správní reformy. Zároveň s tím se pak měnil i její charakter: z autonomie národní se stávala autonomií územní pod mocí K. H. Franka.

Zřízení protektorátu se bezprostředně nedotklo dosavadní struktury nižších složek správní soustavy, tj. správy zemské, okresní a obecní samosprávy. Rychle se ale začaly měnit dosavadní principy jejich činnosti a mechanismus vztahů mezi jejími součástmi, zejména v horizontální rovině. Programovým cílem bylo oslabení a posléze úplné odbourání volených zastupitelstev, jejichž náplň práce přešla postupně na byrokratickou složku příslušného stupně. Současně se tato správa dostávala pod kontrolu a nakonec bezprostřední řízení říšských správních orgánů. (6)

2.1.1 Vojenská okupační správa - od 15. března do 15.dubna 1939

Již první den okupace byla podle předem důkladně připraveného a v praxi při nedávné anexi českého pohraničí i vyzkoušeného scénáře ustavena na obsazených územích tzv. vojenská správa *(Militärverwaltung)*. Stalo se tak na základě Hitlerova rozkazu, kterým byla veškerá výkonná moc v nově získaných oblastech na jeden měsíc svěřena vrchnímu veliteli zasahujících jednotek generálu von Brauchitschovi, jenž ji potom přenesl na své podřízené. V Čechách se jí ujal velitel 3. armádní skupiny gen. Johannes A. Blaskowitz, na Moravě pak velitel 5. armádní skupiny gen. Wilhelm List. Šéfy civilní správy byli jmenováni říšský

komisař pro sudetská území Konrad Henlein a říšský komisař pro sjednocení Rakouska s říší a župní vedoucí Vídně Josef Bürckel. (7)

Institucionální zajištění vojenské okupační správy

Ještě 15. března 1939, v den okupace, vydal v rozhlase vrchní velitel německé armády k obyvatelstvu v Čechách a na Moravě provolání, v němž se mj. zdůrazňuje, že „veškerá veřejná správa pokračuje v práci, pokud se nic jiného nenařizuje. Toto platí také pro policii, poštu, železnici a veřejné závody. Všechen hospodářský život jde dále. Každý ať zůstane na svém místě a pokračuje ve své práci. Vzdávání se práce pokládá se za sabotáž. Nařízení německých vojenských úřadů se musí nepodmínečně uposlechnout a každý ať se řídí podle rozkazů vydaných ve prospěch celku i jednotlivců.“ (8)

V souladu s tímto rozkazem velitelé nižších stupňů ve svých pokynech činnost vojenské okupační správy dále rozváděli. Měla být mj. vydána rozhodnutí podle vývoje a stanovilo se, že v případě obavy z útoků českého obyvatelstva na německé vojáky nebo jejich týlové spoje mohl velitel pluku nebo samostatného praporu, popřípadě šéf civilní správy, nechat zatknout německou policií rukojmí. Při tom se mělo rukojmím a českému obyvatelstvu dát na vědomí, že budou zastřeleni v případě nepřátelského jednání ze strany civilního obyvatelstva. Pro zacházení se zatčenými osobami, které byly přistiženy při činu, tedy při spáchání „zločinu proti okupační moci nebo proti jejímu zařízení, zejména při sabotážích nebo jednáních se zbraní v ruce“ platila zásada, že mají být okamžitě zneškodněni. (9)

Aby okupace proběhla v klidu, bez jitření citů obyvatelstva, nařídil Blaskowitz svým vojákům, aby s čs. důstojníky jednali s úctou a vzdávali vojenskou poctu hrobu neznámého vojína v Praze. Při německé vojenské přehlídce, která se konala 19. března 1939 v centru Prahy, obdrželi představitelé vlády „čestná místa“ a „státní vlajka vlála vedle vlajky s hákovým křížem.“ Blaskowitzem byli ujištěni sympatiemi k jejich národnímu cítění. (10)

Podle pokynů pro vojenskou okupační správu měli velící generálové obdržet pro reprezentační účely spojené s okupací po 2000 říšských markách. K

provádění aktivní propagandy byla přidělena ke každé skupině jedna propagandistická jednotka (rota). V určeném dni „X“ měly být vydány pokyny k použití příslušníků německé menšiny jako tlumočníků pro vojenské štáby a další okupační orgány. (11)

K odbornému působení a se zřetelem na další uspořádání protektorátu byly nositelům výkonné moci z řad armádních velitelů přiděleny složky tzv. civilní správy *(Zivilverwaltung)*, které pracovaly jako přímá součást říšské správy. Příslušely jim všechny záležitosti německé správy a německých státních občanů na území protektorátu, pro něž byl podkladem německý právní předpis. Současně dohlížely na správu autonomní, tj. okresní hejtmany a obecní samosprávy. Tyto složky tedy neměly vůči českému obyvatelstvu samy provádět výkon správy, nýbrž jen zajišťovat dozor nad jejím výkonem stávajícími orgány státní správy a samosprávy. Jmenování představitelů tzv. civilní správy bylo předem připraveno říšským ministrem vnitra, který v této souvislosti 10. března 1939 příslušným říšským orgánům uložil, aby uvolnily konkrétně určené vyšší správní úředníky pro „zvláštní využití“. (12)

Orgány této tzv. civilní správy *(Zivilverwaltung)* tvořily trojstupňovou soustavu. Na úrovni obou velitelů armádních skupin to byli šéfové civilní správy *(Chef der Zivilverwaltung)*. Šéfovi civilní správy byly podřízeny policejní jednotky. Střední článek představovali správní šéfové při velitelství armádních sborů *(Korpsverwaltungschef)*. Na nejnižším stupni, který jako jediný nebyl organizačně spojen s žádným velícím místem německých jednotek, stáli oberlandráti *(Oberlandrat)*.

Aparát okupační civilní správy byl vybudován na přísné subordinaci. Jeho společným úkolem bylo především vykonávat dozor nad činností autonomních úřadů a řídit nižší články okupační správy, K tomuto účelu pak jeho součásti obdržely v závislosti na svém postavení, případných organizačních specifikách a konkrétních úkolech i odpovídající pravomoci: vždy kontrolní, pravidelně rozhodovací a ve špičkách i normotvornou.

Nejširší pravomoci příslušely šéfům civilní správy – vydávali obecně závazné předpisy, zajišťovali stanovený dozor a v určitých věcech i rozhodovali. Užší pravomoci obdrželi šéfové správy sborů (nebyli oprávněni k normotvorbě),

protože jim v jejich obvodech nebyla svěřena výkonná moc v celém rozsahu. Jinak však jejich působnost celkem odpovídala úkolům šéfů civilní správy, ale na nižším stupni. V podstatě stejně jako správní šéfové sborů na tom byli i oberlandráti s tím, že rozhodovali v agendě značného rozsahu, mj. spravovali i záležitosti německých státních příslušníků.(13) Mělo se jednat zvláště o záležitosti protektorátních Němců, správu zahraniční, „vojenskou ochranu“, větší část agendy vnitřní bezpečnosti a financí, jakož i dohled nad dopravou, poštou a spoji, současně měli i kontrolovat chod protektorátních úřadů a „hleděti na to, aby česká správa plně odpovídala zájmům německé Říše“.

Úřady vrchního zemského rady *(der Oberlandrat - ORL)* byly základní jednotkou německé politické správy. Tyto úřady byly ustanoveny ihned po okupaci „zbytkového Česka“ *(Resttschechei)* v době vojenské správy. Německý výraz „oberlandrat“ byl v protektorátu převzat i do úřední češtiny jako název jednak pro úřad, ale i pro označení funkce úředníka v jeho čele, považovaného za inspektora říšského protektora, později inspektora německého státního ministra. Ve svých oblastech neměly český ekvivalent: jejich území sestávala z několika okresů. Původně bylo v Čechách zřízeno 23 a na Moravě 12 různě velkých oberlandrátů, ale postupně, jak byla podrobována a ovládána autonomní správa, klesl jejich počet na 6 v Čechách a 2 na Moravě. Po dobu okupační vojenské správy byli oberlandráti přímo podřízeni šéfovi civilní správy u armádní skupiny 3 (Čechy) Konradu Henleinovi a u armádní skupiny 4 (Morava) župnímu vedoucímu Josefu Bürkelovi. (14)

Oberlandratům byli podřízeni tzv. obvodní komisaři, kteří měli plnit úkoly vůči okresním hejtmanům. Pro každé okresní hejtmanství byl určen "landrat" (vyšší správní úředník), jeden další úředník, tři úředníci gestapa, jeden důstojník četnictva, tři tlumočníci, 25 policistů pro jednotlivou službu, dva policisté s psacími stroji, dvě osobní auta a řidiči, jeden policejní přepadový vůz s řidičem a tři motocykly s přívěsnými vozíky. V materiálech se zdůrazňovalo, že veškerá činnost se má opírat o místní německé obyvatelstvo. Tato skupina u okresních hejtmanů měla dbát, aby obyvatelstvo odevzdalo zbraně, vysílačky, měla cenzurovat místní tisk, měla zabránit, aby do tří dnů po dnu „X“, tj. dnu okupace, nebyly poštou expedovány zásilky do zahraničí, měla zajistit, aby nebyly

zvyšovány nebo snižovány ceny, zabránit nadměrným nákupům, na první tři dny měl být zastaven provoz osobních aut vyjma lékařů apod.(15) OLR jednali ve věcech německých občanů, reprezentovali protektora v oblastech, které měli ve své přímé jurisdikci, a především dohlíželi na místní české úřady. OLR se považovali za „místní vládce mezi divochy“. Okresní hejtmani byli povinni předkládat oberlandrátům k předchozímu schválení všechna nařízení, vyhlášky, oběžníky a zásadní opatření, určené nižším úřadům. Také usnesení okresních úřadů nemohla být prováděna dříve, dokud se jim nedostalo schválení příslušného oberlandráta. Úřad oberlandráta vykonával cenzuru nad všemi tiskovinami ve svém obvodu i činností kulturních a jiných spolků. Oberlandráti spolupracovali rovněž s organizacemi NSDAP, policejní správou, tj. s gestapem, bezpečnostní službou a potupně jim byly přidělovány jednotky německé pořádkové policie. (16)

Po skončení civilní okupační správy podléhaly obrlandráty říšskému protektorovi a od roku 1943 německému státnímu ministrovi v protektorátu. Relativní oddělení nižších složek autonomní a německé správy bylo zlikvidováno v druhé fázi Heydrichovy správní reformy v červnu 1942. Ten na základě Hitlerova zmocnění ze 7. května 1942 „zjednodušil“ správní soustavu tak, že přenesl část agendy oberlandrátů a část agendy říšského protektora na germanizované autonomní orgány, které ji začaly vykonávat z „příkazu říše“ *(im Auftrage des Reichs)*. (17)

Z institucionálního hlediska byly během vojenské okupační správy položeny základy dvojkolejného systému orgánů veřejné moci v protektorátu, který jej v budoucnosti výrazně odlišil od všech ostatních nacistických okupačních režimů.

Vedle soustavy autonomních orgánů, jež fakticky zahrnula téměř nezměněnou dosavadní organizaci státní správy a samosprávy, zde byl vybudován systém orgánů říšských, se základní územní jednotkou oberlandrátů. Zároveň se v tomto přechodném období ukázalo, že říšské orgány budou pověřeny nejen obstaráváním věcí, u nichž to bude pro Němce nevyhnutelné z důvodů politických či státoprávních (mělo se jednat zvláště o záležitosti protektorátních Němců, správu zahraniční, „vojenskou ochranu“, větší část agendy vnitřní bezpečnosti a

financí, jakož i dohled nad dopravou, poštou a spoji), ale i řízením a dozorováním autonomních orgánů, resp. v případě nutnosti též jednáním za ně. (18)

Dvoukolejný systém orgánů veřejné moci se měl v protektorátu podle plánů nacistů v podstatě uchovat až do okamžiku, kdy se vytvoří podmínky pro „konečné poněmčení tohoto prostoru“. (19)

Vojenská okupační správa trvala do půlnoci 15. dubna 1939, kdy přešla výkonná moc svěřená dosud armádě z části na říšského protektora, zčásti opět na české úřady. Její oficiální konec nastal 16.dubna 1939 v 9 hodin stažením říšské válečné zástavy ze stožáru na Hradčanech. (20)

Opatření vojenské okupační správy

Opatření vojenské okupační správy se dotýkala veřejného života, chodu správy i hospodářství. Z hlediska jejich účelu je lze rozdělit do několika skupin. Pavel Maršálek např. rozděluje přijatá opatření na pacifikační, stabilizační, unifikační, kořistnické.(21) V první řadě se jednalo o opatření pacifikační respektive represivní. Např. zákaz nočního vycházení, průvodů a vůbec jakéhokoli shromažďování, nařízení o odevzdání zbraní, střeliva a některých dalších předmětů. Odpovědni za dodržování nařízení byli starostové. Přečiny a zločiny proti veřejné bezpečnosti, vojsku a jeho zařízením a proti nařízením německých vojenských a civilních úřadů se "bezohledně stíhají a co nejpřísněji trestají." (22) Dále šlo o zabavování důležitého spisového materiálu českých úřadů, zpřísnění cenzury tisku, zavedení propustkového režimu na hranicích (23), jakož i letecké uzávěry nad celým protektorátem (24) a kroky směřující k odzbrojení a postupné likvidaci někdejší čs. armády.

Výše uvedená opatření doplňovala i první vlna preventivního zatýkání potenciálních nepřátel nového pořádku tzv. Akce mříže *(Aktion Gitter)*. Gestapo ani armáda se zahájení akce nezúčastnily a ponechaly její provedení Čechům. Zemský úřad rozeslal instrukce na okresy a později připojil, že zatýkání se má kromě podezřelých komunistů týkat i uprchlíků z Německa. Protože nebyla k dispozici žádná jména, byly místní úřady často na rozpacích, koho mají zajistit. Četníci se obvykle rozhodovali po konzultacích se starostou a členy obecní rady.

Jejich ochota se sice od místa k místu lišila, přesto však bylo v celé zemi zajištěno několik tisíc osob (odhaduje se okolo 6 tisíc). Po pár dnech byly věznice přeplněné a Němci celou operaci zastavili. Teprve v tomto okamžiku vstoupilo na scénu gestapo, aby vyslechlo zadržené a rozhodlo o jejich dalším osudu. Většina z nich byla po podpisu slibu, že se žádných podvratných akcí nezúčastní, propuštěna s výjimkou německých uprchlíků, kteří byly okamžitě deportováni do koncentračních táborů. (25)

To, že se Aktion Gitter nepodobala typickým gestapáckým akcím, vypovídá o improvizacích německé moci na počátku okupace Čech a Moravy. Úspěch celého zátahu závisel na českých úřadech. Jejich překvapivá, ale i ostudná spolupráce se může z části vysvětlovat dohodou o vzájemné pomoci československé a německé policie při potlačování komunistické činnosti z ledna 1939. O zahájení akce mělo čs. úřady v předvečer okupace požádat telegramem říšské ministerstvo vnitra právě s odvoláním na lednovou smlouvu. (26)

Ke stabilizačním opatřením lze zařadit zejména zákazy neoprávněných zásahů do správy, spolkového života a hospodářství, (27) omezení dispozic s určitými majetkovými hodnotami (28) a nařízení, jež měla zabránit nežádoucím výkyvům ve výrobě a na trhu. (29)

K unifikačním opatřením, která přizpůsobovala každodenní život v protektorátu říšským podmínkám, náleželo zavedení jízdy vpravo (30) a úředních řečí – českého a německého jazyka, i když v tomto případě již nešlo jen o technickou záležitost, ale o kroky ke germanizaci okupovaného území. (31)

Spolu s potlačením případného odporu obyvatelstva a jeho pacifikací šla ruku v ruce i kořistnická politika okupační moci. Byl stanoven nevýhodný poměr marky ke koruně (1:10) (32), *"Naše plné krámy a výborný kurz (Jedna marka = 10 korun) dává příležitost k nákupům. Němci v pravém slova smyslu doslova žerou, nač přijdou, motají páté přes deváté, přežírají se a zvrací. Pomeranče střídají olejové sardinky, sýr a dorty. Je to také důsledek toho, že Němci v té době oproti nám již prožívají zásobovací krizi….Němci neznají vůbec díky přepočtu cenu peněz. Přijde Němec do řeznictví a žádá za marku buřty. Strašně se diví, že jich dostane 20. Na trhu kupuje Němec husu, která má cenu 60 korun. Prodavačka, protože nezná německy, ukáže 6x10 prstů, Němec si myslí 60 marek*

a tak zaplatí za husu 600 K,“ líčí barvitě první dny okupace ve své kronice pan Lubomír Mrázek z Libochovic. (33)

Opatření, vnucená protektorátu hned po obsazení, dosvědčují všeobecnou potřebu tvrdé hotovosti. Zvláštní dohlížitelský úřad Říšské banky v Praze rozhodoval o rozvržení kvót cizí měny pro import – zvláště surovin – a dával přednost firmám pracujícím na německých zakázkách. Berlín také okamžitě projevil zájem o čs. zásoby zlata. Říšská banka vyslala do Prahy zvláštního zástupce, který přispěchal již 15. března 1939 spolu s předsunutými armádními kolonami. S podporou vojenských úřadů donutil guvernéry Národní banky československé vydat zlatý poklad, uložený v sejfech Bank of England. Operace se uskutečnila prostřednictvím Banky pro mezinárodní platy v Basileji a byla úspěšná – "byl to smutný výsledek práce zaslepeného appeasementu." Přes britské finanční embargo na čs. aktiva a přes pobouření v Dolní sněmovně svolili londýnští činitelé k tomu, aby bylo v červnu do Německa odesláno 809 984 uncí zlata. (34)

Součástí kořistnické politiky byla i počínající arizace židovského majetku. Hned v první den okupace například zástupci Dresdner Bank a Deutsche Bank, které měly těsné vztahy s nacistickou stranou, odstranili z představenstev dvou největších německých bank v Praze jejich židovské členy. Obě instituce se pak staly pobočkami Dresdner a Deutsche Bank. Podniky, které židům a emigrantům zkonfiskovalo gestapo, byly svěřeny německým firmám nebo jednotlivým nacistickým manažerům. (35)

2.1.2 Období od 15. dubna 1939 do konce roku 1940 – (autonomní) normotvorná pravomoc protektorátních orgánů odvozena z recipovaného ústavního zákona č. 330 Sb. z 15.12.1938 o mimořádné moci nařizovací, jako aspekt kontinuity s tzv. II. republikou

Během tzv. neurathovského období protektorátu, které navázalo na skončenou vojenskou správu, došlo k dalšímu profilování dvoukolejného

působení orgánů říšské moci a tzv. autonomních orgánů. Státnímu prezidentovi a protektorátní vládě sice byly ponechány široké zákonodárné pravomoci, avšak rámec těchto pravomocí zcela určoval říšský protektor, jehož pozice se významně upevnila, a to i ve vztahu k říšským orgánům.

Podle Hitlerova tajného pokynu se měl nově jmenovaný protektor postarat, aby obratem přestalo platit prozatím recipované někdejší čs. právo, pokud by odporovalo říšským zájmům. Spolu s tím měly být odstraněny i symboly připomínající bývalou republiku (sochy, pomníky atd.). Němci měli jeho přičiněním v krátké době zaujmout rozhodující pozice jak ve státním aparátu, tak v protektorátním hospodářství a počítáno bylo také s patřičným uplatněním „říšského jazyka“. Příslušná legislativní opatření měl protektor učinit sám nebo prostřednictvím protektorátní vlády případně státního prezidenta , který stál v čele autonomních orgánů veřejné moci. Podle čl. 4 Hitlerova výnosu o protektorátu sice hlava autonomní správy požívala „ochrany a čestných práv hlavy státu“, ale zároveň bylo stanoveno, že výkon tohoto úřadu vyžaduje „důvěru vůdce a říšského kancléře“.

Vzhledem k tomu, že na základě čl. 12 Hitlerova výnosu z 16. března 1939 došlo (až na výjimky) k recepci dosavadního práva, vycházelo postavení státního prezidenta z ústavně právního uspořádání tzv. druhé republiky zejména pak z ústavního zákona č.330/1938 Sb. *o zmocnení ku zmenám ústavnej listiny a ústavných zákonov republiky Česko - Slovenskej a o mimoriadnej moci nariaďovacej* ze dne 15.prosince 1938. (36) Prezident a vláda jím dostali velmi široké zákonodárné pravomoci. Prezident byl zmocněn, aby po dobu dvou let vydával na jednomyslný návrh vlády podle potřeby dekrety ke změně ústavy a ústavních zákonů. Vláda pak byla na stejnou dobu zmocněna, aby se souhlasem prezidenta činila všechna potřebná opatření, jinak vyžadující si formu zákona. Navenek bylo Háchovo postavení zpočátku natolik pevné, že jej nemohlo ohrozit ani to, že přenechal vedení politických záležitostí vládě (porady s ní konal jen ve věcech zásadní důležitosti), ani to, že jen minimálně využíval svého zmocnění k vydávání dekretů se silou ústavního zákona. (37) V očích Němců totiž skýtal větší záruky pro udržení klidu a pořádku, nežli k moci se deroucí fašistické bojůvky. Ve

skutečnosti však protektorátní prezident potřeboval ke všem závažnějším úkonům – zejména politickým a správním – souhlas říšského protektora.

Vláda protektorátu plnila úkoly v oblasti správy i normotvorby. Mezi protektorátními institucemi bylo její postavení v obou těchto sférách od počátku klíčové a postupně se upevnilo natolik, že se tento orgán stal „jakýmsi hybným centrem veškeré legislativy i administrativy“. (38) Všechna důležitější opatření přijímala vláda ve sboru a její členové byli rozhodnutím kolegia vázáni. Z výkonu své funkce se zodpovídala státnímu prezidentu Háchovi, který ji při absenci úpravy této otázky v Hitlerově výnosu o protektorátu také jmenoval. Samozřejmě byla odpovědná i říšskému protektorovi, jemuž dokonce musela předkládat protokoly ze svých zasedání. (39)

Odvozením zákonodárné pravomoci státního prezidenta a protektorátní vlády od zák. č. 330/1938 Sb. lze shledávat určitý formální znak kontinuity s vývojem před 15.březnem 1939, to ale přestalo platit po prodloužení zákonodárného práva autonomním orgánům na základě nařízení říšského protektora ze dne 12.12.1940 (viz níže).

Hovoříme-li o širokých zákonodárných pravomocech nejvyšších orgánů autonomní veřejné správy, pak vždy s ohledem na to, že byla jen stínem skutečné moci říšského protektora. Úřad protektora se rozrostl do podoby "Leviathanu", vystihuje V.Mastný, který se jen stěží vešel do obrovského Černínského paláce (40), dělil se na oddělení, skupiny a referáty, které byly analogické ministerstvům. (41) Dokonce přes oficiálně proklamovanou jednotu země udržoval protektor v Brně zvláštní expozituru, jež měla uspokojovat ambice moravských nacistů. (42)

Když pomineme výše citované nařízení o zákonodárném právu v protektorátu ze 7. června 1939, které značně zvýraznilo protektorovu úlohu v oblasti normotvorby (43), bylo jeho postavení, založené pouze na rámcových ustanoveních Hitlerova výnosu o protektorátu, posíleno během necelého půlroku vydáním dvou důležitých předpisů. Jednak nařízením vůdce a říšského kancléře z 22. března 1939, provádějící protektorátní statut, které stanovilo, že říšský protektor je jediným reprezentantem vůdce a říšského kancléře a říšské vlády v protektorátu. Ústředním místem k provedení výnosu byl pak určen říšský ministr

vnitra *(Zentralstelle beim Reichsministerium des Innern)* a nejvyšší říšské úřady se s ním měly dohodnout při všech opatřeních, která se týkala protektorátu, zvláště při vydávání právních předpisů a při organizačních opatřeních.(44) Dále se jednalo o nařízení říšského ministerstva vnitra z 1.září 1939 o vybudování správy a o německé bezpečnostní policii, tzv. *Aufbauverordnung*. (45)

Tato nařízení vyjasnila protektorovou pozici především ve třech směrech: a)ve vztahu k centrálním říšským místům mimo protektorátní oblast (tzn. k říšským ministerstvům a ostatním nejvyšším říšským úřadům) (46), dále b)proti vlastním orgánům a služebnám říše na území protektorátu a nakonec také c)vůči autonomní vládě, jakož i správě protektorátu.(47) Na základě zmíněného prováděcího nařízení k Hitlerově výnosu z 16.března 1939 se říšský protektor stal „jediným reprezentantem vůdce a říšského kancléře a říšské vlády v protektorátu". Podléhat měl přímo Hitlerovi a pouze od něho mohl dostávat pokyny. Podrobnější pravidla regulující poměr říšského protektora a berlínských central obsahovaly až teprve zanedlouho vydané směrnice. (48) Jen po dohodě s říšským protektorem mohl říšský ministr vydávat nařízení týkající se protektorátu. Při všech důležitých opatřeních musela být zajištěna protektorova účast, aby mohl ohledně jemu svěřeného regionu uplatnit svá „případná zvláštní přání". Kdyby se přitom z jakýchkoli příčin nepodařilo dosáhnout shody, měl rozhodnout sám Hitler. Jen v oborech bezprostředně převzatých říší (zvláště to platilo pro oblast branné moci a bezpečnostní policie) byl říšský protektor vázán nařízeními, směrnicemi a obecnými příkazy říšských oborových ministrů.

Také uvnitř protektorátních hranic bylo postavení říšského protektora výlučné, tj. nebylo omezeno ani jinými orgány říše, tím méně institucemi autonomními. Jeho pozice v této oblasti byla vymezena výše uvedeným říšským nařízením z 1. září 1939. Zde se pravilo, že říšskému protektorovi podléhají všechny úřady, služební místa a orgány říše v protektorátu. Úřad říšského protektora měl být příslušný pro všechna odvětví říšské správy s výjimkou branné moci. V oboru jeho působnosti bylo tvoření dalších zvláštních říšských služebních míst vyloučeno. Berlínské centrály neměly dovoleno ani vysílat své zástupce přímo k protektorátním úřadům. Rezortní pověřenci mohli být přidělováni jen ve shodě s ústředním místem při říšském ministerstvu vnitra, a to říšskému

protektorovi nebo jemu podléhajícím služebnám. Úřední styk směl být veden jen s říšským protektorem, pouze výjimečně při nebezpečí z prodlení nebo z jiných neodkladných důvodů byl přípustný přímý kontakt s jemu podřízenými místy za předpokladu, že bude současně informován.

Zmíněné nařízení významně upevnilo protektorovou pozici i ve vztahu k autonomním orgánům protektorátu, neboť mu výslovně přiznalo právo dozorovat celou autonomní správu. Protektor mohl nařídit, aby autonomní úřady podávaly bez vyzvání zprávy v záležitostech určitého druhu přímo jemu nebo oberlandrátům, popř. jiným německým služebnám. Kromě toho byla zavedena také předběžná kontrola většiny normativních a – pokud tak rozhodne – rovněž individuálních aktů vydaných autonomními orgány, kterou měl vykonávat jeho úřad. Vyloučení všech pochybností pak sledovalo ustanovení o tom, že protektorovy námitky podle čl. 5 Hitlerova březnového výnosu jsou pro úřady protektorátu závazné a že rozkladům u něho podaným nepřísluší odkladný účinek. Mimo to byly říšskému protektorovi v jednom ze závěrečných článků tohoto předpisu svěřeny i značné policejní kompetence. Říšský protektor (popř. říšský vůdce SS a šéf německé policie spolu s ním) nyní mohl učinit správní opatření potřebná k zachování bezpečnosti a pořádku v protektorátu také mimo meze jinak pro to stanovené. V praxi to znamenalo, že byl oprávněn vydávat policejní nařízení bez jakýchkoli omezení – o tom, zda nastala situace zdůvodňující „potřebu“ jejich přijetí, totiž rozhodoval sám podle volné úvahy. Nemusel přitom respektovat ani platné právo. Toto své zmocnění mohl dokonce i přenést, a to zcela libovolně, neboť zde nebyl určen orgán, vůči kterému tak může postupovat. V případě, že Himmler nebo Hlavní úřad říšské bezpečnosti (RSHA) vydali odlišný rozkaz od protektora, měl se vyplnit Himmlerův respektive RSHA. Znamenalo to, že velitel bezpečnostní služby a bezpečnostní policie nebyl říšskému protektorovi podřízen, nýbrž „přičleněn“. Protektorovy pokyny měly tedy spíše charakter politické objednávky a v praxi okupační správy měly přednost rozkazy RSHA. Bezpečnostní aparát v protektorátu měl tímto způsobem zajištěné reálně samostatné postavení v rámci celé okupační správy. Jeho činnost takřka výhradně řídil Berlín, na jeho organizaci, personální složení a financování neměl říšský protektor prakticky žádný vliv. (49)

Vedle normotvorné a kontrolní pravomoci, jež měly základ – kromě Hitlerova výnosu zřizujícím protektorát – ve výše zmíněných nařízeních, získal protektor i pravomoc rozhodovací, která časem doznala značného uplatnění. (50)

Teprve s vystupňováním hospodářské mobilizace v první polovině roku 1942, která měla nacistům umožnit odvetu za porážku utrpěnou v bitvě u Moskvy a jež – stejně jako ostatní území říše – zasáhla i protektorát, můžeme sledovat pozvolné snižování významu říšského protektora, když se řízení věcí protektorátu postupně přesouvalo na germanizované autonomní orgány.

Od jmenování K. H. Franka německým státním ministrem pro Čechy a Moravu v srpnu 1943 pak říšský protektor již prakticky zastával jen protokolární funkce.

2.1.3 Období od roku 1941 do února 1942 - normotvorná pravomoc protektorátních orgánů odvozena od říšského zmocnění

Na konci r. 1940 nastaly v oblasti autonomní normotvorby významné změny. Uplynulo dvouleté zmocnění státního prezidenta k vydávání dekretů a říšský protektor nedovolil, aby byla mimořádná nařizovací moc vlády prodloužena autonomní cestou. „Až na další“ ji prolongoval nařízením ŘP z 12. prosince 1940 (51) sám, což znamenalo, že od počátku r. 1941 spočívala na bázi zmocnění daného jí říšským orgánem. Kromě toho byla vyloučena možnost jakéhokoli přezkumu vládních nařízení ve správním soudnictví ustanovením, že se na ně má použít úprava platná pro zákony. V rámci vládních nařízení poté mohly být vydávány sekundární předpisy. Proti předchozímu stavu se navíc v mnohem širší míře připouštěla i legislativní činnost jednotlivých úřadů, což se týkalo zvláště ministerstev. Zároveň mohla přijatá nařízení vlády a úřadů derogovat i starší předpisy vyššího řádu. (52)

Ve sféře vnitřní správy vyvíjely činnost hlavně ministerstvo vnitra, zemské a okresní úřady. V celé vnitřní správě došlo postupně k pronikání německých

úředníků na vedoucí posty. Úřady pod nimi pracující byly prohlašovány za německy vedené. Veškerá písemná agenda vnější i vnitřní, bez ohledu na vládním usnesením z července r. 1939 zavedenou dvoujazyčnost v úřadování s předností němčiny a s jejím výhradním užíváním ve styku českých úřadů s okupačními, byla jen německá. Pokud v čele úřadu nestál Němec, usilovali oberlandráti, aby jím byl alespoň jeho zástupce.

Autonomní správa se v oblasti hospodářsko-sociální podílela na výstavbě tzv. řízeného válečného hospodářství, jakožto součásti německých plánů na vytvoření "Hospodářského velkoprostoru" *(Grossraumwirtschaft)*. Její postavení proto bylo podřízené říšským zájmům a institucionálně centrálním říšským místům (hlavně zplnomocněnci pro čtyřletý plán, říšskému ministerstvu hospodářství a také financí) a jejich pověřencům, resp. zmocněncům (u správy měny, deviz, zahraničního obchodu, dráhy a pošt). (53)

Územní samospráva na všech stupních se v tomto období stala prakticky iluzorním pojmem. Zastupitelské sbory byly na mnoha místech rozpuštěny nebo ztrácely na významu ve prospěch nadekretovaných výkonných složek. (54)

Za necelé tři roky pronikli němečtí úředníci na všechna důležitá místa autonomní správy. Velmi rychlým tempem tak postupovala její germanizace. České úřady byly nuceny vyřizovat alespoň část své agendy podle německých předpisů a jejich organizace byla pozvolna přizpůsobována správě okupační, dominantním jazykem se pro ně stala němčina. Přívlastek "český" měl vymizet z úřadní řeči. Obdobně tomu bylo i v oblasti samosprávy zájmové, která se dostala zcela do područí správy státní. (55)

Říšské orgány a instituce zřizované pro německé obyvatelstvo úřadovaly – s výjimkou vydávání dvoujazyčného Věstníku říšského protektora a jiných normativních aktů – výlučně německy ve vnitřním i vnějším styku. Od ledna 1941 oficiálně platilo ustanovení o tom, že každý má právo, aby vůči němu bylo užito německého jazyka. (56)

Nazrávání podmínek pro správní reformu

Dvojkolejný systém, pro nějž byla příznačná kombinace protektorátních, autonomních a čistě anekčních prvků se sice odlišoval od většiny nacisty dosud použitých okupačních režimů v jiných částech Evropy, neboť v jeho zřízení se odrážely počáteční zahraničně politické ohledy nacistů, avšak daní za tento dualismus byl často neefektivní výkon veřejné moci, vyplývající ze složitého institucionálního uspořádání, prolínání kompetencí a i osobní řevnivosti jejích nositelů. Okupační správa se odchýlila od původně vytčené zásady subsidiarity a vyřizovala agendu, kterou mohly zastat i orgány autonomní. Byrokratická zbytnělost protektorátní správy pak kontrastovala s nedostatkem dalších administrativních sil nacistů pro nově obsazená území, přitom nebylo pochyb, že je okupační aparát zbytečně předimenzovaný a málo výkonný. Uzrály podmínky pro změnu uspořádání věcí v protektorátu, tak aby v době vrcholící nacistické expanze lépe zabezpečoval potřeby okupační moci.

Po zhroucení Francie v červnu 1940, kdy se začaly naplňovat nacistické vize o „novém pořádku“ v Evropě, se podle některých nacistů protektorátní status přežil a měl by být zrušen, ohledně nového uspořádání však panovaly rozpory. Šlo jednak o snahu Berlína dále posílit kontrolu nad oblastmi a podřídit protektorát přímé jurisdikci říše (57), oproti ní působily lokální zájmy nacistů, kteří naopak chtěli na území protektorátu posílit své postavení na úkor centra. Zrušení protektorátu a jeho spojení se Sudety a vytvoření nové župy Čechy (Gau) mělo četné zastánce u sudetských Němců, když se ukázalo, že toto zvláštní administrativní území, které Sudety poprvé v historii tvořily, se ukazovalo být neživotaschopným, když „německo-česká etnická hranice“ přetínala ve většině úseků geograficky, dopravně a ekonomicky jednotné celky. (58) Zastánce mělo i rozdělení Protektorátu a připojení větší části Moravy k župě Dolní Dunaj (*Niederdonau*). (59)

Je ironií osudu, že to potvrzovalo správnost tradičního lpění Čechů na přirozené celistvosti jejich „historických zemí“. Tento názor Čechů, který

převzala versailleská mírová konference, sudetské Němce před Mnichovem tak pohoršoval.

Plány na přímé začlenění protektorátu do říše případně jeho rozdělení znepokojovaly zejména německé protektorátní představitele, kteří v těchto plánech spatřovali ohrožení svých nadobytých pozic a měly zájem na uchování *statu quo*. S tím, jak se projekty dělení rozšiřovaly, považovali Neurath a Frank za nutné vyžádat si v Berlíně podporu. Každý zvlášť poslal do kancléřství memorandum, které mělo být předloženo Hitlerovi. (60)

Oba dokumenty se lišily v tom, nač kladly důraz: Neurath stavěl do popředí výhody dosavadního režimu, zatímco Frank věnoval více místa etnické transformaci Čech a Moravy. Nicméně oba se shodli v tom, že germanizace země je nejvhodnějším maximálním cílem. Výrazným rysem obou memorand byla jejich cyničnost, která ve Frankově případě nepřekvapovala, ale u tradovaně „umírněného" Neuratha opravdu šokovala. S pozoruhodnou lhostejností rozebírali eliminaci rasově nevyhovující části obyvatelstva. Neurath se vágně zmínil o jejím „vypuzení" (*Abstossen*) bez toho, že by upřesnil, co má na mysli. Frank doporučoval „zvláštní zacházení" (*Sonderbehandlung*), které chápal jako úplnou fyzickou likvidaci.(61) Oba autoři usoudili, že většina Čechů může být asimilována, protože je rasově blízká Němcům. Zrušení protektorátu by to prozatím spíše ztížilo, než usnadnilo, neboť rozdělení do několika žup by zkomplikovalo jednotnou politiku. Separace by navíc zintenzívnila český nacionalismus a vzbudila touhu po znovusjednocení. Dosavadní režim by tudíž měl být zachován, přinejmenším do očekávaného německého vítězství ve válce.

Netrvalo však příliš dlouho a okupační politika se místo cynických úvah o tom, jak v budoucnu naložit s prostorem Čech a Moravy a co s českým národem, musela soustředit na mnohem urgentnější úkoly – úplné vytěžení hospodářského potenciálu protektorátu a realizaci správní reformy, jež měla přinést – kromě personálních úspor – především podkopání protektorátní autonomie, i když při zachování vnější fasády. Důvody tohoto okolnostmi vynuceného obratu s časovým odstupem výstižně shrnul K. H. Frank, když řekl, že po bitvě u Moskvy, při níž nacisté utrpěli první vážnou porážku, došlo k přezkoumání „politické strategie a taktiky v protektorátu". Bylo totiž „třeba najít cestu a

provádět politiku“, která zaručí, „že bude získáno z bohatých lidských a hospodářských sil prostoru a jeho obyvatel vše“, aniž by byl přitom ztracen „ze zřetele vzdálený cíl“, tj. úplná germanizace prostoru Čech a Moravy. (62) Tuto cestu měl najít generál SS a policie Reinhard Heydrich, obávaná šedá eminence nacistické moci, když dosavadní říšský protektor Neurath byl 22. září 1941 poslán na zdravotní dovolenou.

2.1.4 Období od února 1942 do počátku 1943, tzv. Heydrichova správní reforma –zrušena normotvorná pravomoc protektorátní vlády, prostoupení autonomních orgánů německými silami, přímý vliv německých sil na výkon autonomní správy

Brzy ráno 27. září 1941, v den svého jmenování zastupujícím říšským protektorem dorazil R. Heydrich se svým doprovodem do Prahy. Dopoledne v 11 hodin vykonal na Pražském hradě přehlídku čestné setniny branné moci, SS a policie. Poté zahájil poradu s Frankem a rozběhly se první kroky tvrdého postupu proti odbojnému českému národu. Již druhý den 28.září 1941, na svátek sv.Václava, vysílal rozhlas zprávu o vyhlášení civilního výjimečného stavu v Praze, Brně, Ostravě, Olomouci, Hradci Králové a Kladnu a v dalších dnech se výjimečný stav rozšířil i na jiná místa v protektorátu, který trval až do 19.ledna 1942.(63) Sumarizaci a vyhodnocení těchto aktů teroru a perzekuce provedl sám Heydrich, když 4. února 1942 hovořil o výsledcích své dosavadní činnosti v protektorátu. Před vedoucími činiteli okupační moci konstatoval, že zavedená opatření sledovala cíl „rozdrtit odbojové hnutí“, které podle něho „bylo mnohem rozsáhlejší a nebezpečnější, než se vůbec dalo očekávat.....jestliže uvádíme, že počet rozsudků stanných soudů činí přibližně 400 až 500, zatímco počet zatčených byl a je mezi 4000 a 5000,...musím zdůraznit, že lidé, kteří byli zatčeni a odsouzeni k smrti, byli vesměs lidé vysokých duševních kvalit, nebyli to souputníci, byl to vedoucí aparát.“

Po „lámání“ přišel podle Heydricha čas „ohýbání“ českého národa (64), kterému mělo přispět i nové uspořádání věcí v protektorátu. Vlastní provedení správní reformy bylo svěřeno zastupujícímu říšskému protektorovi Heydrichovi. Ten ji také nedlouho po svém příjezdu do Prahy začal intenzivně připravovat. Určil i hlavní cíl této akce: podvrácení protektorátní autonomie bez ohrožení její vnější slupky. Blíže pak Heydrich stanovil, že autonomní správa bude co nejrozsáhlejším německým pronikáním dána plně do služeb říše a nedílně s ní sloučena.

Heydrichovu reformu lze rozčlenit do třech fází, nejprve se jednalo o a)reorganizaci centrálních orgánů, na ni navazující b)reformu místní správy, a to jak autonomní, tak německých oberlandrátů, a konečně c)přizpůsobení agendy a fungování Úřadu říšského protektora výše uvedeným změnám. Ještě mnohem dříve, než byl Heydrich oficiálně zmocněn Hitlerovým výnosem ze 7. května 1942 (65), aby v dohodě s říšským ministrem vnitra v mezích protektorátního statutu „učinil vhodná opatření za účelem přizpůsobení správy v Čechách a na Moravě právě danému stavu“ *(der jeweils gegebenen Lage)* a přijal i k tomu potřebné předpisy, byla na jeho pokyn (66) uskutečněna přestavba centrálních autonomních institucí.

Reorganizace centrálních orgánů

Stalo se tak především vydáním vládního nařízení č. 14/1942 Sb. *o nové organizaci některých ústředních úřadů* z 15. ledna (67) (později nahrazeným tzv. reorganizačním nařízením č.208/1942 Sb. z 15. června)(68) a vládním nařízením č. 80/1942 Sb. *o správní působnosti vlády a zastupování jejích členů* ze 4. března. (69) To částečně navazovalo na Heydrichovo nařízení z 27. února 1942, jež nově upravovalo výkon její normotvorné pravomoci.(70) Na základě Heydrichovy snahy o zjednodušení styku říšského protektora s jednotlivými ministerstvy a tím i zrychlení realizace německých příkazů bylo zrušeno prezidium ministerské rady. Ponechán byl jen sekretariát předsedy vlády, určený pouze k vyřizování administrativních záležitostí. Tímto opatřením přestala vláda jako sborový orgán existovat a zanikla i její pravomoc normotvorná. Ministři se v budoucnosti

nesměli ani kolektivně radit, nejvýše se mohlo sejít jejich oborové kolegium, avšak i to nemělo diskutovat o tom, zda se provedou pokyny okupantů, nýbrž jen o způsobu jejich uskutečnění. Vláda tak byla přetvořena v pouhou ministerskou „poradu“ a přestala fungovat jako kolektivní orgán. Každý ministr byl nyní individuálně zodpovědný za všechna opatření uvnitř svého resortu. Vláda už nevytvářela politiku na plenárních schůzích a její předseda sloužil jako pouhý koordinátor mezi ministry.

Následkem toho došlo také k podstatným změnám i ve sféře vládou zajišťované správní agendy. Její dosavadní působnost přešla přímo na věcně příslušné ministry, kteří ji měli nadále vykonávat se souhlasem předsedy vlády, k tzv. vládnímu aktu docházelo souhlasným projevem vůle obou těchto představitelů. (71) Nová vláda, kterou jmenoval prezident Hácha 19. ledna 1942 podle seznamu připraveného Heydrichem a potvrzeného Berlínem (72) neměla být jako její předchůdkyně „zemským úřadem pro stížnosti proti říši“, nýbrž „prodlouženou rukou říšského protektora“. Byla sestavena z lidí buď s Němci otevřeně kolaborujícími (jako její předseda Jaroslav Krejčí či ministr školství a později i lidové osvěty Emanuel Moravec), popř. okupantům ještě zavázaných (ministr zemědělství a lesnictví Adolf Hrubý podezřelý z pokusu o uplácení německého novináře), nebo z německého hlediska neškodných odborníků (např. ministr vnitra a od 12. března 1942 také náměstek předsedy vlády Richard Bienert). Ministrem hospodářství a práce – tohoto pro nacisty nejdůležitějšího rezortu – se pak stal vedoucí skupiny hospodářství v protektorově úřadu Němec Walter Bertsch. (73)

V jednom ze svých tajných projevů Heydrich případně poznamenal, že *„… český ministr vlastně není ministrem v našem slova smyslu, to přece dobře víme, splňuje pouze úkol … Nemohu si přece dát líbit, když vydám nějaký příkaz, aby se v české vládě ještě rokovalo, má-li se nebo nemá-li se provést. Čeští ministři mohou nanejvýš rokovat o tom, jak se tento příkaz má provésti, a k tomu stačí ´porada´ a nikoliv ´rada´, která by snad kladla požadavky“*. Navíc byl celý kabinet – vzhledem k tomu, že jeden z jeho členů byl Němec – nucen používat jako jednací řeč němčinu. *„Tamti pánové přece nebudou moci po (Parteigenosse) Bertschovi chtít, aby se naučil česky.“* (74)

Pro činnost vlády bylo rozhodující, že každý český ministr dostal nadekretovaného německého generálního zástupce zmocněného vyřizovat všechny záležitosti nejen v případě ministrova zaneprázdnění, jak se původně předpokládalo, ale za všech okolností, a to i bez jeho vědomí. Z těchto úředníků, kteří zároveň působili jako vysocí funkcionáři v protektorově úřadu, se stali skuteční šéfové nyní na rozhodujících místech dokonale poněmčované „autonomní“ správy. Díky nim a početnému štábu pracovníků, se kterým na ministerstva přišli, byly tyto instituce, složením a strukturou přibližované nacistickému vzoru, prohlašovány za německy vedené a získávaly – přes vnější označení – spíše charakter úřadů okupačních. (75)

Reforma místní správy

Reorganizace na nejvyšší úrovni předznamenala druhou fázi reformy, týkající se celé správy, která měla být napříště uskutečňována jako „správa z příkazu říše“ (*Reichsauftragsverwaltung – RAV*) podle nařízení Heydricha z 23.května 1942.(76) Jeho opatřením z téhož dne (77) byly i nově upraveny obvody a sídla obrlandrátů, tak aby mohly fakticky převzít dozor nad zemskými a okresními úřady prostřednictvím německých úředníků. Souviselo to s rušením působnosti zastupitelstev nahrazovaných německými vládními komisaři. Proces zglajšaltování místní správy byl dovršen vládním nařízením č. 51/1944 Sb. *o úřednické správě obcí* z 26.února. (78) Současně Heydrich omezil nezávislost vrchních zemských radů (oberlandrátů) tím, že každého z nich jmenoval vyšším vůdcem SS a podřídil tak příslušné subordinaci, a jejich počet snížil. V květnu 1942 zůstaly úřady pouze v Praze, Budějovicích, Plzni, Hradci Králové, Brně a Jihlavě. Zreformovaní oberlandráti jednali pouze jako „inspektoři říšského protektora“, vydávali směrnice a dohlíželi na jejich realizaci českými úředníky.

Za pozornost stojí, že na všech zbylých oberlandrátech působili experti z úřadu pro otázky rasy a osídlování, kterých se reorganizace protektorární správy nedotkla. (79)

Druhá fáze Heydrichovi správní reformy v červnu 1942 odstranila relativní oddělení nižších složek autonomní a německé správy tak, že část agendy

oberlandrátů a část agendy říšského protektora byla přenesena na autonomní orgány (80), které kromě dovětku „správa z příkazu říše“ (např. „zemský prezident –správa z příkazu říše“) při jejím vyřizování používaly malou říšskou pečeť. Autonomní úřady byly přitom vázány pokyny příslušných říšských míst. Tyto záležitosti v nich obstarávala speciálně vytvořená dvou až tříčlenná německá oddělení spolu s německým vedoucím úřadu, resp. jeho zástupcem, nebo v menšině případů, kde zůstal v čele úřadu Čech, pouze tato oddělení. (81)

Na německé straně šlo o plnou koncentraci na politické řízení protektorátu, zatímco český aparát, byť existoval problém jeho politické spolehlivosti, měl zajišťovat realizaci příkazů a potřebnou administrativu. Naplnil se tak účel reorganizace protektorátní správy, tak jak jej vyjádřil Heydrichův nástupce K. Daluege 15.června 1942 : „Více vládnout a vést a méně spravovat“. (82)

České autonomní orgány byly integrovány do byrokracie říše, obdržely nové úkoly a při veškeré své činnosti nyní dokonce i formálně podléhaly německým nadřízeným. Úřadováním stále více pronikala němčina a čeští úředníci, když nevykonali zkoušku z německého jazyka, byli propuštěni. Tím skončil administrativní dualismus v protektorátu.

Reorganizace obrlandrátů si vynutila radikální změny v územním uspořádání autonomních politických úřadů. Především bylo podle německých požadavků přistoupeno k podstatné redukci počtu okresních úřadů a z toho vyplynula i následná úprava zbylých obvodů. (83)

Mimořádný význam mělo pro okupanty zřízení „Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu“, který převzal rovněž správu státních lesů a pozemků. Úřad byl sice zřízen jako protektorátní, ale brzy se dostal do německých rukou a jeho vedoucí byl považován de facto za člena vlády. Úkolem úřadu bylo provádění dispozic s půdou tak, aby z rukou českých vlastníků byla odnímána a převáděna do německého držení. (84)

Redukce agendy Úřadu říšského protektora

Třetí fází správní reformy se stalo přizpůsobení uspořádání protektorova úřadu novému složení protektorátních ministerstev. Němci k této restrukturalizaci přistoupili až na závěr – koncem r. 1942. (85)

Z protektorova úřadu byla na zemské úřady v Praze a Brně přenesena agenda, kterou v ostatním říšském území zastávaly vyšší správní úřady. To se týkalo zvláště statusových věcí a rodinné výživy německých státních příslušníků, říšských plnění, správy nepřátelského majetku a úkolů v oboru branného práva. Jeho personální obsazení bylo zredukováno na zhruba 700 úředníků. Jinak se však postavení říšského protektora nezměnilo.

Tímto posledním krokem se na počátku r. 1943 završilo necelý rok trvající období zásadní systémové proměny organizace veřejné moci v protektorátu, došlo k podstatnému zeštíhlení a zakceschopnění okupačního aparátu. „Původně nabubřelý úřad říšského protektora se nyní stal skutečným nástrojem vedení nebo směřuje k tomu, aby se jím stal.“ prohlásil v dubnu 1944 k představitelům okupační správy v Karlově Studánce K.H.Frank. (86)

Závěrem můžeme říci, že Heydrichova správní reforma znamenala téměř úplnou likvidaci nejen dosud existující správní dvojkolejnosti, ale i protektorátní autonomie vůbec.

2.1.5 Období od počátku roku 1943 do konce protektorátu – totální válka, německý státní ministr K.H.Frank dominantní normotvůrce protektorátu

Přestože Heydrichova reforma přivodila z německého hlediska prakticky ideální stav, nevyřešila jeden závažný problém, který často poškozoval fungování okupačního aparátu. Byl jím faktický mocenský dualismus (87) mezi jeho dvěma nejvyššími představiteli, tj. mezi říšským protektorem a státním tajemníkem

Frankem. Několikeré střídání vedoucích reprezentantů říšské moci a správy v protektorátu (88), jejich častá dlouhotrvající nepřítomnost a vytrvalé osobní ambice Franka vedly posléze Hitlera k potlačení významu funkce říšského protektora a k vytvoření nového úřadu. Dne 20. srpna 1943 bylo jeho zvláštním výnosem zřízeno Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu na čele se státním ministrem K.H.Frankem. (89) Jak k tomu Göring později poznamenal : "Začalo být čím dál jasnější, že Führer se obrací na představitele nejhrubší síly." (90)

Na úřad státního ministra přešla převážná část agendy říšského protektora včetně vydávání právních předpisů. Protektor sice zůstal zástupcem Hitlera v protektorátu, ale pozbyl roli zmocněnce říšské vlády. Jeho úkoly byly omezeny jen na vnější reprezentaci. Podle nové úpravy, která vycházela většinou z Frankových návrhů, měl sice říšský protektor představovat Hitlerova zástupce „v jeho vlastnosti hlavy říše“ a plnit i s tím spojené reprezentační funkce, avšak všechny jeho ostatní dosavadní úkoly v oblasti správy i normotvorby spolu s osobní garancí za dodržování Hitlerových pokynů týkajících se politické linie převzal státní ministr. (91) Jak se mj. uvádělo v oběžníku říšského kancléřství v souvislosti s nástupem nového říšského protektora W.Fricka, který se ujal funkce 23.srpna 1943, s tímto jmenováním vůdce nově upravil i jeho postavení, úkoly a pravomoci. Protektorovi bylo svěřeno jen potvrzování členů protektorátní vlády, jmenování a propouštění německých úředníků v protektorátu, včetně jejich překládání do výslužby.(92) Dále vykonával právo milosti a abolice s výjimkou věcí spadajících do pravomoci soudů vojenských, svazů SS a policie. Byl podřízen přímo Hitlerovi a také jen jemu odpovědný.

Naopak, vládní povinnosti zahrnující ochranu říšských zájmů v protektorátu spolu s úkoly ve smyslu vůdcova výnosu z 16. března 1939 a dalšími souvisejícími ustanoveními přináležejícími dosud říšskému protektoru a kompetencemi na ně navazujícími měl napříště vykonávat německý státní ministr pro Čechy a Moravu, jehož povinností bylo říšského protektora zpravovat o všech důležitých záležitostech. Frank dosáhl svého cíle a stal se fakticky prvním mužem okupační správy. Nepokrytě to přiznal v tajném projevu k nacistickým funkcionářům v Karlově Studánce v dubnu 1944, když hodnotil tuto změnu

slovy: „Výnosem vůdce…se též vyjasnilo vedoucí nacistické postavení v protektorátu, a odstranil se škodlivý dualismus.“ (93)

Opatření totální války *(Totalkrieg),* vyhlášené šéfem nacistické propagandy J. Goebbelsem při jeho projevu v berlínském Sportovním paláci 18. února 1943 (94), nemohla nezasáhnout také protektorát. Zde byl hlavní díl odpovědnosti za realizaci jejích cílů svěřen Frankovi a jeho státnímu ministerstvu. Ve vnitřní struktuře tohoto „orgánu jednotně usměrněné vedoucí moci“, soustředěného kromě vykonávání dozoru pouze na plnění vlastních říšských úkolů, byly sloučeny všechny v úvahu připadající rezorty. (95) Vedle ekonomiky se totální válce musela přizpůsobit také soustava protektorátní správy. Tento proces nabyl podoby odbřemenění centrálních úřadů a celkového zjednodušení její organizace i výkonu. Od 1. října 1944 pak bylo zavedeno vládním nařízením č. 210/1944 Sb. z 11. září zásadně jednoinstanční správní řízení. (96)

V důsledku všeobecného ústupu nacistických armád na východě se frontová linie přiblížila protektorátu natolik, že bylo celé jeho území v pozdním létě r. 1944 prohlášeno za operační pásmo *(Operationsgebiet).* (97) Tato situace přirozeně vytvořila zcela nové problémy, které bylo nutno řešit, a současně se změnami ve vedení obnovila i některé starší mocenské spory. Vážné těžkosti na straně Němců v protektorátu vyvolával především rozmach partyzánského hnutí, k němuž došlo v souvislosti s vypuknutím Slovenského národního povstání. Postup v boji proti partyzánům se řídil služebním řádem pro potírání band a Frankovým pokynem o zaujímání palebného postavení a rozkazu k palbě *(Feuerschutzstellung und Schiessbefehl)* z července 1944.(98) Tento zápas byl z německé strany veden všemi prostředky. Po dopadení byli partyzáni považováni za bandity a většinou na místě zastřeleni. Stejný osud čekal obyvatele, kteří je podporovali. Osady a usedlosti, jež sloužily jako partyzánská útočiště, byly obvykle vypáleny.(99) Krutost těchto metod ještě vzrostla poté, co se části protektorátu staly bojovným pásmem, ve kterém rozhodování přebírala velitelství armádních skupin.

Od února r. 1945 se postupně části protektorátu stávaly bojovým územím *(Kampfgebiet).* Jejich ohraničení s ohledem na postup fronty určoval velitel příslušné armádní skupiny po předchozí dohodě s Frankem. Toto opatření se

týkalo zpravidla celých okresů a obvykle se k němu přistupovalo teprve, když si je bezprostředně vyžádala vojenská situace.(100) Důvodem pro to byla snaha Němců nenarušovat válečnou výrobu v jedné z posledních klidných oblastí říše, která byla od jara r. 1944 ve zvýšené míře využívána pro zabezpečení Hitlerových zvláštních zbrojních programů. Protektorát ještě na počátku r. 1945 představoval 35 % veškerého německého zbrojního potenciálu. (101)

Ve válečných zónách přecházela veškerá výkonná moc na velitele armádních skupin, kteří tak mohli dávat pokyny civilním úřadům k provádění bojových úkolů. To se týkalo převážně jen české správy, protože většina německých úřadů byla evakuována již v době zvýšeného frontového ohrožení. Zůstávali pouze někteří úředníci, kteří měli obstarávat chod tzv. nouzové správy a odejít teprve poté, co dostanou od Franka příkaz k vyklizení *(Räumung).* Ještě později zůstávali příslušníci bezpečnostního aparátu, jimž bylo přikázáno, aby plnili stanovené úkoly až do konce a stahovali se až spolu s posledními bojujícími oddíly vojska. Jejich dřívější odchod vyžadoval povolení od říšského vůdce SS Himmlera.

V noci z 25. na 26. dubna 1945 Hitlerovým příkazem veškerá nařizovací moc v protektorátu přešla do rukou velitele skupiny armád *„Mitte“* Schörnera. (102)

Dne 5. května 1945 vypuklo v Praze povstání, 8. května 1945 podepsal generál Toussaint před zástupci České národní rady, která řídila národně-osvobozenecký boj českého lidu, kapitulační protokol a o den později do Prahy dorazily jednotky Rudé armády. Tak definitivně skončilo šest let trvající období nacistické poroby. Formální tečku za Protektorátem Čechy a Morava učinilo vládní nařízení č. 31/1945 Sb. ze dne 27.července 1945, jímž se stanovil konec doby nesvobody na 4.května 1945. (103)

2.2 Právní „dualismus“ : německá a tzv. autonomní normotvorba

Na území protektorátu počínaje 16.březnem 1939 platily právní předpisy trojího druhu : a)normy platné do vzniku protektorátu, b)říšskoněmecké normy a c)normy protektorátní, ve skutečnosti říšský právní řád mohl ingerovat do všech oblastí života země podle libovůle nacistů. Právním "dualismem" pak rozumíme souběžné působení právních norem na území protektorátu lišících se v osobě jejich normotvůrce, tj. nacistické moci, na straně jedné, a okupované země, na straně druhé. Šlo jednak o normotvorbu říšských orgánů s celoříšskou působností (vůdce, říšská vláda, ministerská rada pro obranu říše a říšští ministři), nebo pouze pro protektorát (říšský protektor, oberlandráty, popř. i jiné říšské úřady, služebny, korporace a pověřenci, případně orgány vojenské správy v období od 15.3 do 15.4.1939), jednak o normotvorbu českých tzv. autonomních (protektorátních) orgánů (státní prezident, protektorátní vláda, jednotlivá ministerstva, na místní úrovni zejména zemské a okresní úřady).

Právní "dualismus" byl založen Hitlerových výnosem z 16.dubna 1939 o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, na základě článku 11 a 12 a článku 5 výnosu. Podle čl. 11 mohla říše vydávat právní předpisy s platností pro protektorát, pokud to vyžadoval "společný zájem". Byla-li dána "společná potřeba", mohla říše převzít do vlastní správy správní obory a zřídit k tomu příslušné vlastní říšské úřady. Navíc byla říšská vláda zmocněna činit opatření potřebná k udržení "bezpečnosti a pořádku". Vzhledem k tomu, že o tom, co je "společný zájem" a "bezpečnost a pořádek", rozhodovali okupanti, se jakákoli možnost výkonu výsostných práv v rámci "autonomní" normotvorby protektorátu stala bezpředmětnou. Například postavení osob s německou státní příslušností na území protektorátu mohlo být upravováno pouze říšskými předpisy, z tohoto důvodu na území protektorátu platily i dvojí rasové předpisy, říšské a protektorátní.

Podle čl. 5 na základě vznesených námitek říšského protektora musely tzv. autonomní orgány "odstoupit nejen od vyhlášených zákonů, nařízení a jiných právních předpisů, ale i od správních opatření a právoplatných soudních rozsudků." Čl. 12 pak ponechával v účinnosti právo platné v Čechách a na Moravě, pokud "neodporuje smyslu převzetí ochrany Německou říší." (104)

Zpočátku protektorátní normotvorba projevovala určité prvky autonomie, když se například zdráhala recipovat říšské rasové předpisy, takže první právní normou vydanou na území protektorátu, která obsahovala norimberská rasová kriteria, bylo nařízení říšského protektora *o židovském majetku* ze dne 21.června 1939(105), zatímco v protektorátních předpisech se tak stalo až v vládním nařízením č. 85/1942 Sb., *kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích* z 7.března. (106) Dělo se tak pod přímou hrozbou ze strany okupantů, včetně zastrašující popravy předsedy vlády A. Eliáše a výhružkami nacistů o "pověšení každého sabotéra."(107)

Postupem doby spolu s pokračující germanizací tzv. autonomní orgánů se normotvorba těchto orgánů stávala čím dále častěji přímým výrazem okupantské vůle ("z příkazu říše") a rozdíl mezi říšskou a "autonomní" normotvorbou se stíral. (108)

Říšská i "autonomní" normotvorba zejména v oblasti veřejného práva ve svých důsledcích vedla ke zglajšaltování společnosti, k jejímu zastrašení a šikanování, tak aby byla lépe ovladatelná. *„Dnes, kdy německý zákonodárce vydává každodenně předpisy, které nemohou být podloženy obecným přesvědčením o své nezbytnosti, poněvadž je musí každý občan stokrát denně překročit, chce-li zachovat svou důstojnost či chce-li aspoň žíti.....Výrobce nesmí darovati ani prodati a spotřebitel nesmí přijmouti ani požíti jediné sousto potravin mimo úřední příděly – a ty mu nestačí, neboť vše do posledního klásku na shrabaném poli, do poslední švestky na zahradě jest obhospodařováno. Nikdo se nesmí po bombardování měst hnout bez povolení z místa a často mu nelze ani povolení dosíci, ani na místě vydržeti.... Právní řád oplývající takovými příkazy a zákazy, které ovládaní nepokládají za nezbytné, ba jejichž plnění ve své naprosté převaze považují za nemožné, nebývá ovšem překročován výjimečně, nýbrž zpravidla, a toho jest si vědom zákonodárce, administrátor i soudce. Proto právní*

péče nesměřuje zde k tomu, aby se porušování právních předpisů eliminovalo, nýbrž jen, aby se zastrašováním obyvatelstvo omezilo co nejvíce. Proto zákonodárce vydává předpisy drakonické a správa si osobuje neomezená práva nad svobodami a životem ovládaných, a soudcové jsou raději co nejpřísnější, nežli aby byli shovívaví.“, popisuje pocity obyvatel protektorátu E.Sobota a vystihl tím i záměr okupantů formulovaný Heydrichem, a sice "na Čechy vždy tlačit". "Čecha, slovanského člověka, lze jen velmi těžko přesvědčit, vždy se ohne, nikdy ho nezlomíte, a když se přestane ohýbat a pustíte jej, tu se zase vzpřímí, zase tu stojí a znovu je protivníkem. Z toho plyne závěr, že ho musíte vždy tlačit, aby musel být stále sehnut." (109)

2.2.1 Říšská normotvorba upravující život v protektorátu - normotvorba orgánů říše zmocněných pro vydávání předpisů pro celou říši

2.2.1.1 Nařízení *(Verordnung)* a výnosy *(Erlass)* vůdce – rámcová právní úprava

Nejdůležitější normativní akty, regulující samotné základy státoprávního uspořádání protektorátu, vydával přímo Hitler, který ve své osobě soustředil vedení německého národa a státu *(Führer und Reichskanzler)*(110) a nakonec i všechnu moc. Podle nacistické právovědy se v jeho nitru, stejně jako skrze vůdce jiných národů, pozdvihl ke svému nejvyššímu naplnění duch národa *(Volksgeist)* a duše rasy *(Rassenseele),* jež tvoří pramen veškerého práva.(111)

Proto také jeho formálně projevená vůle byla zákonem *(der Wille des Führers ist Gesetz)* a dokonce i jeho neformální rozkaz měl vždy přednost před ostatním platným právem.(112) „Vůdcova vůle může být ztělesněna vždy a všude. "Ona sama není vázána na žádnou hierarchii, a sice ani na tu, již sama vytváří“,

napsala Hannah Arendtová. Podle ní "nerozhodoval o zákonnosti jednání provedený rozkaz, ale jen vykonání Vůdcovy vůle."(113) Jemu příslušející nařizovací moc pak plynula z jeho postavení nástupce říšského prezidenta, zmocněného v případě značného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku k mimořádnému zákonodárství. Odvozovala se i z jeho úlohy nositele organizační moci říšské správy, oprávněného zřizovat a rušit říšské úřady, popř. určovat jejich kompetenci, a stanovit pro ně interní instrukce, jakož i celou říšskou správu politicky vést, a stejně tak z jeho role vrchního velitele wehrmachtu, vůdce NSDAP a SA. (114)

Vůdcova vůle nacházela vyjádření ve vydávání dvou druhů předpisů: výnosů *(Erlass),* které zpravidla používal při výkonu ústavních oprávnění náležejících mu jako hlavě státu, a nařízení *(Verordnung)* ve všech ostatních případech – zvláště tehdy, když přejímal kompetenci příslušného ministra. (115)

O tom, zda v některé věci vydá nařízení či výnos (později vydával už jen výnosy) nebo zvolí cestu řádného zákonodárství, rozhodoval zcela sám, podle volného uvážení. Kritériem mu přitom byla jedině důležitost materie – ty nejvýznamnější záležitosti reguloval obyčejně pomocí výnosů, méně důležité věci přenechával obvyklé zákonodárné proceduře. Z formálního hlediska se pak výsledek – až na označení – nijak nelišil: jeho výnosy i nařízení svou právní silou odpovídaly zákonům a mohl provést kteroukoli právní úpravu.(116)

Samotným ztělesněním zákona se pak Hitler stal na základě zmocnění udělenému říšským sněmem na jeho posledním zasedání dne 26.4.1942 (117), které vůdce opravňovalo vydávat rozhodnutí na úrovni individuálních normativních aktům, bez jakýchkoliv procedur, vůči fyzickým osobám, všude tam, kde z hlediska dosažení konečného vítězství považoval za nutné. Ve svém vystoupení před říšským sněmem Hitler mj. prohlásil , že nemůže být pochyb, že v současné válce, ve které německý lid čelí boji na život a na smrt, musí mít vůdce všechna práva, která slouží dosažení vítězství. Proto nemůže být vázán existujícími předpisy...a musí mít všechny prostředky, pokud to bude nezbytné, ať už půjde o obyčejného vojáka nebo důstojníka, nižšího či vyššího úředníka nebo soudce, funkcionáře strany, dělníka či zaměstnance, aby si vynutil plnění jejich povinností. A v případě jejich porušení je vůdce oprávněn je po pečlivém zvážení

potrestat a bez ohledu na zasloužená práva (118) odvolat provinilého z jeho místa, pozice či funkce aniž by musel dodržovat předepsané postupy. (119)

Tehdy mnoho Němců překvapilo, proč si absolutní diktátor musí osobovat zdánlivě zbytečné pravomoci v personálních záležitostech, ale jak později vyplynulo, Hitlerovým cílem bylo předem legalizovat radikální kroky, které si plánoval proti "reakcionářům, státním zaměstnancům, právníkům a části příslušníků důstojnického sboru". Byla to příprava na poměry nadcházející "totální války". (120)

V praxi mezi Hitlerem vydanými předpisy určenými pro protektorát převažovaly výnosy. Tyto normativní akty nevynikaly ani četností či délkou nebo přesností formulace. Naopak – typická pro ně byla – pomineme-li často se vyskytující mnohomluvné ideologicky podbarvené preambule – velice úsporná a mnohdy dokonce až lakonická forma: jen zřídkakdy svým rozsahem překročily několik paragrafů. Jednalo se obvykle o rámcovou úpravu, která vyžadovala bližší rozpracování v prováděcích ustanoveních a zároveň také patřičný výklad, který by odstranil četné nejasnosti, popř. i rozpory. (121)

O tom, jakým někdy bizarním způsobem probíhala říšská normotvorba odvozená od vůle vůdce vztahující se i k území protektorátu, ukazuje například uvedení rasového principu do sňatkového zákonodárství. Jak popisuje V. Mastný, dne 4. dubna 1940 informoval Martin Bormann, který dělal spojku mezi Hitlerem a kancléřstvím strany, ministra vnitra v Berlíně , že ho Vůdce pověřil mu sdělit, že "úřední činitelé, kteří měli pohlavní styk s polskými nebo českými ženami, mají být okamžitě a bez penze propuštěni ze státní služby.“ (122)

Silou, která legislativní mašinérii uvedla do chodu, bylo zřejmě Hitlerovo náhlé pobouření, vyvolané snad skandálními zprávami z Polska nebo protektorátu. Bez ohledu na neformálnost pokynu navrhli legislativní odborníci ministerstva vnitra okamžitě text příslušných nařízení. Ve své horlivosti vztáhli hrozbu propuštění na „úřední činitele“ v nejširším významu – tedy včetně vojáků, SS a samozřejmě všech členů strany. To však bylo příliš a celá záležitost vyvolala stranické diskuse včetně možnosti zapojení stranických soudů.(123) Mezitím se už ale Hitler v souvislosti s českou otázkou vyslovil ve prospěch asimilace a nová

právní úprava smíšená manželství za určitých podmínek povolovala, i nadále se k nim však vyžadovala zvláštní svolení oberlandrátu. (124)

2.2.1.2 Vůle vůdce projevená za spolupůsobení příslušného říšského orgánu - říšské zákony *(Reichsgesetze),* vládní zákony *(Regierrungsgesetze),* sněmovní zákony *(Reichstagsgesetze),* lidové hlasování *(Volksgesetze)*

Vůdci náležel rovněž významný podíl i na další legislativě. Za spolupůsobení příslušného orgánu, jenž byl vůdci pouze k ruce, vydával říšské zákony *(Reichsgesetze).* A to buď po poradě s říšskou vládou vládní zákony *(Regierungsgesetze)* nebo výjimečně na základě usnesení říšského sněmu zákony sněmovní *(Reichstagsgesetze),* popř. po uskutečnění lidového hlasování tzv. *Volksgesetze*, přičemž bylo uznáváno, že jejich pravomoc je jen projevem jemu příslušející zákonodárné moci.(125) Tyto orgány se nepodílely na legislativní činnosti stejným dílem. Rozhodující postavení v ní zaujala díky rozsáhlému zmocnění říšská vláda, zatímco říšský sněm vyvíjel víceméně sporadickou aktivitu a po mnoho let se prakticky nescházel. Říšská vláda byla zákonem z 24. března 1933 a jeho opakovaným prodlužováním zmocněna – vedle doposud výhradně příslušného říšského sněmu – k vydávání zákonů v případě nouze národa (126) a později i toto omezení odpadlo.

Říšské vládě kromě toho příslušelo také nařizovací právo, pokud k němu byla v konkrétním zákoně nebo předpisu stejné právní síly výslovně zmocněna. To pak obvykle vykonávali k tomu příslušní říšští ministři. (127)

2.2.1.3 Nařízení s mocí zákona ministerské rady pro obranu říše

Pro právní řád protektorátu byla rovněž důležitá normotvorná činnost ministerské rady pro obranu říše. Jestliže Hitler nenařídil vydání zákona říšskou vládou nebo říšským sněmem, rada regulovala nařízeními s mocí zákona některé záležitosti důležité pro vedení války v celoříšském měřítku. Rada například nařízením z 1.září 1939 upravila působnost říšského ministra vnitra při

vybudování správy a německé bezpečnostní policie v protektorátu Čechy a Morava. (128)

Protektorátu se dotklo i nařízení ministerské rady pro obranu říše z 1.9.1939, podle kterého byl říšský ministr spravedlnosti oprávněn zřizovat a rušit soudy, překládat sídla těchto orgánů a měnit jejich obvody, dále též pak přikazovat soudce k různým činnostem u řádných i zvláštních soudů, a to v okruhu celé říšské justiční správy včetně protektorátu. (129)

2.2.1.4 Nařízení říšských ministrů

Významná pro protektorát byla i nařízení jednotlivých říšských ministrů. K jejich vydání však mohlo dojít pouze na základě zmocnění obsaženého v zákoně, Hitlerově nařízení nebo výnosu a v jejich rámci, a to v případě, že se měla dotknout protektorátu, jen po dohodě s říšským protektorem a navíc za účelem nezbytné koordinace a zjištění jednoty politické vůle i s ústředním místem *(Zentralstelle beim Reichsministerium des Innern),* fungujícím pro protektorát od března 1939 v říšském ministerstvu vnitra. (130)

Právě normotvorná činnost říšského ministra vnitra byla pro protektorát zvlášť důležitá, neboť byl ve čl. 13 výnosu z 16. března 1939 zmocněn, aby v dohodě se zúčastněnými ministry vydal právní a správní předpisy potřebné k doplnění a provedení tohoto výnosu.

Normotvorby centrálních říšských orgánů se následně významně dotkl Hitlerův výnos ze dne 25. 7. 1944 o totálním válečném nasazení, který kromě jiného stanovil, že právní předpisy a zásadní opatření nejvyšších říšských úřadů budou vydávány v dohodě s říšským ministrem a šéfem říšské kanceláře, vedoucím kanceláře strany a generálním zmocněncem pro říšskou správu. (131)

2.2.2 Normotvorba orgánů říše zmocněných pro vydávání předpisů pouze v protektorátu

2.2.2.1 Nařízení říšského protektora

Protektor byl v protektorátu nejvyšší říšskou instancí, mající v rukou i normotvornou činnost, která byla publikována ve Věstníku nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě *(Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren - VoBlBM)*. Tento publikační instrument nebyl ničím jiným než pod změněným názvem přímým pokračováním (od čísla 6 ze dne 7. července 1939) Sbírky nařízení pro Čechy a Moravu *(Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren -VoBlBM)*. Normotvorná činnost protektora a jakož i všechna opatření říšských úřadů nesměla být podrobena přezkumu autonomními institucemi. Říšskému protektoru, jehož hlavním posláním bylo usměrňovat autonomní správu protektorátu s ohledem na zájmy říše(132), náleželo nejprve subsidiární zmocnění k normotvorbě již na základě Hitlerova výnosu a zároveň mohl podat námitky proti opatřením protektorátních orgánů, která by byla sto poškodit říši. Jeho vliv v tomto směru značně posílilo nařízení říšského protektora *o právu vydávati právní předpisy v protektorátu* ze 7. 6. 1939 (133) a v případech „společného zájmu“ mohl svými nařízeními měnit autonomní právo, aniž by musel čekat, až to na jeho návrh učiní samosprávný zákonodárce, přitom, co je „společným zájmem“, určoval sám, stejně jako které právní předpisy z doby před protektorátem podržely nadále platnost a které jí pozbyly, jakožto i co je „právo se smyslem ochrany neslučitelné“. Předpisy vydané protektorem a jinými říšskými orgány nesměly soudy a protektorátní úřady přezkoumávat.

Další posílení protektorových normotvorných pravomocí přineslo říšské nařízení o vybudování správy a o německé bezpečnostní policii v protektorátu z 1. 9. 1939. (134) Zmocnilo říšského protektora, popř. říšského vůdce SS a šéfa německé policie spolu s ním, činit správní opatření potřebná k zachování bezpečnosti a pořádku v protektorátu také mimo meze jinak pro to stanovené. Toto své zmocnění mohl dokonce i libovolně přenést.

Ve vztahu říšského protektora vůči velitelům bezpečnostní a pořádkové policie se nejednalo o klasický vztah nadřízenosti, neboť tyto policejní složky byly k úřadu říšského protektora pouze „přičleněny“. Říšský protektor mohl sice vydávat zásadní politické rozkazy, ale příslušní policejní velitelé se potom obraceli na své řídící centrály v říši, aby jim vydaly a potvrdily příslušné prováděcí směrnice. V případě, že se vyskytly rozpory, platil a přednost pro realizaci měl příkaz berlínských úřadů před rozhodnutími říšského protektora. (135) Zatímco ve vztahu k vládě byl protektor všemocný, na druhé straně zcela závisel na Berlínu. Bez ohledu na svá imponující zmocnění měl hlavně uskutečňovat berlínskou linii, než sledovat vlastní kurs, neboť jak státní sekretář říšského ministerstva vnitra W. Stuckart zdůrazňoval 25. března 1939 ostatním shromážděným sekretářům: „Všechna vládní moc v Čechách a na Moravě vychází z Říše. Poslední a nejvyšší rozhodovací moc je tedy u vůdce a jeho zástupce pro protektorát by tu měl fungovat jako svého druhu vicekrál.“ (136)

2.2.2.2 Nařízení německého státního ministra pro Čechy a Moravu K.H.Franka od srpna 1943 – 1945

Hitlerovými dekrety pro říšského protektora Fricka a státního ministra Franka z 20.srpna 1943 a jejich oficiálním uvedením do funkcí v říjnu 1943 na pražském Hradě bylo ukončeno období faktického dualismu v protektorátu, kdy existovala mocenská rivalita mezi protektorem, na straně jedné, a „odborníkem na českou otázku“ státním tajemníkem *(Staatsekretär)* Frankem, na straně druhé. Na nový úřad - Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu přešla veškerá rozhodující pravomoc říšského protektora včetně pravomoci normotvorné. Frank se tak stal v tomto regionu dominantním normotvůrcem, jehož vůle byla relevantní i při vydávání protektorátu se dotýkajících právních předpisů ústředními říšskými úřady. Jeho postavení bylo poněkud oslabeno teprve po atentátu na Hitlera v červenci 1944, kdy bylo rozhodnuto, že se má ve všech podstatných politických věcech dohodnout se šéfem stranické (NSDAP) spojovací úřadovny v Praze. (137)

Svá nařízení a vyhlášky Frank publikoval ve dvojjazyčném Věstníku nařízení německého státního ministra *(Verordnungsblatt des deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren-VoBlStM)*. Tato sbírka pod změněným názvem přímo navazovala na předchozí Věstník nařízení říšského protektora.

2.2.2.3 Nařízení vrchních zemských radů *(Oberlandrat)*

Ostatní říšské orgány v protektorátu, které byly nadány normotvornou pravomocí, se rozestupovaly do dvou skupin. Na ty, jež mohly vydávat předpisy s celoprotektorátní působností (především vrcholné články různých odvětví vlastní říšské správy, popř. různí pověřenci u centrálních protektorátních institucí). A další, které tak byly oprávněny učinit jen ve svém obvodu, z nichž byly nejvýznamnější oberlandráty, jako nižší stupeň říšské všeobecné vnitřní správy. (138)

Oberlandráty, jako jednotka německé správy, působily na území protektorátu od prvních dnů okupace a také jim byla v tomto směru svěřována působnost v nařízeních říšského protektora (např. v nařízení z 21. června 1939 o židovském majetku), jejich postavení však bylo oficiálně upraveno až nařízením říšských orgánů ze dne 1.září 1939 o vybudování správy a německé bezpečnostní policie v protektorátu *(Aufbauverordnung)*(139), které výslovně postavilo celou autonomní správu pod dozor říšského protektora, oficiálně potvrdilo instituci oberlandrátů a důsledně zavedlo předběžné schvalování všech správních ustanovení autonomní protektorátní správy říšskými a okupačními orgány.

V čele oberlandrátu stál vrchní zemský rada, kterému v jeho obvodu podléhaly říšské orgány působící na území Protektorátu Čechy a Morava, nikoliv však německá branná moc a německé soudy, nadřízen mu byl říšský protektor, který si mohl ke svému rozhodování vyhradit jakoukoliv otázku. Podobně, jako tomu bylo v případě protektorátní vlády, také normotvorba místních orgánů autonomní správy byla podrobena přísnému nacistickému dozoru, v tomto směru svěřilo výše cit.nařízení z 1.září.1939 oberlandrátům v jejich obvodu v zásadě stejné prostředky, jako měl říšský protektor vůči centrálním orgánům. Rozdíl

v uplatňování tohoto znovuobnoveného systému předběžné kontroly autonomních normativních aktů, fungujícího již v období vojenské správy, byl ale dost podstatný. Kontrolní oprávnění říšského protektora díky jeho pokynům, podrobně vymezujícím předpisy, na něž se budou vztahovat, byla určena poměrně přesně. Zatímco ke stanovení toho, jak daleko mohou přitom zasáhnout do záležitostí autonomní správy oberlandráty, nedošlo jednoznačným způsobem vlastně nikdy. To pak mělo za následek, že v každodenní praxi vše záviselo víceméně na jejich volném uvážení. A tak se stávalo běžným, že nižší součásti autonomní správy musely briskně plnit příkazy oberlandrátů a mnohdy vystupovaly jen jako překladatelé jimi zaslaných nařízení, čímž byly zatlačeny až k úplné bezvýznamnosti. (140)

2.2.2.4 Rozhodnutí úřadů říšské pracovní služby nebo pověřenců německé pracovní fronty s protektorátní působností apod.

V protektorátu vyvíjela činnost řada zvláštních úřadů, úsek říšské pracovní služby *(RAD-Abschnitt)*, pražský letecký úřad *(Luftamt),* německá služební pošta *(Deutsche Dienstpost)*, zmocněnci říšských drah při autonomních drážních ředitelstvích *(Bahnbevollmächtigten)*, množství speciálních služeben obstarávajících agendu válečného hospodářství, z nichž zejména rozhodnutí úřadů říšské pracovní služby a pověřenců německé pracovní fronty zasahovala prostřednictvím protektorátního ministerstva hospodářství a práce a úřadů práce do života tisíců obyvatel protektorátu.

Právě v případě uskutečňování politiky říše na exploataci pracovních sil mj. i v protektorátu se zvlášť projevila germanizace autonomních orgánů, když opatření totálního nasazení byla sice formulována úřady říšské pracovní služby nebo pověřenci německé pracovní fronty, ale realizovalo je zejména protektorátní ministerstvo hospodářství a práce, jehož ministrem se od ledna 1942 stal Němec W.Bertsch, vedoucí skupiny hospodářství v ÚŘP.

2.2.3 Tzv.autonomní normotvorba protektorátních orgánů

2.2.3.1 Dekrety státního presidenta

Až do konce r. 1940 příslušela normotvorná pravomoc státnímu prezidentovi, protektorátní vládě a jednotlivým ministerstvům na základě recipovaného ústavního zákona č. 330/1938 Sb. *o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů bývalé republiky Česko-Slovenské a o mimořádné moci nařizovací* z 15. 12. 1938 (tzv. ústavní zmocňovací zákon). I když státnímu prezidentovi podle tohoto předpisu náleželo dvouleté zmocnění vydávat k jednomyslnému návrhu vlády dekrety o síle ústavního zákona, toto své oprávnění fakticky nevyužíval. Přenechával iniciativu na poli normotvorby především vládě, popř. i ministerstvům.(141) Prodloužení účinnosti tzv. ústavního zmocňovacího zákona však již okupační moc nepřipustila. Na místo toho nařizovací moc vlády „až na další" prolongoval říšský protektor nařízením ze dne 12.prosince 1940 (142), čímž i po formální stránce bylo v tomto směru přerušeno zdání kontinuity s čs. republikou.

2.2.3.2 Nařízení vlády, opatření vlády a jednotlivých ministrů

Protektorátní vláda byla na podkladě výše zmiňovaného tzv. ústavního zmocňovacího zákona nadána pravomocí, aby ve stejném dvouletém období se souhlasem státního prezidenta vydávala nařízení ve věcech vyhrazených jinak pouze zákonu. Ta pak musela být podepsána státním prezidentem, předsedou vlády a odpovědným ministrem (resp. ministry).

Díky tomuto široce založenému pověření, jakož i Háchově částečné rezignaci na větší využití dekretů, vyvíjela vláda rozsáhlou normotvornou činnost. Vyprodukovala značné množství předpisů, které zasahovaly téměř do všech

oblastí společenského, hospodářského a kulturního života v protektorátu a přinesly v mnoha směrech přizpůsobení stavu panujícímu ve staré říši. (143) Výkon jejího zmocnění k legislativě podléhal od prvních dnů okupace přísnému dozoru říšského protektora. To Němci zdůvodňovali tak, že je nejen projevem autonomie, ale že vyplývá také z Hitlerova výnosu o protektorátu. Tam má stanoveny i své meze. Měly jimi být shoda s politickými, vojenskými a hospodářskými zájmy říše, omezení jen na vnitřní záležitosti protektorátu a nepřípustnost autonomie tam, kde říše vydá své vlastní předpisy či převezme celá správní odvětví do vlastní správy. (144) Protektor v tomto směru vyžadoval vždy důsledné plnění informační povinnosti vlády vůči sobě. Tomu sloužilo zejména pravidelné předkládání protokolů z jejích zasedání, v této souvislosti protektor nejednou kritizoval „zlořád“ spočívající v rozšiřování zpráv o návrzích dosud neschválených normativních aktů tiskem a rozhlasem. Dopisem ze dne 13. září 1939 dokonce určil, že mu mají být předkládány právní předpisy a správní opatření zásadního významu vydávané nejen vládou, ale i ministerstvy nebo jinými správními místy příslušnými pro celé území protektorátu.

Tyto požadavky byly postupně rozšiřovány, takže zanedlouho bylo třeba říšskému protektorovi předkládat ke schválení: nařízení vlády, jakož i její usnesení, vyhlášky ministerstev, správní nařízení, všeobecné pokyny, oběžníky, normálky, všeobecné výnosy i všechna správní opatření obecné povahy, která se nezabývají jen vyřízením konkrétního případu. Kromě toho také nejednou udělil vládě ohledně „žádoucí“ právní úpravy přímý pokyn, jehož případné nesplnění sankcionoval ukládáním výtek *(Rügen)*. (145)

Intenzivní normotvornou činnosti rozvinula také jednotlivá ministerstva, ačkoli jimi vydávaným nařízením mohla být podle ústavního zmocňovacího zákona svěřena na základě zmocnění obsaženého ve vládním nařízení (tzn. v sekundárním předpisu) jen „bližší úprava některých jednotlivostí“. (146)

Úředníci přitom pracovali pod bedlivým dozorem zmocněnců daných k dispozici říšskému protektorovi berlínskými centrálami. Jejich pokyny, udělované obvykle ve formě příkazů, byli nuceni často obratem a bez možnosti jakéhokoli odvolání plnit. Kdo se tomuto nemilosrdnému tlaku postavil, býval nejen zbaven úřadu, ale nezřídka i zatčen. Kromě toho byla vyloučena možnost

jakéhokoli přezkumu vládních nařízení ve správním soudnictví ustanovením, že se na ně má použít úprava platná pro zákony. V jejich rámci poté mohly být vydávány sekundární předpisy. Proti předchozímu stavu se navíc v mnohem širší míře připouštěla i legislativní činnost jednotlivých úřadů, což se týkalo zvláště ministerstev a i Pozemkového úřadu ovládaného Němci, který se významnou měrou podílel na kořistnické politice nacistů. Zároveň mohla takto přijatá nařízení vlády a úřadů derogovat i starší předpisy vyššího řádu. (147)

Další naprosto zásadní změny v autonomní normotvorbě přinesl počátek Heydrichovy správní reformy v zimních měsících r. 1942. Byla zrušena vláda jako kolektivní orgán a tím zlikvidována i její pravomoc normotvorná. Nařizovací pravomoc vlády byla podle Heydrichova nařízení ze dne 27. února 1942 o změně některých ustanovení ústavního zmocňovacího zákona č. 330/1938 Sb. přenesena na jednotlivé ministry. (148)

Vládní nařízení měla být napříště usnášena a podpisována předsedou vlády a ministry pověřenými jejich prováděním, přičemž práva státního prezidenta zůstala nedotčena. To znamenalo, že nadále měl být tento druh právního předpisu, pro který měla jinak – stejně jako dříve - platit ustanovení vztahující se na zákony, vytvářen za souhlasu státního prezidenta a shodného projevu vůle předsedy vlády a rezortních ministrů a musel nést podpisy všech těchto tří činitelů. Následně pak v jejich mezích měla být vydávána nařízení ministrů pověřených jejich výkonem a jimi též podepsaná, což platilo i tam, kde starší normativní akt svěřoval bližší úpravu vládnímu nařízení. (149)

Totální válce bylo přizpůsobováno i organizační zabezpečení autonomní normotvorby. Zejména vládním nařízením č. 177/1944 Sb. z 22. srpna (150) byli věcně příslušní ministři a vedoucí Pozemkového úřadu zmocněni, aby nařizovací cestou činili sami, popř. v dohodě, všechna opatření, jichž bude v jejich oboru zapotřebí k provedení totálního válečného nasazení. A to i v případech, u nichž by jinak bylo třeba zákona nebo vládního nařízení, což pak výrazným způsobem zjednodušilo a tím i urychlilo celý normotvorný proces.

2.2.3.3 Normotvorba zemských a krajských úřadů

Podobně, jako tomu bylo v případě protektorátní vlády, také normotvorba místních orgánů autonomní správy byla podrobena přísnému nacistickému dozoru. Základem pro tento postup se stalo již citované nařízení z 1. září 1939 o vybudování správy a o německé bezpečnostní policii, které jeho provádění svěřilo oberlandrátům.

Postupem doby nastávala v normotvorbě autonomních orgánů jak v centru, tak i na regionální úrovni jedna významná změna. Dosud byla, snad jedině s výjimkou jednotlivých protektorátních ministerstev, tvorba práva dozorována okupačními úřady zvnějšku. Tento stav se však ponenáhlu měnil s obsazováním rozhodujících postů v autonomních úřadech německými úředníky. Vnější kontrola byla postupně nahrazována kontrolou vnitřní, díky níž mohl být Němci sledován celý normotvorný proces. Uvedený trend posléze vyvrcholil realizací Heydrichovy správní reformy, jež přinesla dokonalé prostoupení autonomních orgánů německými silami a tím i zajistila přímý vliv na výkon jimi obstarávané agendy. Od té doby byla autonomní normotvroba zcela v režii nacistů. Toto prostoupení autonomních orgánů Němci a „vnitřní kontrola“ činnosti autonomních orgánů již nesly nepokryté rysy anexe a probíhající germanizace Čech a Moravy.

Zemské úřady mohly i na základě vládního nařízení č.51/1944 Sb. *o úřednické správě obcí* z 26.2. jmenovat nařízením vyhlášeným v Úředním listě u obcí nad 15.000 výjimečně už nad 3.000 obyvatel „úřednického starostu“ (ve městech „vrchního starostu“), kterýžto jako „úřednický vedoucí obce“ vykonával pravomoc dosavadních orgánů obcí za plné a výhradní odpovědnosti.(151)

2.2.3.4 Publikace právních norem

Samotný výnos A.Hitlera o zřízení Protektorátu Čechy a Morava byl poprvé zveřejněn 16. března 1939, kdy jej Ribbentrop přečetl v rozhlase. Výnos

byl poté urychleně ještě týž dne přeložen a publikován v denním tisku. Publikován byl německy v říšském zákoníku RGBl. I/1939, str. 485, česky a německy jako nařízení č. 75/1939 ve Sbírce zákonů a nařízení , str.373-376. (Z původního názvu Sbírky bylo v této souvislosti vypuštěno označení republiky Česko-Slovenské a tato mezera trvala do 20.9.1939, kdy teprve došlo k nahrazení tohoto názvu názvem nově utvořeného útvaru : Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, jejíž název se až do konce protektorátu nezměnil.) Dále byl výnos publikován ve Sbírce nařízení pro Čechy a Moravu č.2 z r.1939, česky v Úředním listu r.1939, str. 775. (152)

V následujícím období vojenské správy (*Militärverwaltung)* byly právní předpisy s působností pro celý protektorát vydávány jednak vrchním velitelem německé armády *(Oberbefehlshaber des Heeres),* jehož nařízení a vyhlášky byly z větší části uveřejňovány ve dvojjazyčné v Berlíně tištěné Sbírce nařízení pro Čechy a Moravu *(Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren-VoBlBM, jako "říšském úředním listu"* (153), z menší části pak rozhlasem, v periodickém tisku či pomocí plakátů (154), jednak šéfy civilní správy *(Chef der Zivilverwaltung)* při armádní skupině 3 (Praha) a 5 (Brno) s působností vždy pro jim přikázané teritorium. Ti svá nařízení vzhledem k nedostatku výslovné úpravy této otázky publikovali pro Čechy v Úředním listě (Úl) a pro Moravu v Úředním listě zemského úřadu v Brně (ÚlZúB) nebo dokonce pouze v denním tisku.(155) Účinnosti "vyhlášením v rozhlase" nabylo například Nařízení říšského protektora ze dne 6.května 1940 ohledně neoprávněného držení zbraní, které se trestalo smrtí (156), vyhlášení obou civilních výjimečných stavů apod.

Množství z těchto předpisů přímo zasahovalo do záležitostí příslušejících autonomní správě a bylo vydáváno bez ohledu na platné právo. Jejich velká část šla dokonce dále, než by bylo možné vysvětlit i jen důvody účelnosti, jež bývá zpravidla měřítkem pro meze dané iniciativě okupačních orgánů např. nařízení zavádějící dvojjazyčnost (157) nebo omezující majetkové dispozice občanů a organizací.

Nadto některé z těchto normativních aktů nebyly vládě protektorátu vůbec dodány k řádnému otištění v zavedených publikačních instrumentech. O jiných se příslušná protektorátní místa dozvídala až se značným zpožděním. (158)

Německé právní předpisy platné v protektorátu byly publikovány v úředních listech, v denním tisku (v novinách *Der Neue Tag*), veřejným vyvěšením či rozhlasem. Uveřejňování právních předpisů říše pro protektorát v říšských listech upravoval § 2 nařízení říšského ministra vnitra z 3. dubna 1939 *o právních předpisech Říše pro území Protektorátu* (159), podle něhož platil rozsah působnosti úředních listů, v nichž se uveřejňují vyhlášky říše, i pro území protektorátu. Těmito úředními listy byl říšský zákoník I. a II. díl (*Reichsgesetzblatt-RGBl)* a méně často *Deutscher Reichsanzeiger und Preussischer Staatsnzeiger* (mající povahu úředního listu) a dále říšské ministerské věstníky. Podle § 1 cit. nařízení z 3. dubna 1939 platily právní předpisy pro území protektorátu, jen pokud to vyplývalo z jejich obsahu nebo pokud tak výslovně stanovily.

Vedle toho existoval, jak již výše uvedeno, i zvláštní úřední list pro vyhlašování říšských norem platných pro protektorát. Byl zřízen už 15. března 1939 vyhláškou vrchního velitele německé armády s označením Věstník pro Čechy a Moravu *(Verordnungsblatt fur Böhmen und Mähren- VoBlBM).* Věstník byl určen pro vyhlašování právních předpisů a nařízení všeobecného druhu, vydaných na územích postavených pod ochranu německé branné moci. Tento věstník byl ponechán v platnosti jakožto říšský úřední list na základě § 2 odst. 2 nařízení z 3. dubna 1939 o právních předpisech Říše pro území protektorátu pod názvem *Sbírka nařízení pro Čechy a Moravu.* (160)

Nařízení vůdce a říšského kancléře ze 7. června 1939 *o právu vydávat právní předpisy v protektorátu* (161) pak stanovilo, že právní předpisy říšského protektora, policejní nařízení a určení protektora, která norma odporuje právu říšskému, se vyhlašují ve Sbírce nařízení pro Čechy a Moravu. Od šestého čísla byla Sbírka přejmenována na Věstník nařízení říšského protektora pro Čechy a Moravu (1939-1943) *(Verordungsbaltt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren - VoBlRP).* Od roku 1943 až 1945 byla v tomto věstníku s pozmněněným názvem publikována nařízení německého státního ministra pro Čechy a Moravu - Věstník nařízení německého státního ministra pro Čechy a Moravu *(Verordungsbaltt des deutschen Staatsministers - VoBlStM).*

Významným pramenem protektorátních předpisů byl i Věstník ministerstva vnitra 1939-1945 (VMV).

Zásluhou intenzivního využívání zmocnění k normotvorbě, jak říšským protektorem a později německým státním ministrem, tak centrálními říšskými místy, byl právní řád protektorátu během poměrně krátké doby prostoupen značným množstvím říšských předpisů.(162)

Říšské právo přitom do něho pronikalo několikerým způsobem. Jednak zmocněním se určité materie a derogací jemu odporujících předpisů. Dále prohlašováním neplatnosti, resp. neúčinnosti, některých na základě čl. 12 Hitlerova březnového výnosu recipovaných nebo nově vydaných autonomních předpisů. Nakonec výslovným uznáním staršího práva, které bylo zpravidla spojeno s převzetím jeho výkonu říšskými orgány. (163)

Tento fakt – kromě toho, že tím byla postupně odbourávána protektorátní autonomie – však s sebou přinášel i značné technické problémy. Především platnost říšských předpisů v protektorátu nebyla často výslovně vyjádřena v jejich úvodní větě. Mnohdy v nich o ní byla učiněna pouhá zmínka ukrytá v textu, nebo byla vyjádřena nepřímo např. použitím slov, že „tento předpis platí pro území Velkoněmecké říše“. Někdy na ni bylo nutné usuzovat jen z jejich obsahu. Orientaci v říšském právu platném v protektorátu snižovalo ale i to, že nedocházelo k vydávání pouze nových předpisů platných pro protektorát, nýbrž zcela běžně bylo přistupováno k recepci starších říšských normativních aktů, a to dokonce aniž by byly publikovány. (164)

K větší přehlednosti však nepřispíval ani způsob provádění říšských předpisů, k němuž často docházelo prostřednictvím výnosů ústředních úřadů protektorátu (zvláště ministerstev vnitra a spravedlnosti) a celkově malá provázanost s ostatními s nimi souvisejícími normativními akty vydávanými autonomními orgány. (165)

Pro českou veřejnost nemalou překážku představovala i jazyková úprava předpisů – jen normy vydávané říšským protektorem byly uveřejňovány v německo-českém znění. Některé výrazy, jako například *„Reichsprotektor in Böhmen und Mähren*“ a *„Deutsches Reich“,* nesměly být překládány vůbec. Normativní akty centrálních říšských míst byly publikovány výlučně německy,

přičemž jen některé z nich bývaly přetištěny ve dvojjazyčném Věstníku nařízení říšského protektora respektive Věstníku nařízení státního ministra, navíc nejednou se značnou časovou prodlevou. (166)

Orientaci českého obyvatelstva v předpisech platných pro protektorát měla usnadnit i sešitová vydání měsíčníku Nové zákony a nařízení (NZN 1939-1945, Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart v Praze), která obsahovala příslušný výběr norem publikovaných v Říšském zákoníku, Věstníku nařízení Reichsprotektora respektive německého státního ministra, Sbírce zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, Úředním listě Protektorátu Čechy a Morava a Věstníku ministerstva spravedlnosti. Některé předpisy byly otištěny i s průvodním slovem ohledně doposud přijaté právní úpravy v dané materii případně i komentářem. Předpisy vydané říšskými orgány byly zveřejňovány v němčině s českým překladem.

V souvislosti s výše popsanou nepřehledností množství právních předpisů vztahujících se k protektorátu stojí za pozornost, že naopak obsah právních norem, zejména vládních nařízení protektorátní vlády, byl většinou velmi precizně formulován a vyznačoval se vysokou legislativní úrovní, přičemž tam, kde neměla být exekutiva zbytečně svazována, neváhal se normotvůrce omezit jen na obecnou rámcovou úpravu (např. vládní nařízení č. 177/1944 Sb. *o zmocnění ministrů a vedoucího pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu k mimořádným opatřením k provedení totálního válečného nasazení* sestávalo pouze ze tří vět, rozčleněných do dvou článků a dvou odstavců), jindy naopak, při stanovení různých úlev či výjimek z povinností pro jednotlivce, byly právní normy formulována velmi sofistikovaně a podrobně, aby byl co nejvíce zúžen prostor pro jejich "zneužívání". (Ukázkou je např. definování podmínek beztrestnosti za přestupky spáchané před účinností vládního nařízení č. 404/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky,* které toto nařízení stanovilo. Viz podrobněji v části věnované nucené práci, str. 129-130.)

Současně je třeba vidět, že pregnantnímu formulování právních norem napomáhala skutečnost, že nebyly výsledkem složitých politických kompromisů, ale slovy K.H.Franka "jednotně usměrněné vedoucí moci“ nacistů.

2.3 Nacistická politika expanze v obsahu právních norem

2.3.1 Kategorizace obyvatelstva, jako předpoklad tzv. konečného řešení národnostních otázek – české, židovské, romské; převýchova, vysídlení, likvidace

Kategorizace obyvatelstva na okupovaných území Evropy byla důležitým nástrojem nacistů pro promyšlenou exploataci lidských zdrojů a realizaci tzv. "konečných řešení", jejichž cílem měla být "rasová očista" a nový životní prostor. Miliony pracovních sil bylo třeba zařadit do administrativně uchopitelných skupin, které pak bylo možné na základě vůle nacistů za pomoci obludné státní mašinerie a více či méně technokratických opatření libovolně posunovat v prostoru a čase na šachovnici zájmů hitlerovského režimu.

Kriterií pro tuto kategorizaci bylo více. Zohledňovala spojenecké svazky satelitních států s nutností zachovávat alespoň zdání rovnoprávného zacházení s jejich obyvateli jako s Němci. Jiné nároky na pracovní sílu představovala odborně náročná zbrojní výroba, která musela brát v úvahu náklady na reprodukovatelnost kvalifikovaných pracovníků a zajistit jim proto přiměřené právní a materiální postavení. Naopak obnovitelnost pracovní síly nehrála prakticky žádnou roli při nelidské práci v lomech, kopání zákopů, odklízení trosek a budování podzemních továren apod., ke které nacisté využívaly masy válečných zajatců a vězně koncentračních táborů, kdy nešlo o nic jiného, než o likvidaci lidí otrockou prací, jejichž návrat byl nežádoucí.

Do kriterií pro kategorizace osob se promítaly i nároky nacistů na "životní prostor" *(Lebensraum)*, které předurčovaly část obyvatelstva na okupovaných území k vysídlení, případně germanizaci, jakož i scestné rasové teorie vedoucí k likvidaci celých skupin obyvatelstva zejména židovského původu a Rómů. Přitom kategorizace obyvatelstva probíhala jednak oficiálně, tj. "zákonnou" cestou, jednak utajeně, kdy obyvatelé na okupovaných území byli bez jejich vědomí a pod různými záminkami podrobováni antropologickým měřením a byla

prováděna jejich rasová selekce za účelem případné germanizace, vysídlení či likvidace.

Obě tyto formy kategorizace (oficiální i utajené) se dotkly i obyvatel protektorátu. Výnos A. Hitlera z 16.března 1939 o zřízení Protektorátu Čechy a Morava změnil právní status obyvatelstva Čech a Moravy tak, že je rozdělil na skupiny, které měly odlišné právní postavení, na a) osoby s německou státní příslušností případně říšské občany, b) osoby s protektorátní příslušností, c) židy a Romy.

2.3.1.1 Osoby s německou státní příslušností - výsadní postavení

Obyvatelé protektorátu, kteří byli příslušníky německého národa *(Die volksdeutschen Bewohner)*, se podle Hitlerova výnosu z 16.března 1939 stali německými státními příslušníky *(deutsche Staatsangehörige)* a popřípadě podle zákona o říšských občanech z 15. září 1935(167) říšskými občany *(Reichsbürger)* (článek 2 odst. 1 výnosu).

Zákon ze dne 15. září 1935 o říšských občanech rozlišoval kategorii státních příslušníků a říšských občanů. Státním příslušníkem byl ten, kdo náležel k ochrannému svazku Německé říše a byl jí za to zvlášť zavázán (§ 1). Vyšší kategorií pak byl říšský občan, kterým mohl být jenom státní příslušník německé nebo příbuzné krve, jenž svým chováním dokazoval, že je ochoten a způsobilý věrně sloužit německému národu a říši. Říšského občanství se nabývalo propůjčením listu o říšském občanství a jen říšský občan byl nositelem plných politických práv podle zákonných předpisů (§ 2 zákona).

Říšskými občany v protektorátu se stali automaticky příslušníci bývalé Sudetoněmecké strany, ostatní, kteří se přihlásili k německé národnosti, museli o říšské občanství zažádat. (168) Uvedené ustanovení výnosu bylo pak provedeno nařízením říšského ministra vnitra ze dne 20. dubna 1939 s účinností od 16. března 1939 o nabytí německé státní příslušnosti dřívějšími česko-slovenskými státními příslušníky německé národnostní příslušnosti. (169) Podle ust. § 1 tohoto prováděcího nařízení dřívější československí státní příslušníci německé

národnosti, kteří měli dne 10. října 1938 domovské právo v některé obci bývalých zemí České a Moravskoslezské, nabyli s účinností od 16. března 1939 německé státní příslušnosti, pokud ji již nenabyli na podkladě § 1 německo-československé smlouvy o státním občanství a opci z 20. listopadu 1938 s účinností od 10. října 1938. Na základě § 2 cit. nařízení nenabývá německé státní příslušnosti podle § 1 ten, kdo pozbyl československé státní příslušnosti a nabyl jiné státní příslušnosti, nebo kdo 16. března 1939 měl bydliště v bývalých česko-slovenských zemích Slovensku nebo Karpatské Ukrajině.

Manželka nenabyla německé státní příslušnosti podle § 1, pokud ji nenabyl její manžel. Němečtí státní příslušníci, kteří měli bydliště v Protektorátu Čechy a Morava, používali též práv státních příslušníků protektorátu (§ 3).

Pro obyvatele protektorátu, kteří se na základě těchto předpisů stali německými státními příslušníky, platila ustanovení na ochranu německé krve a německé cti a podléhali německé soudní pravomoci (čl 2 odst. 1 výnosu). Dnem 16. března 1939 začaly tedy pro německé státní příslušníky protektorátu platit „norimberské rasové zákony“. (170)

Ostatní obyvatelé Čech a Moravy se stali státními příslušníky Protektorátu Čechy a Morava *(Staatsangehörige des Protektorates Böhmen und Mähren)* podle čl. 2 odst. 2 výnosu, k jehož provedení bylo později vydáno nařízení protektorátní vlády č.19/1940 Sb. *o protektorátní příslušnosti* z 11.1.1940. (171) Podle tohoto nařízení se s účinností od 16. března 1939 stali příslušníky protektorátu dřívější česko-slovenští státní občané, tj. státní občané, kteří byli česko-slovenskými státními občany do rozpadnutí bývalé Česko-Slovenské republiky zřízením Slovenského státu, obsazením Podkarpatské Rusi a zřízením Protektorátu Čechy a Morava, kteří dne 16. března 1939 měli buď bydliště nebo domovské právo nebo nárok na určení domovské příslušnosti na území protektorátu, nebo kteří dne 10. října 1938 měli bydliště v některé obci bývalých česko-slovenských zemí, připojených tehdy k Německé říši, při připojení si však zachovali česko-slovenskou státní příslušnost nebo ji znovu nabyli opcí. Dále byli protektorátními příslušníky příslušníci české národnosti, kteří dne 16. března 1939 měli domovské právo na Slovensku a v Karpatské Ukrajině (§1). Nabytí protektorátní příslušnosti se vztahovalo i na rodinné příslušníky, tedy ty osoby, které osobu, jež dle výše

uvedených kriterií protektorátní příslušnost nabyla, sledovaly v domovském právu (§2). V pochybnostech o protektorátní přáslušnosti rozhodoval okresní bebo zemský úřad. Každý protektorátní příslušník měl nárok, aby mu byl ministerstvem vnitra vydán průkaz o protektorátní příslušnosti na úředním tiskopise.

Existovaly tedy tři kategorie obyvatelstva protektorátu: němečtí státní příslušníci popřípadě říšští občané, protektorátní příslušníci a židé a Romové, přičemž pro ty židy, kteří byli německými státními příslušníky, platily říšské rasové předpisy. (172)

Němečtí státní příslušníci stejně jako říšští občané podléhali říšským orgánům a výhradní jurisdikci německých soudů, a to i v případě občanskoprávních sporů s protektorátními příslušníky. Jejich záležitosti na místní úrovni vyřizovaly oberlandráty a v dalším stupni protektorův úřad.

O udělení říšského občanství rozhodovaly pouze říšské orgány resp. příslušný vrchní zemský rada (oberlandrát). Právní poměry německých státních občanů se na území protektorátu řídily podle právních norem, které platily na území, odkud tito občané pocházeli (to znamená podle německých, rakouských a sudetských). Osoby, které nabyly říšské občanství v souvislosti s okupací českých zemí, tj. osoby zde usedlé, se řídily čs. právními normami recipovanými pro Sudety nebo říšskými předpisy, vydanými s účinností také pro protektorát a Sudety. (173)

Říšští občané byli v mnoha směrech preferováni. Měli např. zvláštní výhody v oblasti pracovního práva, sociálního zabezpečení, v období války získali větší příděly potravin a pokud působili v protektorátní správě, měli individuelní platy, zvláštní mzdové tarify, mohli zastávat všechny úřady v říšské správě a organizacích a měli všechna práva náležející protektorátním příslušníkům. Sdružovali se i do svých vlastních zájmových organizací-např. advokátních komor, odborů apod.

Přesto ne všichni Němci, žijící na území protektorátu, o říšské občanství zprvu požádali. Svoji roli zde nepochybně sehrálo i určité lavírování s ohledem na to, jak se situace bude dále vyvíjet a v neposlední řadě i proto, že se tak chtěli vyhnout pracovní a branné povinnosti. (174) Vzdor tíživé situaci českého obyvatelstva se nenaplnilo očekávání Němců, kteří doufali, že i mnozí Češi se

smíšeným původem budou volit říšské občanství. Krátce po 15. březnu 1939 se všichni bývalí českoslovenští občané v protektorátu museli rozhodnout buď pro říšskou nebo pro protektorátní příslušnost (175), přičemž stanovená kriteria umožňovala poměrně široký výklad podmínek pro udělení říšského občanství.

Podle směrnic říšského ministerstva vnitra se obyvatel protektorátu mohl stát říšským občanem na základě prohlášení, že je Němec, pokud jeho němectví bylo „možné potvrdit pomocí určitých faktorů, jako jsou jazyk, vzdělání, kultura atd.“. Občany se kvůli své „cizí krvi“ nemohli stát pouze židé. Podle směrnic sice mělo být přijímání osob s neněmeckým dědictvím udržováno na minimu, zároveň se ale uvádělo, že žadatelé s „částečně nebo úplně odlišným rodinným pozadím, například Češi, Slováci, Ukrajinci, Maďaři nebo Poláci“, se říšskými občany stát mohou. Výběr mezi žadateli pak závisel na individuálním, subjektivním posouzení oberlandrátů. (176)

Přes výše uvedené snahy se v Čechách zaregistrovalo jenom kolem 200 tisíc Němců proti více než 8 miliónům Čechů. Podle výpovědi Stuckarta před americkými vyšetřovali, citované V. Mastným, tento výsledek přiměl Hitlera k tomu, aby v protektorátu zrušil volby do říšského sněmu, protože registrace voličů by mohla odhalit malý počet Němců. (177)

Dokonce i po pádu Francie, v červnu 1940, kdy říšské občanství považovalo za žádoucí více Čechů, než kdykoli předtím a potom, byl celkový počet žadatelů k počtu obyvatel protektorátu nepodstatný a kromě toho stěží představoval očekávaný přínos německému národu, neboť kvůli benevolentním podmínkám pro získání německé příslušnosti bylo mnoho žadatelů jen stěží možné považovat za Němce, neboť mnozí neuměli ani německy. (178) SD měla o jejich kvalitách to nejhorší mínění. V hlášení SD Praha za červen 1940 se mj. uvádí : „Zločinci s českými jmény a bez nejmenší znalosti němčiny se nedávno přihlásili za Němce, aby se vyhnuli vyšetřování českými soudy…v krajském vězení v Pardubicích o sobě čtrnáct zadržených prohlásilo, že jsou německé národnosti a někteří z nich se dobrovolně přihlásili k vojenské službě. Všichni měli záznamy v rejstříku trestů-někteří z nich více než dvacet a jeden padesát čtyři předchozích odsouzení“. Oberlandrát z Klatov poznamenal, že „až dosud se slušní a bezúhonní Češi nepřihlásili, jenom póvl - *„Gesindel“*.(179)

"Noví Němci" či "Bömáci" (180) se setkávali i s opovržením českého obyvatelstva mj. i kvůli jejich sklonu předvádět svou novou národnost „divokým a nechutným způsobem“, jak to charakterizoval zlínský oberlandrát. Češi se také právem obávali, že jde o agenty gestapa. (181)

Jedna ze situačních zpráv o poměrech v protektorátu líčí případ jistého úředníka, který se stal "Němcem" : „Dr. Hudec, správní komisař /na ministerstvu vnitra/, je Čech, který jednoho krásného dne přišel do úřadu a každého zdravil pozdravem ´Heil Hitler´. Kolegové si mysleli, že se jedná o vtip a dělali si z něho legraci. Hudec jim však ve vší vážnost oznámil, že je teď Němcem a přeje si, aby ho kolegové zdravili pozdravem ´Heil Hitler´. Když se ukázalo, že to myslí vážně, všichni s ním přestali mluvit, Hudce to naprosto zničilo a musel být odvezen /do blázince/ do Bohnic." (182)

Pravdou rovněž je, že ne všichni „noví Němci“ byli *"Gesindel"* a "odpad". "S tím, jak se nacistická vláda pevně usazovala po celém kontinentu, mnoha váženým „bémákům“ připadalo logické stát se Němcem. Poštovní, železniční i jiní státní úředníci si žádali o německé občanství kvůli kariérnímu postupu a lepšímu platu. U dalších to pak byly obavy ze snižování stavů českého úřednictva: když se z nich stali Němci, udrželi si svá místa. Říšští občané dostali jiné přídělové lístky než občané protektorátu.... ...Němci získávali obchody a byty ukradené Židům. Stále více lidí se stávali Němci proto, aby získali výhody příslušníků nacistické strany a jiných říšských organizací.", píše Chad Bryant.(183)

Přílivu "asociálů" a "prospěchářů" se snažili nacisté čelit zpřísněním kriterií, podle kterých měli být budoucí říšští občané posuzováni. Podle směrnice ÚŘP měli vrchní zemští radové a místní straničtí představitelé zkoumat "morální chování a politické chování", "osobní úspěchy", "charakteristické rasové rysy" a "německou krev", aniž by však tato kriteria zejména pokud jde o "rasu" a "krev" byla blíže specifikovala. Na druhé straně skutečný sítem pro vypočítavé zájemce o říšské občanství byla především branná povinnost, která se k tomuto statutu vázala. Každý kdo předstíral špatné zdraví, aby se jí jako říšský občan vyhnul, skončil ve vězení nebo byl přidělen na těžké práce. (184)

Oberlandrátům při posuzování adeptů na němectví dělala problém i skutečnost, že mezi obyvateli protektorátu neprobíhaly zřetelné hranice mezi českou, německou či židovskou komunitou a naopak se tyto kultury i jazyky mísily a etnická identita upozaďovala, což mělo své historické kořeny.

Od počátku roku 1941, kdy si v Praze zřídil pobočku Hlavní úřad pro otázky rasy a osidlování *(SS-Rasse- und Siedlungshauptamt - RuSHA)* –usilovali jeho "rasoví revizoři", aby agenda rasového posuzování, kdo je, či není Němec, spadala pod jejich úřad, neboť kriteria oberlandrátů jim připadala příliš mírná a neodpovídala „rasové klasifikaci“ RuS I až IVf, kde RuS I znamenalo pro přírůstek obyvatelstva "žádoucí" , II. "únosný", III "ještě únosný" IV. "neúnosný" a IVf "cizorodá krevní složka". Od podzimu 1941 už o této klasifikaci rozhodoval RuSHA a Heydrich v březnu 1942 nařídil, aby RuSHA dodatečně přezkoumal již učiněná rozhodnutí o "německé národní příslušnosti“. (185)

Vedle hlavní dělící a nepřekročitelné právní linie mezi Němci a ostatními obyvateli existovalo v protektorátu i faktické a zřetelné kastovnictví mezi samotnými Němci, když říšští Němci pohlíželi na ostatní Němce v protektorátu (označované i jako "protektorátní Němci", "místní Němci", "etničtí Němci" *(Volksdeutsche),* "Bömáci", "noví Němci") s určitou nadřazeností nebo dokonce i despektem, jako v případě Němců ze Sudet, coby „rezervace provincionalismu a malichernosti“, která byla dána i zklamáním sudetských Němců, neboť poté, co se ocitli v roce 1938 v souvislosti s připojením Sudet k říši v popředí událostí, po okupaci zbytku Česko-Slovenska vládli pouze jedné z mnoha částí říše. To byl i důvod, proč v souvislosti s úsilím nacistů o zefektivnění správy protektorátu v roce 1942 mělo jeho zrušení a rozdělení mezi sousední župy četné zastánce právě v Sudetech.

Zášť protektorátních Němců vůči jejich říšským soukmenovcům neustále sílila zejména proto, že se říšským Němcům podařilo obsadit nejvlivnější a nejlukrativnější místa v protektorátu. Úředníci, vojáci, policisté a obchodníci považovali místo v protektorátu za výhru: daleko od fronty nebyly jejich životy v ohrožení. (186) Říšští Němci obsadili i nejvyšší pozice ve školství, které bylo před okupací ohniskem sudetoněmecké politiky a oblastí nabitou emocemi. V roce 1940 byli říšští Němci vedoucími více než poloviny kateder Německé

univerzity v Praze. (187) Protektorátní Němci si začali uvědomovat, že navzdory propagandě před rokem 1938 se od nich tito „druzí“ Němci dosti liší a jsou oproti nim zvýhodňováni. (188) Ještě v roce 1944 si Frank v tajném projevu v Karlově Studánce před funkcionáři NSDAP Říšské župy Sudety stěžoval na údajně nedostatečné pochopení říšskoněmeckých úředníků pro specifické politické danosti v Čechách a na Moravě. (189) Flustraci zejména Sudetských Němců pak pociťovali čeští vlastenci, když právě tito Němci většinou nekompromisně prosazovali nejpřísnější a krutá opatření vůči českému obyvatelstvu. (190) Například již během prvních dní po atentátu na Heydricha musely německé úřady v národnostně smíšených oblastech zakročovat, aby zabránily lynčování Čechů. Stranické organizace v Sudetech a ve Vídni požadovaly masové vypuzení Čechů ze svých území. Podle hlášení SD naléhali Němci v protektorátu na to, aby „byla konečně přijata nejpřísnější opatření. Trvají na tom, že pokračující „humánní a tolerantní“ zacházení s Čechy, jak tomu bylo až dosud, výhledově Němce jenom poškodí“. (191) Čechům příznivě nakloněné poznámky říšských Němců jako „Češi nejsou tak špatní“ a „vycházíme s nimi celkem dobře“ rozčilovaly protektorátní německé patrioty: obviňovali Čechy, že se pokoušejí vrazit klín mezi sudetské Němce a vlivné Němce z říše. Neurath byl dokonce nucen vydat nařízení, jímž německým činovníkům v Praze zakázal přijímat pozvání na české společenské a rodinné události. (192) I přes tuto horlivost Sudetských Němců a Franka osobně zejména v personálním složení služeben gestapa a dalších represivních složek platilo, že rozhodující pozice zaujímali policejní úředníci z říše (193), i když úloha Sudetský Němců vzhledem ke znalosti místních reálií i jazyka zůstala nezastupitelná. Říšští Němci byli i vedoucími oddělení ÚŘP a obsadili i většinu oberlandrátů. (194)

Rivalita mezi říšskými a protektorátními Němci ale v žádném případě neznamenala rozpor v hlavním cíli nacistů, kterým byla germanizace prostoru protektorátu a s tím spojené řešení tzv. české otázky. V toto směru byl postoj říšských Němců sice méně zjevný a vůči Čechům více "diplomatický", o to však záludnější, jak o tom svědčí i Heydrichova slova : *"Nesmí být žádný Němec, jenž by řekl : 'Ten Čech je ale slušný.'.....povedu s těmito Čechy příjemný společenský styk, přičemž musím dávat pozor, abych nepřekročil hranice, že si každým*

okamžikem říkám : 'Pozor, jsou to ale Češi! Rozumíte?' Že při taktické nutnosti scházet se s Čechy, kteří nám mohou sloužit, i tam musíte mít stále na mysli : 'Jsou to ale Češi'.....když Vás někdy Čech pochválí, abyste se zeptali sama sebe : ¨Proboha, co jsem udělal špatně?' Takový musí být správný postoj." (195)

2.3.1.2 Osoby s protektorátní příslušností – jako objekt zastrašování a perzekuce

Občanství „nižší kategorie“, podle P. Maršálka "speciální občanství pro lidi druhého řádu" (196) – tzn. protektorátní příslušnost– byla vytvořena pro obyvatele české národnosti, nekryla se však s veškerým českým obyvatelstvem žijícím v protektorátu. Nepatrně je přesahovala v důsledku toho, že tuto příslušnost obdržely – s výjimkou Němců - i osoby jiné, než české národnosti, pokud byly dříve československými státními občany.

Protektorátní příslušníci měli řadu povinností a podléhali přísné kontrole ze strany protektorátních orgánů, neměli politická práva, prakticky mohli být subjekty pouze občanskoprávních vztahů. Na protektorátní příslušníky se vztahovaly i vybrané říšské předpisy, zvláště trestně právní povahy. Postupem času se na ně, kromě autonomních orgánů správy, stále více vztahovala i nařizovací pravomoc říšských orgánů. Na druhé straně s protektorátními příslušníky bylo ve vztahu k říši zacházeno jako s cizinci a odchylky od tohoto pravidla se připouštěly, jen bylo-li to v německém zájmu. (197) Podle nařízení říšského ministerstva vnitra z roku 1941 se nemohl říšský občan nikdy stát příslušníkem protektorátu, což jen zdůrazňovalo nadřazenost říšského občanství nad příslušností k protektorátu.

Konečné řešení české otázky

Čech a kacíř, Čech a zrádce, Čech a rebel, tak pohlíželo v zorném úhlu Bílé Hory německé katolické a dvorské vědomí na Čechy postižené "hříchem dědičným". "Kdyby možno bylo, všecky dávné obyvatele Čech dlužno vynésti na

bedrech a v nejbližší moře uvrci, tehdáž teprv bude konec rebelování", jsou slova jednoho z císařových rádců v době pobělohorské, která zmiňuje Bohuslav Balbín ve své Obraně jazyka slovanského. (198)

Zhruba o tři sta let později jiní nastolovatelé nových pořádků v souvislosti s Čechy opět hovoří o moři, o Ledovém moři, kam plánují jejich vysídlení a "zatlačení na východ". (199) Ve svém základním díle Mýtus 20. století charakterizoval přední ideolog NSDAP Alfred Rosenberg Čechy značně nevybíravým způsobem: „Divokost spolu se zbabělostí je až doposud znakem češství, Haškův Švejk jest skutečným národním hrdinou tohoto neschopného národa....V tomto velkém existenčním boji, v němž jde o čest, svobodu i chléb tak tvůrčího národa, jakým je národ německý, nemůže být brán ohled na neschopné a namyšlené Poláky, Čechy a jiné takové národy bez veškerých hodnot. Musí být zatlačeny na východ, aby byla uvolněna půda pro obdělávání pracovitou rukou germánského sedláka. Jenom tím je dána možnost ulehčení německému národu, který je tak stísněn na nedostatečném prostoru a tím je ovšem také dána možnost vzniku nové kulturní epochy bílého člověka.“ (200)

Rosenbergova patetické volání po novém prostoru pro německé sedláky označili nacističtí plánovači nových pořádků jednoduše jako germanizaci Čech a Moravy s tím, že je otázkou, zda a do jaké míry má jít o germanizaci prostoru, či obyvatelstva. O co ve skutečnosti šlo, napovídá mj. i elaborát státního podtajemníka von Burgsdorffa ze září 1940: „Bude-li česko-moravský prostor z národnostního hlediska viděn jako německý prostor, pak nastává ohledně českého národa rozhodnutí o otázce eliminace nebo germanizace. V případě eliminace, jakými metodami (vyhlazení? vysídlení?), v případě germanizace, v jakém rozsahu, obavy z přílišného zeslovanštění německého národního těla, omezení na ´žádoucí přírůstek obyvatelstva´, tj. na rasově hodnotné části českého národa, především ty, u nichž existuje dědictví německé krve z minulosti?“ (201) Veškerá zúčastněná místa se však shodovala na tom, že prosazení jakékoli jejich koncepce závisí na Hitlerově souhlasu.

Zatímco v roce 1934 se měl Hitler údajně klonit k tomu nechat z Čech a Moravy vysídlit všechny Čechy a zaplnit tato území německými osadníky, později v letech 1939 - 1940 v různých stanoviscích zúčastněných nacistických

institucí se navrhovalo vždy alespoň částečné vysídlení Čechů. V jednom z prvních dochovaných pamětních spisů navrhoval zmocněnec wehrmachtu u říšského protektora, generál Erich von Friderici, aby se „české společenství zrušilo místně a duchovně, a za tím účelem se nejprve z prostoru Čechy/Morava odsunula jeho vedoucí vrstva“, protože „radikální prostředek fyzického vyhubení" české inteligence za normálních okolností, tj. v míru, není možné použít. (202)

Vedle právního zakotvení podřadného postavení v protektorátu měli tedy okupanti pro české obyvatelstvo tajně přichystáno další, mnohem zlověstnější členění : na ty, určené ke germanizaci, a na ty, kteří mají být vysídleni případně zlikvidováni. Pouze nepříznivý vývoj na frontách a totální válečné nasazení nacistům zabránilo, aby do třetí – lidských práv zbavené a k likvidaci určené skupiny židů a cikánů, byla zařazena i významná část českého obyvatelstva, jehož kategorizaci Heydrich cynicky předestřel v svém projevu z 2. října 1941 v Černínském paláci k představitelům okupační správy. (203) Kritériem pro možné poněmčení mu byla rasa a smýšlení. Podle toho rozdělil obyvatele protektorátu na tři skupiny: na jednom pólu jsou „lidé dobré rasy a dobrého smýšlení“, které lze bez obav germanizovat, na opačném „lidé špatné rasy a špatně smýšlející“, které bude nezbytné „dostat ven“. Uprostřed se nachází střední vrstva, jíž je třeba „přesně přezkoušet“ – „dobře smýšlející lidé špatné rasy“, o kterých se předpokládá, že budou zřejmě nasazeni na práce v říši nebo jinde a u nichž bude postaráno, „aby už neměli děti“, protože neexistuje zájem je „v tomto prostoru dále rozvíjet“, i když se nesmí odradit. A „špatně smýšlející lidé dobré rasy“, v jejichž případě, poněvadž se jedná o rasově dobrou vůdcovskou vrstvu, kterou nelze vystěhovat, aby se nepostavila na odpor, „nezbude nic jiného, než se pokusit usídlit je v říši, v čistě německém prostředí, poněmčit je a převychovat jejich smýšlení, nebo, když to nepůjde, postavit je nakonec ke zdi“. (204)

Tento svůj program, který měl zůstat veřejnosti přísně utajen, začal Heydrich zanedlouho také uskutečňovat prováděním „rasové inventury“ (205) a „odpolitizováním“ dělnictva, jež tvořily předstupeň jeho germanizačních plánů, přičemž pojem „odpolitizování“ byl definován tak, „že zájem jednotlivce je nutno usměrnit zesílenou měrou na povolání a na hmotné nesnáze“. (206) V tomto směru pak dávají hlubší smysl často samoúčelné okupační předpisy, „oplývající

takovými příkazy a zákazy, které ovládaní nepokládají za nezbytné a jejichž plnění ve své naprosté převaze považují za nemožné…“ (207)

Záhy zahájily činnost rozličné nacistické instituce, zabývající se rasovými záležitostmi, které měly položit etnickému přetvoření Čech a Moravy „vědecké“ základy. V souvislosti s přijetím Frankova a Neurathova pamětního spisu (208) pokládal Hitler při setkání s Frankem v září 1940 „germanizaci prostoru“ za možnou, „pokud bude zároveň rasově nepoužitelná a Říši nepřátelská část Čechů vyloučena, eventuelně podrobena zvláštnímu zacházení“, přičemž „výběr asimilovatelných Čechů ...přesný a přísný ... musí probíhat na základě určitých směrnic“. (209) O necelé tři týdny později hovořil Hitler s Frankem znovu, tentokrát v Neurathově nepřítomnosti, ale za účasti Himmlera, a pověřil ho, „aby vypracoval velký plán, jak by měl probíhat námi plánovaný germanizační proces“, a připravit „tzv. inventarizaci českého národa a jeho hodnot“. (210) Už Himmlerova přítomnost při říjnovém rozhovoru poukazovala na to, že při tom významná role připadne příslušníkům SS a že nakonec budou rozhodující jejich kritéria. Už před Hitlerovým rozhodnutím poslal Reinhard Heydrich Frankovi Himmlerem schválené vlastní stanovisko k Frankovu pamětnímu spisu z 28. srpna 1940. Heydrich vyžadoval jako první a nevyhnutelný krok „okamžité zahájení národnostního soupisu“, z něhož by vyplynulo „ryze pokrevně nahlížené stanovení procentní sazby /Čechů/, kteří by bez ohledu na smýšlení připadali v úvahu k poněmčení“. Teprve potom by mohlo být rozhodnuto o místě „poněmčení“ a o osudu „onoho procenta obyvatelstva, které by zbylo jako neschopné poněmčení“. (211) Takto vytčený cíl se odrazil také v „Návrzích na přípravu germanizace v Protektorátu Čechy a Morava“, vypracovaných pro Franka skupinou I 1ÚŘP, které Frank obdržel 30. listopadu 1940. Tam bylo navrženo, jak to SS později částečně také praktikovaly, provedení „soupisu veškerého v protektorátu žijícího lidského materiálu“, organizovaného z důvodů utajení „nejprve jako velké zdravotní opatření“. Měl být zjištěn počet „k znovu poněmčení a poněmčení vhodných osob, které se ještě nehlásily k němectví“ a bylo třeba "vytřídit" jak „rasově neupotřebitelné“, tak „Říši nepřátelské, i když rasově hodnotné cizince“. (212) V říjnu 1940 hovořil Himmler s Heydrichem o tom, jak zjišťovat procento obyvatel schopných asimilace – neboli (jak to bylo

formulováno) jak provést „rasovou inventuru“ a nařídil RuSHA, aby navrhl dotazník, který by čeští doktoři měli vyplňovat během běžných zdravotních prohlídek školních dětí. Vedle „nevinných“ položek, jako jsou váha, rozbor moče nebo údaje o zraku, obsahoval formulář i další, považované za rozhodující pro určení rasy: velikost a tělesná konstituce, barva očí, vlasů, pokožky, tvar týlu. K dotazníku měly být přiloženy dvě fotografie, jedna z profilu, druhá *en face*. Když Himmler odesílal dotazník Frankovi, dodal důvěrně, že výsledky poprvé umožní odborníkům získat požadovanou „rasovou inventuru“. RuSHA nejprve zabezpečil spolupráci úřadu protektora a v březnu 1941 zahájil celou akci. O čtyři měsíce později se již konaly prohlídky. Kromě školních dětí měli být později vyšetřováni i lékaři, policisté a státní zaměstnanci. (213) Vyplněné dotazníky byly pravděpodobně odeslány do Berlína a o jejich osudu není nic známo.

Maskovanému „rasovému soupisu“ mělo sloužit také „zřízení rentgenového praporu“ u Hlavního velícího úřadu SS k 1. únoru 1941, o němž byl K.H. Frank informován jako jediný vyšší vůdce SS a policie *(Höherer SS-und Polizeifürer - HSSPF)*, který měl německý národ a jiné národy „roztřídit rentgenovými vyšetřeními podle systému prof. dr. Holfeldera“. (214)

Za pomoci pěti rentgenových vlaků – z nichž první zahájil činnost na jaře 1942 – mělo být v součinnosti s komandy, sestávajícími z rasových revizorů RuSHA, podrobeno rasovému zkoumání postupně veškeré obyvatelstvo a poskytnuty tak "vědecké" podklady k pozdějšímu poněmčení. Jako záminka pro vyšetření posloužila „nutnost systematického boje proti tuberkulóze“. (215)

Rasistické hodnocení české populace mělo hrát důležitou roli i při výběru mladých lidí, kteří by měli zájem o studium na německých vysokých školách po uzavření českých vysokých škol. Podle pokynů Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (RSHA) mohly být připuštěny ke studiu pouze děti, které jsou vhodné k poněmčení, a jelikož šlo o příslušníky cizí rasy, měly prověřování adeptů provádět příslušné služebny SS reprezentující říšského komisaře pro upevnění německé rasy. Rozhodnutí o tom, zda jde o lidi vhodné k poněmčení nebo nikoliv, mělo záviset na dobrozdání o politické spolehlivosti a charakteru, jakož i na výsledku šetření o rasovém původu. Ve všech případech se mělo postupovat individuálně. Vyskytly-li by se pochyby, mělo se konečné rozhodnutí ponechat

RSHA. Celá tato iniciativa vycházela ze zvláštního výnos říšského ministra pro vědu, školství a osvětu o možnosti studia českých studentů na německých vysokých školách z 1. května 1942. (216)

Rasová inventura probíhala i při náboru příslušníků protektorátních uniformovaných sborů. R. Heydrich v únoru 1942 navrhoval „přijetí vhodných krycích podmínek pro nové přijímání do vládního vojska“, aby „byla využita každá možnost, jak skrytou formou doplnit obraz o rasovém složení českého lidu a zjistit schopnost poněmčení jednotlivých Čechů“. Budoucí uchazeči měli kvůli „zjištění schopnosti poněmčení jednotlivých Čechů .... už ve své žádosti o přijetí do vládního vojska uvést určité údaje, které by umožňovaly hodnocení podle rasových dědičných charakterových, politických, národně-politických a sociálních hledisek“. (217)

K realizaci však došlo teprve o rok později, v roce 1943, na Frankův rozkaz, že k přijímání nových sil pro protektorátní vládní vojsko bude do výběru uchazečů zapojen vedoucí pražské pobočky RuSHA. Současně bylo obnoveno „již na jaře zahájené prověřování uchazečů o práci u protektorátní policie“ a „dohodnuty prohlídky nejprve pro vedení protektorátní policie“. (218)

Vítanou záminkou k rasovým prohlídkám bylo i nucené nasazení českých lékařů do říše, jehož přípravy probíhaly nejpozději od přelomu dubna a května 1942. Podle protektorátních okupačních úřadů, které lékaře řadily mezi představitele protiněmecké české inteligence, však neměli být posláni do příhraničních oblastí říše. Při rasově biologickém vyšetření mělo být přezkoumáno zda jsou – včetně svých rodinných příslušníků – schopni poněmčování. Od léta 1942 pak zasílal říšský vedoucí zdravotnictví úřadu protektora jmenovitě požadavky na přikázání jednotlivých českých lékařů na území říše na základě nouzového zákonodárství. Před nasazením procházeli přezkoušením u pobočky RuSHA v Praze, kde je rozdělili do čtyř kategorií: I. únosný přírůstek obyvatelstva (nasazení v Říši bez pochybností), II. nežádoucí přírůstek obyvatelstva (dočasné nasazení v Říši bez pochybností, III. neúnosný přírůstek obyvatelstva (pochybnosti vůči nasazení v Říši), IV zcela neúnosný přírůstek obyvatelstva (nejzávažnější pochybnosti vůči nasazení v Říši). Svou roli hráli i politické názory lékařů. Ti, kteří byli zařazeni do II. kategorie, byli

přidělováni k německým kolegům často v centru říše, aby byli pod dostatečnou kontrolou a jejich případně nežádoucí názory včas eliminovány uvědomělým okolím. (219)

První výsledky „rasové inventury“ však vyvolaly rozpaky nacistů, neboť se ukázalo, že Češi mají “lepší“ rasové vlastnosti, než sudetští Němci, kteří na území Čech a Moravy představovali "předvoj nacismu". Z „rasové struktury“ Čech a Moravy mj. vyplynulo, že Češi, coby nordičtí, dinárští a západní typy představují 45% obyvatelstva, zatímco sudetští Němci pouze 25%. „Nevyvážená“ rasová směs s převládajícími východními a východobaltskými rasovými znaky“ pak u Čechů 40% a sudetských Němců 55% a „rasově cizí“ 15% a 20%. (220) Walter König-Beyer z RuSHA, který byl Heydrichem pověřen prostudovat tento problém, uzavřel: „Hrubý odhad, pokud jde o rasovou strukturu Sudet, … ukazuje, že z čistě numerického pohledu je rasový obraz českého obyvatelstva mnohem příznivější než obyvatelstva sudetoněmeckého." (221)

Zprávy pobočky RuSHA v Praze vykazují pro období od září 1941 do února 1945 - podle badatelů jistě ještě podhodnocený celkový počet nejméně 326 022 rasově vyšetřovaných Češek a Čechů v protektorátu a asi 62 482 v Říšské župě Sudety. (222) Isabel Heinemannová píše, že vzhledem ke zlomkovitosti důkazů je obtížné stanovit přesných počet Čechů podrobených rasovému zkoumání. Testovaných obyvatel ale byly zcela určitě desítky tisíc. Pokud člověk spočítá testy provedené rentgenovými komisemi a zprávy lékařů, kteří pracovali pro rasový a osídlovací úřad, může se dostat na stovky tisíc. (223)

Rasový aspekt politiky Němců k českému obyvatelstvu v protektorátu se promítl i do uzavírání sňatků. Podle odhadu ÚŘP existovalo v českých zemích těsně před podpisem Mnichovské dohody asi 10 000 smíšených manželství. (224)

Říšské sňatkové zákony původně Čechy nediskriminovaly – neodlišovaly je od jiných cizinců. Mnoho německých vojáků a úředníků v protektorátu si vzalo české ženy. Z 2 956 manželství, uzavřených zde před německými úřady po 1. srpnu 1939, bylo 593 smíšených. To nacisty znepokojovalo. Ve zvláštním rozporu s názorem o rasové nadřazenosti věřili, že v takových manželstvích český komponent obvykle převládne a jeho působením děti odpadnou od německé národnosti. (225) Podle odhadu vrchního zemského rady (oberlandrátu)

v Olomouci si tam 70 – 80 % mužů, členů SA, vzalo ženy, které „uměly sotva slovo německy“. Matky pak děti vychovávaly jako Čechy, protože otcové byli celý den v práci. (226) Brněnský oberlandrát si na jaře 1940 zase stěžoval, že v Brně si během tří měsíců vzalo české ženy 37 Němců (včetně tří z říše a jednoho z Rakouska). Více než polovinu těchto mužů tvořili příslušníci nacistické strany nebo jiných předních nacistických organizací. Pouze pět z těchto brněnských žen mluvilo plynně německy, což znamenalo, že ostatní byly pro němectví ztrátou, jak se zemský rada vyjádřil. (227) "Z dětí českých matek a německých otců vyrůstají Češi", psal plzeňský vrchní zemský rada, protože „etničtí Němci zpravidla nejsou ve svém vztahu s českou ženou dostatečně hrdí nebo tvrdí“. (228)

Nacističtí činovníci nebyli spokojeni ani se sňatky německých žen, které si v protektorátu vzali "ne-Němce", neboť to oslabovalo německou komunitu v protektorátu. "Při tak velkém počtu mužů s říšským občanstvím, odeslaných k plnění pracovní povinnosti do Říše, zůstalo v protektorátu, svobodných mládenců jen pár", stěžovali si na brněnském obrlandrátu. (229)

Odborník ministerstva vnitra na rasové zákonodárství Hans Globke proto načrtl novou úpravu. (230) Povolovala smíšená manželství, i nadále se k nim vyžadovala zvláštní svolení oberlandrátu. Žadatelé se museli podrobit rasovému vyšetření. Podle původních předpisů byli povinni dodat fotografie, na kterých byli nazí, ale později byl tento požadavek změněn a stačily snímky v plavkách. Pokud vyšetření nepřineslo definitivní závěry (což se asi stalo ve většině případů), rozhodly úřady, zda cizí kandidát představuje pro němectví „přínos“. (231)

Otázka smíšených manželství byla tak vyřešena, zůstával však problém mimomanželských pohlavních styků. Podle nacistů při něm nešlo jen o „ochranu německé krve“, ale také o „zabránění veřejnému pohoršení“ a zachování „klidných pracovních podmínek“ (232), proto se stal předmětem tajných směrnic Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (*Reichssicherheitshauptamt – RSHA*). Delikvent mužského pohlaví a české národnosti měl být nejprve vyslechnut ohledně svých politických názorů. Pokud byly nepřátelské říši, měl být okamžitě odeslán do koncentračního tábora. Stejný postup se měl uplatnit v případě znásilnění vdané Němky nebo styku s ní, zvláště byla-li manželkou příslušníka branných sil. Ve všech ostatních případech se měly vyšetřit rasové kvality

delikventa. Jestliže byly vyhovující, snažily se úřady přesvědčit pár, aby se vzal. Byl-li verdikt o rasových kvalitách negativní, šel mužský provinilec do koncentračního tábora. S typickým pedantstvím korunovali nacističtí byrokraté svůj výdobytek následujícím způsobem: „V případě pohlavních styků mezi protektorátními příslušníky a německými prostitutkami je vyšetřování ohledně způsobilosti k poněmčení zbytečné. Protože nejde o ohrožení německé krve, ani zde nehrozí nebezpečí veřejnému pořádku a klidným pracovním podmínkám, nejsou v takových případech opatření státní politiky zpravidla nutná.“ (233)

Rasová měřítka na vztahy Němců a Čechů byla obdobně uplatňována i vůči nuceně nasazeným obyvatelům protektorátu v říši.

Vysoké počty rasově zkoumaných Češek a Čechů a stále pokračující rasové vyšetřování, které nebylo jako „ve válce nepodstatné“ zastaveno ani v letech 1943 a 1944, kdy se vojenská situace vyostřovala, ale jehož rozsah se naopak zvyšoval, dokládají zásadní význam, kteří nacisté připisovali rasovému soupisu Čechů jako podkladu pro plánovanou germanizaci Čech a Moravy. Její význam pro nacisty vystihují Himmlera slova : „Válka by neměla žádný smysl, kdyby po válce ... Čechy a Morav nebyly plně německy osídlené, a to pouze podle rasových hledisek, podle hledisek krve.“ (234)

Na provedení „rasové inventury“ a „konečné řešení české otázky“ už neměli nacisté čas, to se ale nedá říci o spoluobyvatelích protektorátu židovského původu a Romech.

2.3.1.3 Osoby podléhající rasovým předpisům, zbavené právní ochrany a základních lidských práv, židé a Romové – jako objekt teroru a likvidace

Třetí skupina obyvatel protektorátu, židi a Romové, na níž se vztahovaly rasové předpisy, byla zbavena z velké části občanských práv a stala se objektem masové brutální represe, vysidlování a vyhlazování.

Židé

Při posledním předválečném sčítání v roce 1930 se k židovskému náboženství přihlásilo v Čechách 76 301, na Moravě a ve Slezsku 41 250 lidí. Z těchto 117 551 osob se hlásilo téměř 43 tisíc k národnosti české, 37 tisíc k národnosti židovské, 35 tisíc k národnosti německé, ostatní k různým jiným národnostem. V těchto číslech nejsou zahrnuty osoby, které nebyly židovského náboženství, ale podle nacistických norimberských zákonů byly později za židy označeny.(235) Na počátku okupace hovoří statistika o 118 310 osobách židovského původu, k říjnu 1941 podchytilo sčítání 88 105 lidí podléhajících norimberským rasovým zákonům. (236)

Zatímco u českého etnika v protektorátu se scestné rasistické teorie promítly „pouze“ do pseudoantropologických průzkumů případně, spíše okrajově, do právní úpravy smíšených manželství s německými státními příslušníky, židi a Romové byli v bezprostředním ohrožení svého života. I když protektorátní úřady krátce po okupaci eliminovaly některé počáteční pokusy českých fašistů o otevřené protižidovské násilí (zapálení či poškození synagog v Jihlavě a Dobříši, výtržnosti v Příbrami a Brně), celkové podmínky života židovské komunity v Protektorátu Čechy a Morava se daly charakterizovat jako život v „ghettu beze zdí“.(237) Postavení židovského obyvatelstva bylo reglementováno obludným balíkem předpisů, který zasahoval do všech oblastí života. Stovky nejrůznějších zákonů, vyhlášek, nařízení, výnosů, oběžníků, rozkazů, oznámení apod. měly židy nejprve zbavit majetku, lidské důstojnosti a nakonec i života. (238)

Téměř každý týden vycházela stále nová protižidovská opatření, která omezovala či přímo vylučovala židy z dalších oblastí veřejného života, zabavovala je posledních zbytků jejich majetku, omezovala pohyb, ponižovala jejich důstojnost. Navíc orientace ve značném množství zákazů a omezení byla ztížena tím, že některé z nich byly stále měněny a doplňovány. Například zákazy vstupu na určitá veřejná prostranství či do určitých podniků byly postupně rozšiřovány a neměly vždy podobu nařízení či vyhlášek, ale sdělovaly se například pouze prostřednictvím oznámení židovských náboženských obcí.

Neustále se měnily návštěvní hodiny pro židovské obyvatelstvo do různých podniků a institucí. Všechny tyto okolnosti ještě zesilovaly tlak na oběti, pronásledované denně na každém kroku bez jistoty, že zrovna nepřekračují nějaký zákaz, za jehož porušení mohou být těžce potrestány.

Židovské děti si nesměly hrát na veřejně přístupných dětských hřištích a během roku byly vyloučeny z návštěvy německých a později českých veřejných i soukromých škol, respektive počet židů na českých školách byl omezen 4% kvótou.

Od září 1939 se židé nesměli po dvacáté hodině zdržovat mimo svůj byt a za rok poté nemohli bez zvláštního povolení opustit svá bydliště, a to ani na přechodnou dobu. Pokud byl žid předvolán k soudu nebo úřadu, obsílka platila i jako písemné povolení k cestě tam a zpět. V Židovských listech č. 24 z 13.června 1941 např. vyšlo upozornění Židovské náboženské obce, kterým se židům zakazovalo stát a tvořit skupinky před sídlem obce, jakož i na kterémkoliv jiném místě. V tramvajích mohli jezdit jen na plošině posledního vozu, v železniční dopravě jim byl vymezen poslední vagon. Až na výjimky nesměli být účastníky telefonních stanic, řídit motorová vozidla, rybařit, provozovat honitbu, židovskou hudbu, pořádat přeškolovací kurzy bez povolení, chovat domácí zvířectva včetně holubů apod.

Další příkazy se týkaly omezené možnosti nákupů. Například na základě vyhlášek protektorátního ministra zemědělství z listopadu 1941, zveřejněných ve Sbírce zákonů a nařízení pod č. 384, 385 a 414, byli židé vyloučeni z odběru cibule, jablek, pomerančů a mandarinek. Další vyhláška téhož ministra pak židům zakazovala v předvánočním období odběr kaprů, cukroví a kávy.

Všechna tato nařízení měla židy ponižovat a oddělit je od ostatní společnosti, vytvářet zdi pomyslného ghetta. Jako symbol této rasové segregace nacisté nařídili, aby od března 1940 nesly občanské legitimace zvláštní označení „J“ *(Jude)* a podle nařízení říšského ministra vnitra od 1.září 1941 (239) museli všichni židé starší šesti let vycházet na veřejnost pouze se žlutou šesticípou Davidovou hvězdou s nápisem „Jude“ na viditelném místě oděvu a omezovalo jejich pohyb. Toto policejní nařízení platilo také v protektorátu s tím, že říšský

protektor si vyhradil právo přizpůsobit opatření o omezení pohybu židů místním poměrům v protektorátu.

Na projevy antisemitismu druhé republiky, dané zejména tlaky z říše, navázala vláda protektorátu hned po jeho zřízení, když vzala na vědomí rozhodnutí advokátní komory v Praze ze dne 15. března 1939 o vyloučení neárijských advokátů ze zastupování před soudem. (240) Vláda se také usnesla, aby ministr obchodu neprodleně projednal s organizacemi a průmyslovými podniky odstranění neárijců ze všech vedoucích míst, a zároveň souhlasila, aby byly vydány nálepky k vnějšímu označení árijských obchodů.

Dne 21.června 1939 vydal říšský protektor nařízení *o židovském majetku* (241), které nahradilo v tomto směru všechna předchozí rozhodnutí šéfů civilních správ, vydaná v době vojenské správy v protektorátu v prvním měsíci okupace. Tato norma, která byla zveřejněna 22. června 1939 v listě *Der Neue Tag*, vytvořila „právní základnu“ pro „převod majetku, který je v židovském držení“ do "árijských rukou" (tzv. arizace). Velmi široká definice židovského majetku a židovského podniku umožňovala okupačním úřadům prostřednictvím arizace získávat i převážně české podniky, neboť v „případě společného zájmu“ mohlo nařízení postihnout i nežidovský majetek. Nařízení říšského protektora mělo zpětnou účinnost od 17. března 1939. Smlouvy ohledně židovského majetku uzavřené bez povolení se nařízením prohlašují za neúčinné, přičemž smluvní strany mohly být potrestány až desetiletým vězením. Trestáno mělo být obcházení a pokusy o obcházení nařízení. Osobám pověřeným vedením pozemkových knih, obchodních a jiných veřejných rejstříků ukládalo nařízení zvýšenou odpovědnost. Zápisy o převodu židovského majetku mohly provést jen tehdy, jestliže navrhovatelem bylo doloženo potřebné písemné povolení příslušného úřadu. Nedbání těchto pokynů se mělo přísně disciplinárně trestat. (242)

Podle nařízení říšského protektora o *vyřazování Židů z hospodářství Protektorátu* ze dne 26. ledna 1940 (243) mohlo být židům zakázáno vedení hospodářských podniků jakéhokoliv druhu. Tyto podniky byly likvidovány a rušeny, výjimečně byly převedeny do nežidovského vlastnictví. Na základě tohoto nařízení byla vydána prováděcí nařízení, a to ze dne 26. ledna 1940 a 10. ledna

1941 (244), jimiž byli židé vyloučeni z provozování četných živností a z hospodářské činnosti v oboru filmovém. (245)

Židé museli v procesu arizace (nebo také „odžidovštění“ - *entjudung*) přihlásit veškerý svůj majetek, počínaje uměleckými předměty, šperky, nemovitým majetkem či rozhlasovými přístroji, bankovními konty a pojistkami konče. S tímto majetkem nesměli volně nakládat a později jim byl zabaven. Byli vyháněni ze svých bytů a často se museli po více rodinách sestěhovávat do jednoho bytu.

Základ předpisů o osobních omezeních židů tvořilo vládní nařízení č. 136/1940 Sb. ze dne 4. července *o právním postavení židů ve veřejném životě*, jež upravovalo jejich postavení ve veřejných úřadech, orgánech, funkcích a vůbec ve veřejném životě. Pokud šlo o veřejné funkce, židé nemohli vykonávat žádnou funkci v soudnictví ani ve veřejné správě s výjimkou funkcí v náboženské židovské organizaci. (246) Například povolení k výkonu praxe židovského lékaře mohlo dostat, vyžadoval-li si to veřejný zájem, maximálně 2% z celkového počtu lékařů oprávněných k výkonu lékařské praxe. Nařízení se nevztahovalo na židovského manžela, který žil ve smíšeném manželství, pokud z tohoto manželství vzešli nežidovští potomci, a na židovskou manželku u bezdětného smíšeného manželství za trvání manželství (§ 3). Porušení nařízení se trestalo pokutou do výše 150 říšských marek nebo vězením do šesti týdnů, přičemž tím nebyla dotčena přísnější bezpečnostní opatření a trestní předpisy (§ 4).

Vládní nař. č. 85/1942 Sb. *kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích* z 7.března (247), přinášelo odpuzující restrikce do osobního života lidí a jejich intimních sfér, týkalo se uzavírání manželství, mimomanželských styků, vydědění apod. (viz podrobněji níže) Rasová diskriminace se nevyhnula ani školákům, byly mj. stanoveny procentní limity pro počet židovských žáků v českých školách, zřizovány byly pro ně oddělené třídy. Z německých škol byli vyloučeni úplně.

Do oboru pracovního práva zasáhlo nařízení říšského protektora ze dne 23. října 1939 *o propouštění židovských zaměstnanců v Protektorátu Čechy a Morava* (248), jež umožňovalo „snazší rozvázání“ služebních smluv se židovskými zaměstnanci v soukromých službách, a nařízení ze dne 14. září 1940,

které upravovalo v některých směrech právní postavení židovských zaměstnanců.(249)

Zvláštní úprava zaměstnávaní židů soukromými zaměstnavateli byla stanovena vládním nařízením č. 58/1942 Sb., *jímž se činí některá opatření pro včleňování do práce.*(250) Na jeho základě byl povinen každý, kdo chtěl zaměstnávat žida, opatřit si schválení úřadu práce. Schválení bylo třeba také k zaměstnávání, úplatnému nebo bezplatnému, židovských rodinných příslušníků zaměstnávaných židy. O žádosti rozhodoval úřad práce, rozhodnutí se doručovalo pouze zaměstnavateli. Řádná výpovědní lhůta pro židovské zaměstnance byla stanovena nejvýše na dva týdny a pro zaměstnance ve vyšších službách na konec kalendářního měsíce.

V roce 1942 bylo vydáno vládní nařízení č. 260 Sb. ze dne 17.července *o zaměstnávaní Židů* (251), které výrazně diskriminovalo židovské občany. Židovští zaměstnanci neměli nárok na příplatky za práci přesčas, noční práci a práci o nedělích a svátcích. Nesměli dostávat zvláštní odměnu, výjimečně jim bylo poskytováno odlučné, ubytovné, cestovné a stravné. Nebyly jim vypláceny žádné sociální dávky a neměli nárok na placenou dovolenou. Byli také vyloučeni z členství v závodních penzijních fondech. Zaměstnavatel mohl vypovědět pracovní poměr židovských zaměstnanců kdykoliv ke konci následujícího pracovního dne.

Rasové předpisy braly židům i střechu nad hlavou. Uvolněné byty, zvláště po židech, byly obsazovány Němci. Podle nařízení říšského protektora ze dne 10.října 1940 (252) mohly být byty a obytné místnosti pronajaté židům při zrušení nájemní smlouvy pronajaty jen se svolením Ústředny pro židovské vystěhovalectví v Praze. Nájemní smlouvy uzavřené v rozporu s tímto ustanovením byly neúčinné. Následovala výzva „neoprávněnému nájemci“ k vyklizení a pokud nebyla dodržena následovalo vyklizení. Na základě těchto restrikcí docházelo k sestěhovávání i několika židovských rodin do malých, nevyhovujících bytů. K takto uvolněným bytům pak přibyly i byty po židech, kteří odešli do transportů a skončili v Terezíně a ve vyhlazovacích táborech. (253)

Vystěhovávání židů z bytů si vyžádalo další úpravu, která omezovala volnost vlastníků nakládat se svým majetkem. Vyhláškou uveřejněnou v deníku

Der Neue Tag č. 47 z 2. listopadu 1941 se židům bez výjimky zakazovalo vzdát se jakýchkoliv majetkových hodnot jako předmětů bytového zařízení nebo domácnosti, práv a pohledávek apod., pokud k tomu nebyl dán úřední souhlas. V případě přestoupení tohoto zákazu hrozilo „jak viníku, tak přechovávači uvedených hodnot nejostřejší státně policejní opatření.“ (254) Židům se zejména zakazovalo prodat, darovat a zastavit bytová zařízení nebo předměty domácnosti, dát je jiným osobám do úschovy nebo podobně jimi disponovat. Židovská náboženská obec v Praze dostala v říjnu 1941 příkaz zřídit zvláštní oddělení *"Treuhandstelle"*, jehož úkolem bylo podchytit a vyklízet opuštěné židovské byty v Praze a okolí. (255)

Poníženi i ve smrti

S otřesnou důsledností uplatňovali nacisté své zrůdné rasové teorie i při popravách. Židé museli být popravováni odděleně od ostatních odsouzených. Během prvního stanného práva byla zavedena jednotkami SS praxe, kdy v Ruzyňských kasárnách v Praze a Kounicových kolejích v Brně byli židovští občané a „pachatelé“ hospodářských deliktů na podzim 1941 věšeni, zatímco ostatní "delikventi" zastřeleni před popravčí četou. Během druhého stanného práva vyhlášeného po atentátu na Heydricha, kdy musela být z důvodů masovosti represí zřízená provizorní exekuční místa ochranné police na střelnicích, kde nebylo možno popravovat oběšením, byly židovské oběti stříleny četou nebo jednotlivci ranou do týla, avšak odděleně od ostatních. Příslušník ochranné policie *(Schupo)* E.Franzel (256) k tomu v poválečných výsleších uvedl : „Docela konkrétní je má vzpomínka v tom, že rozkaz obsahoval pasáž, v níž se nařizovalo, že Židé mají být odděleni a v rychlosti popraveni. Od účastníků exekucí z naší setiny jsem se dozvěděl, že v jednotlivých případech byli Židé v prostoru střelnice na cestě k popravišti od ostatních odděleni a zastřeleni ranou do týla. V jednom takovém případě mi náš 'špís' Mahling s výsměchem vyprávěl, že mně jménem neznámý 'špís' vídeňské kompanie se při vykonání rány do týla chvěl.“ (257)

Ghetta se zdmi

Nejradikálnějším projevem perzekuce židovského obyvatelstva na území protektorátu se však staly hromadné deportace do „ghett se zdmi“ a následně do vyhlazovacích koncentračních táborů.

S fyzickou likvidací židů počaly nacistické špičky vážně kalkulovat až po útoku na Polsko a vypuknutí druhé světové války. „Pouhé“ vytlačení židů z jednotlivých oblastí života německého národa a následně i z jeho životního prostoru přestalo být s definitivní platností aktuální a již genocidním představám nacistů nestačilo. Konečným řešením židovské otázky *(Endlösung)* byl pověřen R.Heydrich, který k jejímu „technickému“ provedení svolal přísně utajovanou konferenci ve Wannsee, která se konala 20. ledna 1942. (258) *„Při praktickém provádění konečného řešení bude Evropa pročesána od západu na východ. Území Říše, včetně Protektorátu Čechy a Morava, musí mít přednost, třeba už jen z důvodů bytových a jiných sociálněpolitických potřeb. Evakuovaní Židé budou přivezeni vlakem nejprve do takzvaných tranzitních ghett, aby odtud byli odvezeni dále na východ... Základem této akce, která má vyřešit židovskou otázku, mají být v jistém smyslu norimberské zákony...“,* tak Heydrich nastínil svoji vizi „budoucnosti“ evropských židů v době zahájeného tažení nacistických vojsk na Moskvu. (259)

Dne 16. října 1941 se uskutečnil první transport židovského obyvatelstva z Prahy do ghetta v Lodži. Krátce poté následovaly další transporty do koncentračních táborů, zejména do Terezína, jímž do konce války prošlo asi sto čtyřicet tisíc osob, mj. i židů z dalších evropských zemí.

Neblahou roli při likvidaci židů sehrála tzv. Ústřednu pro židovské vystěhovalectví (*Zentrallstellle*), kterou s působností od 31. července 1939 zřídil říšský protektor v Praze listinou ze dne 15.července (260), jež původně sloužila k opatření všech dokladů a náležitostí při „vystěhovávání“, později - přejmenovaná v srpnu 1942 na Ústřední úřad pro řízení „židovské otázky“ (*Zentralamt für die Regelung der Judenferage*) - k organizování transportů židů do ghett a vyhlazovacích táborů a k nakládání s jejich majetkem.

„Řešení židovské otázky“ si v protektorátu vyžádalo téměř 80 000 lidských životů, tj. 65% židovského obyvatelstva. (261)

Protižidovská politika bez podpory českého obyvatelstva

Vylučování židů a jejich perzekuce traumatizovala a zastrašovala i naprostou většinu českého obyvatelstva protektorátu. Je proto třeba zdůraznit, že jakkoli se okupační moci podařilo prostřednictvím dozoru říšského protektora a přísného kontrolního mechanismu podmanit si protektorátní orgány při vydávání a realizaci protižidovských předpisů a jakkoli samy orgány protektorátu byly iniciativní při navrhování a uskutečňování protižidovských opatření, protižidovská politika celkovou oporu v českém národě nenašla. Na tuto skutečnost poukazovaly četné zprávy německé bezpečnostní služby, které upozorňovaly na protiněmecké nálady v protektorátu a na obcházení protižidovských předpisů. Zpravodajství bezpečnostní služby například nepřetržitě varovalo, že se obchází omezení nákupní doby pro židy, obsahovalo stížnosti, že židům poskytují pomoc lékaři, právníci, jejich bývalí zaměstnavatelé i zaměstnanci, úřady i někteří četníci…(262)

Kurt Ziemke, zástupce říšského ministerstva zahraničí u říšského protektora popisoval berlínskému ústředí postoj českého národa takto : “Čech dosud odmítal sám od sebe se chopit židovského problému. S výjimkou příslušníků určitých pravicově opozičních skupin je zaměřen k Židům přátelsky, i když často nikoliv z náklonnosti, nýbrž z politických důvodů. Náš nepřítel je jeho přítel a náš postup proti Židům se jeví Čechovi jako předzvěst našeho pozdějšího zacházení s ním.“ (263) Takové chování obyvatelstva spolu s odbojovým hnutím oslabovalo realizaci protižidovských opatření a poskytovalo obětem řešení židovské otázky morální i materiální pomoc.

Romové

Východiskem perzekučních opatření, uplatňovaných proti Romům v nacistickém Německu a později i v jednotlivých okupovaných zemích, bylo

nařízení říšského prezidenta z 28. února 1933 *o ochraně lidu a státu*. (264) Z něho vycházela všechna další úřední rozhodnutí, která zařazovala romské obyvatelstvo mezi příslušníky tzv. ničemné populace *(Gaunerpopulation).*

Výnos říšského ministerstva vnitra o preventivním potírání zločinnosti policií ze 14. prosince 1937 *(Grundlegende Erlass Űber die vorbeugende Verbrechensbekämpfung durch die Polizei)* (265) nařizoval kriminálně policejním služebnám provádět trvalou kontrolu nad zločinnými a asociálními elementy a brát je do preventivní vazby *(Vorbeugungshaft).* Nařizovaná opatření se vztahovala nejenom na recidivisty, "zločince z povolání" *(Berufsverbrecher),* ale i na osoby, které byly údajně obecně nebezpečné svým asociálním chováním *(Asoziale).* Za příklad asociálů byli uvedeni všichni, kteří se drobnými a stále opakovanými přestupky vymykali veřejnému pořádku (žebráci, tuláci, prostitutky, alkoholici, Romové a osoby žijící tzv. cikánským způsobem), nebo kteří se vyhýbali práci a starost o svou obživu přenechávali veřejnosti *(Arbeitsscheu).* Takovéto osoby měl Říšský kriminálně policejní úřad vyloučit z národní pospolitosti a umisťovat je jako preventivní vězně *(Vorbeugungshäftlinge)* v různých polepšovacích a pracovních zařízeních. Jako první konkrétní výsledek těchto opatření je třeba zmínit akci *Arbeitsscheu Reich*, během které byla uvalena vazba na více než 9000 osob. Tyto osoby byly poslány do koncentračních táborů.

Legislativní úprava romského etnika v ČSR byla dána zákonem č. 117/1927 Sb. ze 14. července (266), jehož ustanovení označovala Romy za asociální a umožňovala pořizovat jejich zvláštní policejní soupisy, vydávat tzv. cikánské legitimace nebo kočovnické listy; vůbec upírala tomuto etniku některá občanská práva a svobody. Pronásledování Romů v protektorátu do jara roku 1942 vycházelo z prvorepublikové diskriminační praxe, od léta roku 1942 se však začala vůči nim uskutečňovat otevřeně rasová a ve svých důsledcích vyhlazovací politika nacistů.

Po okupaci došlo k vydání několika mimořádných opatření, která Romy postupně izolovala od ostatní populace a zavedla rasistickou říšskou politiku. Protektorátní ministerstvo vnitra výnosem z 30. listopadu 1939, čís. 64.362/39-5, nařídilo svým podřízeným složkám, aby vyzvaly kočovné Romy k neprodlenému usazení a k zanechání dosavadního způsobu života. (267) Ti, kteří zákazu

kočování neuposlechli nebo byli usedlí, ale vyhýbali se z jakéhokoliv důvodu práci, byli přechodně internováni v kárných pracovních táborech, zřízených s platností od 10. srpna 1940 v Letech a v Hodoníně. Podíl Romů na celkovém počtu vězňů se pohyboval mezi 10 až 15 % a byl větší v zimních měsících, kdy se Romům zmenšovaly zdroje obživy. (268)

Doslovnou kopií výše cit.výnosu říšského ministerstva vnitra ze 14. prosince 1937 se v protektorátu stalo vládní nařízení 89/1942 Sb. z 9. března *o preventivním potírání zločinnosti.*(269) Preventivní policejní vazba se vykonávala v donucovacích pracovnách v Praze-Ruzyni, v Pardubicích a v Brně (pobočka v Olšovci) a dále v bývalých kárných pracovních táborech v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Se zvýšením nedostatku pracovních sil nacistické vedení rozhodlo o bezohledném pracovním využití „asociálních elementů“ v protektorátu, které značný počet Rómů nepřežil.

Na počátku července 1942 došlo k reorganizaci protektorátní policie, jejímž cílem bylo zvýšit míru podřízenosti protektorátních úřadů nacistické politice. Do nově zřízené funkce generálního velitele neuniformované protektorátní policie byl jmenován důstojník SS Erich Weinmann a jeho prvním opatřením byl výnos z 10. července 1942 "o potírání cikánského zlořádu", který mj. nařizoval provedení soupisu všech "cikánů a cikánských míšenců" na území protektorátu. Soupis byl proveden příslušnými orgány, tj. četnictvem a policií ve dnech od 1. do 3. srpna 1942. Podle získaných údajů se soupisu podrobilo celkem 11 860 osob. Z tohoto počtu bylo policejními orgány označeno 5830 osob za Cikány a cikánské míšence, 5108 osob bylo označeno za osoby žijící po cikánském způsobu a konečně bylo napočítáno celkem 948 osob žijících na volné noze, pobývajících ve vězení, v nemocnicích atp. Ve druhé skupině tzv. osob žijících po cikánském způsobu bylo policií za Romy považováno jenom 266 osob. Po uplatnění rasových kriterií tak bylo podchyceno asi 6500 etnických Romů a "romských míšenců", kterým byly odebrány kočovnické listy s odůvodněním, že prodejem údajně nekvalitních výrobků okrádají venkovské obyvatelstvo. Ve skutečnosti bylo toto opatření motivováno rasově, neboť neromským kočovníkům byla kočovnická povolení ponechána.

Většina z osob podrobených soupisu a označených za Cikány nebo cikánské míšence byla propuštěna po udělení policejní výstrahy, kdy se tyto osoby musely zavázat, že se nebudou vzdalovat z místa svého stálého pobytu. Na menší část osob podrobených soupisu byla uvalena preventivní vazba v tzv. cikánských táborech Letech a Hodoníně. Všichni Romové měli odevzdat protektorátní průkazy totožnosti a napříště se měli prokazovat pouze cikánskými legitimacemi. Tragické rozuzlení pro Rómy jak v říši a připojených oblastí, tak v protektorátu nakonec znamenal Himmlerův rozkaz z 16. prosince 1942, Tgb. Nr.I 2652/42 Ad./RF/V (270), na jehož základě byli odesláni do osvětimského koncentračního tábora. Rozkaz nařizoval pro všechny cikány, cikánské míšence a neněmecké příslušníky romských skupin balkánského původu internaci v koncentračním táboře Osvětim II.-Birkenau. Celá akce se neměla vztahovat na "čistokrevné" Sinty (němečtí Romové) a Lallery. Dále neměli být do koncentračního tábora umístěni Romové mající za manželky plnoprávné příslušnice německého národa a Romové mající trvalé zaměstnání a žijící usazeně. Tito Romové žijící na svobodě se měli podrobit nucené sterilizaci. (271)

Čeští cikáni – včetně osob žijících „cikánským“ způsobem života – byli postaveni na roveň židů. Od této chvíle byl jejich osud de facto zpečetěn. Od března 1943 začaly odjíždět transporty Romů z protektorátu do vyhlazovacích táborů a poslední se uskutečnily na počátku roku 1944. Jeden podstatný rozdíl však přece jen existoval – židé byli od počátku pod přímou kontrolou německé strany, zatímco cikáni spadali až do doby transportů pod dozor orgánů protektorátního ministerstva vnitra. Sběrný cikánský tábor v Letech, otevřený 2. srpna 1942, navazoval na původní kárný pracovní tábor z roku 1940. Nenápadná změna názvu tábora na „sběrný“ vyjadřovala tragickou skutečnost, že do něho nebyly již z údajných „kárných důvodů“ zavírány na nucené práce pouze osoby, které se měly dopustit porušení předpisů, ale romské etnikum jako takové před transportem do vyhlazovacích táborů smrti.

Při nástupu do tábora odevzdali vězni veškeré movité jmění včetně vkladních knížek. Kočovné vozy byly zabaveny, tažný dobytek rozprodán ve veřejných dražbách. Došlo i k zlovolnému odnímání hudebních nástrojů. Evidence osob však byla vedena velmi nedbale. Tento stav komentoval v březnu 1943 nový

táborový velitel Štefan Blahynka lakonicky: *„A nebylo možné dotyčné osoby identifikovat, neboť se zde toho času nachází 400 osob s příjmením Růžička.“* (272)

Ve sběrném cikánském táboře Lety zemřelo 326 internovaných, tj. 25 %. Drtivou většinu z těchto mrtvých tvořily děti – 241. (Mimořádně vysoká byla i kojenecká úmrtnost – z 36 novorozenců zemřelo následkem tělesné slabosti a podvýživy 28, tj. plných 78 %). Životy těch, které nesklátily choroby, vyhasly ve většině případů v pobočce koncentračního tábora Osvětim, v Březince, kam bylo osazenstvo cikánského tábora transportováno v březnu a květnu 1943.

Velmi podobné podmínky jako v Letech panovaly i ve sběrném cikánském táboře u Hodonína, kterým prošlo téměř dva tisíce lidí, z toho zemřelo 207 osob, tj. 11 %. Propuštěno bylo 262 internovaných, 67 uprchlo a 863 bylo třemi transporty v rozmezí prosinec 1942 až srpen 1943 odvlečeno do komplexu koncentračního tábora Osvětim.

Původní česká cikánská populace čítala 6 500 osob, konce války se dočkalo pouze 883 cikánů, tzn. 13,5 %, což je téměř třikrát méně než u populace židovské. (273)

2.3.1.4 Implementace rasových principů do veřejného i soukromého práva; rasové definice, tzv. árijské paragrafy

Klíčem ke kategorizaci obyvatelstva v protektorátu byla implementace nacistických rasových principů do právního pořádku protektorátu. V širším slova smyslu tato implementace zahrnuje veškerou normotvorbu, do níž se rasové principy ať už přímo či nepřímo promítají, v případě protektorátu jde tedy prakticky o všechny normy týkající se diskriminace židovského případně romského obyvatelstva. V užším smyslu jde o normy tvořící páteř rasového zákonodárství, které zakotvují konkrétní kriteria pro rozlišování osob podle rasy při definování jejich statutu, jako předpokladu nerovného zacházení s nimi.

Základem rasového zákonodárství na území protektorátu se staly nechvalně známé německé norimberské zákony z 15. září 1935 zákon o říšském

občanství, zákon o říšské vlajce a zákon o ochraně německé krve a cti. (274) Říšským občanem se mohl stát pouze státní příslušník „německé nebo druhově příbuzné krve“ a pro ochranu „čistoty krve“ mj. zakazoval sňatky mezi židy a ostatními státními příslušníky.

První prováděcí nařízení k zákonu o říšském občanství ze dne 14.listopadu 1935 (275) pak stanovilo (§5 odst.1), že „židem je ten, kdo pochází přinejmenším od tří prarodičů plně židovských“, přičemž za plně židovského (*volljüdisch*) se považoval prarodič, jestliže náležel k židovské náboženské společnosti. Za žida se též považoval židovský míšenec, pocházející od dvou úplně židovských prarodičů, který jako státní příslušník (§5 odst.2) : a) byl při vyhlášení zákona o říšských občanech členem židovské náboženské společnosti nebo byl do ní přijat po tomto datu; b) byl ženat při vyhlášení zákona o říšských občanech se židem nebo se po tomto dni oženil; c) pocházel z manželství se židem, které bylo uzavřeno po nabytí účinnosti zákona o ochraně německé krve a německé cti; d) pocházel z nemanželského styku se židem a narodil se po 31.červenci 1936. (Toto datum vyjadřovalo maximální desetiměsíční dobu mezi zplozením a narozením dítěte od počátku účinnosti norimberského zákona o ochraně německé krve a cti, který nabyl v hlavní části účinnosti 17. září 1935.)

Za židovského míšence se přitom považoval ten, kdo pocházel podle rasy z jednoho nebo dvou úplně židovských prarodičů, pokud ovšem nebyl považován za žida ve smyslu § 5 odst.2 prováděcího nařízení. Oběžník říšského a pruského ministerstva vnitra ze dne 26. listopadu 1935 o zákazu smíšených manželství (276) pak dále rozlišoval míšence 2. stupně – s jedním židovským prarodičem a míšence 1.stupně s dvěma židovskými prarodiči. Toto označení se vžilo a používalo se i v ostatních předpisech.

Němečtí židé sice měli německou státní příslušnost, ale nemohli se stát říšskými občany a jako příslušníci nižší rasy byli postupně vylučováni prakticky ze všech sfér politického, ale i společenského a hospodářského života země. Nacionálně socialistická ideologie se začala po březnu 1939 uplatňovat i v právu platném pro území protektorátu, přičemž prameny této právní úpravy se lišily; říšská pro německé státní příslušníky, protektorátní pro ostatní obyvatele protektorátu.

Již ve výnosu z 16. března 1939 o zřízení protektorátu se v čl. 2 stanoví, že pro obyvatele protektorátu, kteří se stávají německými státními příslušníky, platí předpisy zákona o říšských občanech a ustanovení na ochranu německé krve a německé cti. Postupně byly s platností pro německé státní příslušníky zaváděny v protektorátu další říšskoněmecké právní předpisy, z nichž některé byly výslovně věnovány úpravě právního postavení židů, nebo alespoň o nich obsahovaly některá zvláštní ustanovení („árijské paragrafy“). V říšském zákoníku například vyšlo 10.ledna 1940 nařízení ze dne 31.12. 1939, jímž byla i na území protektorátu vztažena platnost říšského zákona z 7.11.1937 o dědických obmezeních z důvodů obecně se příčícího chování (277), přičemž tímto chováním se myslí porušení rasových předpisů. Tyto osoby nemohly být ani obdarovány pod trestem vězení do 2 let nebo peněžité pokuty. Zůstavitel německý státní příslušník mohl potomku odejmout povinný díl z dědictví, porušil-li tento potomek rasové zákony. Podle 13. nařízení o říšském občanství z 1.7.1943 (278) po smrti žida připadl majetek říši.(279)

Další říšskoněmecké předpisy, které sice nebyly pro protektorát formálně recipovány, ale jejich závaznost byla pro německé státní příslušníky v protektorátu implicitně dána. Jednalo se mj. o říšský notářský řád, podle něhož židé byli vyloučeni z notářství; německý úřednický zákon, kdy žid nemohl být úředníkem; páté nařízení k zákonu o říšském občanství, které vylučovalo židy z advokacie, z obhajování a obstarávání cizích záležitostí; nařízení o přezkoušení a odvodech, podle něhož byli židé vyloučeni z plnění branné povinnosti a z pracovní služby; druhé prováděcí nařízení k zákonu o Hitler-Jugend, které vylučovalo židy z členství atd. Dodržování rasových principů na území protektorátu ve vztahu k německým státním příslušníkům vyplývalo i z jejich respektování jako „čestných práv a povinností“ různých spolků, profesních a zájmových sdružení apod.

Vedle výše uvedených říšských právních předpisů vztahujících se na německé státní příslušníky na území protektorátu byly vydávány s platností pouze pro protektorát četné rasistické a diskriminační předpisy, platné podle norimberských zákonů buď pro všechny obyvatele protektorátu, nebo pro jeho obyvatele s výjimkou osob cizí státní příslušnosti. Tyto předpisy byly podle

důležitosti vydány především říšskými orgány, říšským protektorem a zčásti též autonomní vládou a dalšími protektorátními úřady a mnohdy mívaly podobu pouze tzv. árijských paragrafů, obsažených v jinak rasově neutrálních normách. Árijské paragrafy byly uvedeny ve zhruba čtyřech desítkách vládních nařízení (280), přičemž poprvé se tento paragraf objevil ve vládním nařízení č.139/1939 Sb. *o umísťování a jiném zaopatření zaměstnanců vojenské správy a déle sloužících* z 6.června 1939, které v § 27 mj. propouštělo zaměstnance vojenské správy a déle sloužící židovského původu v činné službě do trvalé výslužby. Dále například v § 2 vládního nařízení č. 224/1939 Sb., kterým se prodlužovala účinnost některých opatření v odkladu exekucí a konkursů, podle něhož neplatí ustanovení tohoto nařízení pro ty dlužníky, kteří byli židovského původu, židovské podniky nebo sdružení; v § 28 v1ádního nařízení č. 44/1940 Sb., obsahujícím zvláštní ustanovení o řízení před soudy Protektorátu Čechy a Morava a dočasně měnícím některá ustanovení občanského práva, podle něhož ten, kdo je židem nebo platí za žida, nemůže se dovolávat ochrany podle ustanovení č1. II. a III. tohoto nařízení, kterým se ve zvláštních případech poskytovala ochrana dlužníka před exekucí či konkursem a stavěly promlčecí doby. Ust. § 3 odst.2 vládního nařízení č. 246/1943 Sb. z 4.9. *o ochranné službě* vylučovalo z této služby "osoby, jež jsou zřejmě nespolehlivé, Židy a židovské míšence 1. stupně apod. (281)

Obdobné paragrafy jako árijské týkající se cikánů obsahovala necelá desítka vládních nařízení. (282) Na tyto normy pak navazovaly desítky a stovky předpisů a nařízení různé právní síly, kterými byly zvrhlé rasové principy zaváděny do každodenního života.

Na území protektorátu tak platily dvojí rasové předpisy, říšské a protektorátní. Podle názoru Heleny Petrův existoval mezi úpravou říšskou a úpravou protektorátní určitý rozdíl, když říšské zákony byly sice zaměřeny především proti židům, jejich základním účelem však bylo zachování rasové čistoty. Úprava protektorátní omezovala „pouze“ styky židů a určitých míšenců s árijci, židů s určitými míšenci a určitými míšenci mezi sebou. Měla tedy více charakter opatření protižidovského, nežli rasového ve smyslu norimberských zákonů o ochraně německé krve. (283)

První právní norma vydaná na území protektorátu, která obsahovala norimberská rasová kriteria, bylo nařízení říšského protektora *o židovském majetku* ze dne 21.června 1939 (284), které bylo uveřejněné následujícího dne v listě *Der Neue Tag* a k témuž dni i účinné a které se stalo, jak již výše uvedeno, základem pro zabavení židovského majetku bez náhrady. Působnost nacistických rasových zákonů na území protektorátu dále rozšířilo nařízení říšského ministerstva vnitra ze dne 5. července 1941 (285) k provedení zákona na ochranu německé krve a německé cti, podle něhož se mj. nevyžadovala podmínka německé státní příslušnosti u tzv. židovských míšenců prvního stupně, tedy i židovští míšenci protektorátní příslušnosti byli po splnění dalších předpokladů pokládáni za židy z hlediska norimberských rasových zákonů. Rovněž tak pro území protektorátu platilo nařízení ze dne 16. února 1940 (286), doplňující první prováděcí nařízení k zákonu na ochranu krve, které dále upravovalo sňatky mezi židy a židovskými míšenci.

I po tomto rozšíření působnosti se norimberské zákony na ochranu rasy vztahovaly jen na takové vztahy osob různého pohlaví, kde alespoň jedna z nich byla německým státním příslušníkem. Vztahy mezi protektorátními příslušníky navzájem nebyly norimberskými zákony zatím dotčeny. To se změnilo vládním nařízením č. 85/1942 Sb. *kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích* z 7.března (287), které sice nerecipovalo formálně norimberské zákony a jejich prováděcí předpisy, ale fakticky přejalo podstatnou část jejich obsahu a ve většině ustanovení kopírovalo říšský zákon o ochraně německé krve a německé cti, jakož i prováděcí nařízení k němu.

Vedle vládního nařízení č. 136/1940 Sb., které ostrakizovalo židy ve veřejném životě (288), bylo vládní nařízení č. 85/1942 Sb. brutálním zásahem do osobnostní a intimní sféry života židovských obyvatel protektorátu a představovalo bezesporu nejnemravnější právní výtvor protektorátní vlády. V § 2 zakazovalo uzavřít manželství mezi židem a protektorátním příslušníkem, který není žid nebo židovský míšenec s dvěma úplně židovskými prarodiči (tzv. míšenec 1.stupně). Sňatek židovského míšence 1.stupně s židovským míšencem 1.stupně, nebo s protektorátním příslušníkem, který nebyl žid, mohl povolit ministr vnitra. Manželství uzavřené proti výše uvedeným zákazům bylo neplatné,

a to i tehdy, uzavřelo-li se v cizině, aby se toto nařízení obešlo. Neplatnost nastala z úřední povinnosti. Snoubenci byli povinni prohlásit písemně před sňatkovým úřadem, že tu není překážek manželství podle říšských právních předpisů nebo podle § 2 tohoto nařízení a popřípadě na jeho vyzvání to prokázat. Pokud tu překážka byla, nesměl sňatkový úřad k manželství přivolit (§ 3). O zvrácené promyšlenosti rasových teorií svědčí i ustanovení, podle kterého bylo možné se souhlasem příslušného úřadu uzavřít sňatek míšence prvého nebo druhého stupně s árijcem, avšak nikoliv sňatek dvou míšenců druhého stupně, neboť, jak vysvětluje soudobý komentář, podle rasových teorií byli míšenci druhého stupně určení k rychlé asimilaci v árijském prostředí. (289) Jejich vzájemné sňatky by tento plán asimilace mařily. Porušení zákazu uzavřít manželství mezi židem a protektorátním příslušníkem, který není žid nebo židovský míšenec s dvěma úplně židovskými prarodiči, bylo v § 8 kvalifikováno, jako zločin s trestem od 1 roku do 15 let.

Nařízení nerespektovalo ani nejintimnější stránky lidského života a v § 5 zakazovalo mimomanželský pohlavní styk mezi židem a protektorátním příslušníkem, který není žid nebo židovský míšenec 2. stupně. Árijský muž, který porušil zákaz mimomanželského pohlavního styku s židovkou nebo míšenkou 1.stupně mohl být potrestán pro přečin tuhým vězením do 5 let nebo pro zločin žalářem od 1 roku do 15 let, podle okolností, za kterých byl trestný čin spáchán. Zúčastněná žena ale byla beztrestná a nemohla být potrestána ani pro účastenství nebo nadržování, ani pro zatajování nebo křivou nepřísežnou výpověď před soudem nebo před správním úřadem.

Nelze nezmínit pro židovské muže ani nesmírně ponižující zákaz zaměstnávat mladší árijské ženy v židovských domácnostech. Nařízení v § 6 zakazovalo zaměstnávání protektorátních příslušnic mladších 45 let, které nejsou židovky nebo židovské míšenky (zde se tedy nerozlišoval stupeň míšenců) v domácnosti, ve které je dospělý židovský muž "přednostou domácnosti" nebo přísluší k "domáckému společenství". Nařízení současně umožňovalo, aby protektorátní příslušnice, která je v den vyhlášení nařízení již v židovské domácnosti zaměstnána, mohla zůstat, jestliže dovrší 35. rok věku do dne, kdy ustanovení tohoto paragrafu nabudou účinnosti. Ustanovení § 6 neplatila pro

domácnost cizích státních příslušníků, kteří se v protektorátu zdržovali jen přechodně.

Ušetřeno nezůstalo ani dědické právo, když shora uvedené vládní nařízení v § 4 jako sankci za porušení zákazu uzavřít sňatek umožňovalo, aby zůstavitel, který je protektorátní příslušník a není žid nebo židovský míšenec s dvěma úplně židovskými prarodiči, vydědil potomka, který je protektorátní příslušník a není žid nebo židovský míšenec se dvěma úplně židovskými prarodiči, jestliže tento uzavřel manželství v rozporu s nařízením.

Protektorátnímu ministerstvu vnitra a jemu podřízeným politickým úřadům byla vládním nařízením č. 85/1942 Sb. uložena povinnost „bdít nad tím, aby veřejný pořádek, klid a bezpečnost, jakož i veřejná mravnost nebyly ohrožovány stykem židů s ostatním obyvatelstvem.“ Při provádění těchto úkolů bylo ministerstvo vnitra i příslušné politické úřady zmocněny k vydávání zákazů a omezení týkajících se styku židů s ostatním obyvatelstvem (§ 9). Tím došlo k rozšíření možnosti vydávat policejní opatření proti židům, která bylo na území protektorátu až dosud možné vydávat jen na základě zákona o organizaci politické správy (zákon č. 125/1927 Sb.).

Přijetím vládního nařízení č.85/1942 Sb. se do právního řádu protektorátu dostala v § 1 již čtvrtá definice pojmu žid. První definici obsahovalo nařízení říšského protektora o židovském majetku ze dne 21.6.1939, druhou upravovalo vládní nařízení č. 136/1940 Sb. *o právním postavení židů ve veřejném životě*, třetí pak byla původní definice z prvního prováděcího nařízení říšského ministra vnitra z 14.listopadu 1935 k zákonu o říšském občanství, recipovaná třetím prováděcím nařízením ze dne 5. července 1941 k zákonu na ochranu německé krve a německé cti, které mj. stanovilo, že v „Protektorátu Čechy a Morava platí předpisy zákona na ochranu německé krve a cti ze dne 15.září 1935, a to ode dne účinnosti výnosu o zřízení protektorátu 16.března 1939. Rovněž tak platilo pro protektorát říšské nařízení z 16. února 1940 doplňující první prováděcí nařízení z 14.listopadu 1935 k zákonu na ochranu německé krve a cti. (290)

Přitom ve všech definicích byl pojem žid chápan na rasovém základě, nicméně náboženská příslušnost byla hlavním kriteriem pro určení rasové příslušnosti prarodičů a pro určení židů a míšenců prvního stupně u osob s dvěma

židovskými prarodiči. Soudobý právní komentátor J. Hoffmann k tomu uvádí : „Důvod, proč říšské předpisy sáhly při určování osobního statutu po stránce rasové až k rasové příslušnosti prarodičů, vysvětlují komentátoři norimberských zákonů tak, že byla snaha přiblížiti se při určování rasy počátku 19. století, kdy – za tehdejších poměrů konfesních-kryla se rasová příslušnost židovská skoro bezvýhradně s příslušností k izraelitskému vyznání. Třebaže totiž pojem Žida je v norimberských zákonech chápan rasově a ne konfesionálně, přece bylo z důvodů praktických třeba přidržeti se v podstatě kriteria náboženského vyznání.“ (291) K usnadnění prokázání toho, zda někdo byl nebo nebyl žid, bylo zavedeno jakési zvláštní osvědčení. Vydával je na podkladě úředních dokladů o původu okresní úřad a ve městech s vlastním statutem zemský úřad. Státní prezident pak mohl na základě návrhu vlády osobu, která byla žid, vyjmout z dosahu vládního nařízení č. 136/1940 Sb. o právním postavení židů ve veřejném životě a umožnit ji společenské uplatnění, jinak jí zakázané.(292)

Helena Petrův ve své publikaci o právní postavením židů v protektorátu mj. poukazuje, že při vydávaní všech protižidovských opatření nacisté pečlivě dbali o jejich „legalitu“. Za tímto účelem vydávali nejen vlastní, říšské předpisy, ale využívali i „právo dosud platné v Čechách a na Moravě“, které měnili podle aktuální potřeby. V tomto smyslu měl sloužit jako legální základ pro protižidovské předpisy vydávané protektorátní vládou ústavní zákon zmocňovací č. 330/1938 Sb. ze dne 15.prosince o zákonodárné pravomoci prezidenta a vlády, který byl několikrát změněný říšským protektorem. Právě o něj se opírala všechna vládou vydávaná protižidovská nařízení. (293)

Důsledkem realizace protižidovských opatření nebyla jen perzekuce židů jako nerovnoprávné skupiny obyvatelstva, ale i likvidace základních hodnot práva, které se postupně omezilo na pouhou regulaci nacistické státní mašinerie, fungující ve jménu myšlenky souručenství krve a nerovnosti ras. Normotvorné uchopení norimberských rasových zákonů a jejich aplikace v protektorátu byla sice vynuceným (294), ale přesto nejvíce ostudným kapitulantstvím tzv. autonomních orgánů před nacistickou mocí. I na protektorát lze proto vztáhnout Hitlerova slova, že v Německu přijde den, kdy se stane hanbou být právníkem. (295)

2.3.2 Pracovní zotročení – různé formy nedobrovolného pracovního nasazení ("dobrovolný nábor", pracovní povinnost, řízení práce, přikazování k práci, ochranná služba, protektorátní technická nouzová pomoc, TNH, Totální nasazení na pracovní frontě (*Totaleinsatz*)

Po dobu druhé světové války pracovaly převážně proti své vůli miliony lidí z mnoha evropských zemí pro hospodářství nacistického Německa, v němž nahrazovaly německé muže odvedené do armády. Jednalo se o válečné zajatce, vězně z koncentračních táborů, ale také o civilisty přinucené pracovat v Německu nebo na jim obsazených územích. Nucená práce se v Hitlerově říši rozrostla do obrovských rozměrů a představovala celý systém, bez něhož nemohla německá válečná mašinérie existovat. Tato soustava nucené práce byla vytvářena, formována a organizována státními orgány nacistického státu za pomoci jeho práva, v okupovaných zemích i s pomocí jeho vazalských režimů. Nucené pracovní nasazení pro válečné hospodářství ve všech jeho podobách zasáhlo i české obyvatelstvo Protektorátu Čechy a Morava, především mladší generaci, a představovalo beze sporu jeden z nejhorších a nejmasovějších projevů okupačního režimu. (296)

Němci aktivizovali totální nasazení českého obyvatelstva na pracovní frontě (*tzv. Totaleinsatz)* ve všech jeho podobách - od náborových akcí dobrovolníků, přes úřední přikazování na jiné pracoviště, konskripce celých ročníků na práci v říši, jež měly podobu téměř vojenských odvodů, až po policejní deportace do „pracovně výchovných“ táborů gestapa či odklízení trosek vybombardovaných německých měst mladými lidmi v oddílech pracovních a technických služeb (*Luftschutz, Technische Nothillfe* apod.).

Podle mezinárodního práva je za nucenou práci nutno pokládat onu společenskou práci, kterou člověk vykonává nikoliv ze svého dobrovolného rozhodnutí, nýbrž pod mimoekonomickým nátlakem, který může mít různou povahu. Podle stupně mimoekonomického přinucení je možno odlišovat (a mezinárodní právo tak činí) dva základní typy nucené práce - práci otrockou, kde se mimoekonomické donucení zakládá na vlastnickém vztahu k pracovní síle (otroku) a není k tomu třeba další právní regulace a na nucenou práci neotrockou, kde mimoekonomické donucení není tak všestranné a je ji třeba dále regulovat pod pohrůžkou donucení. Systém nucené práce zavedený nacisty zahrnoval oba typy nucené práce. Byla to jak práce otrocká, kterou např. představovalo pracovní využití vězňů v koncentračních táborech a válečných zajatců, tak nucená práce (tzv. pracovní nasazení), kterou pod pohrůžkou přísných sankcí regulovalo okupantské právo často do všech podrobností. (297)

Máme-li vývoj soustavy nucené práce a její vyjádření v okupantském právu analyzovat, je třeba předem vytknout určité periodizační předěly, které celý vývoj v protektorátu rozčleňují. Hlavními kriterii pro tuto periodizaci jsou míra stupňující se represe a masové přesuny pracujících z domova na jiná okupovaná místa, většinou přímo do Německa. Jaroslav Houser ve své právní studii *"Nucená práce a okupantské právo"* člení historii pracovního nasazení v protektorátu na tři subperiody, přičemž na tzv. druhou republiku hledí do jisté míry jako na jejich "přípravné období" :

1.období let 1939-1940, kdy se buduje mechanismus nucené práce, převládá dobrovolný nábor a v některých odvětvích dochází již k náboru nucenému.

2.období let 1941-1942, kdy si válečné vypětí Německa provázené prvními porážkami na východě vyžaduje zintenzívnění a rozšířené nucené práce a kdy nábor dobrovolný je nahrazen náborem nuceným.

3.období let 1943-1945, kdy hitlerovské Německo pro vedení totální války a odvrácení porážky povolává pod hrozbou represe celé ročníky mladých lidí z protektorátu a dalších okupovaných území na práce do říše. (298)

Uvedená periodizace nemá ostré hranice a její jednotlivé etapy se do značné míry prolínají. Míra požadavků nacistů na přísun pracovních sil se

odpovídajícím způsobem promítla i do normotvorby a aplikace práva v protektorátu a jeho institucionálního zajištění, kdy pro období tzv. dobrovolného náboru 1939 - 1940, byla charakteristická formální kontinuita s tzv. druhou republikou, v dalším období 1941-1942, kdy začíná převažovat nucená práce, je tato kontinuita přetržena správou z příkazu Říše *(Reichsauftragsverwaltung – RAV)* a v letech masových nedobrovolných transferů pracujících do říše počínaje rokem 1943 jsou tyto transfery organizovány především germanizovanými tzv. autonomními orgány, které jsou po Heydrichově správní reformě ovládány dosazenými německými úředníky. Jinými slovy, čím větší nároky nacistů na pracovní nasazení obyvatelstva protektorátu a jeho zotročování, tím efektivněji a nezprostředkovaně musela působit okupační moc, tím méně dbala na zachování zdání zákonnosti jejího jednání.

2.3.2.1 "Dobrovolný pracovní nábor " (1939-1940)

Organizování dobrovolného pracovního náboru do Německa začalo už za tzv. druhé republiky, kdy německá vláda diplomatickou cestou žádala od čs. vlády pracovní síly pro zemědělství, kovoprůmysl a stavebnictví. Na meziministerské poradě v prosinci 1938 bylo sice navrženo dát německé vládě vyhýbavou odpověď (299), avšak pod tlakem nacistů bylo v lednu 1939 dosaženo úmluvy, v níž byly stanoveny kvóty pro „dobrovolný nábor“ do Německa, který pak pokračoval až do roku 1940. Úmluva umožňovala najmout až 41 000 čs. občanů a byla rozpracována do tří dohod upravujících otázky zemědělských sezónních dělníků, stálých zemědělských dělníků a živnostenských dělníků. Některé pasáže dohod dokládají jednoznačnou dominanci německé strany, která si například vyhradila právo měnit pracovní smlouvy, jenom před důležitějšími změnami v neprospěch dělníků měla čs. vláda dostat včas příležitost zaujmout k těmto změnám stanovisko. (300)

Dobrovolnému náboru nahrávala skutečnost, že počátkem roku 1939 byla v Česko-Slovensku stále ještě poměrně vysoká nezaměstnanost. V samotném protektorátu bylo 93 000 registrovaných nezaměstnaných a ještě víc těch, které

oficiální statistika nezaznamenala. Proto se rychle zavedeným náborovým komisím říšského ministerstva práce (*Reichsministerium fur Arbeit*) podařilo do konce června 1939 získat na práci v Německu 52 000 Čechů. Po okupaci zbytku Česko-Slovenka však odpadly se zaměstnáváním cizinců pro Německo některé problémy, zejména už říši, která od roku 1931 trpěla trvalým nedostatkem deviz, nezatěžovaly převody mezd českých dělníků na devizovém trhu, neboť se řešily pouze v rámci přepočtu marek na koruny v nacisty nevýhodně stanoveném kurzu.

V souvislosti s poklesem dobrovolníků, přikročili němečtí okupanti k nátlakovým opatřením a návrat "dobrovolníků" z říše začali od srpna 1939 podmiňovat souhlasem příslušného pracovního úřadu. Nucené prodlužování práce v říši však bylo do roku 1941 spíše výjimkou. (301)

Propaganda prezentovala "dobrovolný nábor" jako pomoc nezaměstnaným dělníkům, ve skutečnosti šlo o odstranění citelného nedostatku pracovních sil v některých výrobních úsecích v tzv. staré říši (Německu) a východní marce (Rakousku). Při organizování akce přicházely v úvahu především zřetele výrobní, což bylo patrno z toho, že nábor prostřednictvím agentů (*Werbekolonnen*) nebyl prováděn jen mezi nekvalifikovanými dělníky, kteří byli postiženi nezaměstnaností nejvíce, nýbrž především mezi pracovníky kvalifikovanými.

Také informace podávané veřejnosti o rozsahu akce byly nepřesné a tendenční. Uvádělo se, že do května 1940 bylo získáno 120.000 českých dělníků a zaměstnanců. Jakmile se ale najatí dělníci přesvědčili, že pracovní podmínky v Německu neodpovídají slibům, množily se případy jejich útěků z Německa. Nemalou roli přitom hrál i tlak veřejného mínění, které pokládalo dobrovolné převzetí práce v Německu za nesprávné. Zejména v souvislosti s dovolenou, kterou trávili doma v protektorátu u rodin, se velké procento najatých dělníků odmítlo do Německa na práce vrátit. Dovolená byla pro cizince, i pro ty privilegované, jedinou možností, jak před zakončením pracovní smlouvy legálně vycestovat z Německa. Nepoměr mezi sliby náborářů a tvrdou realitou v říši i stále intenzivnější nálety přiměly mnoho lidí, aby po ukončení dovolené zůstali ve vlasti a skrývali se. Od poloviny října 1943 byly proto dovolené zakazovány. Když se pracovník z obsazené země nevrátil z dovolené, nesměla odjet na

dovolenou ani část krajanů z jeho podniku. V některých případech za sebe dokonce zahraniční pracovní síly musely vzájemně odpykávat trest. K všeobecnému zákazu dovolených pro pracovníky z okupovaných zemí, který trval až do konce války, došlo v březnu 1944 z popudu generálního zmocněnec pro pracovní nasazení Fritze Sauckela. Nejpozději v té době se stali nucenými pracovníky i ti cizinci, kteří původně odešli z obsazených území do Německa dobrovolně. (302)

Selhávání dobrovolného náboru do Německa vedlo okupanty ke stále otevřenějšímu nátlaku, který se zpočátku ale neprojevoval tak zřetelně a vykazoval jistou kontinuitu s tvz. druhou republiku. Dne 24.dubna 1939 vydal Zemský ústřední úřad práce v Praze vyhlášku (303), podle které byly všechny osoby pobírající příspěvek v nezaměstnanosti povinny zúčastnit se náborového pohovoru. V případě odmítnutí nabízeného místa v Německu jim hrozilo odebrání podpory, případně i zařazení do pracovních útvarů. Vyhláška se přitom odvolávala na vl.nař.č.217/1936 Sb. *o zprostředkování práce* z 9.července, podle něhož byl každý nezaměstnaný, který hledá práci, povinen hlásit se u příslušné veřejné zprostředkovatelny práce. Možnost zařazení nezaměstnaných osob do pracovních útvarů, zřízených na základě vl.nař.č.223/1938 Sb. *o pracovních útvarech* z 11.října , jakož i zřízení kárných táborů vládním nařízením č. 72/1939 *o kárných pracovních táborech* z 2. března svědčí, že se již během tzv. druhé republiky vytvářely podmínky pro nadcházející systém nucené práce. (304)

Objektem "dobrovolného náboru" do říše se stala mj. i významnou část železničních zaměstnanců, kterých byl v protektorátu relativní přebytek. (305) Bezprostředně po propuštění od Českomoravských drah se museli povinně hlásit u úřadů práce, kde jim byla nabídnuto místo u Německé říšské dráhy. Pokud někdo z železničářů tuto nabídku odmítl, nedostal podporu v nezaměstnanosti a hrozila mu ztráta případných zaopatřovacích nároků. (306) Služba mimo protektorát byla mezi českými železničáři neoblíbená, jen v květnu 1943 bylo na jižní Moravě zadrženo 30 železničářů, kteří neodjeli pracovat do říše, nebo odtud uprchli. (307) Od roku 1942 začínal být v říši pociťován nedostatek lékařů, který byl spojen s jejich povoláváním k ozbrojeným silám. Již na počátku roku 1942 byla malá skupina českých lékařů údajně dobrovolně poslána do říše. Nucené přikazování

lékařů do říše budilo odpor v řadách českého obyvatelstva i protektorátních podniků, které přicházely o své závodní doktory. V protektorátním zdravotnictví se zároveň začal projevovat nedostatek českého lékařského dorostu způsobený zavřením vysokých škol na podzim 1939 a tím, že němečtí lékaři působící v protektorátu byli jako jejich říšští kolegové povoláváni k vojenské službě. Nedostatek lékařského personálu tak začaly pociťovat i největší zbrojní závody, jako byly Vítkovické železárny. Říšský protektor sice v létě 1943 přislíbil omezení povolávání protektorátních lékařů do říše, tato praxe nicméně i poté pokračovala.

Čeští lékaři pracovali v říši za podobných právních podmínek jako jejich krajané v průmyslu. Jejich konkrétní postavení pak bylo do značné míry závislé na místě nasazení, kvalifikaci, věku, reálně vykonávané činnosti a chování německých kolegů. Ačkoli měli obdobné vzdělání jako němečtí lékaři, byli jim zpravidla podřizováni např. jako asistenti. Od toho se také odvíjel jejich podstatně nižší plat. Čeští lékaři se však neměli věnovat svým krajanům, ani jiným zahraničním dělníkům, neboť byly obavy, že by mohli mít větší pochopení pro jejich zdravotní potíže a vystavovat jim pracovní neschopenky.(308)

V květnu 1940 došlo k tažení proti investičním pracím ve stavebnictví. Protektor přikázal, aby investiční práce byly zastaveny a uvolnily se tak potřebné pracovní síly pro válečnou výrobu. V letních měsících pak odvodové komise přepadaly veřejné stavby a dělnictvo tam zaměstnané bylo posíláno přímo ze stavby na práci do Německa. (309) "Dobrovolný“ nábor se tak stále zřetelněji stával jakousi nucenou prací – v zastřené podobě.

2.3.2.2 Nedobrovolný pracovní nábor-nucená práce

Úřady práce

Nezastupitelný podíl na organizování systému nucené práce v protektorátu měly úřady práce, které představovaly koncentraci a monopolizaci zprostředkování pracovních sil a byly přípravou k nastolení režimu nucené práce.

Ještě v březnu 1939, krátce po zřízení protektorátu, říšské ministerstvo práce prosazovalo, aby jeho úředníci byli přímo inkorporováni do příslušných protektorátních institucí. Měl tak být umožněn nábor na práci v říši zhruba devadesáti tisíc nezaměstnaných, které evidovaly české úřady. Tento záměr však nebyl realizován.(310) Na místo toho byly vládním nařízením č. 193/1939 Sb. z 25.července (311) zřízeny úřady práce, které měly obstarávat úkoly dosavadních veřejných zprostředkovatelen práce, ve skutečnosti těžiště jejich hlavní činnosti souviselo s realizací všeobecné pracovní povinnosti a nasazením pracovních sil do říše. Následující vyhláškou ministerstva sociální a zdravotní správy (MSZS) č. 202/1939 Sb. z 5. září bylo zřízeno 16 úřadů práce v Čechách a 7 na Moravě a určena jejich sídla. Později, když se úkoly úřadů práce rozrostly, byly vyhláškou MSZS č.30/1940 Sb. z 5.ledna zřizovány jejich pobočky a jejich sídla a obvody znovu upraveny vyhláškou MSZS č.58/1941 Sb. z 23.prosince 1940. Od června 1942 bylo v Čechách třináct a na Moravě pět úřadů práce se třemi až devíti pobočkami. Úřady práce tak nahrazovaly hustou sít veřejných zprostředkovatelen práce, kterým byly postupně odebírány koncese. (312)

Úřady práce byly nejprve podřízeny MSZS. Na základě Heydrichovy správní reformy došlo ve druhé polovině ledna 1942 ke vzniku ministerstva hospodářství a práce. Nové ministerstvo převzalo též větší část agendy zrušeného MSZS, včetně řízení úřadů práce. Úřady práce, jejichž kompetence v průběhu války stoupaly, se staly hlavním nástrojem reglementace pracovního trhu včetně zajišťování pracovních sil v protektorátu pro nasazení v říši. (313)

Většina vedoucích míst v protektorátních úřadech práce byla obsazena Němci, navíc síť úřadů práce byla uspořádána tak, aby působily v sídlech oberlandandrátů. Tím byl zajištěn bezprostřední vliv a kontrola činnosti úřadů práce německými správními orgány v protektorátu. Kromě toho v úřadech práce například na podzim roku 1943 působilo 55 styčných úředníků, kteří podléhali přímo generálnímu zmocněnci pro pracovní nasazení nebo říšskému ministerstvu práce. (314)

Nutným předpokladem funkce úřadu práce byla evidence potřeby pracovních sil a jejich zdrojů *(Einsatzkartei Berufssystematik).* Potřebné informace čerpaly úřady práce z hlášení podniků, kterým byla v této souvislosti

uložena řada povinností. Úřadům práce příslušelo schvalovat omezování zaměstnaneckých míst, jakož i hromadné propouštění zaměstnanců v podnicích. Oficiálně byla tato ingerence protektorátní správy do pracovně právní sféry zdůvodněna péčí o trvalou zaměstnanost. Úřady práce měly být včas informovány, aby prý mohly učinit vhodná opatření k zamezení třeba jen přechodné nezaměstnanosti. Ingerence protektorátní správy do oblasti pracovních vztahů, která začala v roce 1940, se v dalších letech rozšířila prakticky na všechny pracovní poměry.

Typické pro okupační předpisy o nucené práci byla nekontrolovatelnost a praktická nepřezkoumatelnost rozhodnutí úřadu práce. Tyto úřady rozhodovaly o tom, zda mají udělit souhlas ke sjednání nebo rozvázání pracovního poměru podle hledisek veřejného zájmu (význam podniku a výroby, resp. jiné podnikové činnosti pro veřejnost, regulace práce a pracovních sil apod.). Pojem veřejného zájmu byl dostatečně neurčitý a pružný, aby okupantské administrativě umožňoval zcela volné pole k rozhodování. Judikatura přitom vycházela z názoru, že soudy jsou vázány rozhodnutím úřadu práce a že k rozvázání pracovního poměru je zapotřebí souhlasu tohoto úřadu. (315)

Soud nebyl oprávněn podle tehdejšího výkladu meritorně přezkoumávat rozhodnutí úřadů práce, byl vázán výrokem úřadu práce o tom, je-li k výpovědi souhlasu zapotřebí či nikoliv. Soud tedy nemohl zejména přezkoumávat, zda souhlas byl či nebyl vydán právem a nemohl tuto otázku řešit ani prejudiciálně. To nesměl činit ani tehdy, byl-li soud přesvědčen, že rozhodnutí úřadu práce bylo nevhodné nebo nespravedlivé. (316) Soudu zbývalo posuzovat jen formální náležitosti rozhodnutí úřadu práce a otázky rázu procedurálního. Rozhodnutí úřadu práce tak byla prakticky soudní cestou nezvratitelná.

Pokud jde o přikazovací výměry k nástupu na povinné práce, byla právní bezmocnost přikazovaných vůči úřadu práce ještě větší, neboť až do vládního nařízení č.46/1941 Sb., *jímž se činí některá opatření o řízení práce* z 23.ledna (viz níže), neexistoval žádný předpis o řízení před těmito úřady a stranám nebyla poskytnuta možnost bránit se jejich rozhodnutím právní cestou. Úřady práce totiž nepatřily k typu tzv. politických úřadů a proto se na ně nevztahovalo vládní nařízení č.8/1928 Sb. o správním řádu a judikatura nepřipouštěla ani analogii.

(317) Úřady práce tak byly zpočátku jen minimálně procesně omezovány, tím byly otevřeny dveře nejrůznějšímu šikanování a porušování posledního zbytku práv, která tzv. protektorátní právo pracujícím poskytovalo.

Teprve ve výše zmiňovaném vl.nař.č.46/1941 Sb. se v § 6 odst.5 stanoví, že proti přikazovacímu výměru může přikázaný nebo dosavadní zaměstnavatel podat u příslušného úřadu práce odvolání do 15 dnů ode dne doručení výměru. Odvolání nemělo odkladného účinku. Úřad práce mohl přiznat odkladný účinek v jednotlivých, zvláštního zřetele hodných případech, zejména utrpěla-li by přikázaná osoba přikázáním těžko nahraditelnou újmu. O odvolání rozhodovalo ministerstvo sociální a zdravotní správy s konečnou platností. kterému jako dozorčímu úřadu příslušelo zrušit rozhodnutí úřadu práce a udělit mu pokyny pro další řízení a nové rozhodnutí. Při tehdejší praxi protektorátních úřadů a při silné pozici, kterou měly úřady práce s Němci na vedoucích místech, však odvolání nemělo valnou naději na úspěch.

Teoreticky byla přípustná stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu. To bylo ovšem málo praktické. Řízení před Nejvyšším správním soudem bylo velmi nákladné a hlavně trvalo dlouho. Již z tohoto důvodu byla stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu iluzorní, protože v případě ukončení pracovního poměru se vyžadovalo rychlé rozhodnutí. Zůstalo otevřenou otázkou, bylo-li možno proti rozhodnutí úřadu práce podat rozklad.(318) Odpověď na tuto otázku by však neměla praktického významu, neboť podaný rozklad mohl spíše vystavit stěžovatele dalšímu šikanování ze strany úřadu práce, než zjednat nápravu. Zaměstnanci úřadu práce se často chovali tak arogantně, že nově zřízené ministerstvo hospodářství a práce, které hrálo důležitou roli při mobilizaci pracovních sil, považovalo za nutné vydat dne 27.7.1942 výnos, v němž požadovalo od vedoucích úřadů práce, aby své podřízené poučili o správném způsobu jednání s veřejností. (319)

"Ministerstvo exploatace"

V lednu 1942 bylo nově zřízeno ministerstvo hospodářství a práce, jehož ministrem se stal říšský Němec W.Bertsch, který byl v srpnu 1939 říšským

protektorem Neurathem povolán z říšského ministerstva hospodářství do Úřadu říšského protektora v Čechách na Moravě, kde vedl oddělení hospodářství a finance. Nové ministerstvo vzniklo v rámci Heydrichových správních reforem sloučením ministerstva obchodu, průmyslu a živností, ministerstva veřejných prací a ministerstva sociální a zdravotní správy, navíc převzalo i část kompetencí ministerstva vnitra a ministerstva financí a stalo se tak spolu s úřady práce klíčovou institucí pro exploataci lidských a materiálních zdrojů protektorátu.

Pracovní knížka

Důležitou normou pro direktivní řízení pracovních sil se stalo vládní nařízení č. 241/1941 Sb., *kterým se zavádějí pracovní knížky* z 28.června. (320) Tyto průkazy se staly nejenom nástrojem účinné kontroly dodržování pracovních povinnosti, ale současně vznikl i centrální registr pracovních sil podle jednotlivých skupin povolání. Úřady práce tak při nakládání s pracovními silami už nemusely používat odhady, protože měly k dispozici přesnou evidenci. (321)

Znovuzavedení pracovních knížek, které byly po vzniku ČSR zrušeny zákonem č. 571/1919 Sb. *o zrušení pracovních a čeledních knížek* z 17.října, znamenalo obnovení staré instituce na mnohem širší základně, neboť hlavním rysem této pracovněprávní instituce byla její univerzálnost. Osobní dosah vl. nař. č. 241/1941 Sb. je patrný z ustanovení, že pracovní knížky jsou povinni mít všichni dělníci a zaměstnanci ve smluvním poměru, učňové, praktikanti, volontéři, domáčtí dělníci, domáčtí živnostníci a zprostředkovatelé domácké práce, jakož i jejich rodinní příslušníci, pokud s nimi spolupracovali. Věková hranice pro tuto povinnost byla stanovena 14léty. Určité privilegované postavení měli při zavádění pracovních knížek pouze tzv. protektorátní zaměstnanci ve služebním poměru, kteří je mít nemuseli. Již při vymezení okruhu zaměstnaneckých kategorií, jimž byla uložena povinnost mít pracovní knížku, byla přiznána určitá kompetence úřadům práce. Ty rozhodovaly v pochybnosti - a takových případů bylo mnoho, zda určitá činnost zakládá povinnost mít pracovní knížku. V ust. § 2 odst. 3 cit. nařízení se mj. uvádí, že " v pochybnosti, zda určitá činnost zakládá povinnost míti pracovní knížku, rozhoduje úřad práce, v jehož obvodu jest sídlo podniku,

ústavu, provozovna domácké práce nebo domácnost." Toto rozhodnutí bylo závazné pro soudy a správní úřady.

Veškerá agenda, velmi nákladná, související s vydáváním pracovních knížek, byla svěřena nemocenským pojišťovnám, které byly přitom povinny mít o pracujících, jimž byli knížky vydány, přesnou "lístkovnici" (kartotéku) a musely umožnit úřadům práce do této evidence nahlížet. Osobní listy, na jejichž podkladě byly pracovní knížky vydávány, byly obsahově i formálně předepsány vyhláškou MSZS č. 291/1941 Sb. *o vydávání pracovních knížek* z 25.7. (Sb.z. a n., str.1443-44) Rozsáhlost formuláře, zahrnující údaje osobní, pracovní a odborné znalosti v povolání a rovněž dosavadní pracovní poměry, umožňovala úřadům práce získat přesné informace o každé evidované osobě. Ještě v březnu 1945 vydalo ministerstvo hospodářství a práce vyhlášku č. 32/1945 Sb. ze 7.března, *kterou se mění a doplňuje vyhláška ministra sociální a zdravotní správy ze dne 25. července 1941, Sb. č. 291, o vydávání pracovních knížek* , podle které byli zaměstnavatelé povinni potvrzovat napříště v pracovních knížkách (jako bylo předtím zavedeno v Německu) trvání a skončení zaměstnání. V obou těchto případech měl zápis obsahovat řadu údajů, zejména přesné údaje o druhu zaměstnání a sice vždy po třech měsících.

Statut pracovní knížky byl posílen i tím, že byla považována za veřejnou listinu a s tím spojenými sankcemi za její pozměňování či padělání. Osoby, které ji neměly, nemohly být zaměstnány ani přijmout jakoukoliv zaměstnaneckou činnost. Porušení povinností týkajících se pracovních knížek mohlo být trestáno tresty na svobodě do 6 měsíců a pokutami do 20.000 resp. 50 000 K, které mohly ukládat okresní úřady, pokud nešlo o čin přísněji trestný podle jiných trestních zákonů.

Souhrnně lze říci, že se pracovní knížky staly organizačně promyšleným nástrojem okupantů nejen v oblasti řízení práce, bez nichž by nebylo možné následně rozvinout nucené práce, ale i v oblasti policejní represe, neboť systém pracovních knížek poskytoval pro cílení policejních akcí důležitou informační základnu.

2.3.2.3 Všeobecná pracovní povinnost a přikazování k práci

Všeobecné pracovní povinnosti předcházelo přikazování osob k zemědělským pracím na základě vládního nařízení č.177/1939 Sb. z 23.června (322), které bylo první vlaštovkou zavádění nucené práce v protektorátu a opouštění tzv. dobrovolného náboru pracovních sil. Na cit. nařízení pak navazovalo vládní nařízení č. 173/1940 Sb. z 28.března, které přikazování na práce v zemědělství dále rozvádělo.(323) K zabezpečení včasného provedení nutných zemědělských prací mohl úřad práce přikázat osoby schopné ke konání zemědělských prací ve stáří od dokonaného 16. do dokonaného 60. roku. Doba přikázání činila nejvýše tři měsíce v kalendářním roce, šlo-li o nezaměstnané a osoby, které nemají povolání, nejvýše 6 měsíců v kalendářním roce a šlo-li o přikázání k pracím, které zpravidla obstarává čeleď nebo deputátníci, nejvýše jeden rok.

Ruku v ruce se zřízením úřadů práce v červenci 1939 byla vládním nařízením č. 190/1939 Sb., z 25.července zavedena všeobecná pracovní povinnost všem mužským práce schopným státním příslušníkům protektorátu ve stáří od dokonaného 16. do dokonaného 25. roku, a to pro provedení zvláště důležitých úkolů. Pracovní povinnost trvala rok a mohla být prodloužena na dva roky. Jednání nebo opominutí proti předpisům tohoto nařízení nebo proti prováděcím předpisům bylo okresními úřady trestáno pokutou do 20.000.- K nebo vězením do 6 neděl.(324) Podle vládního nařízení č.195/1939 Sb. z 24.srpna, jímž se provádělo vládní nařízení o všeobecné pracovní povinnosti, musela být osoba, které byla povolávacím výměrem uložena pracovní povinnost, k tomu způsobilá, o čemž rozhodoval lékař. Dotyčný mohl z důležitých důvodů požádat o odklad, přičemž o této žádosti rozhodoval příslušný úřad práce. Nástup k pracovní povinnosti mohl být odložen nejpozději na konec kalendářního roku, v němž osoba podléhající pracovní povinnosti dokončí 28. rok svého věku. Jinak podle § 15 platilo, že proti rozhodnutím, která budou vydána při provádění vládního nařízení, nemohl být podán ani řádný ani mimořádný opravný prostředek, ledaže by šlo o nároky z pracovního poměru (např. o otázky mzdové nebo dávky sociálního pojištění). Jinými slovy, jakmile dotyčný obdržel povolávací výměr,

mohl pouze požádat o odklad nástupu k povinné práci, aniž by jakkoliv mohl ovlivnit místo a obor, k němuž se pracovní povinnost vztahovala, a délku jejího trvání. Této svévoli na druhé straně kontrastovala ustanovení, jež měla evokovat péči o nároky pracovníků v takových detailech, které upravovaly náklady na první cestu do místa výkonu pracovní povinnosti a při návratu po skončení výkonu pracovní povinnosti, které měl hradit podnikatel, pro kterého byly práce vykonávány a který zajišťoval i pracovní výstroj a ubytování pro pracovníky. Při delší cestě mohlo být osobě přikázané k pracím poskytnuto stravné, které hradil rovněž podnikatel, u něhož se práce konaly. Vládní nařízení č. 195/1939 Sb. z 24.srpna, kterým se provádělo nařízení o všeobecné pracovní povinnosti, zároveň v případech, kdy ještě příslušný úřad práce nebyl zřízen, pověřovalo jeho agendou zprostředkovatelnu práce.

Základní právní normu pro pracovní nasazení a regulaci trhu práce, která dále rozpracovávala dosavadní protektorátní normy v této oblasti, představovalo vládní nařízení č.46/1941 Sb., *jímž se činí některá opatření o řízení práce* z 23.ledna (325) K provedení neodkladných prací mimořádné státně politické nebo hospodářské důležitosti mohli být „přikázáni“ práce schopní obyvatelé protektorátu ve věku od 18 do 50 let (pozdější vl.nař.č.154/1942 Sb. z 4.května již žádnou věkovou hranici pro přikázaní na práce neobsahovalo, viz níže). Pracemi v tomto smyslu byly práce, jež slouží obraně země, zajištění výživy, výrobě spotřebních statků, hospodářskému využití země, zdokonalení dopravních poměrů, jakož i zdolání stavu nouze a přírodních katastrof. Ministr sociální a zdravotní správy byl pověřen tyto práce blíže určit. Za tím účelem také mohlo být veřejným a soukromým podnikům a správám nařízeno, aby uvolnily některé pracovní síly s výjimkou zemědělských závodů. Pracovní nasazení bylo ještě časově omezováno, mělo trvat nejvýše jeden rok, přičemž u pracovních sil, které byly v pracovním poměru, nemělo přikázání všeobecně překročit šest měsíců.

Dosavadní pracovní poměr přikázáním nebyl zrušen. Zaměstnanec v tomto poměru nastoupil na jakousi neplacenou dovolenou. Nešlo ovšem o dovolenou v pravém slova smyslu, protože přikázaný zaměstnanec si zachoval např. nárok na zákonnou dovolenou, resp. její poměrnou část, jak proti dosavadnímu, tak proti novému zaměstnavateli. Jinými slovy, za existence starého pracovního poměru

vznikl nový pracovní poměr. "Šlo tedy o dva pracovní poměry, přičemž původní pracovní poměr byl za trvání nového pracovního poměru neúčinný a jaksi odpočíval." (326)

Pracovní povinnost i pro ženy

Vl.nař.č.46/1941 Sb. na rozdíl od vl.nař.č.190/1939 Sb. nově zavádělo pracovní povinnost i pro ženy. Z pracovní povinnosti byly vyloučeny pouze matky dětí pod 15 let, které s nimi žijí ve společné domácnosti, pokud výkon prací není v souhlase s povinnostmi matky vůči dětem, a těhotné ženy od šestého měsíce těhotenství až do dvou měsíců od slehnutí, přičemž ženské pracovní síly bylo možné přikázat jen k takovým pracím, které zpravidla vykonávají ženy.

K první velké vlně pracovního nasazení žen docházelo od podzimu 1942, kdy nahrazovaly v protektorátním průmyslu mladé muže odeslané v rámci ročníkových akcí do říše. Nasazení ročníku 1924, s jehož přípravou bylo započato v polovině roku 1943, pak již plně zasáhlo i mladé dívky. V prvních letech existence protektorátu byly povolávány především svobodně ženy. To mělo zřejmě rozhodující vliv na výrazné zvýšení počtu sňatků žen do 29 let. V pozdější době přestalo být manželství překážkou pro nucené pracovní nasazení, což vedlo ke zvýšenému počtu těhotenství. (327) Výrazně stoupl též počet svobodných matek, z čehož je možné dovodit, že mnoha dívkám se zdálo snesitelnější porušit společenské normy, než odejít na práci do říše. Výpadek pracovních sil ze strany mladých žen nutil úřady hledat jiné zdroje, kterými by jej nahradily. Na úřady práce tak byly ve větší míře zvány k přezkoumání schopností k pracovnímu nasazení penzistky a držitelky sociálních rent. Tento pokus se však nesetkal s přílišným úspěchem, z celkového počtu pozvaných bylo jen 8,7% skutečně přikázáno. V některých případech, konkrétně v zemědělských oblastech protektorátu, mohlo na druhou stranu nasazování žen v protektorátních průmyslových podnicích znamenat i jisté zlepšení jejich sociální situace. Ve Vsetíně prosily některé ženy podnikové vedení o možnost pracovat dvanáct hodin denně, aby mohly splatit osobní finanční závazky. K pracovnímu nasazení byly

povolávány i německé ženy žijící na území protektorátu, nicméně ne v takové míře jako ženy české. (328)

Přes široký rozsah přikazování, které vládní nařízení zavádělo, lze pořád ještě v této době cítit snahu okupantů vydávat přikazování k práci před veřejností za něco mimořádného a přechodného.

Regulaci tzv. pracovního trhu byla věnována druhá část vl.nař.č. 46/1941 Sb., týkající se omezení změny pracovního místa. Ve srovnání s předchozím vládním nařízením č. 323/1939 Sb. z 21.prosince, *jímž se obmezuje zrušování pracovních poměrů a přijímání pracovních sil* (329) bylo vl. nař. č.46/1941 Sb. mnohem univerzálnější. Tak např. souhlasu úřadu práce bylo nyní zapotřebí také k platnému rozvázání pracovního poměru dohodou smluvních stran (tedy nejen při zrušení pracovního poměru výpovědí). Dále bylo tohoto souhlasu zapotřebí i při pracích sezónních a kampaňových, které byly dříve z působnosti úřadu práce vyňaty. Konkretizaci rámcových předpisů vládního nařízení mělo provádět ministerstvo sociální a zdravotní správy vyhláškou. Opatření MSZS se mohlo vztahovat jen na určité okresy, hospodářská odvětví, skupiny povolání a závody. V těchto případech bylo přijetí a propouštění z práce bez souhlasu úřadu práce právně neúčinným.

Vládní nařízení č.46/1941 Sb. ještě obsahovalo ze zásady souhlasu úřadu práce k založení a zrušení pracovního poměru některé výjimky, které v pozdějším vývoji při zostření soustavy nucené práce zanikly. Bylo to při přijetí do práce v zemědělství a při přijetí na výpomoc nebo do vedlejšího zaměstnání. Rovněž souhlasu nebylo zapotřebí při rozvazování pracovního nebo služebního poměru, mohl-li být tento poměr zrušen bez dodržení výpovědní lhůty, schválil-li úřad práce úplné nebo částečné zastavení provozu nebo hromadné propouštění, byli –li někdo přijat na výpomoc a pracovní poměr skončil do 1. měsíce, u přechodně nezaměstnaných v zemědělství (při naléhavých pracích) a při pracích, které se konají příležitostně nebo jako vedlejší zaměstnání.

V souvislosti se zásahy protektorátní moci do tehdy soukromoprávní oblasti právních vztahů byla dobovou naukou formulována teorie o "trojčlenitosti pracovního poměru". Jak se uvádělo v tehdejších dobově poplatných odborných publikacích, v těchto případech šlo o ingerenci veřejných orgánů do

normotvorného procesu autonomních konkrétních norem, jehož projevem bylo schválení soukromoprávního projevu vůle správním úřadem. Právní řád totiž stanovil, že k právní relevanci určitých skutkových podstat nestačil jen projev vůle stran vyhovující předpisům § 861 a násl. občanského zákoníku, případně jiných speciálních zákonů, nýbrž že kromě toho je zapotřebí rozhodnutí veřejného orgánu. (330)

Ingerence protektorátní moci do pracovněprávních ujednání byla ještě umocněna benevolentním výkladem soudů, který tuto ingerenci dále rozšiřoval. (331) Judikatura přisuzovala rovněž úřadům práce vyslovit souhlas s rozvázáním pracovního poměru při penzionování, ačkoliv to šlo nad rámec příslušných vládních nařízení. (332)

K povolávání osob k výkonu pracovní povinnosti na potřebných úsecích hospodářství bylo využíváno i vládní nařízení č. 237/1941 Sb. *o podpoře včleňování do práce* z 29.května (333), jehož ust. § 10 umožňovalo, aby úřad práce vyhlásil "vhodné veřejné práce stavební nebo jejich úseky" za "výcviková zařízení sloužící včleňování do práce" a do těchto zařízení pak mohl přidělovat zejména nezaměstnané osoby. Toto přidělení mělo trvat pouze "nutnou dobu", přičemž její nutnost posuzoval úřad práce. Pouze v případě, že osoba získala volné pracovní místo a to bylo zajištěno dohodou se zaměstnavatelem, měl úřad práce povinnost odvolat dotyčnou osobu z výcvikového zařízení. Porušení tohoto vládního nařízení trestaly okresní úřady pokutou do 10.000 K nebo trestem na svobodě do jednoho měsíce, nešlo-li o čin trestný soudně. Byla-li uložena pokuta, pro případ její nedobytnosti byl zároveň uložen podle míry zavinění náhradní trest vězení do jednoho měsíce. Výše uvedené vl.nař.č. 237/1941 Sb. bylo v roce 1943 nahrazeno komplexnější úpravou, vládním nařízením č.250/1943 Sb. *o podpoře při včleňování do práce* z 27. srpna (334), které se už týkalo nejen včleňování do práce prostřednictvím tzv. výcvikových zařízení, ale i přikazování dle předpisů o pracovní povinnosti. Neomezovalo se již jen na veřejné stavební práce, ale na veřejné práce jako takové. Obsahuje i tzv. árijský paragraf, tj. § 60, který z vyplácením poměrně bohaté škály podpor při začleňování do práce vylučuje židy a cikány.

Vl.nař.č.250/1943 Sb. dále v části "Trestní ustanovení" sankcionuje zneužívání podpor v méně závažných případech ve správním řízení vězením až do jednoho roku nebo pokutou až do 100.000 K nebo oběma těmito tresty (§ 75), případně pořádkovou pokutou až do 1 000 K (§ 77), případně v závažných případech se jedná o zločin trestaný před soudem žalářem až do deseti roků, pokud není stanoven přísnější trest podle obecných trestních zákonů (§ 73). Jde zde mj. o příklad, kdy byla skutková podstat trestného činu definována mimo trestní zákoník, což jen zvyšovalo právní nejistotu ohledně aplikace trestních norem.

"Odvody" 14letých chlapců a děvčat

Soustava nucené práce byla doplněna koncem roku 1941 vládním nařízením č.433/1941 Sb. *o poradenství pro volbu povolání a o včleňování mladistvých do práce* z 6.listopadu (335), kdy byla celá tato obsáhlá agenda svěřena úřadům práce. Z poradenství pro volbu povolání, které existovalo v předmnichovské republice, se nyní staly jakési odvody 14letých chlapců a děvčat. Mladiství, kteří vystoupili z obecné, hlavní nebo střední školy, aby nastoupili do pracovního místa nebo aby se podrobili odbornému výcviku k povolání, musili se hlásit u úřadu práce. Mladiství do 18 let nesměli být přijímáni do zaměstnání bez souhlasu úřadu práce. Rovněž tohoto souhlasu bylo zapotřebí při přijetí osob starších 18 let, šlo-li o jejich první pracovní poměr.

Nucené nasazení do říše

Kvalitativní posun v zotročování českého obyvatelstva jeho přikazováním na práci nově i mimo území protektorátu znamenalo vládní nařízení č. 10/1942 Sb. z 18.prosince 1941. (336) Jednalo se o obsahově drobnou novelu výše cit. vl.nař.č. 46/1941 Sb. o řízení práce z 23.ledna, která v § 14a stanovila, že "Osoby svobodné a jim na roveň postavené (ovdovělé, rozvedené, rozloučené nebo odděleně žijící) - s výjimkou osob zaměstnaných v zemědělství - mohou býti přikázány k provedení prací též v ostatním říšském území." Až do konce roku

1941 poskytovalo okupantské právo úřadům práce možnost přikazovat k práci pouze v hranicích tzv. protektorátu, i když i to bylo obcházeno tzv. dobrovolným pracovním náborem (viz výše). Potřebu novely vyvolala zejména válka se Sovětským svazem, kdy si východní fronta vyžádala další rozsáhlou mobilizaci a kdy nedostatek pracovních sil vedl ke stupňování požadavků na přesun pracovních sil z protektorátu i na ostatní území říše.

Dalším vystupňováním okupantského bezpráví, rušícím prakticky všechny bariéry při nuceném pracovním nasazení, bylo vládní nařízení č. 154/1942 Sb., *jímž se činí některá opatření o řízení práce* z 4.května (337), které nahrazovalo vl.nař.č.46/1941 Sb. a jeho novelu, vl.nař.č. 10/1942 Sb., a umožňovalo povolat prakticky kohokoliv, muže i ženy, bez věkového omezení na práce i mimo protektorát, a to i časově neohraničeně. Přikázání k práci sice mělo být na omezenou dobu, avšak ta mohla být podle § 2 bez dalšího prodloužena, aniž by bylo specifikována doba toho prodloužení a jeho důvody. Přípustnost přikazování osob v pracovním poměru byla omezena ustanovením § 4, kde se uvádělo, že "Podle možnosti jest přihlížeti k osobním a hospodářským poměrům osob, které mají býti přikázány. Především jest přikázati nezaměstnané a ty, kteří nemají povolání a neplně zaměstnané osoby. Osoby ženaté a vdané mají býti přikázány teprve, není-li dostatek vhodných svobodných osob. Před přikázáním osob zaměstnaných má býti slyšen zaměstnavatel. Osoby zaměstnané možno přikázati jen, vyžaduje-li to zvláštní státně politický nebo hospodářský zájem na provedení zamýšlených prací. Při tom jest přihlížeti k obecnému zájmu na závodu a na jeho zaměstnancích." Pořadí přikazovaných osob, které uvádělo vládní nařízení, bylo jen jakousi nezávaznou směrnicí (podle "možnosti jest přihlížeti") pro úřady práce a nezakládalo žádné subjektivní právo přikázaného (pracovně nasazeného), kterého by se mohl domoci např. odvoláním se proti výměru. (338)

Předmětem nasazení měly být práce, jež sloužily „obraně země, zajištění výživy, výrobě spotřebních statků, hospodářskému využití země, zdokonalení dopravních poměrů, jakož i zdolání stavu nouze a přírodních katastrof." Za tím účelem mohlo být veřejným a soukromým podnikům a správám nařízeno, aby uvolnily některé pracovní síly s výjimkou zemědělských závodů (§ 1). Přikázání mužských pracovních sil se mohlo týkat prací všeho druhu a tato síla měla být

pokud možno zařazena způsobem odpovídajícím jejím znalostem a schopnostem. Ženské pracovní síly bylo možno přikázat jen k takovým pracím, které zpravidla vykonávají ženy.

Přikázání na práci organizačně zajišťoval úřad práce a provádělo se „přikazovacím výměrem“, který obsahoval mj. jméno určeného závodu nebo staveniště, den a místo nastoupení práce, očekávanou dobu přikázání a pracovní podmínky. Přikázaný musel úřadu práce na požádání předložit veškeré potřebné průkazy, jakož i podat potřebná vysvětlení. Úřad práce mohl nařídit, aby se přikázaný osobně dostavil (§6).

Podle § 11 poměr založený přikázáním na nové pracovní místo zůstával "soukromoprávní", stejně tak jako v předchozí právní úpravě. Mzdové a pracovní podmínky se řídily podle platně upravených mezd nebo mezd obvyklých v místě, příslušných pro nové pracovní místo a vztahujících se na zaměstnance v závodech téhož nebo podobného druhu. Ust. § 14 pak znovu, jako již vl.nař.č.10/1942 Sb., stanovilo, že „Práce schopní obyvatelé Protektorátu mohou býti přikázáni také na práce v ostatním území Říše.“ Vl.nař.č. 154/1942 Sb. bylo drobně novelizováno vládním nařízení č. 316/1942 Sb. z 31.prosince, kterým se měnily v § 11 odst.1 podmínky čerpání dovolené přikázaných osob.

Přikazování lidí na práci i mimo území protektorátu vyvolávalo stále větší snahy se těmto povinnostem vyhnout, což měla podle nacistů eliminovat zvýšená represe. V této souvislosti bylo vydáno vládní nařízení č. 13/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky* z 10. prosince 1941.(339) To ustanovovalo mimo jiné, že zaměstnanci jsou povinni řádně převzatou práci nastoupit. Zaměstnanec nesměl práci zanedbat, práci odepřít nebo zlomyslně práci (výkon) zpomalit. Nesměl se dopustit neukázněného jednání, aby tím docílil předčasného zrušení pracovního poměru. Tyto předpisy byly namířeny proti přímým i nepřímým sabotážním aktům v závodech. Tresty za jednání proti vládnímu nařízení ukládaly okresní úřady a sice pokuty až do 100.000 K nebo vězení do jednoho roku. Na sabotážní činy byly ovšem též tresty podle trestních předpisů. Nařízení přitom nepodchycovalo ani zdaleka všechna možná represivní opatření, která hrozila, zejména brutální praktiky gestapa s mučením a odesláním do koncentračního tábora apod.

Zmíněné vládní nařízení obsahovalo též ustanovení o „přetahování zaměstnanců“. Bylo zakázáno jednání směřující k tomu, aby zaměstnanec byl ze svého pracovního místa odlákán nabízením vyšší mzdy nebo platu nebo příznivějších pracovních podmínek. Zaměstnavatel nesměl zaměstnat zaměstnance, věděl-li nebo podle poměrů vědět musil, že zaměstnanec svým závazkům, vyplývajícím z platné nebo právoplatně nezrušené pracovní smlouvy, by nemohl vyhovět, kdyby jím byl zaměstnán. Také tyto předpisy namířené proti fluktuaci vyplývaly ze systému nucené práce. Úřady práce většinou nedávaly souhlas ke zrušení pracovní smlouvy a znemožňovaly pracujícím přechod na lépe placené místo. Změna zaměstnání bez souhlasu úřadu práce se trestala vysokými pokutami (100.000 K) a trestem na svobodě (do 1 roku). Systém nucené práce znamenal pevné připoutání pracujícího k zaměstnání a znemožňoval jeho pohyb od jednoho zaměstnavatele ke druhému.

Pracovní tábory

Podle vládního nařízení č. 404/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky* z 7.prosince (340), nahrazující výše uvedené vl.nař.č. 13/1942 Sb. a to tak, že trestné jednání bylo v novém nařízení dále rozšířeno, sankce zostřeny včetně nového trestu a sice zařazení do pracovních táborů. (341) Osoby, které opětovně porušily povinnosti vyplývající z přikázání k práci, mohly být na návrh příslušného úřadu práce generálním velitelem neuniformované protektorátní policie nebo jím k tomu zmocněnou úřadovnou přikázány do „výchovného pracovního tábora“. Výslovně se to týkalo i osob, „které bez omluvy a bez důležitého důvodu nenastoupily na ostatním území Říše práci v době, která byla stanovena v přikazovacím výměru, jakož i osob, které bez důležitého důvodu odmítají nastoupiti dobrovolně přijatou práci v ostatním území Říše nebo které proti pracovní smlouvě opustily práci v ostatním území Říše.“(§ 16)

Zařazení osob do výchovného pracovního tábora na základě rozhodnutí trestních oddělení úřadů práce bylo časově neomezené, pokud se neukázalo, že výchovného účelu bylo dosaženo, o čemž rozhodoval generální velitel neuniformované protektorátní policie nebo jím k tomu zmocněná úřadovna. Šéf

protektorátní policie byl i zřizovatelem táborů a vydával předpisy o jejich organizaci a kázeňský řád. Vládní nařízení pak v § 18 slibovalo beztrestnost těm osobám, které spáchaly přestupky před účinností tohoto vládního nařízení a jehož spáchání oznámí nejpozději 1. dubna 1943 úřadu práce nebo ministerstvu hospodářství a práce, a to dříve nežli bylo na tuto osobu učiněno oznámení nebo proti ní zahájeno vyšetřování a aniž k tomu byla pohnuta bezprostředním nebezpečím, že bude odhalena.

Obě výše uvedená nařízení (č.154/1942 Sb. o řízení práce a 404/1942 Sb. o zajištění pracovní morálky) poskytovala přímou právní základnu k zostřeným metodám získávání pracovních sil.

Zde je třeba uvést, že zřizování výchovných pracovních táborů fakticky navazovalo na právní úpravu tzv. druhé republiky. Pracovní útvary byly zřízeny vládním nařízením č. 223/1938 Sb. *o pracovních útvarech* z 11.října (342), postihovalo nezaměstnané, kteří byli nuceně organizování do polovojenských jednotek. Právní postavení příslušníků pracovních útvarů vůči státu bylo služebním vztahem a byli po všech stránkách služby podřízeni velitelství pracovního útvaru, do něhož jsou zařazeni. Byli podřízeni vojenské kázeňské pravomoci a pokud se dopustili soudně trestných činů, vojenské soudní pravomoci, kdy bylo vůči nim postupováno podle I.dílu vojenského trestního zákona 19/1855 ř.z. (II. díl definující skutkové podstaty vojenských trestných činů se na ně nevztahoval). O propuštění z pracovních útvarů rozhodovalo jeho velitelství.

Po návratu čs. zvláštní delegace, která koncem roku 1938 studovala německé pracovní formace, zejména nechvalně proslulé pracovně výchovné tábory *(Arbeitserziehungelager- AEL)*, přijala vláda nařízení č. 72/1939 Sb. *o kárných pracovních táborech* z 2.března (343), které bylo novelizováno vládním nařízením č.188/1939 Sb. z 28.dubna, v němž zrušené ministerstvo národní obrany jako zřizovatele táborů nahradilo ministerstvo vnitra. Do kárných táborů byli zařazováni příslušníci pracovních útvarů, kteří porušili disciplínu. Kromě toho byly do nich zařazovány i "osoby práce se štítící". Tento pojem mohl být vykládán velmi široce a mohl být zneužit i proti režimu nepohodlným osobám. Osoby, které měly být zařazeny do kárných pracovních táborů, určoval okresní

(státní policejní) úřad, a to doručením povolávacího listu prostřednictvím příslušné četnické stanice, která se postarala o deportaci určené osoby do nejbližšího kárného pracovního tábora. Zařazení do kárných pracovních táborů bylo trestem, nebyla však určena doba jeho trvání. Propouštění z táborů bylo ponecháno na vůli velitelství tábora. Zařazené osoby nesměly být propuštěny před uplynutím tří měsíců po zařazení a po této době sice mohly, ale nemusely být propuštěny. Povinnost propustit člena kárného pracovního tábora nastala jen tehdy, stal-li se tělesně nebo duševně nezpůsobilým k pobytu v táboře. Původně bylo důvodem k propuštění z tábora i povolání k výkonu vojenské služby, což bylo po okupaci zbytku českých zemí bezpředmětné a zmíněná novela tento důvod vypustila. V ostatních případech panovala naprostá libovůle, kdo a kdy bude z kárného pracovního tábora propuštěn. Bylo příznačné, že pracovní doba v kárných táborech byla určena jen dolní hranicí. Mělo se pracovat nejméně 48 hodin týdně. Zařazené osoby neměly nárok na dovolenou. (344)

Otrocká práce na území protektorátu

Vyloženě otrockou práci na území protektorátu představovaly zejména na sklonku války pobočky nacistických koncentračních táborů, které působily zcela mimo protektorátní struktury. V roce 1942 zefektivnila SS základní organizační podmínky pro pracovní nasazení vězňů koncentračních táborů centralizací úkolů v nově založeném Hlavním hospodářském a správním úřadě SS *(SS Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt - SS-WVHA,)*. Pro nasazení vězňů v soukromé výrobě byl stanoven princip "vypůjčování". Podniky mohly svou potřebu vězňů nahlásit SS-WVHA a v případě kladného rozhodnutí, byl příslušný koncentrační tábor pověřen zřízením pobočného tábora a organizací ostrahy. V jiných případech byli vězni nabízeni firmám státními úřady. Firmy platily SS poplatek podle pohlaví a kvalifikace vězňů a staraly se o ubytování a stravu vězňů a jejich strážných. V protektorátu byly zahraniční pracovní síly a vězňové z koncentračních táborů nasazováni spíše ojediněle z obavy, aby jejich nelidské podmínky nevyvolávaly u místního obyvatelstva negativní reakce vůči Němcům (většina cca 40 poboček koncentračních táborů na území ČR se nacházela v Sudetech), přesto SS dosáhla

na území protektorátu od konce roku 1943 zřízení čtyř menších koncentračních táborů zaměřených na stavební práce. Dva z nich byly zřízeny pro výstavbu výcvikového prostoru SS Benešov *(SS-Truppenübungsplatz Beneschau)* v Hradištku a Vrchotových Janovicích, další dva pak v Panenských Břežanech a Brně. Podmínky v pobočkách koncentračních táborů na území ČR byly velmi rozdílné. Například 15-členné komando, sestávající ze svědků Jehovových, které bylo nasazeno v soukromé domácnosti vdovy po Reinhardu Heydrichovi v Panenských Břežanech, dostávalo dostatek jídla a v plném počtu válku přežilo, může být jen sotva srovnáváno s dřinou vězňů tábora v Litoměřicích, kde v rámci přeložení výrobních zařízení Auto-Union a Osram do podzemí zahynuly kvůli nedostatku stravy, katastrofálním hygienickým poměrům, nemocím, pracovním úrazům a násilnickým excesům ze strany strážných tisíce vězňů. Pobočky koncentračních táborů na území ČR se přitom z části opíraly o již existující táborové struktury, jako např. tábory organizace Schmelt (židovský tábor nucených prací) v Krkonoších, které byly z části převzaty koncentračním táborem Groß-Rosen. Většina pobočných koncentračních táborů na území ČR zřízených v roce 1944 byla ženskými tábory.(345)

Pročesávání, razie, omezování "nepotřebných" odvětví, koncentrace výroby, intenzifikace práce a zvyšující se represe

Stupňující se potřebu pracovních sil pro zbrojní výrobu začali nacisté řešit i tzv. pročesáváním podniků, jehož cílem bylo vyhledávání postradatelných pracovníků, a tzv. koncentrací hospodářství, kdy byly rušeny celé podniky a fakticky celá výrobní odvětví a jejich výrobní kapacity a pracovní síly využity pro válečnou mašinerii říše

Od roku 1942 přistoupily protektorátní úřady k intenzivnějšímu „pročesávání“ podniků především lehkého průmyslu. Sklenářské, potravinářské, obuvnické, stavební, živnostenské, maloobchodní i jiné podniky byly nuceny uvolňovat své zaměstnance pro nasazení na území říše. Pročesávací akce postihly i správní aparát protektorátu, ale bez valného výsledku a často jen formalisticky. (346) Ještě v červnu 1942 se rozběhla *„Sonderaktion R“* (R-razie), tedy policejní

kontroly v restauracích, barech, kinech na plovárnách, ale třeba i na veřejných prostranstvích, při nichž se prověřovalo pracovní zařazení zadržených osob. Ten, kdo se nemohl prokázat doklady o zaměstnání, byl předán úřadu práce a zařazen do transportu do říše, případně do pracovně výchovných táborů. Takovéto policejní razie však vyvolávaly velmi negativní odezvu u veřejnosti. (347)

Mnohem efektivnější byla souběžně zahájená *„Sonderaktion St.K.“* (*St.K - Stammkarten* – kmenové listy), která byla založena na kontrole potravinových lístků pro 38. zásobovací období. Kmenové listy pro domácnost se předkládaly spolu s pracovními knížkami jednotlivých osob ke kontrole úřadu práce a teprve na základě jeho potvrzení došlo k vydání příslušných potravinových lístků. Úřady práce tak získaly aktuální údaje, které využívaly pro nucené nasazování pracovních sil. (348)

V souvislosti s vládním nařízením č.133/1942 Sb. *o přizpůsobení průmyslu, obchodu a živností válečným poměrům* z 25.března (349), kterým byla pozastavena výroba v téměř 3 tisících podnicích, se počítalo s uvolněním více než 30 tisíc pracovníků pro válečnou výrobu.

Ve vládním nařízení č.44/1943 Sb. *o uvolnění pracovních sil k válečně důležitým úkolům* z 11.února (350) se pak výslovně uvádí, že se toto uvolňování děje pro účely obrany říše a mělo znamenat další vystupňování nasazování obyvatel protektorátu mimo jeho území. Ve skutečnosti již jen odráželo zlom na východní frontě, kde se po porážce u Stalingradu v lednu 1943 dostala nacistická vojenská mašinerie do defenzivy, a počínající oslabování okupačního režimu, který se stále častěji uchyloval k represi. (351)

2.3.2.4 Totální nasazení *(Totaleinsatz)* na pracovní frontě a jeho institucionální zajištění

Pokračování vyčerpávající války nacistického Německa na dvou frontách vedlo k dalšímu tlaku nacistů na maximální exploataci lidských a materiálních zdrojů zejména na okupovaných území. V atmosféře strachu po atentátu na Heydricha v květnu 1942 proto začaly probíhat přípravy na radikální změnu

dosavadního způsobu nuceného nasazení Čechů v německém zbrojním průmyslu, kdy se na místo přikazování jednotlivých pracovníků mělo napříště jednat o hromadné transfery osob do říše. Jednalo se vlastně o původní Heydrichův koncept, který ovšem už neměl být použit pouze k rasově asimilačním cílům, ale především k uspokojení potřeb říšského průmyslu.

Dne 8.června 1942 přijel do Prahy říšský generální zmocněnec pro pracovní nasazení Fritz Sauckel, který požadoval, aby protektorát dodal do 30.dubna 1943 celkem sto tisíc dělníků, tzn. 10 000 pracovníků měsíčně. Tento požadavek sice v daném termínu nebyl realizován, naplňoval se postupně, ale pouze na úkor protektorátního průmyslu. Už v září 1942 se okupační úřady v protektorátu rozhodly splnit Sauckelovy požadavky nasazením celých ročníků mládeže. Nejprve byly určeny ročníky 1921 a 1922. Odvody mužů obou ročníků probíhaly na úřadech práce do konce října 1942. Vedle zdravotně nezpůsobilých se jim mohli vyhnout zemědělci, horníci, dělníci válečně důležitých podniků, příslušníci policie a vládního vojska, zaměstnanci pošt a železničáři. V polovině listopadu 1942 musela být náborová akce rozšířena i na ročníky 1918 až 1920. Jen v období od listopadu 1942 do jara 1943 odjelo na práci do říše zvláštními vlakovými transporty 70 000 mladých lidí z ročníků 1918-1922. (352)

Dne 24.května 1943 se v Praze na jednání za předsednictví říšského ministra Speera Saucekel, Frank, Daluege a Bertsch dohodli, že napříště do říše bude měsíčně odjíždět pouze 6000 českých mužů a žen. Jedním z důvodů byl plán na přemísťování zbrojní výroby do protektorátu z německého území, které bylo stále více ohroženo bombardováním. Pokud šlo o Frankovu politiku vůči říšským úřadům, dařilo se mu celkem úspěšně odolávat jejich nepřiměřeným požadavkům, a to i v hospodářských otázkách, neustálým poukazováním na specifické postavení protektorátu

Měsíční kontingenty pracovních sil pro říši tak postupně klesaly a na podzim 1943 dosahovaly už "jenom" 3000 dělníků. (353)

Na nucené odvody ročníků 1921 a 1922 navazovala další součást Sauckelova programu, tzv. výměnné akce, jejichž cílem bylo získání mladších výkonnějších pracovníků ve věku 19-45 let z utlumované řemeslné výroby, obchodu, pro válku méně významných podniků finančního sektoru a veřejných

služeb do zbrojního průmyslu. V této souvislosti docházelo k tzv. přezkušování podniků a žádané zaměstnance pak měly nahradit osoby v horším zdravotním stavu a pracující ženy. Výměnné akce však nesplnily očekávání nacistů. (354)

Zoufalý nedostatek pracovních sil ke konci války vedl k rozšíření pravomoci státního aparátu na úseku totálního nasazení. Stalo se tak vládním nařízením č.177/1944 Sb. *o zmocnění ministrů a vedoucího pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu k mimořádným opatřením k provedení totálního válečného nasazení* z 22. srpna (355), jež zmocňovalo příslušné ministry a šéfa pozemkového fondu, aby nařizovací cestou učinili sami všechna opatření, jichž bylo zapotřebí k totálnímu válečnému nasazení, k nimž by jinak bylo potřeba zákona nebo vládního nařízení.

Také jednotlivá speciální nařízení o řízení práce a pracovním nasazení, která byla v této době vydána, byla diktována ekonomickou situací hitlerovského Německa (bombardování měst a průmyslových středisek, hospodářské poruchy, přesuny obyvatelstva atd.). Uprostřed roku 1944 bylo vydáno vládní nařízení č. 144/1944 Sb. *o přihlašovací povinnosti mužů a žen, kteří opustili z důvodu letecké války své dosavadní zaměstnání* z 8.července (356), podle kterého osoby, které opustily samostatné zaměstnání ve svém dosavadním podniku nebo nesamostatné zaměstnání ve svém dosavadním závodě pro letecké ohrožení nebo po leteckých útocích a zdržovaly se v protektorátu, musely se neprodleně hlásit u příslušného úřadu práce svého dočasného pobytu a byly tak začleněny do soustavy nucené práce. Za nesplnění přihlašovací povinnosti byly uloženy, jak bylo u všech nařízení tohoto druhu obvyklé, vysoké peněžité tresty nebo odnětí svobody.

Nakonec byl po určitých průtazích nasazen i ročník 1924 a sice na různá místa jak v protektorátu, tak v Německu a v Rakousku, na rozdíl od jiných ročníků se nasazení týkalo i žen.(357) Mladí lidé z tohoto ročníku pracovaly nejen na nucených pracích v německém válečném průmyslu, ale byly nasazovány i v rámci polovojenských pracovních a technických služeb (*Luftschutz, Technische Nothilfe* apod.). Akce vyvolala příval individuálních žádostí na úřady práce, ministerstva i kancelář tzv. státního prezidenta, ve kterých postižení nebo jejich rodiče žádali o zrušení výměru o nasazení, jeho odklad nebo změnu. Archivní materiál z této doby podává obraz o zoufalství rodičů, jejichž děti měly odejít za

prací do ohrožených míst mimo hranice protektorátu. Velmi závažné důvody sociální a zdravotní (např. péče a přestárlé a nemocné rodiče) byly buď úřadem práce nebo přímo ministerstvem hospodářství a práce zamítány jako nepostačující nebo neprůkazné. (358)

Totaleinsatz vyvrcholil v létě r. 1944, kdy v říši pracovalo okolo 400 tisíc českých mužů a žen.

Technische Nothilfe

Od roku 1942 se ve značně míře začalo uplatňovat nasazení českých mužů i v různých německých a protektorátních polovojenských formacích, obecně označovaných jako Technická nouzová pomoc (*Technische Nothilfe - TN*), z nichž nejvýznamnější byla Organizace Todt - (*Organisation Todt - OT*), pojmenovaná po svém vedoucím, generálním inspektorovi pro výstavbu silnic a dálnic F.Todtovi, která měla statut tzv. doprovodu německé brané moci. Pro potřeby německé armády vykonávala důležité a často náročné stavební práce v říši i po celé okupované Evropě, podílela se mj. na stavbě tzv. Atlantského valu. Organizace zaměstnávala v průběhu války obrovské množství zahraničních dělníků, zajatců, vězňů i starších lidí, postupně pro ni pracovali příslušníci více než 25 národností včetně Čechů. (359)

Statut členů TN se lišil od statutu "klasicky" nuceně nasazených podle vl. nař. č.46/1941 Sb. a vl.nař.č. 154/1942 Sb. o řízení práce a dalších souvisejících předpisů, podle nichž byl i na novém přikázaném pracovišti zachován víceméně soukromoprávní charakter pracovního vztahu, i když s ingerencí orgánů veřejné moci (tzv. trojčlenitost pracovního poměru - viz výše). Nasazení v oddílech TN bylo naproti tomu podle říšského nařízení o nouzové službě z 15.října 1938 (360) a říšského zákona o Technické nouzové pomoci z 25.března 1939 (361) služebním poměrem a jejich členové měli při výkonu služby postavení veřejných činitelů. Útvary TN byly začleněny do systémů nacistických organizací jako technická složka podřízená pořádkové policii.

Určité lepší materiální zabezpečení členů těchto útvarů bylo vyváženo polovojenskou disciplínou a přísnými tresty za její porušení. Význam TN výrazně

stoupl za války, kdy její příslušníci zasahovali zpravidla při likvidaci škod po náletech. Jednalo se velmi nebezpečnou práci v ruinách domů s často nevybuchlou municí a psychicky náročnou s ohledem na četné oběti bombardování, jejichž zohavená těla byla z trosek vyprošťována. *"Několikrát těsně po náletu byla část naší posádky odvezena do okolních měst, kde jsme dostali za úkol vyprostit zasypané lidi, nebo i celé rodiny v domech, které dostaly přímý zásah. Každý z nás se tehdy poprvé v životě dostal do kontaktu z pozůstatky roztrhaných lidských těl - na to nikdo z nás nikdy nezapomene, "* vypráví František Jílek, student průmyslové školy stavební v Resslově ulici v Českých Budějovicích, nasazený jako ročník 1924 v oddílech TN v Dortmundu. (362) Nuceně nasazení se i sami stávali oběťmi bombardování. V listopadu 1943 např. zahynulo při náletu na Berlín patnáct českých chlapců nasazených u TN.

Plnění úkolů TN zajišťovaly kromě profesionálního velitelského sboru a dobrovolných členů především osoby přikázané k dlouhodobé nouzové službě podle výše zmiňovaného říšského nařízení o nouzové službě z 15.října 1938, jež bylo pro území protektorátu s určitými odchylkami recipováno nařízením pověřence pro čtyřletý plán H.Göringa a říšského ministra vnitra W.Fricka z 25. listopadu 1939. (363)

Podle tohoto nařízení mohli oberlandráti nebo jimi pověřené protektorátní orgány povolávat k nouzové službě všechny obyvatele ve věku od 15 do 60 let. Účel povolání byl formulován velmi široce. Mohly to být nouzové stavy jako povodně, požáry, dopravní nehody, důlní katastrofy, povětrnostní katastrofy, zemětřesení atd. Kromě toho však pracovní mobilizace mohla být vyhlášena k ochraně vojensko-hospodářského zařízení (např. i ke kopání zákopů) a zajištění a udržení životně důležitých podniků, tedy k účelům válečným. "V těchto případech nešlo o nic jiného, než o použití civilního obyvatelstva k válečným úkonům beze zbraně", píše Jaroslav Houser. (364) Právě na říšské nařízení z 25.listopadu 1939 se odvolávaly povolávací příkazy pro protektorátní příslušníky do TN, které minimálně v letech 1942-1943 vydávaly úřady "z příkazu Říše" při protektorátních veřejnoprávních a policejních orgánech. (365)

Teprve nařízení říšského ministra vnitra z 10.července 1942 o zavedení říšských předpisů o Technické nouzové pomoci v protektorátu (366), tedy i dosud

neinkorporovaného říšského zákona o Technické nouzové pomoci z 25. března 1939, znamenalo "zákonný" podklad pro existenci jednotek TN na protektorátním území. TN v protektorátu podléhala veliteli pořádkové policie v Praze, postupně zde vytvářela i kasernované jednotky. Čeští příslušníci TN v poměrně značném množství sloužili i na území říše. Do vybombardovaných německých měst byli nejprve vysláni řemeslníci, především stavební dělníci. Jejich první transport odjel do říše v srpnu 1943. Později se nasazení u TN dotklo především studentů středních škol. (367)

Zřízení protektorátní technické nouzové pomoci (protektorátní TNP), jako technického pomocného policejního útvaru uniformované protektorátní policie, přineslo až vládní nařízení č. 109/1944 Sb. *o protektorátní technické nouzové pomoci* z 10. května (368), jež měla poskytovat technickou pomoc při stavech nouze a jich zdolávání a plnit určité veřejné úkoly technické povahy, zejména v protiletecké ochraně, a příslušela jí proto policejní oprávnění, byla-li nasazena k obraně proti veřejným stavům nouze. Příslušníci protektorátní technické nouzové pomoci požívali při výkonu služby právní ochrany vrchnostenských osob. Působení v protektorátní TNP mělo být sice pokud možno dobrovolné, ale v § 3 odst.2 se uvádělo, že pokud nestačí dobrovolné síly k vykonávání úkolů náležejících protektorátní technické nouzové pomoci, lze povinné osoby podle platných předpisů "přibrati". V čele protektorátní TNP stál generální velitel uniformované protektorátní policie, který byl nejvyšším služebním a disciplinárním představeným všech jejích příslušníků. Protektorátní TNP mohly být nasazovány u mimo území protektorátu.(369)

Nucené povolávání povinných osob, tj. příslušníků protektorátu, mužů ve věku od 18 do 60 let, do služby zakotvovalo také vládní nařízení č. 246/1943 Sb. *o ochranné službě* z 4. září (370), jejímž předmětem byla ochrana veřejných zařízení, životně důležitých podniků, lesů, polností, úrody atd. před "zlomyslným poškozováním". Do ochranné služby povolávaly její členy obce a její průkaz vydával starosta obce nebo města. Tato ochranná služba mohla být vykonávána vedle zaměstnaneckého poměru a byli z ní vyloučeny dle tzv. árijského § 3 odst.2 osoby, jež jsou zřejmě nespolehlivé, židé a židovští míšenci 1. stupně. Členové ochranné služby skládali slib. Přestupky tohoto nařízení a předpisů podle něho

vydaných trestal okresní případně vládní policejní úřad pokutou do 50.000 K nebo vězením do 6 měsíců. Byla-li uložena pokuta, byl zároveň pro případ její nedobytnosti uložen náhradní trest vězení do 6 měsíců podle míry zavinění.

Nasazení středoškolské mládeže do jednotek TN

K první vlně nasazení českých středoškoláků v rámci TN došlo již od podzimu 1942 do začátku léta 1943. Část z nich se na krátkou dobu ocitla i na říšském území. Příslušníci TN se v protektorátu podíleli např. na stavbě budoucího pracovně výchovného tábora v Milošově nebo byli nasazeni na pomocné práce v podniku Škoda Plzeň. (371) Počátkem léta 1943 uzavřel ministr školství a lidové osvěty E. Moravec dohodu s vedením TN v protektorátu o nasazení zhruba 2000 českých studentů protektorátních průmyslových škol na odklízecí práce po náletech na území říše. V této druhé vlně se nasazení týkalo studentů, kteří měli po prázdninách nastoupit do třetího ročníku vyšší průmyslové školy, do druhého mistrovské školy nebo do druhého ročníku abiturientského kurzu. Ministerstvo školství dalo TN k dispozici seznamy studentů uvedených ročníků a ta jim pak zasílala povolávací příkazy a zajišťovala jejich do značné míry formální zdravotní prohlídku a transport na určené místo. Jednalo se o nasazení v rámci dlouhodobé nouzové služby. Dotčeným osobám zůstával po formální stránce zachován statut studentů a nasazení bylo eufemisticky nazýváno „výrobní praxí“. Povolaní studenti předem neznali skutečnou délku nasazení, často jim bylo sděleno, že půjde jen o tři týdny. *"Po týdenním soustředění v Praze v prostorách hotelu Beránek odjel v srpnu 1943 transport asi 500 českých kluků, kterým bylo sotva 19 let do nejvíce nálety poškozených oblastí říše v Porúří. Transport se během cesty rozděloval do skupin asi po 100 až 150 lidí, kteří postupně zůstávali ve Wuperthalu, Dieseldorfu a předposlední naše skupina zůstala v Dortmundu. První poplach se sirénami a rachotem flaků jsme vlastně prožili už při cestě na první zastávce ve Wuperthalu. Tam poprvé zastavil dlouhý vlak sestavený z nákladních vagonů a jako budoucí TN helfři jsme vystoupili s dřevěnými kufry na ramenou. V provizorní noclehárně jsme měli připraveny slamníky na přespání. První přelet letadel, první kvílivý zvuk sirén a rachot flaků*

nás vyděsil tak, že jsme překotně prchali do krytu s dekami v náručí a bylo po únavě a také většinou po spánku. Na podobné každodenní situace jsme si postupně zvykali", líčí František Jílek své první dojmy z cesty do říše. Poté byli navlečeni do starých uniforem vojáků bývalého císařství - černé rajtky, zelená blůza se zlatými knoflíky, černé ovinovačky, šněrovací škrpály a černá lodička s českým lvíčkem, na rukávě nápis "Technische Nothilfe". *"Když jsme se poprvé v tomto nemožném oblečení objevili na ulici, budili jsem opravdovou pozornost i u těch mála lidí, kteří ve městě zůstali."*

Celá akce nasazení středoškolské mládeže do říše vyvolala velké znepokojení u obyvatelstva protektorátu. K tomu přispěla zejména skutečnost, že při ní byla poprvé v tak rozsáhlém měřítku prolomena hranice osmnácti let, která byla doposud až na výjimky dodržována, a nebezpečnost práce TN helfrů, spočívající zejména v odklízení trosek, ale někdy i vyprošťování obětí po bombardování. *"Dortmund měl prý v době míru jedno z nejkrásnějších náměstí v Evropě, ze kterého nezbyl jediný dům. Prvním úkolem naší grupy bylo za pomoci traktoru a lan tyto nebezpečné a narušené uliční stěny strhnout a za námi je pak ruští zajatci ručně a lopatami odklízeli tak, aby se uvolnila vozovka...Lidé, kteří zůstali, byli po prožitých náletech značně vyděšení, žili v neustálém strachu. Každý večer už před setměním se soustřeďovali před chatrnými kryty celé skupiny s připravenými kufry a se strachem prohlíželi oblohu, jestli "heute wiedr Tomy komt".* Veliteli TN byli většinou muži, kteří kvůli věku, či zdravotním důvodům byli pro frontové nasazení neupotřebitelní. *"Všichni naši velitelé byli tělesně nějak poznamenáni. Velitel celé kompanie hodností kapitán byl malý žlučovitý človíček s nohama do X, které v černých rajtkách zvlášť vynikaly, hubený s ostrým nosem s brejličkami, pokřivenou páteří a slabým hláskem. Dále to byl námi přezdívaný "saniťák", který vládl na ošetřovně s hrozně tenkýma nohama-pak to byl zástupce velitele Dahlman - rád se napil a když byl napitý, byl dost nebezpečný. Velitelem naší čety byl člověk, kterému jsem říkali "ramenáč" a nebo "flaška"- figura úplně bez ramen, takový mrzout, ale v celku dobrák. Jediná žena Freulein Anny, která vládla kuchyni, kde se vařil převážně Eintopf, červené zelí, brambory na loupačku, které se podávaly výhradně neoloupané. Nebylo to nic moc, ale na válečné poměry to bylo celkem slušné-hlad jsme neměli. K tomu občas*

došlo nějaké přilepšení z domova, takže po této stránce se to dalo vydržet....Během té doby jsme poznali, že ti obyčejní lidé většinou nacistický režim rádi neměli. Bylo to tenkrát sice velké riziko, ale my jsme svoje názory před nimi nijak neskrývali a nestalo se za tu dobu, že by nás někdo ohlásil.", vzpomíná František Jílek.

Rodiče dotčených chlapců se snažili své syny od nasazení uchránit a obraceli se v této souvislosti na protektorátní orgány, některé firmy se snažily studenty z nasazení u TN "vyreklamovat" pro práci v protektorátu. Rovněž prezidentská kancelář se intenzivně snažila dosáhnout návratu nasazených studentů. Teprve po náletu na Berlín v noci z 23. na 24.11. 1943, kdy zahynulo patnáct českých chlapců nasazených u TN, bylo některým studentům umožněno vrátit se na počátku prosince domů, ostatní se po etapách vraceli většinou v druhé polovině ledna 1944. *"V únoru roku 1944 jsme se jako studenti převážně ročníku 1924 vraceli zpět do svých škol k dokončení studia. Jeli jsem domů vlakem už v normálních vagonech a až do Stuttgartu nás provázela nemalá skupina dortmundských děvčat a mladých žen. Byla to ukázka kolik těch nahodilých i vážnějších lásek dokázali čeští kluci během těch několika málo měsíců navázat. Hlavní je, že jsme se vrátili všichni-kromě mého spolužáka Pepíka Rešlů, kterého odvezli do koncentráku za to, že něco napsal domů a měl tu smůlu, že při namátkových kontrolách našich dopisů se na to přišlo. Vrátil se také, ale až po válce, "* vypráví František Jílek, který počátkem března 1944 dostal znovu příkaz k odjezdu na práci do letecké továrny v Loitzu u Berlína a jenom zásluhou tehdejšího zaměstnavatele byl vyreklamován na práci do pobočky jeho firmy v Suchdole. (372)

Hlavním důvodem pro stahování protektorátních příslušníků TN nasazených v říši však nebyl ani tak tlak protektorátní veřejnosti a kanceláře prezidenta, ale rozhodnutí A. Hitlera z konce roku 1943 nenasazovat české příslušníky v rámci protiletecké pomocné služby mimo území protektorátu, k čemuž měl několik důvodů. Vedle rostoucího leteckého ohrožení protektorátu a případné potřeby TN na tomto území, hrály zřejmě největší roli obavy ze zahraničních, vojensky formovaných, pracovních sil v říši. Německý státní ministr pro Čechy a Moravu K.H.Frank též argumentoval tím, že by Češi mohli

v budoucnu poukazovat na své ztráty při válečném nasazení, za něž bylo působení v rámci protiletecké pomocné služby považováno, a klást nežádoucí politické nároky. (373)

Třetí etapa povolávání českých středoškoláků do TN proběhla v lednu 1944 a týkala se tentokrát všech středních škol, včetně gymnázií. Nově povolaní studenti byli nasazováni již pouze na protektorátním území. Toto nasazení se časově krylo se zakládáním protektorátní TNP dle zmiňovaného vl. nař. č. 109/1944 Sb. *o protektorátní technické nouzové pomoci*. (374)

Čtvrtá a zároveň poslední velká vlna povolávání do TN se dotkla dosud nenasazených studentů septim gymnázií a jednotlivých průmyslových škol, zpravidla chlapců narozených v letech 1926 a 1927. Jako jejich předchůdci z třetí etapy byli i oni většinou nasazeni v místě bydliště nebo na vzdálenější pracoviště v protektorátu. V souvislosti se stoupajícím počtem leteckých útoků na protektorátní území museli do léta 1944 zasahovat příslušníci TN stále více při likvidaci následků náletů. Studenti ročníku 1927 nasazeni v rámci TN se tak často vyhnuli nucenému budování opevnění na Moravě na jaře 1945, nicméně na opevňovací práce byly nasazené i některé jednotky TN bez ohledu na rok narození jejich příslušníků. (375) V závěru války část příslušníků TN dezertovala a vrátila se domů, část se jich též zapojila do revolučních bojů. V některých případech byly místní skupiny TN přeměněny v revoluční jednotky.

Méně známé je nasazení více než dvou tisíc stavebních dělníků zformovaných do dvou pracovních praporů, které byly v rámci TN v říjnu a listopadu 1942 vyslány do říše k odstraňování škod způsobených leteckými nálety a podřízeny wehrmachtu. Postupně se z nich zformovaly pracovní prapory (někdy označené též jako stavební prapory) L 12 a L 13, a působily mj. v Saarbruckenu. Brémách, Kastelu nebo Essenu.(376) Naprostá většina nasazených musela v pracovních praporech sloužit až do konce války, neboť na rozdíl od ostatních protektorátních příslušníků zařazených do uniformovaných sborů nebyli v průběhu roku 1944 z říše stahováni na základě rozhodnutí A.Hitlera z konce roku 1943 o ukončení působení protektorátních TN na území říše. (377)

Zastupující říšský protektor Kurt Daluege současně začal vysílat do říše za stejným účelem, tj. likvidace následků bombardování, i různé protektorátní

policejní formace. Při spojeneckých náletech na německá města v letech 1942 – 1943 tak zasahovali čeští příslušníci Technické nouzové pomoci motorizovaného pluku protipožární policie, jednotek protiletecké policie a kasernovaných praporů protektorátní policie. (378)

Statut Čechů při pracovním nasazení v říši

Mark Spoerer v publikaci "Nucená práce pod hákovým křížem" (379) používá při kategorizaci zahraničních pracovníků v říši tři kritéria : 1. právně institucionalizovaná možnost ukončit pracovní poměr; 2. možnost alespoň minimálně ovlivnit okolnosti pracovního nasazení; 3. šance na přežití. Podle těchto kritérií zahraniční civilní pracovníky, válečné zajatce a vězně rozděluje do čtyř skupin : a) dobrovolní zahraniční civilní pracující; b) nuceně nasazení pracovníci s částečným vlivem na podmínky vlastní existence; c) nuceně nasazení pracovníci bez patrného vlivu na vlastní existenční podmínky; d) nuceně nasazení pracovníci bez jakéhokoli vlivu na vlastní existenční podmínky.

a)Dobrovolní zahraniční civilní pracující mohli v průběhu celé války opustit Německo nejpozději po uplynutí pracovní smlouvy, uzavírané zpravidla na šest až dvanáct měsíců. Měli možnosti ovlivnit své existenční podmínky také prostřednictvím příslušných zastoupení vlastní země v Berlíně. K této skupině patřili pracující ze satelitních států – Bulharska, Itálie (do roku 1943), Chorvatska, Rumunska, Slovenska a Maďarska, z neutrálního Španělska a z obsazeného Dánska. Kromě toho k nim lze přičíst řadu pracujících ze západní a jihovýchodní Evropy, kteří přišli do Německa dobrovolně v prvních válečných letech.

b)Nuceně nasazení pracovníci s částečným vlivem na podmínky vlastní existence a s obvyklou nebo jen nepatrně zvýšenou úmrtností. Podléhali služební povinnosti bez ohledu na to, zda původně přišli do Německa dobrovolně nebo nuceně, ale měli jen nepatrné šance na zlepšení svých existenčních podmínek. Sem patřili civilní pracovníci z obsazených oblastí mimo Polsko a Sovětský svaz, pokud nepatřili ke skupině dobrovolníků, kromě toho různí váleční zajatci především z Belgie, Francie, Velké Británie a Jugoslávie a nejspíše do této skupiny lze zařadit pracovně nasazené Čechy z protektorátu. Řada předpisů je

znevýhodňovala oproti dělníkům ze západní Evropy nebo ze států spřátelených s Německem. Ve srovnání s Poláky a ostarbeitery však na tom byli výrazně lépe.

Neměli zpravidla omezenou svobodu pohybu, obvykle nemuseli nosit zvláštní označení a za přestupky jim hrozily nižší tresty. V jednotlivých oblastech říše se přístup k protektorátním příslušníkům lišil, důležitý byl však též postoj vedení jednotlivých podniků a ubytovacích táborů. Především z obav o politickou situaci v protektorátu usilovali představitelé okupační správy o vyjasnění státoprávního postavení Čechů nasazených v říši. Tato snaha po formálním posílení pozice protektorátních příslušníků pracovně nasazených v říši však ke konkrétnímu zlepšení jejich podmínek nevedla. (380)

c)Nuceně nasazení pracovníci bez patrného vlivu na vlastní existenční podmínky a s výrazně nadprůměrnou úmrtností. K nim patřili civilní pracovníci z Polska a Sovětského svazu, ale také polští nežidovští a italští váleční zajatci.

d)Nuceně nasazení pracovníci bez jakéhokoli vlivu na vlastní existenční podmínky a s extrémně vysokou úmrtností. Byli to polští židovští a sovětští váleční zajatci, vězni koncentračních táborů a pracovně výchovných táborů, ale i „pracovní Židé“ z táborů nucených prací z ghett. (381)

Postavení českých dělníků v Německu se odvíjelo od ambivalence, kterou přineslo zřízení protektorátu. Češi se sice formálně stali příslušníky "Třetí říše", ale z hlediska svého postavení byli, jak to již v březnu 1939 výstižně vyjádřil nacistický právní expert Wilhelm Stuckart, „spíše tuzemci zvláštního druhu“ *(Inlander besonderer Art),* přičemž ve vztahu k říši se s nimi mělo zacházet jako s cizinci a příslušníky méněcenné rasy.(382)

Sice se na ně vztahovaly stejné mzdové a pracovně právní předpisy jako na Němce, jinak ale podléhali obdobným omezením jako zahraniční dělníci.Nesměly se za nimi stěhovat jejich rodiny, ani je navštěvovat jejich příbuzní z protektorátu. Po vypuknutí 2.světové války jim byly jejich termínované pracovní smlouvy zpravidla prodlouženy na neomezenou dobu a pokud byli ubytováni v soukromí, museli se postupně přestěhovat do barákových táborů pro zahraniční dělníky.Už od léta 1939 věnovalo českým dělníkům zvýšenou pozornost rovněž gestapo. Ve srovnání s německými dělníky tak byli nejenom vystavováni mnohem přísnějším trestům za různé delikty, ale ostrých policejních metod včetně uvalení ochranné

vazby se používalo také k tomu, aby z podnětu vedení jednotlivých závodů byla zlomena i jejich údajná nechuť k práci. (383)

Podniky měly při disciplinárních opatřeních vůči zahraničním civilním pracovníkům v zásadě značnou volnost. Stupnice sankcí sahala od vnitropodnikových opatření až po zapojení gestapa. Podnik nejprve vyslovil varování případně spojené se srážkami ze mzdy, při opakování pověřil vyslovením výstrahy pracovní úřad nebo příslušnou služebnu státní policie, která mohla bez účasti soudu nařídit maximálně tří týdenní věznění. Teprve poté podal pracovní úřad prostřednictvím říšského treuhändera práce trestní oznámení prokuratuře, která byla brzy naprosto přetížena. (384)

Z hlediska zvrácených rasových teorií nacistů nezůstal ušetřen slídění a perzekuci ani intimní život pracovně nasazených v Německu včetně Čechů. Postihován byl i mimomanželský pohlavní styk pracovníků z protektorátu s Němci a Němkami. (385) Mimomanželské intimní styky mezi Čechy a Němci nebyly výslovně zakázány zákonnou normou, ale - podobně jako u Poláků a ostarbeiterů - interními předpisy. V nařízení šéfa bezpečnostní policie a SD R.Heydricha z 29.4.1941 se pak výslovně uvádělo, že mimomanželský pohlavní styk mezi Čechy a Němci může vyvolat neklid obyvatelstva a narušit pracovní smír. V případě takového pohlavního styku měla být na oba provinilce uvalena ochranná vazba. V předpisu RSHA z června 1942 byly na pohlavní styk mezi Čechy a Němci aplikovány směrnice týkající se styků mezi Němci a polskými civilními dělníky či zajatci, byť protektorátním příslušníkům nehrozily tak drakonické tresty. Zatímco Poláci mohli byt za tento prohřešek popraveni, Češi měli být úřadovnami gestapa uvězněni až na tři týdny, a pokud to nestačilo, mohlo následovat jejich umístění do koncentračních táborů. Přísně se hledělo především na sexuální vztahy s německými ženami, jejichž manželé sloužili v německých ozbrojených silách. (386)

Arbeitserziehungslager - AEL

V nejhorším případě se nuceně nasazení dostali do mocenské sféry RSHA (387), kde jim bezprostředně hrozila smrt (388) nebo odeslání do koncentračního

tábora případně do pracovně výchovných táborů - AEL (*Arbeitserziehungslager*), které sice spadaly do kompetence bezpečnostní policie *(SIPO)* a nikoliv přímo pod SS, avšak i tak podléhaly říšskému vůdci SS a šéfovi německé policie Himmlerovi a byly důležitým nástrojem represe k zastrašení domácích i zahraničních pracovníků. (389) Od roku 1942 mohly být AEL deportovány i ženy. Odesílání probíhalo s jasně stanovenými lhůtami, většinou na tři, šest nebo osm týdnů. Práce AEL byla zpravidla vysloveně těžká a podmínky horší, než v koncentračních táborech, právě s ohledem na relativně krátký pobyt v AEL. S příchodem dělníků z východních okupovaných území se podmínky věznění od roku 1942 zhrošily do té míry, že se z některých AEL staly tábory smrti. (390) Po odpykání trestu se vyčerpaní, často fyzicky a psychicky postižení "delikventi" vraceli do stejného podniku, odkud byli odesláni. Jejich odpor byl zlomen a navíc působili odstrašujícím způsobem na osazenstvo závodu, ať to byli Němci, nebo cizinci. (391) To byla z pohledu zúčastněných podnikatelů zásadní "přednost" proti internaci v koncentračních táborech. (392)

V posledních měsících války byly AEL přetvořeny v jakási rozšířená policejní vězení, do nichž mohla státní, kriminální a městská policie hromadně posílat dopadené prchající cizince, ale i německé delikventy. Často tyto tábory podléhaly korupčním úředníkům, kteří se obohacovali o cennosti vězňů a jim určené věci denní potřeby. Kromě toho rozhodovali o tom, kterým zaměstnavatelům budou vězni zapůjčeni. Podobně jako v koncentračních táborech i oni pronajímali vězně v AEL zaměstnavatelům za půjčovné. Denní sazby činily 4 říšské marky za nevyučené a ženy a 6 marek za kvalifikované pracovníky. Celkový počet pracovníků, kteří prošli AEL, není spolehlivě zaznamenán. Před koncem války měly všechny AEL kapacitu asi 40 000 míst. Protože tábory byly katastrofálně přeplněné a doba vězení se pohybovala od tří do osmi týdnů, je pravděpodobné, že tábory prošlo několik set tisíc lidí. (393)

Likvidace prací

Mnohovrstevnatý vztah mezi vůli likvidovat osoby k tomu určené nacistickou ideologií a jejich co možná nejefektivnějším využitím jako pracovní

síly je shrnut do lapidární formulace používané nacisty "likvidace prací". Například na staveništích nebo v lomech měl život nuceného pracovníka mizivou hodnotu a byl lehce nahraditelný sovětskými válečnými zajatci, židy nebo politickými protivníky. Šlo o promyšlený systém vymáčknout z vězňů to poslední, než se nechají zemřít a nahradí se jinými, jako příklad může sloužit koncentrační tábor Mittelbau-Dora. Když tam v roce 1943 začaly stavební práce na ohromném podzemním závodě na výrobu V2, byli vězni štváni v nesnesitelném tempu. V lednu 1944 byl závod připraven a do výroby byly nasazeni "čerství vězni", ti původní, zcela vyčerpaní, byli utýráni k smrti na jiných staveništích. Tentýž osud stihl později vyčerpané vězně ve výrobě. Tento cynický postup stál život třetinu ze 60 000 vězňů nasazených Mittelbau-Dora. Hrůzným představením krátce před koncem války byla 8. března 1945 hromadná poprava 60 zajatců, obviněných ze "sabotáže". S rukama na zádech, kusem dřeva v ústech, který byl železným drátem přidržován vzadu v týle, aby zabránil případným výkřikům, museli kandidáti smrti poklusem běžet na popravu. Příslušníci SS a kápové požadovali, aby se popravy účastnili všichni vězni, zatímco karnevalová kapela, oblečená jako cirkusoví klauni, u toho vyhrávala pochod. Velmi podobné poměry panovaly v IG Farben v Osvětimi-Monowitzu, kde se o trvalý přísun vězňů staral sousední vyhlazovací tábor. (394)

Německé bezpečnostní orgány se od roku 1944 intenzivně zabývaly úvahami o možných vzpourách nucených pracovníků. Když se počátkem roku 1945 zhroutily velitelské struktury na západě, byly místí úřadovny gestapa zmocněny „okamžitě a brutálně zasáhnout„ a bez žádosti o souhlas RSHA v Berlíně zavést „zvláštní opatření“. Župní vedoucí z Westfalen-Sud tak společně s dortmundským policejním prezidentem a vládním prezidentem z Arnsbergu plánovali, že všech 30 000 nucených pracovníků uzavřou v dolech a pak štoly zaplaví. (395)

Auflockerung – uvolnění: *Raumung* – vyklizení: *Lahmung* – ochromení, *Zerstorung* – zničení

Závěr roku 1944 přinesl i novou formu nuceného pracovního nasazení při hloubení zákopů. Ještě 20. ledna 1945 bylo např. do podhůří Moravskoslezských Beskyd vysláno na 40 000 osob na zákopové práce. Frank vydal v této souvislosti nařízení o povolávání civilního obyvatelstva na zákopové práce v protektorátu, které postihlo i chlapce z ročníků 1927 a 1928. Česká zemědělská mládež ročníku 1923 budovala v zimních měsících protitankové zátarasy u Neziderského jezera v Dolnodunajské župě. Na jaře 1945 pak byli na zákopové práce posláni příslušníci ročníků 1927 a 1928, kteří předtím odjeli budovat polní opevnění na Moravu. Další tisíce lidí byly nasazovány do válečně důležitých podniků na území protektorátu nebo mobilizovány pro budování německých opevnění v blízkosti východní fronty. (396)

Na podzim 1944 byly rovněž zahájeny práce na opatřeních *ARLZ* podle německého *Auflockerung* – uvolnění: *Raumung* – vyklizení: *Lahmung* – ochromení, *Zerstorung* – zničení, jejichž realizace měla zaručit, že Spojenci dobudou v případě úspěchu jen „spálenou zemi“. To už se psal epilog tzv. Třetí Říše. (397) Od roku 1944, kdy docházelo ke stále intenzívnějšímu bombardování továren, využívali mladí lidé z protektorátu a dalších zemí nepřehledných situací a uprchli domů, kde se však byli nuceni ukrývat před gestapem. Známy jsou i případy lynčování zejména uprchlých vězňů koncentračních táborů nasazených v říši na otrocké práce místním německým obyvatelstvem, tzv. hony na zebry.

Mnoho nucených pracovníků bylo v posledních týdnech před osvobozením staženo z podniků a posláno na těžké zemní a opevňovací práce. Po leteckých útocích zůstalo mnoho Němců i cizinců bez střechy nad hlavou i bez práce, navíc se zhroutilo zásobování potravinami.

Hon na "zebry"

Toto období bylo pro zahraniční pracovníky nejnebezpečnějším dobou pobytu v říši. Ironií je, že hlavní příčinou bylo zhroucení veřejného pořádku

v nacionálněsocialistickém Německu, který byl dosud garantem diskriminace a útlaku cizinců. Nyní se v plné míře a bez zábran začala projevovat rasová indoktrinace u části německého obyvatelstva, kdy některé obecní samosprávy z vlastní iniciativy začaly organizovat štvanice na cizince zejména na "zebry", jak byli cynicky označováni uprchlíci v pruhovaných koncentráčnických mundůrech, předávat je gestapu či je rovnou lynčovat. Ta tam byla doba, kdy se dokonce i východoevropské pracovní síly stávaly minimálně na papíře „spolupracovníky“. Kdo se odvážil vniknout do zbořených domů pro potraviny nebo šaty, mohl být jako „drancující“ na místě zastřelen. Jen v Porúří padly v posledních týdnech války tisíce zahraničních pracovníků – převážně východních dělníků a Poláků – za oběť popravám bezpečnostních sil. V březnu a dubnu 1945 zemřelo zřejmě více nucených pracovníků všech skupin – s výjimkou sovětských válečných zajatců – než v kterémkoli jiném měsíci války. (398)

Celkem bylo na práci do říše z českých zemí odesláno na 600 000 osob, z nichž se na 3 000 nevrátilo, stali se obětí nemocí, pracovních úrazů, represí případně spojeneckého bombardování a tisíce dalších zaplatili tuto nedobrovolnou životní zkušenost podlomeným zdravím. Přibližně 60 000 českých občanů zemřelo do dvou let po návratu domů z nucených prací na následky vyčerpání či infekčních chorob. (399)

Hromadné nasazení v říši nebylo jenom zotročením části obyvatelstva protektorátu, nýbrž podle Heydricha (400) i jedním z vhodných prostředků k postupné germanizaci českých zemí. Po porážce a kapitulaci Německa se stala nucená otrocká práce součástí obžaloby v Norimberském procesu s nacistickými válečnými zločinci.

2.3.3 Diskriminace oblasti vzdělávání a kultury - omezení přístupu ke vzdělání

2.3.3.1 Školství

Vysoké školy

Studentské nepokoje, které v Praze propukly v souvislosti s pohřbem medika Jana Opletala 15. listopadu 1939, poskytly vhodnou záminku k radikálnímu zásahu okupační moci proti českému vysokému školství. V časných ranních hodinách 17. listopadu obsadilo gestapo spolu s oddíly Schupo a SS největší pražské vysokoškolské koleje, Masarykovu kolej, Starou kolonii na Letné, Novou kolonii v Dejvicích, Hradčanskou a Švehlovu kolej. Zřejmě nejdramatičtější situace nastala v dejvické Masarykově koleji, kde příslušníci Schupo použili pro střelbu do oken i kulomety (téměř neznámý je prudký konflikt, k němuž došlo mezi jednotkami obsazujícími budovu a zde ubytovanými příslušníky branné moci). Všech 1 850 zatčených studentů bylo soustředěno v ruzyňských kasárnách. Týž den 17. listopadu 1939 bylo bez soudu v jízdárně ruzyňských kasáren pro výstrahu popraveno devět představitelů Národního svazu českého studentstva, kteří byli označeni za strůjce studentských demonstrací.(401) Propuštěni byli ti, kteří nedosáhli věku 20 let, dále cizinci – Slováci, Jugoslávci, Bulhaři – a z Čechů členové Vlajky. Zbylí studenti byli již 18. listopadu 1939 odvezeni spolu se zatčenými kolegy z Brna a studenty Vysoké školy báňské z Příbrami do koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg. Za ostnatým drátem se tak ocitlo 1 264 českých vysokoškoláků. Drtivá většina z nich zde zůstala až do svého propuštění, několik desítek však bylo transportováno do Mauthausenu, Flossenbürgu, Dachau a Osvětimi. Pobyt v koncentračním táboře nepřežilo patnáct studentů; dalších devět zemřelo na následky věznění po návratu. (402) České vysoké školy byly uzavřeny na tři roky; ve skutečnosti na

jejich půdu až do pádu protektorátu nevstoupil jediný český student. (403) Celkem bylo 17. listopadu 1939 uzavřeno 10 českých vysokých škol: Universita Karlova v Praze, Masarykova universita v Brně, České vysoké učení technické v Praze, Česká vysoká škola technická v Brně, Vysoká škola zemědělská v Brně, Vysoká škola zvěrolékařská v Brně, Akademie výtvarných umění v Praze, Vysoká škola báňská v Příbrami, Cyrilo-Metodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci a Husova evangelická bohoslovecká fakulta v Praze. Možnosti studia bylo zbaveno celkem 15 172 studentů, o práci přišlo 513 profesorů, 475 docentů a 345 dalších pedagogů. Někteří studenti se pokoušeli svá studia dokončit na německých universitách, ale v letech 1939-41 nebyli až na naprosté výjimky přijímáni. Malému počtu studentů se podařilo navázat studium v Bratislavě. (404)

V roce 1942, kdy měla uplynout tříletá lhůta, se zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich k problému českých univerzit vyjádřil 4. února 1942 ve svém projevu k vedoucím německým činitelům v Praze, mj. prohlásil, že „česká universita se sem už nevrátí…..vysoká škola, česká universita, už neexistuje a existovat nebude. Musíme z taktických příčin hledat jen ještě nějaký důvod, jak uzavření university zakončit.“ (405) Po atentátu na Heydricha už znovuotevření vysokých škol nepřicházelo vůbec v úvahu.

Určitému změkčení dopadu likvidace českých vysokých škol na veřejnost a zároveň jako jeden z nástrojů germanizace zdejšího prostoru mělo přispět zřízení stipendia pro české studenty, jimž bylo povoleno studovat na říšských vysokých školách. Zájem o takové studium však byl malý.(406) V této souvislosti stojí za pozornost, že při výběru českých studentů na německé vysoké školy měla hrát roli i rasová kriteria a vhodnost vybrané osoby k poněmčení. Zvláštní výnos říšského ministra pro vědu, školství a osvětu B. Rusta z 1. května 1942 k možnosti studia českých studentů na německých vysokých školách mj. stanovil, že čeští studenti musejí mít vhodný rasový původ. Záměry výnosu se v praxi promítly i do memoranda RSHA místním odbočkám bezpečnostní služby (SD), podle kterého jsou ke zkoumání vhodnosti českých kandidátů ke studiu na německých školách příslušné služebny SS reprezentující říšského komisaře pro upevnění německé rasy. (407) Čeští studenti měli být na německých školách patřičně rozptýleni, aby nevytvářeli žádné skupiny a měli být pod stálým dozorem nacionálně-

socialistického studentského svazu, nejlépe za účasti německých studentů z Prahy ovládajících český jazyk. Studovat mohli pouze některé obory - jako v zásadě nezávadné byly označeny obory technické, přírodovědné a medicína, v jednotlivých případech pak i obory hospodářské. Zcela nepřípustné bylo studium práv a různých společenskovědních oborů. (408)

Střední školy

Po „vyřízení“ vysokých škol přišly na řadu střední školy. (409) K drobným, dílčím zásahům do základního českého školství docházelo ze strany okupační moci již od 15. března 1939, kdy se v mnoha školách (ne vždy pouze dočasně) ubytovaly jednotky branné moci. Jen v období vojenské správy bylo – bez vědomí příslušných školských úřadů – zastaveno vyučování na 25 českých národních školách. (410)

První soustředěný zásah proti českému střednímu školství přišel 15. srpna 1940. Státní tajemník Frank konstatoval, že české střední školství je údajně nezdravě rozbujelé a ze sociálních a hospodářských důvodů je nutná okamžitá pronikavá reforma. Na protektorátní vládě požadoval ještě do počátku školního roku zrušení pěti reálných gymnázií – ve Frenštátě pod Radhoštěm, Terezíně, Úpici, Vodňanech a Židlochovicích – a učitelských ústavů v Moravských Budějovicích a Lounech. Dále požadoval vyloučení 1 227 studentů prvních ročníků, neboť toto číslo mělo představovat nárůst studentů oproti školnímu roku 1939/1940. Přes odpor české vlády byly tyto požadavky do konce roku 1940 splněny. Uskutečňovala se tak vize K. H. Franka z jeho srpnového memoranda 1940 o způsobu řešení českého problému, kde v bodě „Mládež“ mj. navrhoval: „Základní změna školního vzdělání - Vymýtit český dějinný mýtus - Výchova k říšské myšlence - Bez dokonalé znalosti němčiny žádný postup - Nejdříve zrušení středních škol, potom i škol národních - Už nikdy české vysoké školy, jen přechodně „Collegium bohemicum“ při německé universitě v Praze.“ (411)

Doslova zhoubným se pro české školství stalo vládní nařízení č. 300/1941 Sb. *o nové úpravě obecných a měšťanských škol s českým vyučovacím jazykem* z 14. srpna. (412) Ve dvou stručných paragrafech stanovilo, že (§ 1) obecné školy s

českým vyučovacím jazykem se upraví tak, aby umožňovaly splnění povinné školní docházky zpravidla v celém jejím rozsahu, a podle § 2 je měšťanská škola s českým vyučovacím jazykem školou výběrovou. Je čtyřtřídní a připojuje se k čtvrtému postupnému ročníku obecné školy. Vláda se tak podřídila tlaku Franka na přetvoření českých měšťanských škol podle německého vzoru. Měšťanská škola byla prohlášena za výběrovou a do prvního ročníku se smělo podle prováděcích předpisů přijmout pouze 35 % žáků, kteří absolvovali čtvrtou třídu obecné školy. V Praxi toto nařízení znamenalo jediné – většině žactva bylo odepřeno vzdělávat se na vyšších školách, než byla škola obecná. Současně se zvýšil počet žáků ve třídách z původních 45 na 60 a naopak v obcích s německou většinou došlo ke zrušení českých jednotřídních škol s méně než 20 žáky. Mimořádně nepříznivě se na zásazích do vzdělávací práce na českých školách zapsalo i kolektivní nasazování žáků a studentů na zemědělské práce (sklizeň brambor a chmelu, žně), zatěžující byly ustavičné sběrové akce (kosti, papír, guma, železo, semena lesních stromů, pecky některých ovocných stromů).

Původní čtyři typy středních škol (gymnázium, reálné gymnázium, reformně reálné gymnázium a reálka) byly postupně redukovány na dva – gymnázium a reálné gymnázium. Naprosto zásadně bylo omezeno studium dívek (byl např. vydán zákaz jejich studia na gymnáziích); nově pro ně vznikla dívčí reálná gymnázia, kde byla latina nahrazena nejprve živým jazykem a později předměty připravujícími studentky na manželství a mateřství.

Snížení počtu českých středních škol a s nimi bezprostředně souvisejícího počtu studentů bylo skutečně radikální. Zatímco na čtyřech základních typech českých středních škol studovalo ještě ve školním roce 1939/1940 celkem 89 558 studentů, ve školním roce 1943/1944 jich bylo pouze 42 838, tzn. méně než polovina. (413)

Snižování počtů se samozřejmě dotklo i vyučujících. Záminkou se stal požadavek bezvadné znalosti německého jazyka pro vyšší správní úředníky a jim na roveň postavené úředníky samosprávných korporací a veřejné funkcionáře. Všeobecné zkoušce nevyhovělo 15 % středoškolských profesorů v Čechách a 20 % na Moravě.

Ruku v ruce s demontáží českého školství šla i jeho germanizace. Vzrostl počet vyučovacích hodin německého jazyka. Na měšťanských školách se stala němčina povinnou na základě vládního nařízení č.260/1939 Sb. *o vyučování němčině na českých měšťanských školách* z 5. října (414), na školách obecných o rok později na základě vládního nařízení č.232/1940 Sb. *o vyučování němčině na českých obecných školách* z 25.ledna. (415) Od školního roku 1940/1941 byla němčina povinná na všech typech českých škol podle vládního nařízení č. 394/1940 Sb., *jímž se nově upravují povinné učebné předměty na školách obecných a měšťanských* z 26.září.(416) Od počátku roku 1942 byl počet hodin německého jazyka zvýšen až na osm týdně (nově došlo k zavedení nejen odpoledních konverzačních hodin, ale také k výcviku v odborné německé terminologii).

Nejhmatatelnější důkaz změn, které přinášel nový režim, představovala revize učebnic. Tohoto úkolu se ujala komise ministerstva školství a národní osvěty, sestavená již za druhé republiky. Jejím úkolem bylo odstranit ze školních učebnic – pokud to bylo jen trochu technicky možné – učivo nevyhovující nové politické orientaci. Celkem bylo zrevidováno 1 200 typů učebnic pro všechny druhy škol. Asi 10 % knih bylo staženo z oběhu a 60 % se muselo upravovat. Komise si byla vědoma, že jde o velké hospodářské hodnoty, proto prý raději navrhovala úpravy než vyřazení.(417) Největší problémy nastaly od školního roku 1940/1941, kdy došlo k definitivnímu vyřazení starých a nevyhovujících učebnic a nové nebyly k dispozici.

Výrazné vizuální změny se projevily ve výzdobě tříd. Ihned po vzniku protektorátu byl z čelní stěny odstraněn státní znak Česko-Slovenské republiky a až do roku 1941 zde setrval pouze kříž. V květnu 1941 se na čelní stěně tříd objevily portrétní fotografie Adolfa Hitlera a Emila Háchy, kříž a tzv. větší znak protektorátu byly umístěny na stěnu boční. Veškeré podobizny Edvarda Beneše musely být okresním úřadům odevzdány nejpozději do konce roku 1939, fotografie T. G. Masaryka „přežily“ až do léta 1940.

2.3.3.2 Kultura

Okupací byla zasažena i kultura. Již 30. března 1939 nařídilo pražské policejní ředitelství všem knihkupcům a nakladatelům, aby z prodeje okamžitě vyloučili knihy „obsahu komunistického, marxistického, Německu nepřátelského, zvláště tzv. literaturu emigrantskou...“ (418)

Na 10 000 zakázaných titulů

Na řadu přišly seznamy závadné a nežádoucí literatury, vydávané cenzorským orgánem Ústředí tiskové dozorčí služby (ÚTDS). Postupně byly rozšiřovány o autory zemí, s nimiž Třetí říše vstoupila do válečného stavu (došlo např. i na Williama Shakespeara). Do zániku protektorátu bylo zakázáno publikovat díla 97 českých spisovatelů a umělců, k nimž patřili např. Petr Bezruč, Josef Čapek, Karel Čapek, František Halas, Josef Hora, Josef Lada, Vítězslav Nezval nebo Jaroslav Seifert. Poslední kompletní seznam zakázaných knih z roku 1944 obsahoval více než 10 000 titulů. Z prodeje byly vyloučeny všechny publikace socialistické, protihabsburské, legionářské, sokolské, skautské, vojenské, knihy o SSSR, Edvardu Benešovi a sedm titulů o T. G. Masarykovi. Pokud jde o legální česká protektorátní periodika, tzn. noviny, časopisy a úřední věstníky, vycházelo jich k 16. březnu 1939 celkem 2 218. Do 5. května 1945 bylo zastaveno vydávání 1 887 titulů, tj. plných 85 %. Od roku 1941 byl navíc omezen rozsah listů, jejich náklad a zpřísněny podmínky pro vydávání periodik. (419)

Film pod dozorem protektora

Zvláštní pozornost věnovali nacisté filmovému umění, které považovali za neúčinnější prostředek k ovlivňování nálad obyvatelstva a propagandy. Nařízením říšského protektora RP 5/41 z 26.října 1940 s účinností k 15.2.1941 bylo zřízeno tzv. Českomoravské filmové ústředí (ČFÚ), jako korporace veřejného práva, která měla "sjednotit filmový obor" v protektorátu. Ve skutečnosti šlo o nástroj

kontroly nad kinematografií a její podřízení nacistickým záměrům, jak v oblasti tvůrčí, tak podnikatelské. Říšský protektor jmenoval předsedu ČFÚ a jeho náměstka, vykonával nad ČFÚ "bezprostřední dozor" a schvaloval stanovy ústředí. Podle § 7 bylo filmové ústředí oprávněno stanovit podmínky pro provoz, otevření a zrušení podniků ve filmovém oboru a vydávat nařízení o hospodářsky důležitých otázkách celého filmového podnikání, zvláště o způsobu a obsahu smluv v oboru působnosti jednotlivých skupin povolání filmového hospodářství. Ust. § 8 pak zakazovalo veřejné předvádění filmů, pokud výrobce (producent) nemohl prokázat , že všichni na filmu zúčastnění jsou členy ČFÚ. Filmové ústředí podléhalo v občanskoprávních věcech německé soudní pravomoci (§11).

Jako vrcholný cenzurní orgán zde fungovala Filmová zkušebna v Čechách a na Moravě *(Filmprüfstelle in Böhmen und Mähren),* později případněji přejmenovaná na Úřad pro schvalování filmů, která podléhala kulturně politickému oddělení Úřadu říšského protektora. Její činnost se dotýkala všech oblastí filmové tvorby a distribuce. Podléhaly jí také všechny krátkometrážní filmy či reklamní snímky, vyrobené v protektorátu nebo dovezené. Jenom v letech 1939-1941 zakázala 1 709 hraných a jiných filmů tuzemské a zahraniční výroby. (420) Mezi zakázané filmy patřily například z českých Jízdní hlídka, Třetí rota, oba o čs. legionářích v Rusku, Neporažená armáda o mobilizaci v r.1938, Hej rup, Svět patří nám s Voskovcem a Werichem, C a k. polní maršálek s V. Burianem, ze zahraničních Moderní doba, Křižník Potěmkin, Ben Hur apod. Vedle cenzurních zásahů chtěli nacisté obsadit Němci produkční společnosti a omezit českou výrobu na cca 30 filmů ročně, kontrolovat půjčovny a získat vliv nad biografy. Uvolněné kapacity a nové investice pak měly sloužit produkci německých filmů. Realizace celého plánu měla vypadat, jako kdyby měli v české kinematografii nadále vládnout Češi a Němci společně. Uskutečněním tohoto plánu získali okupanti nad protektorátní kinematografií fakticky veškerý dohled, do roku 1940 došlo k likvidaci všech výrobních firem a zůstaly jen dvě produkční společnosti – Lucerna film (M. Havel) a Nationalfilm (K. Feix), půjčovny se organizačně sjednotily do monopolního podniku Kosmos. (421)

V létě 1942 se po řadě peripetií ustavila nová výrobna filmů Prag-Film, vzniklá reorganizací společnosti AB na filiálku německého koncernu UFA.

Spadala do kompetence říšského protektora a Goebbels chtěl na Barrandově rozšířit ateliery do filmového města evropského formátu. Nacisté, kterým Prag-Film patřil, proto začali do vybavení ateliéru investovat značné prostředky. Prag-Film fungoval jako akciová společnost, o níž rozhodovalo berlínské ministerstvo propagandy společně s Úřadem říšského protektora. Za české filmaře působil ve správní radě od poloviny roku 1942 také Miloš Havel. Byla to vynucená daň za to, co pro český protektorátní film v té době vykonal. (422)

Nejkrutější rány

Dohled nad divadly zajišťovala „pouze“ česká protektorátní cenzura. V roce 1941 bylo zavřeno divadlo D 34 Emila F. Buriana. Asi nejsvízelnější situaci zažili čeští divadelníci 22. června 1942, kdy se v Národním divadle shromáždilo na 1 800 nakomandovaných umělců pod heslem 'Slib českých divadelníků říši'. *„Pořadatelé odškrtávali u vchodu jméno po jménu. Eventuelní neúčast by byla kvalifikována jako schvalování atentátu na Heydricha… Druhý den přinesly noviny palcové titulky a detailní fotografie těch, na jejichž zkompromitování jim nejvíce zaleželo.“,* vzpomíná herečka Vlasta Fabiánová. (423)

Nejkrutější rány české kultuře pak nacisté zasadili zavražděním řady umělců, kteří zahynuli z rukou katů nebo byli umučeni v koncentračních táborech Vladislav Vančura, Karel Poláček, Karel Hašler, Josef Čapek, Anna Letenská…..

2.3.4 Hospodářská exploatace -přechod z mírového hospodářství na válečné; korporativismus; pronikání německého kapitálu do průmyslu; arizace; systém nucených odvodů v zemědělství; absolutní podřízení hospodářství země potřebám totální války (1943-45)

Okupací zemí Čech a Moravy a zřízením protektorátu získala říše prostor pro snadné kořistnictví a ovládání zdejšího majetku, ať už pomocí arizace, jeho konfiskací odpůrcům režimu či měnovou politikou a vysáváním hospodářských a lidských zdrojů pro válečné úsilí nacistů. (424) Co možná nejintenzivnější využití průmyslové kapacity protektorátu, na jehož území se nacházelo asi 70% tehdejších československých průmyslových podniků, znamenalo značný přírůstek ve výrobě pro válečné hospodářství říše. Podle odhadů připadalo na protektorát 9 - 12% celkové průmyslové výroby říše.(425) "Zapojení průmyslu Čech a Moravy vyneslo německému hospodářství přírůstek rozsáhlých průmyslových odvětví, která se dnes ve 'staré říši' nacházejí na nejvyšším stupni výkonnosti. jak ve výrobě železa a oceli, tak železozpracujícím průmyslu, ale především ve strojírenství vstoupila díky připojení českomoravského hospodářství otázka zvýšení výkonnosti do nového stadia. Velkoněmecký průmysl se nyní rozrostl o značné kapacity," napsal Frank 28.prosince 1940 do Deutsche Wirtschaftszeitung.(426)

2.3.4.1 Přechod z mírového hospodářství na válečné

Efektivnímu vytěžování okupovaného území mělo usnadnit vládní nařízení č.309/1940 Sb. *o přizpůsobení hospodářství Protektorátu Čechy a Morava hospodářství Velkoněmecké říše* z 19. září (427), kterým vláda zmocňuje

předsednictvo Ústředních svazů průmyslu, obchodu a řemesla, "nařizovati se závaznou platností pro své členy opatření, která jsou potřebná, aby umožnila spořádané přizpůsobení výrobních a odbytových podmínek hospodářství protektorátu podmínkám Říše." Jednání odporující těmto příkazům se kromě sankce neplatnosti trestalo též pořádkovým peněžitým trestem, přičemž v předpisu se výslovně uvádí, že jeho výše je neomezena. Smlouvy, které byly uzavřeny před účinností příkazu, nesměly být plněny, pokud příkazu odporují. Od takových smluv mohla každá ze smluvních stran odstoupit ve lhůtě jednoho měsíce po účinnosti příkazu.

Potřebám války se musel zejména přizpůsobit český průmysl. Postupně byla veškerá průmyslová výroba orientována na produkci zbrojního materiálu pro německou válečnou mašinérii. Tento přechod vyvolal četné strukturální změny. Průmyslová odvětví pracující s dovezenými surovinami nebo vyrábějící zboží pro zahraniční trhy byla likvidována. Takto zaniklo asi 6000 podniků (mnoho z nich židovských) a další byly během války přejímány německými majiteli. Veškeré výrobní síly a výrobní prostředky byly postupně soustředěny ve velkých koncernových podnicích v souladu se zájmy německých velkopodnikatelů. V českých zemích byly uplatňovány předpisy o zřizování nucených kartelů, čímž se vytvořil podklad pro nucené připojování protektorátních firem k říšskoněmeckým kartelům, např. z brněnské Zbrojovky vznikl holding Waffen Union Skoda-Brünn GmbH, začleněný do impéria Reichswerke Hermann Göring Aktiengesellschaft (Říšské závody Hermanna Göringa). (428) Stejně podstatným se z hlediska říšských zájmů jevil i průmysl báňský a hutní, představovaný především Báňskou a hutní společností, Poldinou hutí, Vítkovickým horním a hutním těžířstvem, Pražskou železářskou společností nebo Křižík-Chaudoir, a. s. (429)

Na první pohled se sice průmyslu s protektorátem otevřel mimořádně významný trh, avšak tato v jiných podmínkách příznivá skutečnost byla mj. degradována nejen tím, že fakticky ze dne na den přestaly platit obchodní smlouvy se zahraničím, ale především znehodnocením koruny, která ztratila charakter mezinárodního platidla. Zaměstnavatelé i zaměstnanci, bez ohledu na soukromý či státní sektor, byli den za dnem stále více svazováni do té doby

vlastně neznámými direktivními opatřeními, jejichž dosah a hloubka zcela změnily přirozeně se vyvíjející vztahy a normy a v konečné fázi vedly k neúprosné likvidaci volného trhu. Zejména šlo o určování závazných cen a kontrolu jejich dodržování, rozmísťování pracovních sil prostřednictvím úřadů práce, řízení průmyslové výroby a oběhu zboží, povinné organizace podnikatelů, regulaci výroby a systém povinných dodávek v zemědělství, přídělový systém v zásobování nebo kontrolu zahraničního obchodu a platebního styku.

Tlak, který byl vyvíjen v souvislosti s využitím nucené práce, se postupně projevoval prodlužováním pracovní doby, jež v říjnu 1940 vzrostla nejprve na 10 hodin denně, v srpnu 1942 pak dokonce na 12 hodin denně. K zavedení pracovních knížek, jimiž zaměstnanci prokazovali příslušnost ke konkrétnímu podniku, došlo v červnu 1941. Nezaměstnanost, která v roce 1938 stoupla v souvislosti s příchodem Čechů z pohraničí, byla téměř vymýcena nejen odchodem českých dělníků do říše, ale především kvůli pracovní mobilizaci z jara 1942. V letech 1939 – 1944 vzrostl počet dělníků v protektorátu o plných 369 000.

Nominální mzdy stoupaly po celou dobu existence protektorátu i přesto, že měly být zmrazeny vládním nařízením č. 13/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky* z 10.prosince 1941.(430) Tato skutečnost byla ovlivněna především prodlužováním pracovní doby a příplatky za přesčasovou práci. Životní náklady strmě rostly až do roku 1942. Spotřeba obyvatelstva trvale klesala. V souvislosti se stále se zhoršující vyživovací situací docházelo ke snižování přídělových kvót a k definitivnímu stažení konkrétních druhů zboží z trhu, popř. k jeho jednorázovému přidělování. Ačkoliv se říše prezentovala jako sociální stát, po dobu jejího panování v českomoravském prostoru se sociální podmínky obyvatelstva radikálně zhoršily.

Vyhláška předsedy vlády č.215/1939 Sb. *o zavedení odběrních lístků na potraviny* z 29. září (431) se týkala masa a masných výrobků, vepřového sádla a slaniny, másla a jedlých tuků, cukru, mouky, chleba a pečiva, mléka, čaje, kávy a kávových náhražek. Vlastní lístky, vydávané obecními či okresními úřady, byly platné pouze s tzv. kmenovým listem. Říšským občanům pobývajícím na území protektorátu vydávali lístky vrchní zemští radové. Obecně se rozlišovaly tři

kategorie obyvatelstva, podle nichž se určovala výše přídělu: velmi těžce pracující, těžce pracující a běžní spotřebitelé. (432) Objednávky na konkrétní zboží se musely odevzdávat v místě odběru s měsíčním předstihem; zvýhodněné osoby bylo nutno obsloužit přednostně.

Další vyhláškou č.256/1939 Sb. z 20. října (433) byl povinně zaveden jeden bezmasý den v týdnu – obvykle v pátek neměly být podávány v hostincích, výčepech i veřejných jídelnách (s výjimkou stravování v průmyslových závodech) masité pokrmy. S účinností od 15. prosince 1939 zavedlo ministerstvo průmyslu, obchodu a živností přídělový systém i pro textil, šaty a obuv. Na příděl bylo rovněž jídlo ve veřejných stravovacích zařízeních. První problémy se zásobováním se projevily již koncem roku 1939 a týkaly se především ovoce a zeleniny, tuků, cukru a vajec. Od ledna 1940 se v protektorátu nesměla prodávat zrnková káva, kakao a čokoláda. Důsledkem těchto opatření byl pokles průměrné spotřeby obyvatelstva na úroveň ještě nižší, než v době světové hospodářské krize. Odpovědné úřady se obávaly nepokojů a vedle oficiálního oznámení o zavedení přídělového systému zakázaly jakékoliv tiskové komentáře. V souvislosti s tím vydal Zemský úřad v Praze interní směrnici, která mj. nabádala k mírnému postupu vůči případným nespokojencům, uvádí se v ní, že „Je příkazem nezbytné opatrnosti, aby v souvislosti s vydáváním potravinových lístků a nákupem životních potřeb na tyto lístky byla bedlivě sledována nálada obyvatelstva... Došlo-li by ve spojení s výdejem potravinových lístků a nákupem za ně k nějakým nepřípustným projevům nebo pokusům o demonstrace, budiž hleděno k tomu, aby zakročování úředních orgánů nemělo příkrou formu, která by mohla občanstvo ještě více rozjitřit...“ (434)

2.3.4.2 Korporativismus

Snazšímu ovládání hospodářství v protektorátu významně napomáhal princip nucené organizace, který podle německého vzoru vycházel z tzv. korporativistické doktríny.(435) Vládním nařízením č. 168/1939 Sb. *o organické výstavbě hospodářství* z 23. června (436) byla dána ministerstvu průmyslu,

obchodu a živností pravomoc k zřízení, likvidaci a slučování existujících hospodářských svazů a dále k zasahování do jejich stanov. Kdo úmyslně anebo z nedbalosti jednal proti ministerským nařízením a příkazům, mohl být podle § 3 potrestán peněžitou pokutou do 100.000 K nebo vězením do jednoho roku.

Na základě tohoto předpisu bylo na území protektorátu zřízeno sedm Ústředních svazů, z nichž například Ústřední svaz průmyslu měl 23 hospodářských skupin. Podporou tomuto účelu bylo i vládní nařízení č. 111/ 1939 Sb. *o slučování výdělkových a hospodářských společenstev* z 6. dubna(437), na jehož základě mohla příslušná ministerstva slučovat společnosti ve „veřejném zájmu“, a dále vládní nařízení č. 259/1939 Sb. *o splynutí a převodu závodů výdělkových a hospodářských společenstev* z 21. září (438), které upravovalo fúze výdělkových a hospodářských společenstev, jež měly stejný anebo podobný předmět podnikání. (439)

Obdobně všechny banky a peněžní ústavy začleňovalo vládní nařízení č. 114/1941 Sb. *o povinné organisaci peněžnictví* z 13. března (440) do tří hospodářských skupin: soukromé bankovnictví, peněžní ústavy s veřejnými úkoly a úvěrní společenstva, organizovaných v tzv. Ústředním svazu peněžnictví, jehož předsednictvo mělo vůči členům vrchnostenskou pravomoc. V § 24 odst. 1 hrozila za porušení povinností podle tohoto nařízení peněžitá pokuta do 100.000 K nebo vězení do šesti měsíců, navíc odst.2 mj. zakládal kolektivní trestní odpovědnost členů statutárních orgánů, ledaže by konkrétní fyzické osoby dokázaly, že trestnou činnost nepřivodily.

2.3.4.3 Pronikání německého kapitálu do průmyslu

Dalším charakteristickým znakem hospodářského vývoje bylo pronikání německého kapitálu do protektorátního hospodářství zejména do průmyslu. Toto se dělo jednak tzv. arizací, která provázela nacistický režim už od jeho nástupu k moci v Německu, jednak podvodnými machinacemi a peněžními transakcemi, které se uskutečňovaly pod nátlakem a vyhrožováním. Německému kapitálu pomohlo i vytvoření celní unie s říší. Byla zrušena celní výsost protektorátu,

neboť podle výnosu z 16.března 1939 protektorát náležel k celnímu území říše, i když celní hranice zůstaly po určitou dobu zachovány. Zákonným platidlem se stala říšská marka a česká koruna, jejichž poměr, podle čl. 10 výnosu určovala říšská vláda, která tento poměr stanovila nařízením *Űber die Wahrungsverhaltnisse im Protektorat Böhmen und Mähren* ze dne 21.března 1939, a to ve vysloveně nevýhodném kurzu 1:10 ve prospěch marky. Tím zlikvidovala jakoukoliv možnost vlastní měnové politiky protektorátu. Vzhledem k podhodnocení koruny a k tomu, že ceny v protektorátu byly drženy pod cenovou hladinou v říši, mohly německé monopoly vyvážet veškeré zboží z protektorátu hluboko pod jeho markovou hodnotou.

Nařízení říšského protektora z roku 1940 *o povinnosti podávat zprávy o hospodářských poměrech* pak dále podvazovalo i jen formální samostatnost českých podnikatelů. Na základě toho byly říšské orgány oprávněny kontrolovat hospodářské poměry podniků, veřejných korporací a osob, které měly mít nárok na dodávky. Kontrolovány byly i ceny, zásoby a výkonnost podniků. Předepisován byl i způsob zpracování zboží a k vývozu a dovozu bylo třeba zvláštního povolení. (441) Subjekty byly kontrolovány i na základě staršího vládní nařízení č. 87/1939 Sb. *o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi* z 21. března (442), které obsahovalo ustanovení o ustanovování tzv. „vnucených správců“ ministerstvy a „důvěrníků“. Ke kontrole hospodářství protektorátu sloužil nacistům i dohled nad dopravou, poštami a telekomunikacemi, který byl pro jeho důležitost zakotven již v čl. 8 *výnosu z 16.března 1939 o zřízení protektorátu.*

2.3.4.4 Systém nucených odvodů v zemědělství

Taktéž zemědělství se nevyhnulo přizpůsobování organizaci v říši. Právním podkladem se stalo vládní nařízení č. 206/1939 Sb., *kterým se zmocňuje ministerstvo zemědělství k úpravě hospodaření některými potravinami a krmivy* z 18.září (443), zakotvující systém nucených odvodů v zemědělství, podle kterého bylo „hospodaření některými potravinami a krmivy“ soustředěno podle

německého vzoru do kompetence ministerstva zemědělství. Podle § 1 odst. 2 nařízení může ministerstvo zemědělství k zabezpečení zásobování obyvatelstva „učiniti všechna opatření týkající se výroby, výkupu a převzetí, uskladnění, zpracování, udržování zásob, dodávání a přidělování v § 6 vyjmenovaných výrobků *(prakticky šlo o veškerou běžnou zemědělskou produkci),* může je zvláště zabaviti, nařídití soupis osob a zásob, stanoviti spotřební množství a odběr na odběrní lístky, jakož i prováděti dozor nad zachováním učiněných opatření.„ Vl.nař.č.206/1939 Sb. tak omezovalo *s*mluvní volnost soukromoprávních subjektů a pod trestními sankcemi zakazovalo smluvní ujednání, která by byla v rozporu s nařízením a právní jednání, která nastala před účinností tohoto nařízení a která se mu příčí, sankcionovalo neúčinností. Pokud by došlo k ujednáním v rozporu s nařízením po nabytí jeho účinnosti, čekala účastníky jako pachatele přestupku pokuta až do výše 1 mil. K, nebo vězení do jednoho roku, tím však nebylo dotčeno případné stíhání za trestný čin s mnohaletým vězením. Kromě toho nařízení umožňovalo, aby věci, jimiž byl trestní čin spáchán, které jím byly získány, nebo které jsou ke spáchání trestného činu zřejmě určeny, jakož i neoprávněně získaný výdělek, propadly státu, a to i když pachatel nemohl být stíhán nebo odsouzen.

Na základě vl.nař.č.206/139 Sb. ministerstvo zemědělství přikročilo k organizování odbytu zemědělských výrobků prostřednictvím tzv. trhových svazů, zřizovaných pro jednotlivá odvětví zemědělské výroby. Měly povahu veřejnoprávních korporací s povinnou účastí výrobců a obchodníků daného odvětví. Taktéž měly výlučné oprávnění a povinnost starat se o vykupování a odbyt zemědělských výrobků. (444) Byly stanovené nucené odvody zemědělské produkce. V této souvislosti docházelo i k úředním prohlídkám na pozemcích, v soukromých bytech i v hospodářských budovách a nechyběla ani kontrola účetních knih. Později došlo i na kontrolu užitkovosti skotu a prasat, sledovala se spotřeba krmiv ve vztahu k množství mléka na jednu dojnici, zaváděla se dokonce průběžná evidence drůbeže. Za porušení povinností při zásobení obyvatelstva potravinami šlo uložit pokutu až do 1 000 000,- K nebo vězení do jednoho roku. Výrok o potrestání mohl být uveřejněn na útraty odsouzeného v jednom nebo v několika denních listech (§9). Minimální sankcí pak bylo zabavení potravin.

V pozadí všech opatření stála snaha zajistit dostatečnou protektorátní zemědělskou produkci nejen pro obyvatelstvo okupovaných Čech a Moravy, ale také pro export do říše.

Na sklonku léta 1942 byl vládním nařízením č. 294/1942 Sb. *o organisaci zemědělství a lesnictví v Čechách a na Moravě* z 22. srpna (445) založen Svaz zemědělství a lesnictví. Tato organizace nuceně sdružující všechny držitele zemědělské a lesní půdy, jakož i ostatní subjekty činné v zemědělské výrobě, definované v prováděcí vyhlášce MZaL č. 375/1942 Sb. z 5. listopadu, se stala hlavním nástrojem nacistů k vytěžení veškerých protektorátních vyživovacích rezerv. (446)

2.3.4.5 Koncentrace výroby, zavírání podniků

Vládní nařízení č.133/1942 Sb. *o přizpůsobení průmyslu, obchodu a živností válečným poměrům* z 25.3.1942 (447) umožňovalo dalekosáhlé pozastavování nebo omezování provozu podniků s výrobou označovanou jako nepotřebnou pro vedení války, případně slučování provozů a uvolňování pracovníků pro válečnou výrobu. Zároveň docházelo k intenzifikaci práce a zhoršování pracovních podmínek doprovázených zastrašováním lidí. Výkon vládního nařízení byl svěřen ministerstvu hospodářství a práce. Proti rozhodnutí o pozastavení, omezení či sloučení výroby nebylo možné odvolání k nejvyššímu správnímu soudu a porušení nařízení bylo sankcionováno vysokou pokutou až 1 mil. K či trestem na svobodě do 6 měsíců. V rámci této tzv. koncentrace hospodářství byla podle zprávy ministra hospodářství a práce W.Bertsche státnímu prezidentu E.Háchovi z 15.5.1942 pozastavena výroba v 2895 protektorátních podnicích se 49 018 zaměstnanci, z nichž u 33 500 se dalo počítat s jejich uvolněním. (448)

2.3.4.6 Absolutní podřízení hospodářství země potřebám totální války (1943-45)

V návaznosti na vyhlášení tzv. totální války *(Totalkrieg)* šéfem nacistické propagandy J. Goebbelsem při jeho projevu v berlínském Sportovním paláci 18. února 1943 vydal Hitler na počátku září 1943 výnos o koncentraci ve válečném hospodářství (449). Aby se zajistilo „přísné soustředění a jednotné nasazení všech hospodářských sil pro válečnou zbrojní výrobu“ , převáděl dosavadní působnost říšského ministra hospodářství v oboru surovin a výroby v průmyslu i řemeslech na říšského ministra pro výzbroj a munici Alberta Speera, nyní označeného za říšského ministra pro zbrojení a válečnou výrobu. Jeho pravomoci se měly vztahovat i na protektorát. Speer obdržel právo dávat příkazy hospodářské povahy všem autonomním úřadům a úředním místům stejně jako celému protektorátnímu průmyslu a řemeslu (s výjimkou výroby spotřebních statků).(450)

Dne 25.července 1944 vydal Hitler výnos o totálním nasazení (451) současně jmenoval J.Goebbelse říšským zplnomocněncem pro totální nasazení. Válce měla být podřízena nejen ekonomická sféra, ale veškerý veřejný život.

Opatření totální války nemohla nezasáhnout také protektorát, který do té doby fungoval jako prakticky uzavřená hospodářská enkláva pod výhradním panstvím říšského protektora a SS. Náročné úkoly, které před hospodářskou sféru postavilo období totální války, si však vynutily jednotné řízení ekonomických procesů v celoříšském měřítku. K.H.Frankovi, jako státnímu ministru, pak příslušela rozhodující role při uskutečňování cílů totálního válečného nasazení v protektorátu. Tomu se přizpůsobila i organizační struktura ministerstva, jako „orgánu jednotně usměrněné vedoucí moci“, která zahrnovala prakticky všechna v úvahu přicházející odvětví a společenské sféry , týkajícíce ať už bezprostředně, či jen vzdáleně hospodářského života země. (452)

2.3.4.7 Ingerence do soukromoprávní sféry

Přechod z mírového hospodářství na válečné znamenalo vládní ingerenci i do oblastí jinak vyhrazených většinou soukromému právu. Pracovně právní vztahy v protektorátu byly podrobeny tvrdé reglementaci, která v době totálního nasazení přešla do zločinného organizování otrockých prací celých ročníků mladých lidí v Německu a jinde v Evropě. Zásah do soukromoprávních vztahů v oblasti pracovního práva představovala zejména nařízení upravující všeobecnou pracovní povinnost, přikazování k práci, a to i mimo území protektorátu, omezení přijímání a propouštění pracovních sil, ale i v otázkách bydlení, kdy byla omezena smluvní volnost nakládání s byty apod. (453)

2.3.5 Vyvlastňování půdy a budování vzorových modelů německého osídlení

Germanizace prostoru Protektorátu Čechy a Morava

"Česko-moravské země náležely k životnímu prostoru německého národa po tisíc let. Násilí a nerozum je svévolně vytrhly z jejich historického prostředí a jejich následným zapojením do uměle vytvořeného útvaru Česko-Slovensko došlo k vytvoření ohniska stálého neklidu", praví se v úvodních větách Hitlerova výnosu ze 16.3.1939 o zřízení protektorátu. "Nápravou" tohoto stavu se měla stát germanizace lidí a prostoru. Zatímco obyvatele protektorátu čekala "rasová inventura" a selekce, kdo je vhodný k poněmčení, kdo k vysídlení či přímo k likvidaci, bylo zároveň třeba vytvářet i podmínky pro příjem nových německých osadníků. Kromě germanizace mělo obsazení českých zemí podle představ Hitlera znamenat i další potraviny pro 5 až 6 milionů Němců. (454)

Tomu měly sloužit především zábory půdy, ať už konfiskacemi či vykupováním, a vytváření vzorových hospodářských jednotek, krytých i jako vojenské prostory a cvičiště, na jejichž území platily říšské zákony *(SS-Truppenübungsplatz-Böhmen).*

V této souvislosti K.H.Frank v dopise zmocněnci wehrmachtu v Praze ze dne 18.prosince 1940 píše, že „klade značnou váhu na včasnou intenzivní účast při určování budoucích stanovišť armády“, a sice kvůli „ohromnému významu národnostní otázky pro budoucí utváření českomoravského prostoru a národně posilujícímu vlivu, který v tomto případě mají právě německé vojenské posádky“, přičemž sděloval, pro která místa považuje posádky za žádoucí z "národně politického hlediska“. Na Moravě to mělo být „v německých opěrných bodech" Jihlavě, Brně, Olomouci a Ostravě, dále na „oněch místech, jejichž dřívější, alespoň částečný německý ráz překryla desetiletí snah o čechizaci, a v severomoravských pohraničních městech“, ale i jinde, kde je zapotřebí "mimořádné národně-politické péče“. (455)

Pro svoji „velkorysou pozemkovou politiku, vytvoření německých opěrných bodů a německých pozemních mostů a především rozšíření německé národní půdy od severu až k pražským předměstím“, požadovanou Frankem v jeho pamětním spisu z 28. srpna 1940 (456), získal Frank důležitou pozici na podzim 1941, kdy byl jmenován Himmlerovým pověřencem ve funkci říšského komisaře pro upevňování němectví v protektorátu (*Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums - RKF*) a rozhodující pravomoci pro realizaci osidlovací politiky tak na úkor wehrmachtu přešly na SS. Z fondu, kterým měl mít jako pověřenec k dispozici, mohl čerpat dotace, aby - jak si přáli Frank a Hitler „už nyní mohl v Čechách a na Moravě proběhnout pokud možno velkorysý nákup půdy“. (457)

V naprosté většině se ale místo "nákupů půdy" jednalo o konfiskace většinou formou nucených správ.(458) Většímu urychlení konfiskací bránila skutečnost, že prozatím nebyli k dispozici žádní osadníci. Teprve na jaře 1941 bylo v protektorátu „poprvé usídleno 500 až 600 Němců z Besarábie“. (459) Tlak na příchod německých osadníků a na budování tzv. populačních mostů přicházel i od místních nacistických funkcionářů. Obzvlášť vehementně se dožadovali

příchodu německých vystěhovalců vrchní zemští radové (oberlandráti) v Praze a Brně, kteří zamýšleli usadit Němce a vybudovat vojenské základny podél linií vedoucích od Vídně po Vratislav a Olomouc na sever a podél česko-moravských hranic od Slezska dolů k Rakousku.(460)

Rasovou inventarizaci obyvatelstva měla doplnit i inventarizace majetku vhodného k osidlovacím záměrům nacistů zakládáním tzv. karet k zemědělským dvorům. V létě 1940 se v Českých Budějovicích, Brně, Olomouci a Jihlavě objevily pětičlenné skupiny studentů z Rakouska, Německa a Sudet, jejichž úkolem bylo, řečeno slovy úřadu říšského protektora, „zapsat biologickou a sociální strukturu každého kousku majetku v oblasti“, věnovat pozornost – kromě jiného –geografii česko-německého majetku, záznamům o úvěrech a stavu zemědělských ploch apod. (461)

Podle původních představ nacistů mělo dosud izolované německé jazykové ostrovy propojit na 150 000 rodin příslušníků SS, válečných veteránů a etnických Němců z jižního Tyrolska a jihovýchodní Evropy. Od tohoto záměru, jako nerealistického a navíc ohrožujícího klid v protektorátu nacisté brzy ustoupili. (462)

Vedle arizace židovských zemědělských podniků byli konfiskacemi majetku na venkově včetně půdy postiženi i Češi. V průběhu roku 1942 až 1944 došlo v pěti fázích k postupnému vystěhovávání obyvatelstva z Benešovska, Neveklovska a Sedlčanska, kde vznikl výcvikový prostor pro německou armádu. Do 15. dubna 1944 zde bylo vyklizeno 65 obcí, 144 osad, 5 682 domů. Vysídlení se týkalo 8 619 rodin a 30 986 osob. Vystěhovalci si zpočátku mohli vzít s sebou živý i neživý inventář, v dalších etapách byli obyvatelé nuceni všechen majetek ponechat na místě. Menší část obyvatelstva, která zůstala, byla donucena cvičiště zemědělsky zásobovat. K zabezpečení výživy vojenských jednotek, důstojníků SS a jejich rodin i zbylých původních obyvatel byly zřízeny tzv. *SS-Hofy*, zemědělské hospodářské jednotky vzniklé z dřívějších velkostatků či spojením skupin stávajících usedlostí. Dále na území vznikly rybníkářské, lesnické a zahradnické jednotky *(SS-Teichwirtschaft, SS-Forste a SS-Gartenbau)*. Pracovalo se zde denně včetně sobot a nedělí, zaměstnanci dostávali nepříliš velkou mzdu a deputát. Obdobnou akci provedli nacisté v letech 1941–1945 také na Moravě, kde v oblasti

Vyškovska, Boskovicka a Prostějovska vystěhovali 33 obcí, které muselo opustit přes 18 000 obyvatel. Tento prostor se měl stát jakýmsi vzorovým nástupištěm pro budoucí německé osídlení Čech a Moravy. Vystěhovávání českého obyvatelstva z desítek obcí odpovídalo záměrům nacistů vytvořit tzv. německý zemský most od severu k Praze, tzn. poněmčit území mezi Prahou a Litoměřicemi, dále vytvořit německou přehradu vedoucí přes Prahu, Brno, Olomouc až k Ostravě, přičemž se počítalo i s německou oblastí na Jihlavsku. Na jižní Moravě chtěli nacisté osídlovat oblasti jižně od Brna a tak je propojit s rakouskými župami. Český národ měl být tak postupně rozdělen do malých izolovaných celků a v budoucnosti asimilován německým živlem. (463)

Nezastupitelnou úlohu na cestě ke konečnému cíli budoucí pozemkové politiky, tj. k "pronikání Protektorátu německými rolníky“ sehrál Němci ovládaný Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu, který byl zřízen vládním nařízením č. 241/1942 Sb. z 24.dubna (464) respektive byl pod jiným názvem obnoven původní pozemkový úřad zrušený vládním nařízením č. 25/1935 Sb. Sídlem pozemkového úřadu byla Praha. Prováděcím předpisem, tj. vyhláškou vedoucího pozemkového úřadu č.35/1943 Sb. z 26.srpna (465) byla sídla a obvody působnosti obvodových úřadoven pozemkového úřadu stanoveny podle soudních okresů. Konfiskace probíhaly ve zkráceném řízení a často hromadně pro celé katastrální obce. Během okupace zkonfiskoval Pozemkový úřad pro budoucí německé osadníky 16 000 držeb v celkové rozloze 550 000 ha, 80 000 ha pak zabral pro vojenské základny a i tato půda měla být po válce osídlena Němci. (466)

2.4 Vynutitelnost "práva bezpráví"

2.4.1 Správní trestání

Správní trestání bylo účinným nástrojem pro vynucování vůle okupantů prakticky ve všech sférách každodenního života v protektorátu se širokým spektrem sankcí od blokové či pořádkových pokut přes peněžité tresty - v některých případech s neomezenou výši (např. v již dříve zmiňovaném vl.nař. č. 309/1940 Sb. o přizpůsobení hospodářství protektorátu říši se v § 3 odst. 1 v souvislosti s peněžitým trestem výslovně uvádí, že jeho výše je neomezena), propadnutí věci, ztráty živnostenského oprávnění či uzavření podniku až k trestům vězení či internaci v pracovně výchovných táborech, přitom téměř vždy byl ponechán prostor, aby mohl být daný skutek přísněji kvalifikován normami trestního práva a postoupen příslušnému trestnímu soudu. Objektem správního trestání mohly být jak fyzické, tak právnické osoby.

Zvůli správních orgánů nahrávalo i to, že proces správního trestání nebyl z počátku obecněji upraven, čemuž přispěla i kusá právní úprava tzv. první republiky. Ústavní zákon uvozující ústavní listinu ČSR č. 121/1920 Sb. sice počítal s existencí správního trestání v oblasti policejní a finanční (467), avšak i přes snahy o komplexnější úpravu správního trestání **v** hmotně právním i procesním smyslu docházelo během existence tzv. první republiky spíše k dílčím proměnám. Například ve třicátých letech si právní praxe vyžádala vznik správní odpovědnosti právnických osob. K chystané komplexní reformě správního trestání z roku 1937 však nakonec nedošlo.(468) To byl i důvod, proč zpočátku protektorátu byly normy správního trestního práva, hmotně právní i procesní povahy, obsaženy v jednotlivých vládních nařízení bez ambice na jejich ujednocení. Změnu přineslo až vládní nařízení č. 393/1941 Sb. *o správním*

trestním právu a řízení v oboru vyživovacím, zásobovacím a cenovém z 23.října (469), jehož působnost byla dále rozšířena ustanovením § 15 odst.4 vládního nařízení č. 404/1942 Sb. ze 7. prosince (470) i na oblast přestupků proti zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky. Některé předpisy jako např. vládní nařízení č. 206/1939 Sb., *kterým se zmocňuje ministerstvo zemědělství k úpravě hospodaření některými potravinami a krmivy* z 18.září (471), obsahovaly vlastní ustanovení o správním trestání a nařízení č.393/1941 Sb. se na ně nevztahovalo.

Podle vl. nař. č. 393/1941 Sb. bylo porušování povinností vyplývajících z veřejnoprávních předpisů v oblasti vyživovací, zásobovací a cenové, jakož i při zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky sankcionováno pokutami, nebo trestem odnětí svobody, nebo oběma těmito tresty. Nařízení mj. definuje pojmy účastenství a pokus, podle § 3 je pokus stejně trestný jako čin dokonaný a uvádí se, že "Kdo předsevezme jednání směřující přímo ke spáchání přestupku a čin nedokoná jen pro nemožnost nebo pro zevní překážku nebo náhodu, je trestně odpovědný stejně jako pachatel. Obdobné platilo pro účastenství dle § 4, "Kdo návodem, rozkazem, radou, utvrzováním, slibem nebo poskytnutím pomoci nebo jinak úmyslně způsobí nebo usnadní spáchání přestupku jinou osobou (pachatelem), je trestně odpovědný stejně jako pachatel, i když pachatel nemůže býti pro přestupek stíhán nebo odsouzen." Podle § 2 se orgány veřejné moci činné ve správním trestání rozumějí příslušníci uniformované protektorátní policie, neuniformované protektorátní policie a kontrolní orgány pověřené dohledem na dodržování a provádění předpisů v oblastech spadajících do působnosti vl.nař. č.393/1941 Sb. Vedle fyzických osob mohla být za porušení předpisů trestně odpovědná podle § 5 i právnická osoba, bylo-li porušení zaviněno jejími orgány, zmocněnci, zástupci nebo zaměstnanci.

Obecná promlčecí doba činů trestaných ve správním řízení činila 3 roky, pokud nebylo stanoveno jinak (§ 6). (473)

Byl-li pachateli uložen za přestupek, jehož se dopustil opětovně, trest vězení, nebo byl-li mu za přestupek uložen trest vězení na dobu delší než 1 měsíc, mohlo být v trestním nálezu vysloveno, že celý trest nebo jeho část odpyká v kárném pracovním táboře (§ 7). K dalším trestům patřilo propadnutí věci (§ 8),

ztráta živnostenského oprávnění (§ 9) či uzavření podniku (§ 10). Menší provinění šlo trestat na místě blokovou pokutou do 500 K (§ 13).

Osoba podezřelá z přestupku mohla být zadržena (§ 12) orgány veřejné moci, kterými byli příslušníci uniformované protektorátní policie, neuniformované protektorátní policie a kontrolní orgány pověřené dohledem na dodržování a provádění předmětných předpisů. Úřad byl povinen předvedenou osobu ihned, nejdéle však do 24 hodin po jejím dodání, vyslechnout. Po výslechu bylo možné nadále zadržovat pouze osoby, které se zvláště těžce provinily, přičemž celkové zadržení smělo trvat až 7 dnů.

Právoplatný nález, kterým byl uložen trest odnětí svobody nebo pokuta přesahující částku 30.000 K, musel být uveřejněn na útraty odsouzeného nejméně jedenkrát v denních novinách. Mimo to bylo možné uložit, aby se odsuzující nález vedle toho veřejně vyvěsil nebo jinak veřejně vyhlásil na útraty odsouzeného v obci, kde viník bydlí, a v obci, kde se trestného činu dopustil (§ 17).

Vl.nař.č.393/1941 Sb. neobsahovalo horní hranice ukládaných trestů, pouze pro případ, že by byl uložen trest vězení vyšší než čtyři týdny nebo peněžitý trest vyšší než 10.000 K, muselo to být oznámeno místnímu policejnímu úřadu, příslušnému podle bydliště viníka a zapsáno do policejního trestního rejstříku (§ 18). Při nedobytnosti pokuty byl ukládán náhradní trest vězení (§ 21).

Řada vládních nařízení výslovně obsahovala doložku, že trest na svobodě spolu s náhradním trestem nemůže přesahovat "nejvyšší mez sazby trestu na svobodě" (např. § 22 vl.nař.č. 209/1939 Sb. *o úpravě výroby, zpracování a odbytu mléka, mléčných výrobků a tuků* z 27.září a mnoho jiných) (474) a lze dojít k závěru, že tato zásada platila i při správním trestání podle předpisů, které toto ustanovení výslovně neobsahovaly.

Podle některých oborových předpisů s nejpřísnějšími sankcemi bylo možné uložit ve správním řízení trestním pokutu nebo trest vězení, případně oboje, a to až do 1 mil K a vězení až do 6 měsíců, jako například za porušení vl.nař.č.44/1943 Sb. *o uvolnění pracovních sil k válečným důležitým úkolům z* 11.února. (475)

Spíše kuriózní, ale pro postižené mnohdy s dramatickým dopadem, bylo vl.nař.č. 239/1944 *o opatřeních proti osobám štítícím se práce v zemědělství a*

lesnictví z 13.října (476), které umožňovalo okresnímu úřadu za neuposlechnutí pracovního přikazovacího výměru prohlásit za propadlé drobné zvířectvo, které patří osobě trestně stíhané. Propadnutí mohlo být vysloveno i tehdy, jestliže obviněná osoba nemohla být stíhána nebo odsouzena. Podle § 1 odst.2 se drobným zvířectvem rozumí "kozy, králíci, husy, kachny, krocani a perličky, a to beze zřetele na rasu, pohlaví a stáří." (477)

Proti trestnímu nálezu bylo možno podle § 19 vl.nař.č. 393/1941 Sb. podat odvolání k vyšší úřední instanci . Odvolací úřad byl oprávněn nahradit jak výrok, tak i odůvodnění nižšího úřadu svým výrokem nebo odůvodněním a v každém směru je změnit nebo doplnit, případně odvolání odmítnout, byly-li pro to splněny podmínky . Vládní nařízení počítalo se zmírněním nebo prominutím trestu, k čemuž měly být zmocněny okresní úřady (§ 20).

Poměrně častým správním trestáním bylo ukládání pořádkových pokut až do výše 2000 K podle vl. nař. č. 128/1942 Sb. *o řízení o uložení pořádkové pokuty před úřady práce* z 2.dubna (478). V otázkách svědečného a při vymáhání pořádkových pokut postupovaly úřady práce podle vládního nařízení č. 8/1928 Sb. *o řízení ve věcech náležejících do působnosti politických úřadů (správní řízení)* z 13.ledna (479), na které výše uvedený předpis o pořádkových pokutách ve svých paragrafech odkazoval.

Správní represi urychlilo vládní nařízení č. 137/1944 Sb. *o trestním příkazu ve správním trestním řízení* z 24.dubna (480), které umožňovalo správním úřadům bez dalšího řízení ukládat osobám starším 18ti let formou trestního příkazu pokuty do 1000 K a vězení do 3 dnů, nebo oba tyto tresty, a to v případě, že spáchání deliktu bylo správnímu úřadu oznámeno soudem, jiným správním úřadem nebo orgánem veřejné moci, nebo k závěru o spáchání deliktu došel správní úřad na základě vlastního služebního pozorování, trvale vedených záznamů nebo doznání před nimi učiněného nebo bylo-li v oznámení učiněném od někoho jiného, než příslušných úřadů nebo orgánů, spáchání přestupku prokázáno veřejnou nebo soukromou listinou (§ 1). Podle § 3 mohl obviněný podat proti trestnímu příkazu do 8 dnů ode dne doručení písemně nebo ústně odpor a zároveň uvést důkazní prostředky, sloužící jeho obraně. Podaným

odporem pozbyl trestní příkaz platnosti a vůči delikventovi bylo zahájeno řádné řízení.

Soustředění všech sil nacistů na vedení totální války vedlo i ke zjednodušení správních procedur. Od 1. října 1944 bylo zavedeno vládním nařízením č. 210/1944 Sb. *o zjednodušení správního řízení* z 11. září (481) v zásadně jednoinstanční správní řízení. Bylo možné upustit od místního šetření a rozhodnutí nezdůvodňovat. Odvolání bylo zásadně nepřípustné. O jeho přípustnosti mohl ve výjimečných případech rozhodnout přednosta úřadu (§ 1). Možnost odvolání byla zachována ve věcech služebních a platových veřejných zaměstnanců a v trestním řízení správním. Nařízení nově umožňovalo, aby při vymáhání plnění hromadně uložených více subjektům mohla být namísto individuálního příkazu k plnění, doručovaného do vlastních rukou stran, vydána hromadná upomínka ve formě písemné vyhlášky. Vl. nař. č. 210/1944 Sb. současně novelizovalo vládní nařízení o trestních příkazech (137/1944 Sb.), když umožňovalo vydat trestní příkaz do výše pokuty až 2000 K (dříve 1000 K) a vězení až do 5ti dnů (dříve 3 dny). V přechodných a společných ustanovení (§ 10) se uvádělo, že s odvoláním proti rozhodnutím, vydaným přede dnem účinnosti tohoto nařízení, se naloží mj. tak, že toto řízení zůstane "v klidu až do konce roku, v němž skončí válka", ledaže by šlo otázku zásadního významu, což "posoudí odvolací úřad sám".

Správní trestáním představovalo mírnější formu represe a nastupovalo všude tam, kde nešlo o "čin trestný soudně", jak se v příslušných předpisech většinou upozorňovalo. Některé předpisy však obsahovaly vedle správního trestání i speciální skutkové podstaty trestných činů včetně výše trestu, jako například vládní nařízení č.250/1943 Sb. *o podpoře při včleňování do práce* z 27. srpna (482), které za zneužívání podpor hrozilo "žalářem až do deseti roků, pokud není stanoven přísnější trest podle obecných trestních zákonů". Trestní stíhání tohoto zvláštního trestného činu se dělo veřejnou obžalobou, avšak jen na žádost ministra hospodářství a práce, která musela být zaslána ministru spravedlnosti (§ 73). Za méně závažné provinění šlo uložit i pořádkovou pokutu, přičemž její uložení mělo pro 'pachatele' ten příznivý důsledek, že bylo-li toto řízení zavedeno, zůstalo "v klidu" zahájené trestní řízení správní a byla-li uložena

pořádková pokuta, bylo další stíhání v trestně-správním řízení pro týž čin vyloučeno (§ 78).

Trestem na pomezí správního a soudního trestání bylo zařazení do kárného pracovního tábora, ale ve skutečnosti často obávanějším, než soudní trestání, neboť pobyt v táboře probíhal v tvrdších podmínkách a byl časově neohraničen, když propuštění záleželo na vůli velitelství tábora (viz např. § 16 ost.2 vl.nař.č. 404/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky* z 7.prosince). (483)

2.4.2 Opatření bezpečnostních orgánů říše a aplikace německého trestního práva nacistickými soudy

2.4.2.1 Opatření německé bezpečnostní policie

K nejobávanější a nejúčinnějším represivním nástrojům nacistů patřily složky bezpečnostního a potlačovatelského aparátu, jehož organizační strukturu pro protektorát dotvářelo nařízení říšských orgánů ze 1.září 1939, tzv. *Aufbauverordnung* (484), které mj. zmocnilo říšského protektora, popř. říšského vůdce SS a šéfa německé policie spolu s ním, činit správní opatření potřebná k zachování bezpečnosti a pořádku v protektorátu také mimo meze jinak pro to stanovené. Toto své zmocnění mohl dokonce i libovolně přenést. Byl to bianko šek pro jakoukoliv formu represe proti komukoliv. (485)

Základní a nejpočetnější složku bezpečnostní policie *(Sicherheitspolizei-Sipo)* tvořilo gestapo *(Geheime Staatspolizei - Gestapo)*, které na území protektorátu začalo působit prostřednictvím různých pohotovostních jednotek *„Einsatzkommand“* hned s prvním dnem okupace zbytku Česko-Slovenska. (486) V Čechách byla zřízena hlavní úřadovna gestapa *(Stapoleitstelle)* v Praze a na Moravě v Brně, kde převzaly agendu dosavadních dvou operačních skupin, které přišly do protektorátu hned s okupačními vojsky. (487)

Řídícím služebnám podléhaly služebny venkovní, hraniční policejní komisariáty *(Grenzpolizeikommissariat – Greko)* a stanice. V létě 1939 fungovaly služebny gestapa již v 17 městech Čech a Moravy, většinou se jednalo o sídla oberlandrátů. V personálním složení platilo, že rozhodující pozice zaujímali policejní úředníci, kteří přišli z říše. Pracovní náplň jednotlivých oddělení a referátů zahrnovala sledování a perzekuci všech forem protinacistického odporu a v prvé řadě organizovaného ilegálního odbojového hnutí, ale gestapo se soustřeďovalo i na kontrolu zaměstnanců ve zbrojním průmyslu. Gestapo vystupovalo především jako exekutivní složka a potíralo vše, co mohlo škodit zájmům říše v oblasti „pracovního nasazení“, snažilo se zabránit útěkům přes hranice či poslechu zahraničního rozhlasu.

Důležitou složkou nacistického bezpečnostního aparátu byla SD - bezpečnostní služba říšského vedoucího SS *(Sicherheitsdienst der SS)* (488), která však neměla exekutivní pravomoc a svými pravidelnými zprávami o náladách obyvatelstva a jeho reakcích na hlavní události ve vývoji války ovlivňovala rozhodování o nacistické okupační politice. Součástí bezpečnostní policie *(Sipo)* byla vedle gestapa i kriminální policie *(Kriminalpolizei - Kripo)*. Uniformovaná policie podléhala veliteli pořádkové policie *(Ordnungspolizei- Orpo)* v protektorátu, která se členila na ochranou policie *(Schupo-Schutzpolizei),* četnictvo *(Gerndarmerie)* a obecní policii *(Gemeindepolizei).* První větší příležitost k zásahům proti civilnímu obyvatelstvu dostala pořádková policie bezprostředně po Heydrichově nástupu do úřadu protektora v souvislosti s organizačním zajištěním jeho rozhodnutí o zřízení centrálního terezínského ghetta, kam měli být deportováni čeští, němečtí a rakouští židé. (489)

V protektorátu byly umístěny i dva pluky pořádkové policie, "Policejní pluk Böhmen“ se skládal ze pěti policejních praporů (Polizei-Bataillon). "Policejní pluk Mähren“ disponoval třemi prapory. Prapory obou pluků neblaze prosluly zejména během výjimečného stavu, kdy vykonávaly popravy na základě rozsudků stanných soudů. (490)

Gestapo, kriminální policie a SD podléhaly veliteli Bezpečnostní policie a SD při Úřadu říšského protektora, kterým se stal v létě 1939 SS-Oberführer genmjr. W. Stahlecker. Velitel Sipo a SD spolu s velitelem pořádkové policie byli

bezprostředně podřízeni státnímu tajemníkovi Frankovi. Zároveň je řídily příslušné berlínské centrály. Dne 27. září 1939 byly reorganizovány a zcentralizovány v Hlavním úřadu pro bezpečnost říše - RSHA *(Reichssicherheitshauptamt der SS),* aby se dosáhlo maximální koordinace ve válečných podmínkách. Frank z titulu své funkce vyššího vedoucího SS a policie přímo odpovídal říšskému vůdci SS a šéfovi německé policie Himmlerovi a mohl bezpečnostním složkám cokoliv přikazovat podle vlastního rozhodnutí přímo bez ohledu na RSHA, zvláště v mimořádných případech. (491)

SS a bezpečnostní policie řídily i tzv. *Ústřednu pro židovské vystěhova1ectví (Zentrallstellle für jüdische Auswanderung)* v Praze, jež původně sloužila k opatření všech dokladů a náležitostí při „vystěhovávání“ židů a kterou s působností od 31. července 1939 zřídil Neurath. (492) V roce 1942 přejmenovaná na Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě *(Zentralamt für die Regelung der judenfrage in Böhmen und Mähren)* organizovala zabavování židovského majetku a transporty do Terezína, kde řídila německou táborovou komandaturu.

Policejní orgány byly oficiálně zmocněny přijímat bezpečnostní opatření, mj. samy rozhodovaly o „ochranné vazbě“ *(Schutzhaft)* a odesílaly do koncentračních táborů osoby, které nikdy nebyly souzeny, nebo je soud zprostil viny, případně si již odpykaly „řádné“ tresty vězení. Nařízením říšského protektora z 20. září 1940 (493), byla pro protektorát recipována nařízení říšského ministra vnitra o potírání zločinů a předcházení jim policií, vydaných na základě nařízení říšského presidenta na ochranu národa a státu z 28.3.1933. (494)

V rámci institutu zvláštního zacházení *(Sonderbehandlung)* byly nařizovány popravy bez soudu po souhlasu říšského vůdce SS a šéfa německé policie Himmlera. Ten byl udělován na návrh šéfa vedoucí úřadovny gestapa a po případném vyjádření říšského protektora, byl-li na příslušné věci politický zájem. Sonderbehandlung byl na území protektorátu poprvé použit proti studentským předákům, kteří byli dne 17.listopadu 1939 bez soudu popraveni.

Později podléhalo tzv. zvláštní zacházení přímo K.H.Frankovi, který se během druhého stanného práva jako gruppenführer SS ve funkci vyššího velitele SS a policie *(der Höhere SS- und Polizeiführer - HSSPF)* stal hlavou nacistické

policie v protektorátu. V této souvislosti si v září 1943 dopisem vyžádal a obdržel od H.Himmlera svolení, aby v případech, v nichž se mu to z hlediska odstrašení jeví jako nezbytné, mohl "podrobit Čechy politicky zatížené a podezřelé z narušování klidu a pořádku v Protektorátu mimo státně policejní, resp. trestněprávní postupy zvláštnímu zacházení. ... Jako způsob exekuce připadá v úvahu oběšení – a to pokud možno přímo na místě činu“, a tak počet poprav v protektorátu a především jejich zveřejňování dávkovat podle požadavků politické situace. (494) V souvislosti s rozšířením kompetencí říšského protektora v roce 1943 na právo milosti, jímž se de facto zvětšil i prostor pro státního tajemníka, jehož úřad podklady pro milosti připravoval, se Frank stal skutečným „pánem nad životem a smrtí“ v protektorátu.(495) Celkově ale nadále zůstal rozhodujícím nástrojem "bič", tj. všudypřítomná hrozba gestapa, koncentračních táborů, popravčích čet a od dubna 1943 také gilotiny v pražské pankrácké věznici, který dokázal udržet na uzdě aktivní odpor místního obyvatelstva.

Nařizována byla i odvetná opatření *(Sühnemassnahmen),* kolektivně postihující více lidí při nemožnosti odhalit konkrétního viníka, přijímána „exemplárních opatření“ a vyhlašováno stanné právo. (496)

Postupem války teroristický charakter německé justice a brutalita okupačního policejně-bezpečnostního aparátu narůstala. Do té doby uplatňované postupy, jejichž cílem bylo především zastrašení civilního obyvatelstva, byly ještě zostřeny vlnou zjednodušování a formalizací zvláště v procesu trestání. Podle pokynu šéfa centrály gestapa, který byl vydán již v prosinci 1942, mělo být uvalení ochranné vazby jednotlivými úřadovnami centrále pouze oznamováno, aniž by bylo nutné jako dříve čekat na odpověď. (497)

S tím, jak se přiblížila fronta, přestaly být gestapem předávány soudům jakékoliv spisy. V nutných případech byla pouze vyžádána ochranná vazba a v těch nejtěžších pak u velitele bezpečnostní policie v Praze poprava bez soudu. (498)

Použití nejdrastičtějších metod však mělo teprve přijít, když na konci dubna r. 1945 převzal nařizovací moc nad zbytkem protektorátu velitel skupiny armád „ *Mitte“* polní maršál *(Generalfeldmarschall)* F. Schörner. Ten už předtím přikazoval svým podřízeným provádění poprav, vypalování obcí apod. a tyto své

metody uplatňoval i v protektorátu zejména během květnového povstání v Praze. (499)

2.4.2.2 Wehrmacht a Waffen-SS

Vedle soudů a policie hrála mezi nástroji útlaku úlohu „třetího vzadu“ okupační armáda, která byla připravena kdykoliv represe bezpečnostního aparátu podpořit a případně sama realizovat. V březnu 1939 byla v rámci vojenské okupační správy zřízena funkce zplnomocněnce německé branné moci u úřadu říšského protektora. Funkci zastával až do svého odvolání 1. října 1941 generál Erich Friderici. Protože až do roku 1943 nebylo území protektorátu branným obvodem *(Wehrkreis),* neexistovala zde ani funkce velitele wehrmachtu. Později byla tato funkce spojena s funkcí zplnomocněnce německé branné moci u úřadu říšského protektora a v roce 1945 ji zastával generál Rudolf Toussaint.

Kromě toho působily v protektorátu i *Waffen-SS*, respektive jejich vojensky organizované předchůdkyně tzv. *SS-Verfügungstruppen (SS-VT)* a *SS-Totenkopfverbände (SS-TV).* Jednotky SS byly součástí okupačních sil při záboru československého pohraničí po podepsání tzv. mnichovské dohody na podzim 1938 a obsazení zbytku Čech a Moravy v březnu 1939. (500)

Po ukončení vojenské správy protektorátu a jejím převzetí civilními orgány získaly postupně jednotky SS v českých zemích výlučné postavení. Společně s policií nepodléhaly pravomoci říšského protektora. Nejvyšším teritoriálním velitelstvím SS, podřízeným bezprostředně Himmlerovi, byl od 28. dubna 1939 úřad vyššího velitele SS a policie Karla Hermanna Franka. (501) V jeho velitelské pravomoci bylo velení a koordinace všech organizací SS na území protektorátu, tj. od všeobecných *(Allgemeine-SS)* až po jednotky vojensky organizované. Posádkami jednotek SS byly zpravidla budovy rozpuštěné československé armády. Kasárna v Ruzyni byla pojmenována podle říšského vůdce SS Heinricha Himmlera a bývalá kadetka po Adolfu Hitlerovi. Hlavním úkolem sil SS byla zpočátku ochrana budov ústředních úřadů německé okupační správy. Pobyt jednotek SS na protektorátní půdě si postupně vyžádal vytvoření

místní velitelské struktury a v prosinci 1939 začalo v Praze působit posádkové velitelství SS. *(Standortkommandantur der VT-SS* později *SS-Standortkommandantur Prag)*. Pražské velitelství bylo posléze umístěno v budově zrušené české právnické fakulty a podléhala mu jak posádková správa SS v Praze *(SS-Standortverwaltung),* tak i velitel jednotek dislokovaných v Brně, tzv. nejstarší velitel SS v Brně *(Standortälteste)*. Také v Brně byla zřízena posádková správa SS. Od 11. listopadu 1939 byly v Praze a v Brně dislokovány dva pluky SS v celkové síle 3300 bojeschopných mužů. K prvnímu velkému nasazení příslušníků SS proti českému civilnímu obyvatelstvu došlo koncem října a v listopadu 1939. Strážní prapor *„Prag“* použil okupační režim proti českým demonstracím 28. října 1939, při zatýkání českých vysokoškoláků 17. listopadu 1939 a k vykonání popravy devíti představitelů studentských spolků.

Krvavým epilogem pak bylo nasazení jednotek SS z cvičiště u Benešova *(SS-Truppenübungsplatz-Beneschau)* - zformovaných do bojových skupin *"Kampfgruppe SS Wallenstein"*, proti pražskému povstání. Dne 6.května 1945 bylo v ulici Úsobská 2 v Praze 4 ve sklepě příslušníky těchto skupin povražděno 35 civilních osob, z tohoto deset dětí ve věku do 15ti let a třináct žen, z nichž dvě byly v jiném stavu, ve vedlejším domě (Úsobská 4) bylo vyvlečeno ze sklepa a zavražděno 16 osob. Oba masakry byly údajnou odvetou za střelbu povstalců ze střechy. Jednotky SS vraždily i na jiných místech, 7. května na zahradě domu Počátecká 6 v Praze 4 zastřelily pětičlennou rodinu. (502)

2.4.2.3 Aplikace německého trestního práva

Vskutku smrtícím nástrojem perzekuční politiky nacistů v protektorátu se stala aplikace německého trestního práva na české obyvatelstvo, založená zejména na principu absolutní priority zájmů národního společenství *(Volksgemeinschaft),* který spočíval v posuzování všech pro rozhodnutí relevantních otázek ve vztahu k těmto zájmům a k přijetí takového rozhodnutí, které je z hlediska těchto zájmů optimální. Základem pro výklad *(Auslegung)* nejen zákonů, ale všech právních

pramenů, mělo být nacionálně socialistické právní nazírání tak, jak nachází svůj výraz zejména v programu NSDAP a ve vyjádření vůdce. (503)

V souladu s tím se měl soudce při rozhodování řídit nejen zněním právního předpisu, korigovaným případně běžnými interpretačními metodami, ale především tzv. národním cítěním *(Volksempfinden),* které mu umožňovalo rozhodnout i proti v něm obsaženým ustanovením, bylo-li to v německém národním zájmu. Přednost tak nemělo znění zákona, ale výsledek, k němuž se dospělo srovnáním řešeného případu se základní maximou německého práva, tj. s pojmem spravedlnosti ve smyslu nacionálněsocialistického světového názoru.

V případě, že to bude nutné k uskutečnění v lidu panujícího právního citu, byl dokonce povinen volně, bez analogií, nalézat právo a doplnit tak mezery v zákoně *(gesetzliche Wertungslücken)* (504), k čemuž v protektorátu nemuselo docházet příliš často, protože spleť různých právních předpisů obsahovala i dostatečné množství značně širokých „generálních klauzulí“ nebo – kdyby ani toto nestačilo – i zmocnění pro postup bez ohledu na platné právo. Tyto přístupy, jak píše P.Maršálek, našly i teoretické odůvodnění v nauce o dvojím právu – nedokonalém pozitivním a jeho dokonalém a úplném předobrazu, právu vrozeném. V aplikační praxi se pak odrazily zejména v tom, že byla dána přednost „správnosti“ práva před „právní jistotou“ *(Rechtsrichtigkeit vor Rechtssicherheit)* a jeho „vývoji“ před „stálostí“ *(Rechtsfortbildung vor Rechtsbeständigkeit).* Právě na tomto dualistickém stanovisku se zakládalo zásadní odmítnutí analogie, neboť její použití při zaplňování mezer platného práva by vlastně znamenalo zbytečnou okliku, či brzdu. (505) Za tohoto stavu právní statky jednotlivce nikdy nemohou mít rozhodující význam, neboť jediné na čem opravdu záleží, je realizace politických cílů nacistů prezentovaných světu jejich propagandou jako německý národní zájem.(506) Ve jménu tohoto národního zájmu pak byla v německém trestním právu popřena zásada *„nullum crimen, nulla poena sine lege“*, rovnosti před zákonem, přiměřenosti trestu, naopak povinností bylo soudit „dle zdravého národního cítění“ a odsoudit i ty činy neobsažené v trestních normách. *„Justice by měla být tankovou jednotkou spravedlnosti. A já jsem politickým vojákem svého Vůdce Adolfa Hitlera...“,* prohlásil dr. Roland Freisler v době, kdy už byl obávaným prezidentem Volksgerichtshofu.(507)

Závěry nacistické právovědy, důkladně prověřené v předchozích několika letech na území staré říše, se v protektorátu aplikovaly ve všech oblastech, které si Němci vyhradili svému vlastnímu rozhodování, zvláště pak při postihování třeba jen domnělých nepřátel svého panství. Právě zde byly dopady činnosti nacistických orgánů nejtvrdší. Příslušnost německého soudnictví proti protektorátnímu byla výlučná. V pochybnostech platilo, že rozhoduje vždy soud německý. Pokud se německý orgán, ať už soud či policejní sbor nějaké záležitosti ujal, protektorátní soud ji musel vždy postoupit. Nadto měl ještě říšský protektor právo nařídit, aby jakákoliv věc, i bez právního podkladu, byla protektorátnímu soudu odňata; dokonce věc rozhodnutá mohla být protektorem zrušena a věc postoupena německému soudu k novému rozhodnutí. (508)

„To, že Češi jsou vlastně říšskými občany, stejně jako třeba Němci nebo Rakušané, jsme se dozvídali až ve vězení a tím to pak bylo pro nás, Čechy, před soudem horší.....“, vzpomíná bývalý vězeň B. Bartoníček na to, jak prvně četl svou obžalobu a z ní se ke svému údivu dozvěděl, že je údajně říšským občanem.(509)

2.4.2.4 Soudy

Hned první den okupace vrchní velitel německé armády von Brauchitsch nařízením *o používání trestního práva v územích Čech a Moravy* z 15.března 1939 zavedl mj. platnost všeobecného německého trestního práva pro všechny osoby nejen s německou státní příslušností, ale i pro "druhé osoby" (míněno ostatní obyvatelstvo „zbytkového Česka“ - *Resttschechei)*, pokud spáchaly čin "proti Německé Říši" nebo "německé branné moci" a šlo o "obecně nebezpečný zločin a přečin" včetně "nebezpečného užívání třaskavin" či "loupežnictví na silnicích pastmi na automobily". Uvedené osoby pak byly podrobeny pravomoci "soudů branné moci", přičemž podle úvahy soudu mohla být věc postoupena civilním trestním orgánům ("trestním stíhacím úřadům všeobecné pravomoci"). (510) Další nařízení z téhož dne, 15.března 1939, umožňovalo velitelům armádních skupin zřizovat v Čechách a na Moravě i "zvláštní soudy" dle říšské úpravy z 21.března

1933. (511) Před nimi měly být posuzovány případy, u nichž jsou k tomu dány "zvláštní důvody". Soudci a žalobce byli v takovémto případě jmenováni příslušným říšským ministrem a věc nemohla být nikam postoupena.(512) Platnost výše uvedených nařízení von Brauchitsche o užívání německého trestního práva a zvláštních soudech byla ukončena spolu s ukončením vojenské správy dne 16. dubna 1939 na základě nařízení šéfa vrchního velitelství branné moci, říšského ministra spravedlnosti a říšského ministra vnitra z 27.dubna 1939. (513)

Obecně platí, že postavení německé protektorátní justice v rámci systému okupační moci bylo zčásti obdobné jako u bezpečnostních složek. Rovněž její práci rozhodujícím způsobem ovlivňovala berlínská centrála, avšak její nezávislost na úřadu říšského protektora nedosahovala takových rozměrů.

Pod tlakem války docházelo k zjednodušování soudního řízení. Stalo se tak na základě výnosu vůdce z 21.3.1942 o zjednodušení soudnictví a navazujících nařízení říšského ministra spravedlnosti ze dne 16. května 1942 o zjednodušení civilního řízení před německými soudy v protektorátu a nařízení ze dne 13 srpna 1942 o zjednodušení procedur v trestním řízení před řádnými německými soudy směřujících k vypuštění „zbytečných ustanovení“ a urychlení jednání.(514) Ze soudního přelíčení bylo odstraněno zahajovací usnesení, nemusel při něm být přítomen státní zástupce ani zapisovatel. Mohlo být upuštěno od výslechu svědků a znalců, opravné prostředky se povolovaly jen výjimečně apod. (515) Řízení před tzv. řádnými německými soudy se tak již nijak podstatně nelišilo od toho, čím se vyznačovalo jednání zvláštních a stanných soudů. Ale i to bylo z německé strany považováno „pro české buřiče a rebely“ za zbytečný luxus, neboť na ně přece „stačí popravčí četa“.

Navíc pro Němce žádoucí rozhodování jak v oblasti správy, tak justice zajišťoval otevřený nátlak na autonomní orgány, četné personální změny v čele těchto institucí, nebo v případě nutnosti i zatýkání nepohodlných osob. V důsledku toho se postupně smazával rozdíl v tom, které právo bylo aplikováno, zda autonomní nebo říšské, neboť vše muselo být podřízeno požadavkům vedení totální války.

Základem pro zřízení německého soudnictví na území Protektorátu Čechy a Morava se stal článek 2, odst. 1 Hitlerova výnosu z 16. března 1939 o zřízení protektorátu. Podle něho podléhali němečtí státní příslušníci německé soudní pravomoci. Z něho pak vycházela tři nařízení říšského ministra spravedlnosti a říšského ministra vnitra ze 14.dubna 1939, kterými byla vybudována trojstupňová soustava řádných německých soudů.(516) Tuto soustavu tvořily: německý vrchní zemský soud umístěný v Praze *(Deutsches Oberlandesgericht)*, německé zemské soudy se sídlem v Praze a v Brně *(Deutsche Landesgerichte)* a síť německých úředních soudů *(Deutsche Amtsgerichte)* v Č. Budějovicích, Brně, Německém (nyní Havlíčkově) Brodě, Jičíně, Hodoníně, Jihlavě, Ostravě, Olomouci, Pardubicích, Plzni, Praze a Strakonicích. U každého německého soudu bylo zřízeno německé státní zastupitelství.

Nařízení zavedla zásadu, že německým soudům podléhali němečtí státní příslušníci a ostatní osoby soudům protektorátním. Z tohoto pravidla byly stanoveny výjimky. Osoby neněmecké státní příslušnosti podléhaly německým soudům v protektorátu pro vybrané trestné činy podle německého trestního práva na ochranu zájmů říše a jejích občanů a dále v případě, že soukromou žalobu vůči nim podal německý státní příslušník.

V souvislosti se správní reformou a pověřením autonomních orgánů vyřizovat agendu "z příkazu říše" *(im Auftrage des Reichs)* byly říšským nařízením ministerstev spravedlnosti a vnitra z 3.června 1941 (517) zavedeny říšské trestněprávní předpisy trestající "zločiny a přečiny v úřadě" i pro české zaměstnance, kteří slibem a podáním ruky na svědomité plnění svých povinností byli vzati do úřednického závazku a zaměstnáni u některého německého úřadu nebo u některého úřadu protektorátního, pokud tento byl ustanoven jako říšská příkazní správa *(im Auftrage des Reichs)*, nebo u některé organizace hospodářství válečného a přechodného, kterou říšský protektor označil. Protektor měl stanovit i jakou formou se "vzetí do závazku" má stát.

Německé soudy nalézaly právo "ve jménu Německého národa". Pokud na trestné činy německých státních příslušníků v protektorátu nebylo možné užít trestních předpisů říše, německý soud posuzoval čin podle protektorátního

trestního práva, pokud byl čin trestný podle říšského i protektorátního práva, platil přísnější trest. Naopak některé zločiny proti bývalé čs. republice přestaly být v pojetí výše uvedeného vůdčího principu "*Volksgemeinschaft"* trestnými činy. Beztrestnými se v Protektorátu Čechy a Morava staly podle Hitlerova výnosu ze 7.července 1939 (518) mj. podpora a napomáhání NSDAP a dalších politických organizací říše a účast v nich, jakož i "zápas o udržení němectví v sudetoněmeckých oblastech" a jejich "návrat ve svazek Říše", ke kterým došlo na území Československa před 16.březnem 1939 a které byly podle československého práva trestány jako trestné činy, přečiny či přestupky, přičemž na již pravomocné rozsudky se hledí jako na vůbec nevynesené, probíhající řízení se zastavují a nová nezahajují. Beztrestnost se týkala nejen Němců, ale i ostatních obyvatel Čech a Moravy, pokud tyto osoby podléhaly německému soudnictví.

Rozhodnuti německého soudu o jeho příslušnosti v konkrétní věci případně protektorátního soudu o jeho nepříslušnosti bylo konečné.

Soudcem u německého soudu mohl být jen Němec, právním zástupcem případně obhájcem, a to i Čechů, musel být taktéž Němec, ledaže říšský ministr spravedlnosti k tomu zmocnil člena České advokátní komory, který se však musel řídit říšskými profesními předpisy. Jednání a protokoly byly psány v německé řeči. Od roku 1944 bylo německým státním zastupitelstvím zakázáno vydávat písemné rozsudky odsouzeným. Rozsudek směl být vydán pouze obhájci, ale jen v odůvodněných případech (např. jednalo-li se o obnovu řízení), ale i pak musel rozsudek zůstat tajný, stejně jako hlavní líčení v politických věcech, jeho konání nesměli být přítomni ani nejbližší příbuzní.(519)

Obdobným způsobem, jakým byl upraven v protektorátu výkon soudní pravomoci výše uvedený nařízením z 14 dubna 1939, byl o něco později, nařízením z 8.května 1939 (520) upraven i výkon soudní pravomoci vojenské. Té byli kromě německých státních příslušníků podrobeny i jiné osoby, pakliže jejich čin směřoval proti německé branné moci a jejím příslušníkům, porušení vojenského tajemství, vybízení vojínů k neposlušnosti, svádění ke zběhnutí, najímání do cizí vojenské služby apod.

V dalším vývoji německé justiční soustavy v protektorátu docházelo hlavně k úpravám obvodů a sídel jednotlivých soudů (521), dále k některým

kompetenčním přesunům a vedle toho také k postupnému rozšiřování jejich působnosti ve vztahu k českému obyvatelstvu a jeho podřizování stále novým nacistickým předpisů.

K „řádným“ německým soudům přibyly v krátké době další. Od května 1939 v protektorátu pracovaly dva soudy branné moci (522) a v únoru 1940 byly zavedeny ještě zvláštní soudy *(Sondergerichte)* (523), které zastupovaly říšskoněmecké mimořádné trestní soudnictví a postupně vytlačovaly ostatní druhy a stupně německého justičního aparátu.(524) Tyto zvláštní soudy se poprvé uplatnily v okupovaném Polsku, ale později i ve vlastní říši, včetně protektorátu, kde jich bylo zřízeno pět, kromě Prahy i v Chebu, Opavě, Litoměřicích a v Brně. Zvláštní soudy soudily závažné trestné činy proti okupačním pořádkům. Pro potřeby Zvláštního soudu při německém Zemském soudu v Praze vybudovali později nacisté ve věznici v Praze na Pankráci samostatné soudní oddělení a počátkem roku 1943 zde zřídili i věznici vyšetřovací vazby (*Untersuchungshaftanstalt)*.

Zatímco v roce 1941 senáty Zvláštního soudu řešily zhruba sto případů, o rok později už 1800 a v roce 1943 2400 případů. S přibývající agendou rostl i počet senátů Zvláštního soudu, které byly tříčlenné. V roce 1944 jich působilo jen v Praze šest, z nichž čtyři stálé. Zbývající dva, mimořádné, rozhodovaly v tzv. zrychleném řízení (*Schnellverfahren*), kdy jeden den byli čeští vlastenci zatčeni, druhý den odsouzeni a do 24 hodin popraveni *(Schnellgericht*). Rozsudky byly konečné a okamžitě vykonatelné. V ostatních případech byli odsouzení většinou odváženi do soudní věznice v Drážďanech, kde byli do tří měsíců popravováni. Od druhé poloviny 1943 začala také fungovat tzv. výjezdní zasedání zvláštních soudů, které ve zkrácené proceduře odsuzovaly své oběti přímo na místě činu. Aby byl znásoben odstrašující účinek, konaly se popravy často veřejně. K vynesení trest smrti postačilo i pouhé konstatování, že „obžalovaný svým jednáním projevuje protiněmecké smýšlení a poškozuje blaho německého národa“. (525)

V roce 1941 začal v Praze fungovat soud SS a policie pro Čechy a Moravu *(SS-und Polizeigericht VIII)* pro utajení bezpečnostních záležitostí, kdy nebylo žádoucí, aby se jimi zabývaly jiné soudy. Tzv. soudním pánem byl Himmlerem

jmenován K.H.Frank. Sídlem soudu bylo velitelství SS, které působilo v budově Právnické fakulty - UK v Praze. (526)

Na příslušníky protektorátu se vztahovala i působnost Říšského soudu *(Reichsgericht)* v Lipsku a Lidového soudního dvoru *(Volksgerichtshof)* v Berlíně (527), který byl příslušný pro zločiny špionáže, vlastizrady a velezrady. Později, pro jeho přetíženost, vypomáhaly s projednáváním případů z Čech Vrchní zemské soudy v Drážďanech a Litoměřicích a obdobné soudy ve Vratislavi a Vídni řešily případy z Moravy. Stalo se tak dle nařízení říšského ministra spravedlnosti ze dne 7.července 1941. (528)

První Češi se dostali před Lidový soudní dvůr v roce 1940. Zpočátku šlo o méně závažné případy např. výroby a rozšiřování protinacistických letáků a tresty byly – oproti tomu, co mělo přijít o rok až dva později – relativně mírné. Proti tomu, aby Lidový soudní dvůr ve větší míře soudil i příslušníky protektorátu, byl dlouho přímo Hitler, který se obával, aby se z odsouzených Čechů nestali mučedníci. Soudy se měly odehrávat až po uzavření míru, „v hluku vítězných slavností“, nyní „proti českým rebelům bohatě stačí popravčí četa“. (529)

Změna nastala až s příchodem R.Heydricha do Prahy na podzim 1941 a procesem s předsedou protektorátní vlády Aloisem Eliášem.(530) Od poloviny roku 1940 Hlavní úřad říšské bezpečnosti *(Reichssicherheitshauptamt - RSHA)* naléhal na odstranění předsedy protektorátní vlády generála Aloise Eliáše, který měl být postaven před Lidový soudní dvůr, avšak narážel na odpor nejen Neuratha, ale i prokurátora lidového soudu, nacistického právníka Ernsta Lautze. Heydrich po svém příchodu do Prahy, ale prosadil, aby obžalobu mohla vznést bezpečnostní policie *(Sicherheitspolizei - Sipo),* která podléhala přímo Heydrichovi. Dne 28.září 1941 byl Eliáš zatčen (531), o den později proti němu šéf pražského gestapa, jakožto složky Sipo, vznesl obžalobu, 30.září 1941 přesídlil první senát Lidového soudního dvora z Berlína do Prahy. Druhý den bylo zahájeno hlavní přelíčení a po čtyřech hodinách vynesen rozsudek smrti za velezradu a napomáhání nepříteli. Za heydrichiády, dne 19.6.1942, byl rozsudek nad A.Eliášem vykonán. Napříště tak mohlo být státní zastupitelství nahrazeno policejním orgánem, čím se jen zvýraznila potlačovatelská a zastrašující funkce soudního řízení. (532)

Určitým „privilegiem“ řízení před Lidovým soudním dvorem bylo řízení o milosti, které i bez žádosti odsouzeného následovalo po rozsudku a mělo dávat zdání o právním státu hitlerovského Německa. Postupovalo se podle směrnice vydané přímo Adolfem Hitlerem z 1. února 1935 (533), kdy říšský ministr spravedlnosti zasílal prezidiální (říšské) kanceláři každý měsíc seznam osob, které Lidový soudní dvůr odsoudil k smrti. Pak se čekalo na konečné rozhodnutí o milosti, která byla zcela výjimečná. V době těžkých náletů na Berlín byl tento proces zjednodušen a o milosti rozhodoval pouze říšský ministr spravedlnosti Otto Thierack, u případů „nesporných trestů smrti“ se vykonání rozsudků nařizovalo okamžitě.

Během „Krvavých nocí“ , jak jsou označovány dny 7., 8. a 9.září 1943, bylo ve věznici Plötzensee u Berlína popraveno na 360 lidí mezi nimi na 140 Čechů. Němci měli obavy, aby po bombardování spojenců vězňové neutekli a tak dal říšský ministr spravedlnosti rozkaz k jejich hromadné popravě. Rozhodování o milosti bylo proto zkráceno z několika měsíců na pouhých několik hodin. Každých třicet minut přiváděli katovi pomocníci pod oprátky osmičlennou skupinu vězňů. Vedle sebe umírali příslušníci vojenského odboje, komunisté, sokolové, národní socialisté... Muži v nejlepších letech, otcové rodin, intelektuálové i dělníci, mezi nimi často i talentovaní tvůrci, kteří mohli zanechat výrazné stopy v naší, ale i světové kultuře. (534) Byl mezi nimi i autor světoznámé „Reportáže psané na oprátce“ Julius Fučík, který byl v berlínské věznici Alt Moabit spolu s dalším odbojářem Jaroslavem Klecanem odsouzen k smrti, poté byli oba převezeni do Plözensee a pouhé dva týdny po odsouzení popraveni, aniž by se stejně jako u dalších obětí nacistů čekalo na výsledky řízení o milost.(535)

Asi dvě stě československých odbojářů bylo v letech 1940 až 1945 popraveno v sekyrárně ve věznici v Brandenburgu.

„Náklady trestního řízení, uplatňované na odsouzeném, respektive na jeho rodině, určovalo Vrchní říšské státní zastupitelství. Na některé úkony byl stanoven pevný poplatek, například za uložený trest smrti tři sta říšských marek, náklady za vazbu činily 1,50 říšské marky za jeden den a dále náklady za obhajobu a poštovné. Zatímco v protektorátu byla těla popravených zpopelňována či ukládána

do hromadných hrobů, v říši putovala do anatomických ústavů. Velký zájem o ně měla nejprestižnější vědecká pracoviště po celém Německu, univerzity v Jeně, Kolíně nad Rýnem, Heidelbergu, Göttingenu a jinde. Ve většině případů šlo totiž o těla mladých a zdravých lidí. (536)

V očekávání nadcházející agrese vůči Československu a Polsku bylo v srpnu 1938 říšskými předpisy nově upraveno řízení před stanným soudem *(Standrecht)* , které mělo pružně reagovat na rychle měnící se bojovou situaci a mj. podle § 13a mohl předsedu stanného soudu tvořit nejblíže dosažitelný velitel pluku či velitel oddílu zbraní, jenž byl momentálně k dispozici. Takto pojatý stanný soud *(Standgericht)* stále zachovával podobu polního válečného soudu podle norem válečného práva a řízení mělo být zahájeno pouze v případě naléhavého podezření z trestného činu. Obviněný měl být při řízení přítomen se svým obhájcem a mělo mu být umožněno řádné projednání věci, v případě nutnosti také v přítomnosti tlumočníka. Po ústním jednání měla následovat tajná porada, rozsudek měl soud vynést za přítomnosti obžalovaného.

Tyto procesní předpoklady pro uplatnění stanného práva však nacistům nevyhovovaly, neboť represivním složkám při terorizování civilního obyvatelstvu zejména na okupovaných východních území zbytečně svazovaly ruce. Na těchto okupovaných území se pak forma stanného práva stala pouze chatrným pláštíkem masového vyhlazování civilistů a zajatých vojáků. (537)

Stanné právo bylo jednou z účinných forem k prosazování nejen kontroly nacistů nad okupovanými zeměmi, ale i jejich germanizačních opatření se změřením na likvidaci inteligence a nevyhnulo se ani Protektorátu Čechy a Morava, kde bylo jeho uplatnění sice časově omezené, avšak s velice intenzivním a odstrašujícím účinkem.

2.4.3 Intenzivní teror

Formou "intenzivního teroru" se slovy poválečných vyšetřovatelů nacistických zločinů rozumělo období, kdy k likvidaci obětí docházelo bezprostředně po jejich zatčení, nejvýše v krátkém časovém odstupu po něm. Šlo o skutečně spektakulární teror, který měl působit zastrašujícím způsobem na široké vrstvy obyvatelstva. (538) Podle Československé vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců (ČKVZ) byla mezi formy tzv. intenzivního teroru v protektorátu zařazena čtyři období : Události studentských nepokojů 28. října a 17. listopadu 1939, první stanné právo vyhlášené Heydrichem v září 1941 až lednu 1942, druhé stanné právo po atentátu na Heydricha v květnu až červenci 1942. Posledním čtvrtým obdobím byly represe vůči civilistům od srpna 1944 do konce války, spojené s postupem fronty, které skončily až v květnu 1945.

Nepochybně nejtemnější období intenzivního teroru je spojeno se jménem R. Heydricha, který jako nejvyšší politická a policejní autorita v protektorátu překročil poslední zbytky zdání zákonnosti a uvolnil stavidla nepokryté zvůli a násilí. Vytvořil policejní model vynášení a vykonávání rozsudků, podle kterého bylo možné bez omezení zasáhnout kteréhokoliv občana protektorátu bez ohledu na jeho sociální postavení. Jednoduchost v otázkách ortelů smrti *„toto by úplně odpovídalo jeho způsobům“*, vypověděl po válce na Heydrichovu adresu zástupce velitele pražského gestapa J. Illmerem. (539) Na plné obrátky se tato zločinná mašinerie rozběhla v době "heydrichiády" (540) po atentátu na Heydricha a vyvrcholila vyhlazením obcí Lidice a Ležáky. "Poprvé od začátku války byla organizovaná smrt demonstrativně přenesena do veřejného života českých měst a městeček.", výstižně napsal V. Kyncl. (541)

Hned s nástupem Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora zahájila pražská úřadovna tajné policie cílený výběr osobností, jejichž smrt by byla vhodná k zastrašení veřejnosti. Postarat se o to měly stanné soudy zřizované *ad hoc* hlavními úřadovnami gestapa v Praze a Brně, které v souvislosti s vyhlášením stanného práva vyvíjely v protektorátu činnost v letech 1941 – 1942. Základní normou se zde stalo nařízení říšského protektora *o výjimečném civilním*

stavu z 27. září 1941 (542), podle kterého mohl říšský protektor vyhlásit výjimečný stav nad celým protektorátem nebo nad jeho jednotlivými oblastmi. Součástí civilního výjimečného stavu bylo první stanné právo na území protektorátu, které platilo od 28.září 1941 do 19.ledna 1942, a mělo postihovat „jednání, která ruší nebo ohrožují veřejný pořádek a bezpečnost, hospodářský život nebo pracovní mír *(sem spadala i stávka)*, nedovolené držení zbraně, třaskavin a munice, tvoření skupin, srocení, shromáždění v uzavřených prostorách, pod širým nebem, na ulicích, náměstích...“. (543) Takto široce koncipovaná skutková podstata umožňovala stanným soudům rozhodovat prakticky o čemkoliv a do 20.ledna 1942 nechal stanný soud v Praze popravit 486 osob a dalších 2 242 nařídil deportovat do koncentračního tábora. Brněnská Hlavní úřadovna gestapa vynesla 239 rozsudků smrti a 898 deportací do koncentračního tábora. (544) Rozsudky v době prvního stanného práva byly potvrzovány K.H.Frankem a popravy se prováděly oběšením nebo zastřelením. (545)

2.4.3.1 Heydrichiáda

Druhé stanné právo bylo nastoleno na základě výnosu říšského protektora o vyhlášení civilního výjimečného stavu v Protektorátu Čechy a Morava z 27.května 1942 (546) v souvislosti s atentátem na zastupujícího říšského protektora R.Heydricha, který následně, dne 4. června 1942, svým zraněním podlehl. *„Výraz nadpozemské oduševnělosti a pohaslé krásy jako u renesančního kardinála.“,* pronesl nad Heydrichovou posmrtnou maskou kriminální komisař Dr. Bernhard Wehner, který měl atentát v Praze vyšetřit.(547) Do téměř stočlenného vyšetřovacího týmu, který byl utvořen na popud Himmlera už před polednem v den atentátu, byli začleněni nejlepší vyšetřovatelé pražského gestapa a německé kriminální policie. Kolem patnácti až dvaceti dalších úředníků tajné policie bylo během dalších dnů dodatečně povoláno z Berlína, Drážďan, Liberce a Karlových Varů.

Ve výnosu o vyhlášení civilního výjimečného stavu, který byl veřejnosti oznámen rozhlasem v půl desáté večer, se mj. uvádělo, že ten „kdo osoby, které se účastnily útoku, skrývá nebo jim poskytuje pomoc nebo má povědomost o těchto osobách nebo jejich pobytu a neučiní udání, bude se svojí rodinou zastřelen.“ Výnos byl dále doplněn výnosem říšského protektora o povinnosti úředně se přihlásit k pobytu ze dne 28.května 1942. (548) Podle tohoto nařízení osoby, které dovršily 15 let a dosud se nepřihlásily k pobytu, musí tak ihned učinit nejpozději do půlnoci 29.května 1942, jinak budou nepřihlášené osoby po tomto datu zastřeleny a rovněž budou zastřeleny ty osoby, které nepřihlášené osoby od 30.května 1942 u sebe přechovávají. Výše citovaná nařízení, podpořená rozkazy a parafou K. H. Franka, se staly nepsaným zákonem, jenž usměrňoval pomstu okupantů. Podle nacistické evidence padlo za oběť údajného provinění „nenahlášení se k pobytu“ nejméně 95 osob. Na základě nového konceptu zločinu, tedy „schvalování atentátu“, bylo zastřeleno 450 osob, ačkoliv předpokládaný počet zahynuvších ve věznicích a koncentračních táborech byl v této souvislosti ještě výrazněji vyšší. (549) Za druhého stanného práva, v době tzv. heydrichády od 28. května do 3.července 1942, bylo zatčeno přes tři tisíce Čechů a z nich 1 412 odsouzeno k trestu smrti a popraveno, v Čechách 855 mužů a 162 žen a v Kounicových kolejích v Brně 326 mužů a 69 žen, nepočítaje v to oběti v Lidicích a Ležácích. Stanný soud v Praze dále ve dnech 29.září a 7.října 1942 odsoudil k smrti další téměř tři stovky příbuzných a spolupracovníků parašutistů , kteří byli tajně povražděni v Mauthausenu ve dnech 24.10.1942, 26.1.1943 a 3.2. 1944.(550)

Nařízení o zatčení a zastřelení rodinných příslušníků údajných pachatelů, tzv. *Sippenhaft*, bylo nacisty v době války pravděpodobně poprvé oficiálně praktikováno na území protektorátu. Toho, že tato zvrácenost překračovala tehdejší měřítka represe, si byli vědomi i sami nacisté. Vládní rada Karl Jesko von Puttkamer, který nařízení o vyhlášení výjimečného stavu na území protektorátu připravoval, v poválečných výsleších v této souvislosti mj. uvedl : "Opomněl jsem upozornit Daluega na to, že policejní nařízení může pohrozit jen trestem vězení nebo peněžitým trestem, nikoliv trestem smrti pro rodinné příslušníky pachatele....Byl jsem si tehdy vědom nezákonnosti plánovaných a mnou

navržených policejních opatření."(551) Pokyn ke krvavé pomstě na civilním obyvatelstvu přišel v den atentátu na zastupujícího říšského protektora R.Heydricha přímo od Hitlera. Po telefonickém rozhovoru s Hitlerem krátce po poledni 27.5.1942 si K. H. Frank poznamenal: „.....že pomahači pachatelů atentátu, anebo ti, kteří neoznámí jejich pobyt, mají býti zastřeleni s celou svou rodinou, konečně že 10.000 podezřelých Čechů má býti zatčeno a pokud jsou zatčeni, mají býti v koncentračních táborech postříleni.“(552) Večer téhož dne tento pokyn potvrdil a upřesnil Himmler dálnopisem s tím, že *"Mezi nařízenými 10 000 rukojmími by měla být v první řadě zatčena celá česká opoziční inteligence.....Z hlavních protivníků z této české inteligence by se mělo už dnes v noci zastřelit sto nejdůležitějších."*(553) Po intervenci K.H.Franka, který následující den 28.5.1942 nečekaně odletěl do Hitlerova hlavního stanu "Vlčího doupěte" ve východním Prusku, Hitler od záměru masových poprav upustil, neboť by to, jak mj. argumentoval Frank, ohrozilo chod válečného hospodářství a "50 000 až 100 000 příbuzných zatčených bychom proti sobě skutečně poštvali jako ostrou frontu". Původně zamýšlená koncepce hromadného vraždění se přesunula do roviny „mlýnu nervů“. (554)

Nacistické běsnění vyvrcholilo v noci z 9. na 10. června 1942 v obci Lidice, kde nacisté zastřelili 173 zadržených mužů starších 15ti let, celkem 199, když dodatečně popravili ty , kteří v kritickou dobu nebyli v Lidicích, a 16.června i celé rodiny Horákových a Stříbrných. 184 žen bylo převezeno do koncentračního tábora Ravensbrück, 7 do policejního vězení v Terezíně, 4 těhotné ženy do nemocnice v Praze, 88 dětí bylo převezeno do Lodže a 7 mladších jednoho roku do dětského domova do Prahy, 3 děti byly předány k poněmčení do říše a jedna těžce nemocná žena byla ponechána v nemocnici na Kladně. (555)

Záhy po Lidicích následovaly Ležáky. Dne 24.června 1942 podnikly SS proti vesnici razii. Aniž by kohokoliv ze zadržených vyslýchali, večer téhož dne jim byl přečten rozsudek stanného soudu - trest smrti. Příští den nacisté nejprve zastřelili 18 žen a pak 15 ležáckých mužů, následující den byl popraven i mladý kameník Karle Tomek. Jedenáct dětí sdílelo osud dětí lidických a obec srovnali se zemí.(556)

V odvetu za Heydrichovu smrt odeslali Němci i transport 1 000 židů z Prahy přímo do vyhlazovacího tábora Majdanek. Válku z nich přežil jediný. (557)

2.4.3.2 Tzv. stanné soudy

V pojetí nacistů nebyl stanný soud v protektorátu soudní institucí v pravém slova smyslu, jak by snad analogicky odpovídalo polnímu válečnému soudu podle norem válečného práva (viz výše), ale jednalo se v podstatě o orgán policejní, zřizovaný u hlavních úřadoven gestapa v Praze a Brně. Předsedou, přísedícími a žalobcem byli jen příslušníci gestapa, SD a kriminální policie. „Stanný soud“ byl represivním orgánem, jehož hlavním úkolem bylo koordinovat policejní, ale i mediální opatření při vyhlášení stanného práva. *„Domnívali jsme se, že v Praze zasedá soud. Divili jsme se sice, že tento soud nerokuje přímo na místě, ale přijali jsme to jako zvláštnost válečného a stanného práva. Že tento byl často velmi tvrdý, toho jsme si byli vědomi.“*, uvedl po válce člen klatovského gestapa Harry Obermayer. (558)

Neexistovalo žádné řízení, nebylo prováděno dokazování, obžalovaný nebyl jednání ani přítomen a neměl právo na obhajobu. Rozsudky byly oznamovány rozhlasem a tiskem a neprodleně vykonány a jejich vypracování se stalo doménou jednotlivých oddělení bezpečností policie (Sipo), jejích referátů, které se zabývaly konkrétními případy. Rozsudek "stanného soudu" byl sestaven na policejní služebně a musel obsahovat jméno odsouzeného, výrok rozsudku, krátké zdůvodnění a služební číslo případu. Aby bylo dodrženo zdání spravedlnosti, musely být pod rozsudkem uvedeny tři podpisy velitelů SS, tedy opět příslušníků Sipo, kteří byli z titulu své funkce i hodnostáři SS. Vzhledem k tomu, že součásti Sipo bylo i gestapo, které provádělo "vyšetřování", dostala se vyhlédnutá oběť do smrtící mlýnice, ze které nebylo úniku. "Došlo ke splynutí moci výkonné s mocí soudní, což vyřadilo možnost jakéhokoliv dohledu, odvolání a opravného řízení," píše Vojtěch Kyncl.(559)

Shromažďování důkazů pro stanný soud bylo ze strany gestapa pouze formalitou vyšetřování, kterou se už i po vyhlášení prvního výjimečného stavu

tajná policie vůbec necítila být vázána. Příslušníci gestapa mohli s vědomím nadřízeného aktivně navrhovat a konstruovat případy určené pro stanný soud. Základní koncept obvinění byl dotyčným úředníkem předán veliteli služebny, který mohl stíhání zrušit, což bylo naprosto výjimečnou záležitostí. Každý policejní „vyšetřovatel“ konkrétního případu urychleně vyhotovil vyšetřovací zprávu, a to mnohdy pouze v tzv. „dálnopisné formě“ *(Fernschreibeform).* (560) Informace zkrácená do několika slov, nanejvýše vět se stala jediným podkladem pro rozhodnutí „stanného soudu“, jak o tom např. svědčí dálnopisová korespondence mezi pražskou centrálou gestapa a její venkovní úřadovnou v Hradci Králové :

„Vedoucí úřadovně státní policie Praha, k rukám SS-Oberststurmbannführera a vládního rady dr. Witisky. (...) Následující osoby navrhuji k odsouzení stanným soudem. (Následuje seznam osob) *Pod číslem 1-2 jmenovaní schvalovali atentát na SS Obergruppenführera Heydricha. Pod číslem 3 jmenovaný ukrýval policejně nehlášené osoby. (podepsán Hardtke) “*

Vzápětí přišla odpověď: *„Tajné, naléhavé, okamžitě předložit. Venkovní úřadovně Hradec Králové, k rukám velitele kriminálního komisaře Hardkte. (...) V dálnopise jmenované osoby jsou předvedeni k zastřelení podle rozsudku stanného práva. Podepsán SS-Oberstrumbannführer a vládní rada dr. Witiska“* (561)

Řízení u stanného soudu bylo neveřejné a až na naprosté výjimky probíhalo v nepřítomnosti obžalovaného. Zápis z jednání stanného soudu se nepořizoval. Rozsudek byl zaznamenán na předtištěném formuláři, do něho se vyplnilo odsouzencovo jméno, datum narození, bydliště atd. Soud mohl vynést tři druhy rozsudků: trest smrti zastřelením (v případě tzv. neárijců, odsouzenců za hospodářské delikty, ale i v případě některých účastníků odboje oběšením), zprostit osobu obžaloby, nebo ji předat tajné státní policii, což byl eufemismus pro deportaci do koncentračního tábora Mauthausen, Auschwitz nebo Ravensbrück. Razítkem se slovem "zastřelit" *(Erschiessen)* nebo "oběsit" *(Erhängen)* byl vyznačen způsob provedení popravy. Z dochovaných rozsudků stanných soudů nejde vyčíst nic určitého o provinění odsouzence. Zdůvodnění rozsudku bylo zpravidla vágní, např. „porušení veřejného pořádku“ nebo „nedovolené držení

zbraně“. Stanný soud byl v podstatě pouhou poradou úředníků nacistické policejní správy, během níž se rozhodovalo o osudu obžalovaného. Vycházelo se přitom ze „zjištěné skutkové podstaty“ (*Sachverhalt)* přednesené úředníkem gestapa na základě závěrečné zprávy o vyšetřování. Pokud se projednával případ obviněného Čecha zatčeného mimo Prahu, což bylo během druhého stanného práva velmi časté, vystačil si stanný soud v Praze s dálnopisným sdělením „zločinu“ obžalovaného, zaslaným šéfem příslušné venkovní úřadovny. Dálnopisem pak "stanný soud" v Praze sdělil venkovní úřadovně své rozhodnutí, které vždy odpovídalo předchozímu navrhovanému opatření (viz výše výslech komisaře Hardtkeho). Rozsudky stanného soudu formálně potvrzoval vyšší velitel SS a policie Karl Hermann Frank, za druhého stanného práva však výjimečně. Osobní zodpovědnost za vykonání rozsudků, které byly vyneseny stanným soudem, přebíral velitel pražského či brněnského gestapa.(562)

V řízení před "stanným soudem" tedy neexistoval žádný kontrolní mechanismus či opravný prostředek a navíc byl porušován i samotný výnos o výjimečném stavu, když za údajné schvalování atentátu byli popravováni lidé zadržení ještě před vyhlášením stanného práva. Rozhodujícím kriteriem represe bylo zlikvidovat politicky nepohodlné občany, či se na jejich úkor obohatit. Výmluvné jsou v této souvislosti například zachované depeše mezi venkovní úřadovnou gestapa v Klatovech a centrálou v Praze, jejichž obsah byl po válce potvrzen i jejich autorem Heinrichem Winkelhoferem : *".....prosím, aby při odůvodnění rozsudku byl vzat zřetel na to, že tyto osoby byly ve vazbě již před atentátem, což je v okolí jejich domova všeobecně známo. Prosím proto, aby v odůvodnění rozsudku nebylo zmínky o proviněních v souvislosti s atentátem.....Ačkoliv Vlk popírá veškerou ilegální nebo protiříšskou činnost, lze snad míti za to, že je různými svědeckými výpověďmi usvědčován. Alespoň je zástupcem destruktivní inteligence a třeba proto na něho nahlížeti jako na ohnisko nebezpečí."* (563)

Stanné soudy a především referáty zpracovávající jejich agendu byly sice rychlé, ale nejednaly nepromyšleně, neboť, jak uvádí Vojtěch Kyncl, čím temnější bylo fungování "stanných soudů", tím jasnější byl výběr jejich obětí. Neoficiálně umožnilo vyhlášení druhého výjimečného stavu likvidaci české inteligence, která

byla reprezentanty nacistické moci dlouhodobě považována za hlavní nositelku českého odporu. Osoby byly vybrány z již zadržených vězňů, a to podle kritéria, čím známější, tím bude efekt na civilisty silnější. Seznamy popravených občanů například z Tábora vykazují, že mezi popravenými byla polovina svým povoláním lékaři, učiteli, vědci a umělci. (564) Velitel gestapa v Hradci Králové Albert Hardtke k obdobnému seznamu, připravenému příslušnými bezpečnostními složkami, cynicky poznamenal: *„.... v případě, že bych tato jména měl skutečně předložit* (stannému soudu)*, nezbude v celém Hradci a okolí žádný lékař a právník.“* Jeho nadřízení v Praze poté umožnili, aby si Hardtke seznam upravil podle svých představ. (565)

Dále bylo nutné prověřit informace od složek bezpečnostních služeb mimo rámec tajné policie, aby nedošlo k zatčení a potrestání jedinců, kteří pro tajnou policii a bezpečnostní služby pracovali. Vedle informace o obvinění se do pražské centrály dostávaly i zprávy o rodinných a finančních poměrech zatčených. Gestapo mělo díky SD i vlastnímu pátrání velice dobrý přehled o počtu, věku a pracovním poměru potomků i o majetku, včetně přibližné kupní ceny. To, co příslušníci tajné policie neukradli při domovních prohlídkách, získali formou přednostní koupě za mnohonásobně nižší cenu. Na těchto finančních machinacích se nepodíleli pouze samotní členové tajné policie, ale profitovali z nich i jejich rodinní příslušníci. Tajní policisté měli takovou moc, že zneužít strachu příbuzenstva o zatčené a žádat za propuštění finanční částku bylo jednou z možností, jak si slušně přivydělat.(566)

Popravené oběti byly vybrány v zásadě ze čtyř skupin "pachatelů", které se do určité míry vzájemně překrývaly. Mezi postižené patřili sami strůjci atentátu či jim blízcí spolupracovníci, proti kterým bylo vyhlášení výjimečného stavu především namířeno. Většina parašutistů se v této době do rukou okupačních orgánů nedostala živá a policie teror zastavila až po smrti posledního parašutisty skupiny Silver A Jiřího Potůčka 2. července 1942. Řada výsadkářů byla dopadena ještě před spácháním atentátu, padla v boji, nebo spáchala sebevraždu.

V mnohem větším rozsahu byla postižena skupina skutečných i domnělých spolupracovníků, „pomocníků pomocníků“ *(Helfershelfer),* kteří byli represím vystaveni ještě několik měsíců po atentátu. Mezi údajné „pomahače“ byli nacisty

zařazeni i ti, kteří podezřelé osoby neudali okupačním úřadům. Kromě těchto dvou skupin obětí byli nejvyšším trestům vystaveni i blízcí příbuzní výše zmíněných osob. Za poskytnutí pomoci parašutistům byla nacisty trestána nejen skupina samotných účastníků, ale byla vůči nim a příslušníkům jejich širších rodin užita v právní historii neznámá kolektivní trestní odpovědnost. Zrůdnost tohoto opatření spočívala v útoku na základní mezilidské vztahy, který vyvolával konflikty svědomí a odůvodněného strachu o členy rodiny. Pseudoprávní úprava navíc nařizovala popravu osob od 16 let věku, což odporovalo platnému říšskému trestnímu zákoníku, jenž hrdelní trest umožňoval vynést nad osobou starší 18 let, ve skutečnosti byli popravováni i 14tiletí. (567)

Do třetí skupiny patřily „osoby policejně nehlášené“. Porušení této „skutkové podstaty“ bylo trestáno i po skončení druhého výjimečného stavu.

Poslední, nejširší skupinou byly osoby zavražděné na základě skutkové podstaty *„schvalování atentátu na zastupujícího říšského protektora a vyzývání k podporování pachatelů“*. Řadě postižených se stal fatálním neopatrný výrok či jen pouhé gesto před udavačem. Ty, kteří pronesli poznámku o oprávněnosti atentátu, i ve smyslu vtipné poznámky, bylo možné fakticky zařadit do skupiny občanů, jež *„schvalovali atentát“*. Přitom provinění "schvalování atentátu" výnos z 27.května 1942 o vyhlášení výjimečného stavu vůbec neobsahoval (568) a tato skutková podstata nemusela a většinou ani nebyla a obětem prokazována. Nacisté tento důvod k popravě užívali i k odsouzení lidí, kteří se žádného takového jednání nedopustili, sem byly zařazeny předem vytipované osobnosti českého veřejného života, u kterých SD a gestapo předpokládalo protiříšské smýšlení.

Osmačtyřicetiletý železničář byl 3.června 1942 zastřelený za to, že ve společnosti svých kolegů směrem ke dvěma členům tajné policie na plzeňském nádraží pronesl : *"Stejně našli h....."*.(569) Oběťmi exekuce konané dne 11.června 1942 byla i v šestém měsíci těhotná MUDr. Anna Háková s manželem Václavem Hákem a dále hoteliér Arnošt Velínský za "oslavu úmrtí Heydricha", neboť MUDr.Háková v jednom ze salónků Velínského hotelu v Táboře vypnula rozhlasový přenos z pražské smuteční tryzny za Heydricha. Jeden z katanů vzpomínal, jak Velínský po vynesení ortelu zbělel. (570) Poručík bývalé čs.

armády Vilém Vavroušek byl 30. května 1942 ve sklepení budějovického gestapa zastřelen ranou do týla, protože když v rádiu hlásili zprávu o spáchaném atentátu na Heydricha, na adresu atentátníku prohlásil, že *"útočník byl blbec, že se lépe netrefil."* (571)

Za doby druhého stanného práva se konala pouze dvě stání stanného soudu, u kterých byl skutečně přítomen obviněný. V jednom případě byl místem jednání vestibul Petschkova paláce, kde byl 30.června 1942 odsouzen k trestu smrti šlechtic Otokar Humprecht, hrabě Czernin, trest však nebyl vykonán a o necelý rok později byl změněn na doživotní vězení, nicméně jmenovaný se konce války nedožil. Czernin zemřel za podezřelých okolností 19.9.1944 v sanatoriu Na Pleši v Mníšku pod Brdy, kdy se mluvilo o tom, že byl nacisty naočkován smrtelnou chorobou.(572)

Naprostou výjimkou pak bylo veřejné zasedání stanného soudu dne 3. září 1942 v monstrprocesu s představiteli pravoslavné církve, kteří se po atentátu na Heydricha podíleli na ukrývání parašutistů. Soudu předsedal šéf řídící úřadovny gestapa Geschke a ještě před jeho zahájením byli vybráni aktivističtí novináři, kteří se mohli zúčastnit soudu. Po několika hodinách byly vyneseny čtyři rozsudky smrti nad hlavními obžalovanými, které byly ve třech případech následující den vykonány na střelnici v Kobylisích, čtvrtý odsouzený by popraven o den později.(573)

Docházelo i k absurdním zločinům. Šéf kolínského gestapa nechal hned na začátku stanného práva zastřelit skupinku osob, které se v lese u obce Jelen, 15 km východně od Kolína, "nedovoleně shromáždily (v počtu vyšším než dvě osoby) a u kterých hrozilo nebezpečí povstání", ačkoliv z výnosů o výjimečném stavu ohledně "nedovoleného shromažďování" nic takového nevyplývalo. Ze stejných důvodů došlo k popravám i na Kladně, Mladé Boleslavi a Českých Budějovicích. Za nekontrolované zabíjení byli šéfové tamních úřadoven pokáráni, neboť na tehdejší mimořádné poměry jednali "zbrkle" a porušili ustanovení svých nadřízených.(574) Někdejší zástupce služebny gestapa v Benešově, kriminální sekretář Erich Schmidt zase vyprávěl členu gestapa K.Bauerovi, který o tom po válce vypovídal, že v hektické době a při lovu nespolehlivých Čechů zapomněla jeho služebna zatknout dva muže, jejichž jména ovšem uvedl pražský rozhlas

mezi zastřelenými. Není známo, jestli služebna nedisponovala zatykačem z Prahy, nebo jestli oba nešťastníky omylem přehlédli. Dodatečně a spěšně museli své pochybení napravit, oba jmenované zatknout a vykonat popravu. (575) Stalo se rovněž, že zadržení byli popraveni ještě dříve, než přišel rozsudek, v některých případech musel být i dodatečně vyhotoven. Popraveny byly i osoby, které nebyly nikde hlášeny jen proto, že neměly kde bydlet.

2.4.3.3 Před popravčí četou

Exekuce nebo přesněji vyvražďování na základě tzv. rozsudků stanného soudu prováděly jednotlivé prapory pořádkové policie *(Ordnungspolizei - Orpo)* Policejního pluku Böhmen a Policejního pluku Mähren. Samotné exekuce pak probíhaly v Praze-Kobylisích., Lidicích, Kladnu-Rozdělově-Krnčí, Plzni-Vejprnicích, Plzni-Lobzy, Klatovech-Sobětice, Českých Budějovicích, Táboře-Pražské předměstí, Jelen v okrese Kolín, Mladé Boleslavi-Pod Chlumem a v Brně -Kounicových kolejích. Zpočátku byly obětem exekucí ještě čteny rozsudky, ale z obavy, aby tím nebyl zbytečně mezi odsouzenými působen rozruch, bylo od jejich četní upuštěno. Podle jednoho z rozkazů velitele Orpo *(Befhlshaber der Ordnungspolizei - BdO)* měly být exekuce provedeny „krátce a bez formalit“ a doba popravy zkrácena na minimum.(576) Obvyklý počet popravčího komanda se ustálil mezi 12-18 muži, na jednu oběť měli mířit tři střelci, z nichž jeden měl zasáhnout přímo hlavu, když předtím, při pouze dvou střelcích, se stávalo, že oběť nebyla hned usmrcena. Podle jiného rozkazu měli střelci mířit pouze na srdce, aby "odsouzenci nebyli zbytečně zohaveni"

Nabité a zajištěné zbraně dostali členové popravčího komanda až na místě exekuce, kde stáli zády k odsouzeným, kteří byli většinou připoutáni ke kůlům se zavázanýma očima. Jindy oběti neměly pásku přes oči a nebyly ani připoutání ke k popravčím kůlům, ne vždy byl exekuce přítomen lékař apod. Pak následovaly povely "Otočit!", "Odjistit!", "Pal!". Po slavě "Otočit!", "Složit zbraň!", "Nasedat!" a odjezd komanda do kasáren. Průběh exekucí se lišil v místě i čase, někdy stačil jen pokyn "Tak už začněte!" a následovaly povely ke střelbě. (577)

Některé popravy proběhly zcela mimo zaběhnutý pořádek, dne 30.srpna 1942 bylo ve sklepení úřadovny gestapa v Českých Budějovicích ranou do týla u dřevěné přepážky oddělující sklad uhlí popraveno pět bývalých příslušníků čs. armády. Místo popravy bylo po každé vraždě očištěno od stop krve a mrtvolu v rakvi odvezli členové gestapa do místního krematoria. Podle svědectví se těchto exekucí účastnili všichni členové gestapa, kromě žen zaměstnaných v kanceláři.(578)

„Ti lidé byli před svým zastřelením tiší a stateční, a většina z nich nemluvila. Z dnešního pohledu bych řekl, že tito lidé šli vstříc smrti jako praví čeští vlastenci. Byli to lidé, kteří si byli vědomi své české národnosti a své cti.“ vypověděl jeden ze střelců z pardubického popraviště. (579) To potvrzovala i protokolární hlášení jednotlivých velitelů popravčích komand, která byla po exekucích vyhotovována. V protokolu bylo uvedeno datum a důvod exekuce, počet popravených, počet účastníků komand a krátká zpráva o chování obětí před výkonem trestu. Členové popravčích čet pak sledovali, jak se oběti před popravou křižují, pláčou a hlasitě prokazují svoji nevinu. Jeden z mužů popravených 15.června 1942 volal: *„Jsem nevinný“,* k čemuž vedle něho stojící druhý muž dodal: *“Zeptejte se pana říšského protektora!“* Jiné oběti s opovržením volali *„Adieu Hitler!“*. Mnozí i v posledních chvílích života projevovali svoji odvahu a vlastenectví. 2. června jeden z odsouzených křičel: *„Umíráme pro svoji českou vlast!“* a jiný 20. června zvolal: *„Ať žije Československo!“*, 3. července šest mužů, kteří byli postaveni před popravčí kůly, křičelo: *„Ať žije republika!“*, 16. června, kdy byla popravována skupina lidických občanů –rodina Horákova a Stříbrných – ozval se hrdý mužský hlas od popravčích kůlů: *„Ať žije lepší Německo!“*, 1.července jedna z odsouzených zemřela se slovy *"Proklínám vás!"* , jiná zase přátelsky se usmívajíc požádala *„Prosím, ale střílejte dobře!“*. (580)

Zvláště dramatický průběh měla poprava na popravišti v Lobzích 28.května 1942, kdy byla zastřelena šestičlenná rodina Václava Stehlíka st. a jeho zetě Františka Marešky z Rokycan. Cestou na popraviště prosila zoufalá Josefína Marešková o milost a snažila se své trýznitele obměkčit poukazem na své dvě malé děti. Podle popravčího protokolu, *"přesto krátce před zastřelením ukázala úplně klidné vystupování."* Tato poprava vyvolala velké rozrušení mezi českým

obyvatelstvem, neboť zastřelení celé rodiny nebylo dosud nikdy vykonáno, natož aby bylo veřejně prezentováno.(581) Dne 15 června osmnáctiletá Blažena Fenclová cestou do kasáren v Lobzích stále křičela : *"Mámo, milá mámo, já jsem nic neudělala, já jsem nevinná."* Po přečtení rozsudku prosila o milost, jen posledních pár vteřin před smrtí upadla do zdánlivě klidné letargie. (582)

Nejedenou se stalo, že oběti ani netušily, že je čeká smrt a bylo zcela evidentní, že před žádným "stanným soudem" nikdy nestanuly. Tyto zdokumentované případy pak po válce usvědčovaly vykonatele poprav z toho, že si museli být vědomi fingovanosti soudních řízení a naprosté zvůle, která vybočovala i z nacisty proklamovaných pravidel. Takovým případem bylo i zastřelení mladé ženy na popravišti v Táboře, jak o tom o válce vypovídal jeden z aktérů poprav. Ve voze pro mužstvo byly přivezeny na kasárenský dvůr další oběti, mezi nimi i mladá žena. Žena se po rozhalení plachty a výstupu na dlažbu nejistým hlasem zeptala, co se vlastně děje. Přítomný důstojník jí odpověděl, že bude fotografována. Žena si poté počala česat vlasy, dívala se do kapesního zrcátka a připravovala se, *„tak jak to ženy dělají“* před fotografováním. Měla volné ruce, neboť jí byla odebrána pouta. Ani nepostřehla, že další rozkazy k popravě byly vyřčeny potichu, aby je nemohly oběti zaregistrovat. Hrozilo totiž potenciální nebezpečí odporu a hysterických scén. Přirozené reakce obětí bylo sice možné bez problémů násilně zlomit, ale pro popravčí četu by byla zátěž neúměrně velká. Při popravě, kterou svědek-policista sledoval, byly oběti přivedeny čelem ke stěně garáží, ale protože spolu hovořily, bylo jim přikázáno, aby si lehly obličejem k zemi. Žena nebyla se svojí přípravou zevnějšku ještě hotová, když jí byla přiložena páska na oči a okamžitě poté byla zastřelena. *„Ta žena vůbec netušila, co se s ní ve skutečnosti stane“,* vypovídal po válce jeden z členů pořádkové policie. Byla to obvyklá taktika táborského gestapa, jak do poslední chvíle udržet oběti v psychickém klidu. (583)

Při popravách měl být přítomný i lékař, který zjišťoval smrt zastřelených. Stávalo se poměrně často, dvakrát až třikrát při každé popravě, že musel nařídit ránu z milosti. K tomu byl přidělen buď důstojník-čekatel, případně ji provedl člen bezpečnostní policie. Jeden z jejích členů vypověděl o případu , kdy nařízení

lékaře o ráně z milosti vzbudilo nevoli přítomného důstojníka gestapa, neboť podle něhož je kulky příliš škoda a že by se ti psi měli nechat chcípnout.“ (584)

Další organizační složkou vražedného mechanismu bylo tzv. oddělovací komando, rovněž z členů pořádkové policie, které bylo pověřeno manipulací s těly obětí po popravě zejména proto, aby střelci nebyli bezprostředně konfrontováni se zastřelenými a nebyli tak zbytečně traumatizováni. Mrtvá těla odtáhli členové oddělovacího komanda za popravčí četu a přikryli dekou. Jak později líčili, osobní kontakt s mrtvým krvácejícím člověkem, kdy vždy dva muži uchopili bezvládné „hadrové“ tělo za ruce a nohy a odtáhli rozestoupivší se popravčí četou do prostoru za záda katů, působil silně i na členy této skupiny.

Následovala tzv. pracovní skupina, někdy složená i z židovských vězňů, která ještě teplá těla nakládala do rakví a pak na nákladní vozy, které v doprovodu pořádkové policii odvážely těla obětí do krematoria. Někdy odvoz těl zajišťovali sami příslušníci pořádkové policie. Jak vyplývá z popravčích protokolů, nejednou u *" truhel, do kterých byli exekuovaní ukládáni, se porůznu prolomila dna. Také hřebíky, kterými byly bedny stlučeny, byly příliš krátké. Kromě toho se v bednách nacházelo příliš málo pilin, takže z mrtvol, které byly v bednách, vytékala krev.“* To mělo být později odstraněno vyplechováním rakví. (585)

K odreagování členů komand byly pořádány "přátelské večírky". Aktéři z Kobyliské střelnice pořádali pitky na Pankráci v hospodě "Na paloučku". (586) Někteří policisté se opili přímo ve vypálených Lidicích, po exekucích v Táboře byl připraven prostřený stůl s lihovinami, v Pardubicích byl rozléván alkohol v důstojnickém kasinu. Každá jednotka dostala možnost zahladit negativní zkušenost a současně upevnit normy a standardy kolektivu. Nejen uklidnění mysli, ale též oslava „vítězství“ se staly významnými faktory, jež podporovaly touhu po krvi nebo naopak zklidňovaly rozbouřené choutky k zabíjení. (587)

Celková bilance „heydrichiády“ byla zdrcující a odhad jejích obětí se pohybuje okolo pěti tisíc. Při bližším pohledu je patrné, že nacisté v průběhu perzekucí uskutečňovali také plány na konečné řešení české otázky. Terčem represí byli zvláště příslušníci inteligence, která ze všech sociálních vrstev protektorátní společnosti nejvíce usilovala o zachování národní integrity, bránila

snahám okupantů germanizovat „český prostor“. Z popravených osob tvořila inteligence celou jednu pětinu, tedy podstatně více, než by odpovídalo jejímu početnímu zastoupení mezi obyvatelstvem. Jak uvádí Vojtěch Kyncl, za obzvláště zavrženíhodné činy byly čs. vyšetřovateli a státním zástupcem považovány popravy těhotných žen a mladistvých. Ve všech právních řádech západní Evropy a v duchu zásad humanity nemůže být těmto osobám udělen trest smrti a jejich trestnou činnost není možné ani projednávat před stannými soudy. Nikdo ze zodpovědných činitelů nebral na tyto okolnosti jakýkoliv ohled. Jen v období druhého stanného práva bylo prokazatelně zastřeleno čtyřicet mladistvých a nejméně dvě těhotné ženy. V. Kyncl výstižně napsal, že "stanné právo umožnilo nacistům organizované zabíjení a dalo průchod excesivnímu chování jednotlivců, kteří měli své zájmy na odstranění konkrétních osob." (588)

Rozsudky "stanného soudu" byly aktem zvůle, teroru a násilí vůči civilnímu obyvatelstvu a jako takové válečným zločinem definovaným Komisí pro mezinárodní právo při OSN po druhé světové válce v tzv. sedmi norimberských principech, které byly zobecněním poznatků Mezinárodního soudního tribunálu v Norimberku.

2.4.3.4 Pankrácká sekyrárna

Tragické osudy i hrdinství čs. vlastenců jsou nerozlučně spojeny i s pankráckou sekyrárnou.

Přestože v roce 1944 zaměstnávala nacistická justice jedenáct stálých katů, nestačilo to tempu, jakým posílala lidi na smrt, a to i přesto, že efektivita a hospodárnost poprav byla pozorně sledována a jednotliví popravčí i soutěžili v rychlosti, jakou exekuce bude provedena. Jeden z katů např. prosadil, aby odsouzencům nebyly před popravou vázány ruce klasickými provazy, a nahradil je pouty. Zrychlil tak celý proces popravy o několik cenných sekund, který byl s německou důsledností upraven Směrnicí pro katy č. 82 z roku 1937, kterou vydalo říšské ministerstvo spravedlnosti. (589)

Podle čl. 4 se měl popravčí *(Scharfrichter)* chovat se v každém ohledu bezvadně a dostavit se k popravě v tmavém obleku (bez pokrývky hlavy). Jeho pomocníkům však musely vystačit gumové zástěry, rukavice a holinky, když se doslova brodili potoky krve.

Jelikož se deportace odsouzených německými soudy v protektorátu k výkonu trestu smrti do Drážďan a Berlína protahovaly a tím i prodražovaly, začali nacisté s popravami v pražské pankrácké věznici, kde bylo samostatné popravní místo pro výkon trestu smrti stětím oficiálně zřízeno výnosem říšského ministra spravedlnosti dr. Georga Otto Thieracka ze dne 5. dubna 1943. (590)

Pankráckou sekyrárnu tvořila zasedací místnost, popravčí místnost a rakvárna. Všechny místnosti byly provedeny v kachlíčkovém obložení nemocničního stylu. Popravy gilotinou probíhaly výhradně v úterý a ve čtvrtek, přičemž vše probíhalo dle stejného řádu. V 8:30, po snídani, přijel na oddělení smrti II/A státní zástupce a přečetl dozorcům jména odsouzených, kteří měli být tohoto dne popraveni, a po jejich předvedení jim přednesl opakovanou formuli: „Jménem Vůdce a říšského protektora se vaše žádost o milost zamítá a zároveň vám oznamuje, že rozsudek bude vykonán dnes po 16. hodině.“ Odsouzení byli poté odvedeni do přípravné cely, kde ještě směli napsat svůj poslední dopis, ačkoli již měli vpředu spoutané ruce. Poté byli odsouzení ve spodním prádle, s rukama spoutanýma za zády, ženy s vlasy nad krkem vyčesanými či ostříhanými, předváděni do zasedací místnosti před pětičlennou komisi, ve které zasedali státní návladní nacistické justice, funkcionář NSDAP, velitel pankrácké vyšetřovací věznice gestapa, zapisovatel a lékař. Po předvedení byla státním zástupcem provedena osobní identifikace a oznámení o vykonání rozsudku. Poté se dostavil kat, který jej se dvěma pomocníky odvedl do popravčí místnosti, která byla oddělena pouze černým závěsem. Poprava trvala 1–2 minuty, za den takto bylo popraveno 5-6 lidí, ale i více, 4. srpna 1944 dokonce 29 lidí. Mimo popravených gilotinou však existoval neznámý počet osob popravených oběšením na ocelové traverze s osmi háky, zavěšené na stropu vedle gilotiny. Zde se údajně popravovalo mimo dny určené k provozu gilotiny a popravy vedli příslušníci SS. Předpokládá se, že na traverze byli popravováni vojenští zběhové a věznění židé. V rakvárně byla těla popravených hvězdicovitě pokládána na betonovou podlahu

kolem kanálku ve středu místnosti, kde jsou dodnes patrné stopy krve. Poté byla těla uložena do rakví z nehoblovaných prken a okolo 17. hodiny nákladním vozem odvezena do strašnického krematoria, kde byla pod dohledem příslušníků gestapa zpopelněna a popel byl vysypán do jam u krematoria.

V noci z 30. dubna na 1. května 1945 nacisté kovovou část popraviště demontovali a k zakrytí svých zločinů svrhli ocelový nůž a další součásti gilotiny do Vltavy. Po několika týdnech však byly objeveny a vyzvednuty z řeky těsně pod Karlovým mostem, popraviště znovu postaveno na původním místě a dnes tvoří jednu z hlavních součástí Muzea pankrácké sekyrárny (591), připomínající oběti více než 300 tisíc čs. vlastenců, kteří v době nacistické krutovlády zahynuli.

ZÁVĚR

Ve světle výše uvedeného lze konstatovat, že v případě Československa se právo, jako systém státní respektive okupační mocí vynutitelných norem chování, stalo účinným a nezastupitelným nástrojem nacistické expanze, a to především s ohledem na jeho organizátorskou funkci při nastolování zejména státem dirigovaného válečného hospodářství s povinnými odvody a nucenou prací, kategorizaci obyvatelstva na panské Němce, podřadné a sloužící Čechy a zcela bezprávné a k záhubě odsouzené židy a Romy a na to navazující germanizaci lidí a prostoru. To vše během necelých šesti let trvání Protektorátu Čechy a Morava. K rychlosti a efektivitě, s jakou se to stalo, nepochybně přispělo i to, že nacisté v podstatě převzali stávající právní pořádek pomnichovské republiky a implementací vybraných říšských předpisů spolu s normotvorbou německých a tzv. autonomích orgánů jej podle momentální potřeby překovávali v nástroj jejich expanzionistické a rasové politiky.

Z tohoto pohledu zcela splnil svůj neblahý účel Hitlerův výnos z 16.března 1939 o zřízení protektorátu, který byl přes svoji improvizaci a kusost (a nebo díky jí) téměř optimálním normativním uchopením nacistických plánů s okupovanou zemí. Přiměřeně neurčitý, aby ponechal prostor pro případná flexibilní řešení, a konkrétní tam, kdy mělo být hned od počátku jasno, že žádná jiná alternativa k nacistickému pořádku neexistuje. Protektorát byl podle výnosu na jedné straně "autonomním a sám se spravujícím", na straně druhé mohla být tato "autonomie" kdykoliv rozmetána. K námitkám protektora bylo třeba "ustoupit od vyhlášených zákonů, nařízení a jiných právních předpisů, ale i od správních opatření a právoplatných soudních rozsudků." Právo dosud platné zůstalo v účinnosti, pokud ovšem neodporovalo "smyslu převzetí ochrany Německou říší", která, vyžadoval-li to "společný zájem", mohla sama vydávat "právní předpisy s platností pro protektorát."

Tato ambivalence neplatila všude. Naopak, zřetelnými, kategoricky postavenými východisky pro další osudy země se v Hitlerově výnosu mělo stát dělení lidí na privilegované "příslušníky německého národa" a "ostatní obyvatele Čech a Moravy" a zavedení norimberských rasových zákonů na území protektorátu zatím jen pro říšské občany, jako chmurná předzvěst dalších tragických událostí.

Za takto stanovených pravidel hry, jež byla ve stínu oprátky naplňována s německou důsledností, se palčivá otázka, jakou měrou samy české protektorátní orgány přispěly k budování německých pořádků v Čechách a na Moravě, přesouvá hlavně do roviny morální, neboť i bez jejich přičinění mohla být normotvorná vůle tzv. autonomních orgánů prakticky kdykoliv nahrazena vůlí okupační moci v rámci tzv. dvoukolejnosti státní správy, jak ji zakotvil Hitlerův výnos ze 16.března 1939.

Je spravedlivé říci, že protektorátní vláda nějaký čas odolávala, aby ve své normotvorbě převzala norimberské rasové zákony, takže první v tomto směru muselo být nařízení říšského protektora o židovském majetku ze dne 21.června 1939.(1) To však protektorátní vládě nebránilo, aby už předtím nepropustila na základě árijského paragrafu do výslužby zaměstnance vojenské správy a déle sloužící židovského původu (2) a ještě předtím vzala na vědomí hanebné rozhodnutí advokátní komory v Praze ze dne 15. března 1939, prvního dne okupace, o vyloučení neárijských advokátů ze zastupování před soudem, za což se Česká advokátní komora po 70ti letech, v roce 2009, omluvila. (3)

K faktickému převzetí norimberských rasových zákonů protektorátní vládou došlo až vládním nařízením č. č. 85/1942 Sb. o židech a židovských míšencích z 7.března (4) a jednalo se beze sporu o jeden z nejnemravnějších právních výtvorů protektorátní vlády. Do kompetence tzv. autonomních orgánů spadalo i zřizování pracovních kárných lágrů a internování Rómů před jejich deportováním do vyhlazovacích táborů.

Protektorátní vláda položila i legislativní základ k masovému porušování základních práv obyvatel protektorátu, tj. k nucené práci a zejména k jejich pracovnímu nasazení do říše. I tak však krutá realita nucené práce daleko předstihla vývoj okupantského práva. Nacistická svévole se totiž na tamto úseku

práva projevila překračováním již dosti širokých kompetenčních předpisů úřadů práce a praxe pracovního nasazení často předcházela pozdější zostřující právní úpravu.

To, že se autonomní orgány, které byly fakticky jen pokračováním orgánů Česko-Slovenské republiky, poměrně rychle přizpůsobily novým poměrům, bylo dáno i tím, že v mnoha ohledech navazovaly na pomnichovskou politickou a společenskou orientaci země včetně sílícího antisemitismu, autoritářství a těsné spolupráce s Německem, částečně i jako výraz beznaděje a zoufalství po mnichovské zradě, neboť slovy básníka *„nemůžeme-li zpívat s anděly, budeme výt s vlky".* (5)

Současně je třeba vidět, že se nad každým Čechem ve vládě, úředníkem ministerstva, činovníkem samosprávy atd. vznášela reálná hrozba, že i jen za náznak sabotování úkolů stanovených nacisty bude krutě potrestán. Jak hrozil K.H.Frank, za každý pokus o sabotáž se nebude zdráhat dát příkaz k odsouzení pachatele přímo v úřadu a nechá ho 48 hodin viset na místě, všem na očích. (6) I když se oficiální politická reprezentace zpočátku snažila nacistům v rámci možností vzdorovat, postupně se dostávala do defenzivy s tím, jak přibývalo německých válečných úspěchů a protektorát se nejevil jako uspořádání „protentokrát“, jak se o něm s dobovým humorem hovořilo. Osamocený prezident Hácha i protektorátní vláda se po Heydrichových krvavých čistkách ocitli ve stavu rychle postupujícího rozkladu a zcela ve vleku nacistů.

Ani obrovské množství právních norem, ani zreformovaná veřejná správa by samy o sobě nedokázaly dát protektorát plně do služeb nacistů, nebýt všudy přítomné hrozby represe a jejího promyšleného dávkování. Důvodem k represi nebyly zdaleka jen hrdelní zločiny v podobě odbojové činnosti, sabotáže, špionáže, velezrady, zemězrady, porušení rasových zákonů a za stanného práva prakticky čehokoliv, ale i prohřešky proti bezpočtu povinností vyplývajících z veřejnoprávních předpisů v oblasti vyživovací, zásobovací a cenové, jakož i při zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky, které byly ve správním trestání sankcionovány pokutami, uvězněním či umístěním do výchovného pracovního tábora, pokud si ovšem nacistické represivní složky tento přečin nevyhradily k vlastnímu projednání podle německých trestních předpisů, což věštilo jen to

nejhorší. Zvlášť krutě postupovali nacisté vůči židům, kteří za sebemenší přestupek mohli být poslání do vyhlazovacích koncentračních táborů.

Avšak ani to nestačilo, v případě ohrožení svých zájmů se nacisté neřídili ani vlastními zákony, jakkoliv krutými, a přistoupili k přímému zločinnému násilí, "zákonné bezpráví" se stalo jen bezprávím. Ať už šlo o krvavé potlačení studentských protestů v roce 1939, policejní inscenování tzv. stanných soudů, ortely smrti za "zločiny", které neexistovaly ani podle německého práva, jako "schvalování atentátu" či porušení "zostřené přihlašovací povinnosti", bezprecedentní a děsivé popravy celých rodin, vyhlazení Lidic a Ležáků, masakry civilistů za Květnového povstání... *"Vraždění se stalo začarovaným kruhem, na jehož konci byly každý den hromady rozstřílených a zohavených mrtvol, ale neexistoval zde konkrétní viník. Ten kdo rozhodoval, nezabíjel. Ten, kdo zabíjel, nerozhodoval. Nad tímto procesem stál virtuální stanný soud"*, vystihuje Vojtěch Kyncl. (7)

To, co ale ochromovalo většinu českého národa nejvíce, byla ona ďábelská směsice každodennosti a všudy přítomné hrozby. Nikdo neměl jistotu, že to nebude právě on, kdo se zítra stane obětí nacistické represe. *„Postupy nacistů zahrnující širokou škálu metod od propagačního působení až po užití čistého násilí, byly pragmatickou a mistrně zvládnutou směsicí aplikace mocenských přístupů, manévrování a taktizování, využívanou k jedinému účelu: k postupnému zničení politické, hospodářské a kulturní svébytnosti českého národa. Spojení pragmatismu a bezohlednosti pak bylo hlavním důvodem, proč nacisté většinou dosahovali cílů, které si předsevzali.“*, píše Pavel Maršálek. (8)

Jestliže si tedy někteří zejména zahraniční autoři všímají například masové účasti českého obyvatelstva na akcích organizovaných na znamení loajality s říší, jako byla například tryzna za R. Heydricha pořádaná dne 2.června 1942 na Staroměstském náměstí v Praze (9), tak to nic nenapovídá ani tak o smýšlení lidí, jako o ohromném psychickém a fyzickém teroru, kterému byli vystaveni.

O tom, že právo bylo pro nacisty sice důležitým a v mnoha ohledech nezastupitelným nástrojem jejich expanze, avšak bez kterého se mohli obejít, bylo-li třeba, svědčí nejen opakovaná období intenzivního teroru, ale například i

přísně utajovaná "rasová inventura" českého národa, která prakticky až do konce války probíhala "zadními dvířky" jen na základě důvěrných směrnic úřadu pro rasové a osidlovací otázky. Podle R.Heydricha neměli být Češi zbytečně znepokojováni, protože na "konečné řešení" jejich otázky dosud nepřišel čas.(10) Stejně tak se vyvlastňováním pod záminkou zřizování vojenských prostorů diskrétně, bez explicitního právního předpisu, připravovala půda pro budoucí německé osadníky a budovala vzorová německá hospodářství.

Lze tedy uzavřít, že právo bylo pro nacisty důležitým nástrojem jejich politiky při ovládání porobených národů, ale jen do okamžiku, než začalo této politice překážet. To platilo i pro Protektorát Čechy a Morava.

Právě připravenost nacistů a podobných režimů kdykoliv odhodit či obejít jimi stvořené právo relativizuje i poválečné snahy demokratických právníků přinést takovou koncepci práva, která by do budoucna jeho zneužití znemožnila. Formulování priority přirozeného práva sice může mít význam pro legislativní techniku, jakým způsobem se s „neprávem“ *ex post* vypořádat, avšak žádný přirozenoprávní princip není s to státní případně okupační moci zabránit, aby „neprávo“ podle své libovůle přijala a aplikovala, případně se bez něho obešla a uchýlila se k přímému násilí.

Kromě toho samotný obsah přirozenoprávních norem – s výjimkou práva na život a lidskou důstojnost - není ustálen a může být různě vykládán. Ostatně i nacisté se v počátcích uchopení moci při mezerách v pozitivně právní úpravě dovolávali při nastolování svých pořádků tzv. národního cítění *(Volksempfinden)* a spravedlnosti ve smyslu nacionálněsocialistického světového názoru, jako přirozeného práva Němců. (11)

Garance toho, že se pozitivní právo neobrátí proti přirozeným zájmům lidí leží tedy především v rovině politiky a fungujícího demokratického prostředí. K imunitě vůči recidivám tragické minulosti přispívá i neustálé oživování historické paměti a důsledné odmítání názorů, které nevidí nebo nechtějí vidět příčinnou souvislost mezi zrůdnou nacistickou ideologií a zlem, které vyvolala, a dokonce tvrdí, že Československo, jako stát selhalo a jeho vznik byl "tragický omyl".(12)

Poznání našich dějin nemůže záviset ani od výkladu založeném na momentálních konjunkturálních politických zájmech, kdy jsou jednou hrdinové nepřiměřeně oslavováni na úkor druhých, aby pak byli zapomínáni a jejich jména vymazávána z názvů českých ulic. Historia Magistra Vitae - neboť ten, kdo nepozná svou minulost, je odsouzen opakovat její chyby.

POZNÁMKY

Úvod

1. Jedná se o zhruba 700 dopisů H.Himmlera jeho manželce Margaretě, které se před časem objevily v Izraeli a budou publikovány. Jejich ukázky již pronikly do médií. Právo 27.1.2014; http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/325638-jedu-do-osvetimi-libam-dopisy-nacisty-himmlera-manzelce-si-precte-i-verejnost.html z 10.2.2014

2. O způsobu likvidace milionů lidí se například rozhodovalo na Konferenci státních sekretářů (náměstků ministrů) ve Wannsee na předměstí Berlína, která proběhla z popudu R.Heydricha 20.ledna 1942, jenž jí předsedal. Z hlediska nacistické hierarchie šlo v podstatě o úřednickou, technokratickou poradu, která trvala pouze půldruhé hodiny a stanovila úkoly pro jednotlivé resorty při masovém vyvražďování židů.

3. Rozhovor s režisérem televizního pořadu veřejnoprávní televize Českého století Robertem Sedláčkem v deníku Právo ze dne 7.11.2013.

4. Rozhovor s Josefem Urbanem, scénáristou filmu 7 dní hříchů o osudech lidí těsně po válce v deníku Právo z 1.11.2013. Viz také Novinky. cz :http://www.novinky.cz/kultura/283384-josef-urban-film-nevyzniva-pro-cechy-tak-spatne.html z 8.2.2014.

5. Dopis prezidenta Spolkové republiky Německo Joachima Gaucka ze dne 7.června 2012 prezidentu ČR Václavu Klausovi u příležitosti 70. výročí tragedie Lidic a Ležáků, http://www.klaus.cz/clanky/3114 z 7.2.2014.

6. Rozsudky Lidového soudního dvora, zvláštních soudů a stanných soudů nad českými vlastenci ve své většině stále platí. "V podstatě to znamená, že oběti.....stanného práva byly z právního hlediska odsouzeny podle tehdy platných směrnic, aniž byla zohledněna nacistická právní podstata 'rozsudků'.", konstatuje Vojtěch Kyncl. Viz Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 328.

7. Z projevu prezidenta České republika V. Klause u příležitosti výročí událostí 17. listopadu 1939, deník Právo, 18.11.2010.

8. Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, Argo 2012, str.49.

9.Výrok české ministryně spravedlnosti Heleny Válkové v rozhovoru pro server Echo24, cit. in deník Právo 25.3.2014.

10. Rozhovor s Josefem Urbanem, scénáristou filmu 7 dní hříchů o osudech lidí těsně po válce v deníku Právo z 1.11.2013. Viz také Novinky. cz :http://www.novinky.cz/kultura/283384-josef-urban-film-nevyzniva-pro-cechy-tak-spatne.html z 8.2.2014.

11. Pavel Maršálek, Pod ochranou hákového kříže, nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945, Auditorium, Praha 2012, str. 44-46; Vojtěch Mastný, Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 69 an. , str. 75.

12. Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, (edd.) sv.1, str. LXI- LXII. Šustek zejména poukazuje, že Heydrichův dopis Frankovu tajemníkovi R.Giesovi ze 7.5.1942, v němž se zmiňuje o svém nadcházejícím působení ve Francii, nebyl dohledán a Č. Amort si tento dopis měl údajně vymyslet. Důvodem této "falzifikace" bylo podle Šusteka ukázat, že "z hlediska Čechů byla likvidace Heydricha zcela zbytečná, protože on již z českých zemí odcházel" a že "prezident Edvard Beneš a exilová vláda v Londýně byli vlastně vylíčeni jako bezcharakterní kariéristé, kteří za každou cenu chtěli udělat dojem na britskou vládu, bez ohledu na vraždění, které atentát na Heydricha vyvolá." I když na některé nesrovnalosti v Amortových dokumentech poukazují i jiní autoři, mj. i historik Miroslav Kárný, zdají se Šustekovy závěry v tomto bodě příliš kategorické už i jen s ohledem na memoáry Liny Heydrichové, která v předvečer atentátu vzpomíná, jak *"po koncertě ve Valdštejnském paláci se Reinhard připravoval na let do Berlína. Chtěl s ním mluvit Hitler. Jak jsem se dozvěděla později, Vůdce zamýšlel podobnými úkoly jako v Čechách a na Moravě pověřit Reinharda také ve Francii a v Belgii".* Toto její tvrzení nebylo až doposud badatelskou veřejností nijak zpochybňováno. (Viz Lina Heydrich, Můj život s Reinhardem, Toužimský a Moravec, 2012, str. 143-144. orig. *Leben mit einem Kriegsverbecher* /Život s válečným zločincem/ , Německo 1974.)

Za pozornost stojí i dodatek pařížského dálnopisu R.Heydricha ze 7.5.1942, adresovaný Bormannovi, ve kterém popisuje záškodnické akce a jejich pozadí v protektorátu a z jehož dodatku nadcházející působení ve Francii nepřímo vyplývá. Stručně v něm referuje o jeho nynější cestě do Paříže, kde mj. "dohlédl na reformu správy a řešení problémů v obsazené Francii" a v této souvislosti věří, že "na základě zkušeností z protektorátu dojdeme k podnětům a reformám, které jsou smysluplné a v budoucnosti budou úspěšné." In : Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, (edd) sv.1, dok. č.I/4, str. 20-29.

Kromě toho otázka, zda měl být odstraněn právě Heydrich a nikoliv třeba Emanuel Moravec, zůstane už asi věčným a zcela legitimním dilematem velkého diskursu o této pohnuté době. Jinak se mohou na věc dívat blízcí obětí krvavých represálií, jiný pohled měli reprezentanti národa, kterým šlo o mezinárodní obhájení existence Československa v poválečném uspořádání v jeho předmnichovských hranicích.

13. Vyhláška ministra vnitra 30/1945 Sb. ze dne 27. července 1945 o platnosti ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 o obnovení právního pořádku, Sbírka zákonů 1945, str. 0051.

Kapitola I

1. Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str.15.

2. Vojtěch Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 52.

3. Wilhelm Stuckart byl právník, který se "vyznamenal" jako obhájce nacistické strany v jejích začátcích. Po nástupu Hitlera k moci přišel na ministerstvo vnitra jako Himmlerův důvěrník. Jako autor mnoha zákonných předloh měl velký podíl na nacifikaci německého právního řádu. Jeho specialitou byly, kromě protižidovského zákonodárství, právní inkorporace nových území například Rakouska a Sudet. Viz Vojtěch Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 53.

4. RGBl. I/1939, str. 485, Sb. z. a n. č.75/1939, str. 373; Originál textu výnosu je uložen v trezoru AKPR (Archiv kanceláře presidenta republiky), kopie pod sign. T 178/39-Protektorát Čechy a Morava-zřízení. Plné znění výnosu bylo v poslední době knižně publikováno v Jan B. Uhlíř : Ve stínu říšské orlice. Protektorát Čechy a Morava, odboj a kolaborace, Praha 2002, str. 239 – 243. Dále Jan B. Uhlíř, Protektorát Čecha a Morava v obrazech, Ottovo nakladatelství s.r.o., Praha 2008, str. 102-105. Jak uvádí Vojtěch Mastný, v úvahu připadala i varianta dvou protektorátů, pro Čechy a pro Moravu, kterou navrhoval F. Gaus z říšského ministerstva zahraničí, jenž měl při koncipování výnosu asistovat Stuckartovi. Vojtěch Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 53.

5. Miroslav Kárný : Der *Reichsausgleich in der Protektoratspolitik, in Europa und "Reich*seinsatz", Ausländische Zwangsarbeiter, Kriegsgefangene und KZ-Hätlinge in Deutschland 1938-1945, (edd.) Ulrich Herbert, Essen 1991, str. 26. Cit in : René Küpper : Karl Hermann Frank (1898-1946), Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, ARGO, 2012, str.88.

6. Záznam konference se Stuckartem, 25.března 1939, AA, T-120, 257, 195988 a T-120, 1505, D 632806-07, NA. Cit in : Vojtěch Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o. , Praha 2003, str. 57.

7. Viz Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová (edd.), Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v "Protektorátu Čechy a Morava", Dokumentace z období říšského protektora Konstantina von Neurtaha. str. 16 an. Dále René Küpper : Karl Hermann Frank (1898-1946), Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, ARGO, 2012, str. 89.

8. Jan Gebhart, Jan Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české, XV. a 1938-1945, Paseka, Praha,Litomyšl, 2006 str. 173-174.

9. Vojtěch Mastný, Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o. , Praha 2003, str.50 - 51.

10.Jan Gebhart, Jan Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české, XV. a 1938-1945, Paseka, Praha,Litomyšl, 2006 str.172.

11. Panckův záznam rozhovoru se Stuckartem z 25.4.1939, NS 2/55, BA. V hlášení státnímu departmentu, datovaném 4.5.1939, odhadoval G.F.Kennan záměry Němců téměř shodně; George Kennan, From Prague after Munich : Diplomatic Papers, 1938-1940, Princeton: Princeton University Press, 1968, str. 147. Cit in : Vojtěch Mastný, Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o. , Praha 2003, str. 57.

12.Někteří autoři míní, že nacisté pro Čechy a Moravu upravili smlouvu o protektorátu mezi Francií a Tuniskem z roku 1881, podle jiných srovnání ukazuje pouze povrchní podobnosti. Srovnej E.Rouard de card (edd.) Les traités de protectorat conclus par la France, 1870-1895, s. 159-61. Cit in : Vojtěch Mastný, Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 53.

13. Joseph Goebbels, Tagebücher aus den Jahren 1942-43 mit anderen Dokumenten, Atlantis Verlag, Curych 1948, 1. C., str. 322; Alexander Dallin, Deutsche Herrschaft in Russland 1941-1945. Eine Studie über Besatzungspolitik, Droste Verlag, Düsseldorf, 1958, 1. C., str. 70. Cit. in : Heinz Höhne : SS - Elita ve stínu smrti, Grada Publishing a.s., Praha 2012, str. 398.

14. Neurath sloužil za Výmarské republiky jako velvyslanec v Římě a Londýně a byl ministrem zahraničních věcí v několika vládách (Papena, Schleichera a Hitlera), odtud požíval v mezinárodních kruzích pověsti mírného a tolerantního člověka.

15. Albert Speer : Řídil jsem třetí říši, Grada Publishing a.s., Praha 2010, str. 165. Goebbels měl jiný názor a u oběda v Říšském kancléřství prohlásil : "*Von Neurath je známý jako tichošlápek. Do protektorátu ale patří pevná ruka, která udrží pořádek. Tento muž s námi nemá vůbec nic společného, patří do úplně jiného světa".*

16. Viz rovněž Detlef Brandes, *Die Tschechen unter deutschen Protektorat,* díl 1, München 1969 s. 28. Cit. in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.42.

17. Hermann Rauschning, Makers of Destruktion : Meetings and Tolks in Revolutionary Germany, London : Eyre and Spottis wood, 1942, str. 109. Cit in : Vojtěch Mastný, Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o. , Praha 2003, str. 56.

18. Vojtěch Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 126.

19. Tento pojem je definován ve Frankově Zpovědi na str. 73, jako exekuce vedená proti osobám bez soudního rozsudku, na základě státně policejního zjištění skutkové podstaty. Jedná se vlastně o popravu bez soudu. Zpověď K.H.Franka, Praha 1946, představuje jeho vlastní výpovědi v době vazby u Krajského soudu trestního na Pankráci. Výslech byl veden gen. Josefem Bártíkem a vzhledem k tomu, že Frank prohlásil, že neovládá český jazyk, byl vyslýchán německy, ale protokol o výslechu byl veden v češtině.

20. DEUTSCHE BANK, *Das Protektorat Böhmen und Mähren in deutschen Wurt schafstraum,* Berlin 1939, s. 16, 23, 37. Cit in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 42.

21. Jan B.Uhlíř : Protektorát Čechy a Morava v obrazech, Ottovo nakladatelství, 2008, str.181.

22. Tamtéž.

23. Jaroslav Čvančara : Heydrich, Gallery, Praha 2002, str. 315 an. Ohledně počtu Čechů pracujících pro německou zbrojní výrobu údaje převzaty z publikace Marka Spoerera : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str.43.

24. Viz Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 201.

25. Heinz Höhne : SS- Elita ve stínu smrti, Grada Publishing a.s., Praha 2012, str.398.

26. Emil Sobota, Glossy 1939-1945, vydal J.Laichter, Praha 1946, str. 33.

27. Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.109, pozn. 14, str.294.

28.Joseph B. Schechtman : European Population Transfers, 1939-1945, New York: Oxford University Press, 1946, s.266; Isabel Heinemmann : *„Rasse, Siedlung, deutsches Blut". Das Rasse-und Siedlungshauptamt der SS und die rassenpolitische Neuordnung Europas,* Göttingen 2003, (Moderne Zeit. Neue Forschungen zur Gesellschaft-und Kulturgeschichte im 19. und 20.Kahrhundert), s. 128. Cit. in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.109, pozn. 15 str.294.

29. Projev R.Heydricha k představitelům německé okupační správy v Černínském paláci v Praze dne 2.10.1941 viz Jaroslav Čvančara : Heydrich, Gallery, Praha 2002, str. 310-312.

30. Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická váda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.153.

31. Tamtéž, str.79.

32. Viz René Küpper : Karl Hermann Frank (1898-1946), Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, ARGO, 2012, str. 95 - 96.

33. K těmto závěrům dospěl SS-Brigadeführer Werner Best, který měl na studijní cestě v srpnu a září 1941 zkoumat efektivnost německé okupační správy v uvedených zemí. V dalším období se Frank a Heydrich v rámci tzv. správní reformy snažili ve smyslu Bestovy kritiky zredukovat německý správní aparát a zároveň zařídit efektivnější kontrolu práce protektorátní správy. Redukce se však neměla vztahovat na německou exekutivu. René Küpper : Karl Hermann Frank (1898-1946), Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, ARGO, 2012, str. 95.

34. VoBlRP 1940, str. 604; NZN 1940, str. 1862.

35. Úprava pojištění soukromých zaměstnanců z období první republiky a novely k zákonu o penzijním pojištění č. 125/1931 Sb. a 117/1934 Sb. byly v roce 1941 změněny a doplněny směrem ke zjednodušení podmínek pro vyplácení. Rovněž v hornickém pojištění došlo k vydání právních norem novelizujících prvorepublikové zákony o pojištění horníků, např. vládní nařízení 167/1940 Sb., vl.nař.č. 378/1941 Sb., vl.nař.č. 100/1942 Sb. a vl.nař.č.70/1945 Sb.

Těmito předpisy měla být inflace kompenzována např. zvýhodněním sazeb pro výpočet provizí horníků či jejich rodin. Státní starobní podpory byly již před válkou poměrně nízké a proto je byla nucena protektorátní vláda zvýšit. Stalo se tak vl.nař.č. 266/1940 Sb. a pak ještě vl.nař.č. 164/1944 Sb.; K tomu Karel Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str.393.

36. Charles Wighton mj. píše : Jakmile Heydrich dosáhl svého cíle, zrušil stanné soudy. Utlačovaným se představil nový říšský protektor. Po řezníkovi Heydrichovi přišel dobrodinec Heydrich. Ukončil politické pronásledování a začal nadbíhat českým dělníkům a sedlákům. Nasadil je proti měšťanské inteligenci, kterou považoval za hlavního původce odboje.....Kromě toho chtěl navýšit českou průmyslovou výrobu a zemědělskou produkci a odvolal mnohá nařízení, jež Čechy degradovala na lidi druhé kategorie. Zvýšil příděl potravin pro dva miliony Čechů pracujících v průmyslu, zaměstnancům ve zbrojním průmyslu poskytl 200 000 párů bot a luxusní hotely v proslulých českých lázních přeměnil v rekreační střediska pro české dělníky..... Změnil systém českého sociálního pojištění, který zaostával za německým. Protektor se svou manželkou Linou přijímal jednu českou delegaci za druhou, což mnoho pozorovatelů přivedlo k mylné domněnce, že Češi byli s nadvládou Němců spokojeni. V Československu se jako první zasloužil o společenské uznání dělníků a sedláků. Charles Wighton : Heydrich Hitler´s most evile Henchmen, Odhams Press, Londýn 1962, str. 253 an. Cit in : Heinz Höhne : SS- Elita ve stínu smrti, Grada Publishing a.s., Praha 2012, str. 399.

37. Jan Čvančara : Heydrich, Gallery, Praha 2002, str. 315 an.

38. Reinhard Heydrich, „Nationalsozialistische Führung“, *Die Aktion*, III (1942), str. 313. Cit in : Vojtěch Mastný, Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.193.

39. K pojmu nepráva Viktor Knapp, Teorie práva, Praha 1995, str. 88 – 90, jakož i Pavel Holländer, Nástin filosofie práva. Úvahy strukturální, Všehrd, Praha 2000, str. 62 an., který postihuje kritickou reakci, kterou v oblasti právního myšlení přineslo zneužití pozitivního práva nacisty (obnova přirozenoprávních úvah). Dále Helena Petrův, Zákonné bezpráví, Židé v Protektorátu Čecha a Morava, Auditoruim, Praha 2011.

Kapitola II

1.Vedoucím ústředního místa byl jmenován státní tajemník říšského ministerstva vnitra dr. Stuckart. K tomu dále Vojtěch Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX

BOHEMIA s.r.o. Praha 2003, str. 98 : Všechna opatření týkající se Čech a Moravy musel nejprve roztřídit Stuckart, který pak měl zajistit spolupráci protektora. Podobné uspořádání bylo aplikováno i v několika dalších okupovaných územích, ale nikde řádně nefungovalo. Neurath si často stěžoval na to, že jej obcházejí, ale Stuckart, ačkoliv se velmi snažil, mu nemohl pomoci. Úřad, který kromě koncipování zákonů z cizí iniciativy neměl nic na práci, byl nakonec v roce 1943 zrušen.

2. Karel Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str.375-377.

3.Věstník ministerstva vnitra (VMV) ze dne 15. června 1940, č. 6, str. 247. NZN 1940, str. 1023.

4. RGBl. I, 1939, str. 1039; NZN 1939, str. 545.

5.Vojtěch Mastný, Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 97.

6. Viz Karel Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J. Tuláčka, Praha 1999, str.382.

7. Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 45 an., Jan B. Uhlíř : Protektorát Čechy a Morava v obrazech , Ottovo nakladatelství 2008, str. 86.

8. Provolání vrchního velitele německé armády z 15.3.1939 k obyvatelstvu v Čechách a na Moravě, Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren (VoBlBM) 1939, str.1.

9. Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, fond MLS Klatovy, Ls 384/46 – Dr. Gerhard Krohmer. Cit in: Jitka Gruntová, František Vašek: Málo známé zločiny, SD ve východních Čechách, Naše vojsko 2008, str. 73.

10. Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.58, Blaskowitzův projev k vládě, 16.března 1939; České slovo 21. a 28. března 1939.

11. Jitka Gruntová, František Vašek: Málo známé zločiny, SD ve východních Čechách, Naše vojsko 2008, str. 72.

12. Tamtéž, str. 74.

13. Viz Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 45-46.

14. Karel Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str.382, Jitka Gruntová, František Vašek: Málo známé zločiny, SD ve východních Čechách, Naše vojsko 2008, str. 73.

15. Jitka Gruntová, František Vašek: Málo známé zločiny, SD ve východních Čechách, Naše vojsko 2008, str. 73-74.

16. Viz Stanislav Šisler: Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939 – 1945, in SAP (Sborník archivních prací), 1972, roč. XXII, str. 187. Dále Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, (edd.) sv.1, str. XLII.

17. Karel Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str. 383.

18. Hermann Hufnagel : Böhmen und Mähren, r.1940, Organisation der Verwaltung im Protektorat Böhmen und Mähren, str. 26. (Hermann Hufnagel působil jako referent Úřadu říšského protektora - ÚŘP). Cit.in : Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 50.

19. Z projevu R.Heydricha dne 4.února 1942 k představitelům okupační moci v Černínském paláci, Jaroslav Čvančara : Heydrich, Gallery, Praha 2002, str. 315 an.

20. Venkov z 16. 4. 1939, Ukončení vojenské správy v protektorátu.

21. Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str.46-47.

22. Nařízení vrchního velitele německé armády von Brauchitsche k obyvatelstvu protektorátu z 15.3. 1939; VoBlBM 1939, str.2., dále Státní ústřední archív (SÚA), Úřad říšského protektora (ÚŘP) k.1, Heerresgruppe (HG) 3 – Chef der Zivilverwaltung (CdZ), Tagesbefehl (TB) 5, Ziffer (Z) 2 a 11, 23.3.1939, TB 17, Z 1, 11.4.1939, TB 2, Z 18.3.1939, TB 7, Z 10, 26.3.1939, v k.2 – Allgemeine Anordnungen und Verfügungen CdZ bei der HG 5, 30.3.1939. Cit. in : Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 46.

23. Státní ústřední archív (SÚA), Úřad říšského protektora (ÚŘP) k.1 – 3, Besondere Anordnungen für die Grenzsperre, die Überwachung und Grenzübertritt an den Grenzen des Protektorates, 12.4.1939, - denní rozkazy šéfů civilní správy. Cit. in : Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 46.

24. Nařízení říšského ministra letectví z 15.3.1939 o uzávěře vzdušného prostoru nad českými zeměmi – otištěno ve Venkov ze dne 16.3.1939.

25. Jan Gebhart- Jan Kuklík : Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV. a, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 177. Dne 16.3.1939 byl českými policisty na pracovišti zadržen i komunistický funkcionář Antonín Kalina, který byl následně nacisty vězněn a za záchranu stovek židovských dětí v dubnu 1945 v Buchenwaldu byl v roce 2012 památníkem Jad Vašem v Jeruzalémě označen i memoriam za Spravedlivého mezi národy. Magazín Práva z 22.11.2014, str.36-39.

26. Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 59. Podle V. Masného úspěch celého zátahu závisel koneckonců na českých úřadech. Jejich překvapivou spolupráci může z části vysvětlovat dohoda o vzájemné pomoci

československé a německé policie při potlačování komunistické činnosti z 23.ledna 1939. In : Mnichov v dokumentech , II, s. 351-52. Cit in : Vojtěch Mastný : Protektorát...str. 59.

27. Brauchitschovo nařízení z 21.3.1939; VoBlBM 1939, str.11; speciálně – Státní ústřední archiv (SÚA), Úřad říšského protektora (ÚŘP), k.1, Heerresgruppe (HG 3) – Chef der Zivilverwaltung (CdZ), Tagesbefehl (TB) 14, Ziffer (Z) 2 , 3.4.1939, TB 5, Z IV.2, 23.3.1939, TB 3, Z 12, 13 a 19, 20.3.1939.Cit in: Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 46.

28. Nařízení šéfa civilní správy při arm. sk. 3 z 26.3.1939 o zákazu dispozic jměním organizací, Úřední list (ÚL) 1939, str. 923, a jeho obdoba vydaná šéfem civ. správy při arm. sk. 5 dne 6.4.1939, Úřední list zemského úřadu v Brně (ÚLZÚB), 1939, str. 339. Cit in : Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 46.

29. České slovo ze 7.4.1939 o zboží, pro které platí zákaz vývozu z protektorátu do říše, dále Státní ústřední archiv (SÚA), Úřad říšského protektora (ÚŘP), k.1, Heerresgruppe (HG 3) - Chef der Zivilverwaltung (CdZ), Tagesbefehl (TB) 5, Ziffer (Z) IV.2, 23.3.1939, TB 9, Z 5, 28.3.1939. Viz rovněž nařízení šéfa civilní správy při arm. sk. 3 proti nákupům nad rozsah denní potřeby, Úřední list zemského úřadu v Brně (ÚLZÚB) 1939, str. 309, a jeho dalšího nařízení z 21.3.1939 o zákazu výpovědi a propouštění zaměstnanců a dělníků, (ÚLZÚB 1939, str.285). Cit. in : Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 52.

30. Nařízení z 15.3.1939 o zavedení jízdy vpravo, Verordnungsbaltt für Böhmen und Mähren (VoBlBM) 1939, str.6.

31. Nařízení vrchního velitele německé armády von Brauchitsche z 21.3.1939 o úředním jazyku v Protektorátu Čechy a Morava, VoBlBM 1939, str.11; NZN 1939, str. 413.Nařízení obsahuje pouze jednu holou větu : "V Protektorátu Čecha a Morava úřaduje se v jazyce německém i českém."

32. Nařízení zplnomocněnce pro čtyřletý plán z 21.3.1939 o měnovém poměru v protektorátu, NZN 1939, č.2, str.412.

33. Lubomír Mrázek, Město Libochovice v boji proti okupantům, Libochovické noviny, Libochovice, 1988. (http://www.libochovice.cz/old/art_pub_detail.asp-art_ID=1132.htm z 27.2.2014)

34. Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 71. Němci už nezískali další československé zlato, uložené na různých účtech, jak v Basileji, tak v Londýně. Zvláště po vypuknutí druhé světové války už Britové embargo přísně dodržovali.

35. Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003 , str. 72.

36. Zákon č. 330/1938 Sb., Sb. z. a n, str.1205; Karel Malý a kol.: Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str.380.

37. Výjimkou byl například dekret státního prezidenta č.83/1940 Sb. z. a n. *o slibu členů vlády, veřejných zaměstnanců a jiných orgánů veřejné správy* z 8.3.1940.

38. NZN 1942, č.1, str.158, komentář : „Moc vládní a nařizovací".

39. Emil Sobota , Co to byl protektorát, Praha 1946, str. 82.

40. Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 97.

41.Nařízení z 18.září 1940, Verordungsbaltt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren (VoBlRP), 1940, str. 425-426; Srov. Emil Sobota, Co to byl protektorát, Praha 1946, str.72.

42. Expozitura ŘP na Moravě byla zrušena nařízením z 25.listopadu 1942, VoBlRP, 1942, str. 307-308.

43. RGBl I/1939, str. 1039; NZN 1939, str. 545.

44. Nařízení Vůdce a říšského kancléře ze dne 22. března 1939 k výnosu Vůdce a říšského kancléře o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, RGBl. I/1939, str. 549, NZN 1939, č. 2, str. 410.

45. RGBl. I/1939, str. 1681, NZN 1939, č. 2, str. 820 an.

46. Říšské centrály se dělily podle toho, zda v jejich čele stál říšský ministr nebo nikoli, na říšská ministerstva a ostatní nejvyšší říšské úřady. Mezi šéfy říšských ministerstev bylo možné rozlišit jednak ty, jež zastávali obdobnou funkci v pruské vládě, pak ty, u nichž tato unie nebyla zavedena, ale měli přikázaný určitý obor působnosti, a nakonec ministry zvláště jmenované. Celá soustava ústřední říšské správy byla bezprostředně podřízena Hitlerovi jako vůdci a říšskému kancléři *(Führer und Reichskanzler)*, který pro ni vydával nejen všeobecné politické směrnice, ale i detailní pokyny v konkrétních záležitostech.

47. Hermann Hufnagel : Böhmen und Mähren, r. 1940, Organisation der Verwaltung im Protektorat Böhmen und Mähren, str.26. Cit. in : Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 49.

48. Státní ústřední archiv (SÚA), Úřad říšského protektora (ÚŘP), I-1a-1001, k. 256, projev Stuckarta na poradě státních sekretářů, 25.3.1939. SÚA, Auswärtiges Amt (AA), 484548-484550, k.32, oběžník říšského ministra vnitra Fricka a říšského ministra a šéfa říšské kanceláře Lammerse z 1.4.1939. Cit. in : Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 49.

49. Viz Detlef Brandes: Češi pod německým protektorátem, Praha 1999, str. 45-48. Dále Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, (edd.) sv.1, str. XLV. Dále Jan Gebhart –Jan Kuklík, Velké dějiny zemí koruny české, XV. a, Paseka, Praha, Litomyšl 2006, str.190-191.

50. Agenda, v rámci níž protektor vydával rozhodnutí, byla přitom značně různorodá: např. ustanovoval treuhändery do židovských podniků (nařízení ŘP z 21. 6. 1939 o židovském majetku – VoBlRP 1939, str. 45; NZN 1939, str. 554), uděloval souhlas k personálním opatřením týkajícím se vedení hospodářských svazů nebo vyřizoval stížnosti proti rozhodnutím ve věci

připuštění filmů protektorátní filmovou zkušebnou, jako cenzorským orgánem. (Nařízení ŘP z 26. 10. 1940 o zřízení filmové zkušebny – VoBlRP 1940, str. 569).

51. VoBlRP 1940, str. 604; NZN 1940, str. 1862.

52.Viz komentář dr. J.Hoffmanna, NZN 1940, str. 1861 – 1866.

53. Viz Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str.62.

54. K tomu viz např. vl.nař. č. 108/1940 Sb. o některých opatřeních k zjednodušení správy při územních nebo jiných změnách ve vnitřní správě., str. 267, dále NZN 1940, str. 167: oběžník ministerstva vnitra z 21.12.1939 o obsazování míst v obecních a okresních zastupitelství, dále NZN 1941, str. 1659-1664: oběžník ministerstva vnitra z 26.října 1941 o zemských radách.

55. Viz např. vl.nař.č. 107/1939 Sb. o některých přechodných správních opatřeních v oboru stavovského zastoupení lékařů, str.485.

56.Vyhláška ŘP z 22.8.1940 o neplatnosti předpisů jazykového práva, VoBlRP 1940, str. 422; NZN 1940, str. 1203.

57. Například resorty vnitra, hospodářství, financí, pošt, zásobování a dopravy přišly s návrhem na přímou správu příslušných resortů v Čechách a Moravě z Berlína. Viz Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.124-125.

58. Henleinův poradce zodpovědný za etnické záležitosti Franz Künzel, vyslovil politování nad tím, že hranice Sudet, narýsované v roce 1938, oddělily převážně česká území od území s německou většinou. Podotkl, že „německo-česká etnická hranice přetíná ve většině úseků geograficky, dopravně a ekonomicky jednotné celky“. Cit in : Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.125.

59. Mezi nehorlivějšího zastánce rozdělení Protektorátu patřil Hugo Jury, který měl na starosti župu Dolní Dunaj (Jury, rodák z jižní Moravy, který vystudoval na německé univerzitě v Praze a působil jako lékař ve Svatém Hypolitu (St. Pölten), byl dalším šovinistickým produktem etnicky smíšeného pohraničí. Protože Vídeň byla zvláštní administrativní jednotkou, byl gauleiterem bez hlavního města. Doufal tedy ve sjednocení Dolního Dunaje s větší částí Moravy a hlavní město chtěl udělat z Brna. Jury měl vlivné místo: stál v čele *Parteiverbindungsstelle* v Praze, která koordinovala vztahy mezi nacistickou stranou a protektorem. Viz Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.126.

60. K. von Neurath, „Aufzeichnung über die Frage der zukünftigen Gestaltung des bömisch-märischen Raumes“, 31. srpna 1940, Trial of the major War Criminals, XXXIII, s. 253-259. Frankův „Denkschrift“, tamtéž, s. 260-71. Cit in : Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.126.

61. Frank a Neurath se shodli v tom, že by se tato likvidace měla dotýkat pouze menšiny. Neuratha udivilo neobvyklé „množství plavých lidí s inteligentními tvářemi a dobře stavěnými těly, kteří by nevypadali špatně dokonce ani ve středním a jižním Německu“.Frank

dokonce potvrdil odhad, že pět osmin obyvatelstva je ve skutečnosti německého původu. Viz Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 125.

62. Chtěli nás vyhubit, (edd.), Praha 1961, dok. 31, str.174.

63. Jan Gebhart- Jan Kuklík : Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV. b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str.47.

64. Projev R.Heydricha z 4.února 1942, in: Jaroslav Čvančara : Heydrich, Gallery, Praha 2002, str. 315 an.

65. RGBl. I/1942, str. 329; NZN 1942, str. 668.

66. Karolina Adamová, Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, Přehled vybraných otázek, vydavatelství C.H.Beck, 2000, str. 124.

67. Vl. nař. č. 14/1942 Sb. *o nové organizaci některých ústředních úřadů* z 15. ledna, Sb.z. a n., str. 75.

68. Vl. nař. č.208/1942 Sb. *o nové organisaci některých ústředních* úřadů z 15. června, Sb.z. a n., str.997.

69. Vl. nař. č. 80/1942 Sb. *o správní působnosti vlády a zastupování jejích členů* ze 4. března; Sb. z. a n., str.551-552.

70. Nařízení říšského protektora o změně některých ustanovení ústavního zákona č. 330/1938 Sb.;VoBlRP 1942, str. 42; NZN 1942, str.159.

71. Podrobně Nové zákony a nařízení (NZN) 1942, č.1, str. 158-161.

72. Zpověď K.H.Franka, Praha 1946, str. 132-133.

73. Jan Gebhart- Jan Kuklík : Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV. b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 66.

74. Řeč R.Heydricha z 4. února 1942, in: Jaroslav Čvančara : Heydrich, Gallery Praha 2002, str. 315 an. Rovněž Frank jako Neurathův zástupce 22. srpna 1941 zakázal v terminologii německých úřadoven používat pro autonomní protektorátní úřady označení "české úřady". „Čím silnější je německý vliv v protektorátní správě.....tím více ztrácí národní označení protektorátních zařízení své opodstatnění. Lze mluvit o jednotlivých ´českých úřednících´ v protektorátních službách, ale ne o českých úřadovnách.“ Proto se mělo „v budoucnu používat už jenom označení protektorátní úřady, protektorátní úřadovny nebo autonomní protektorátní úřady“ a vyhýbat se „v této souvislosti slovu ´český´“. Frankův oběžník z 22. srpna 1941, týkající se označení „Tschechisch Behörden“, PAAA, R 101108, F: 1205. Cit in: René Küpper, Karl Hermann Frank (1898-1946) Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, ARGO 2012, str. 95.

75. Emil Sobota, Co to byl protektorát, Praha 1946, str. 84-86.

76. Nařízení ŘP z 23.5.1942 o správě z říšského příkazu a první prováděcí nařízení k němu, VoBlRP 1942,str.118 a 119; NZN 1942, str. 668 a 670.

77. Opatření říšského protektora z 23.5.1942, NZN 1942, str. 668.

78. Vládní nařízení č.51/1944 Sb. z. a n. , str. 309; k tomu i Dějiny zemí koruny české v datech, Nakladatelství Libri, Praha 1998, str.646.

79. Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická váda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.153.

80. Karel Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str. 383.

81. Viz Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.196.

82. Jan Gebhart - Jan Kuklík : Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV. b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 175.

83. Nařízení ministerstva vnitra č. 185/1942 Sb. *o nové úpravě obvodů a sídel okresních úřadů* z 26.května, Sb.z. a n., str. 893. Vize též NZN 1942, č.1, str.655 an.- zde i tabulkové přehledy nové územní organizace úřadů ve vztahu k reformované soustavě oberlandrátů.

84. Karel Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999,str. 380.

85. Druhé nařízení o členění ÚŘP z 25.listopadu 1942 ; VoBlRP 1942, str.307. ÚŘP byl rozčleněn na oddělení: I. ústřední správa a všeobecná vnitřní správa; II. soudní správa; III. školská správa; IV. kulturní politika; V. hospodářství a práce; VI. zemědělství; VII. finance; VIII. doprava a technika a IX. spoje a pošty. ÚŘP takto, s výjimkou oddělení IX. kopíroval strukturu protektorátních ministerstev. (Před tím pod ÚŘP spadala i brněnská odbočka (zanikla 15. 12. 1941) a některé budovy Pražského hradu.)

86. Chtěli nás vyhubit, (edd.), Praha 1961, dok.č. 31, str. 175.

87. Zde třeba rozlišovat formální dualismu spatřovaný v dvoukolejnosti působení jak okupačních, tak českých protektorátních úřadů, když ve skutečnosti o všem důležitém rozhodovaly prvně jmenované, a skutečný mocenský dualismu mezi špičkami nacistické moci daný zejména řevnivostí osob zastávajících úřad říšského protektora, na straně jedné, a K.H.Franka, jako státního tajemníka, na straně druhé, odrážející i rivalitu mezi Němci z říše a protektorátními či sudetskými Němci, případně mezi německými okupačními úřady v protektorátu a úředními místy v říši. Viz Zpověď K.H.Franka, Praha 1946, str. 175.

88. V jeho čele stanuli ve funkci říšského protektora bývalý říšský ministr zahraničních věcí Konstantin von Neurath (18. březen 1939 – 20. srpen 1943) a bývalý říšský ministr vnitra Wilhelm Frick (20. srpen 1943 – 5. květen 1945). Neurath byl zproštěn výkonu funkce (nikoliv však odvolán) 28. září 1941, kdy jeho místo zaujal jako zastupující říšský protektor šéf Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (RSHA) Reinhard Hyedrich (28. září 1941 – 30. květen 1942). Po atentátu na Heydricha pokračoval ve výkonu jeho pravomocí šéf pořádkové policie (Orpo) Kurt Daluege (30. květen 1942 – 20. srpen 1943); Neurath i Daluege byli odvoláni až v souvislosti se

jmenováním W. Fricka. Viz Jan B. Uhlíř, Protektorát Čecha a Morava v obrazech, Ottovo nakladatelství 2008, str.91.

89. Výnos vůdce a říšského kancléře z 20. srpna 1943 o německém státním ministru pro Čechy a Moravu, RGBl. I/1943, str. 527, NZN 1943, str. 1037. Zpověď K. H. Franka, Praha 1946, str. 152; vedle toho Chtěli nás vyhubit, (edd.), Praha 1961, dok. č. 31 – Frankův projev v Karlově Studánce z dubna 1944, str. 175.

90. David Irving : Hitlerova válka a válečná stezka let 1933-1945, Nakladatelství Books Brno, 1998, str. 638.

91. Zpověď K. H. Franka, Praha 1946, str. 136 a 153.

92. Původní úpravu o jmenování úředníků a rozvazování úředního poměru v oboru působnosti říšského protektora představuje Hitlerův výnos z 15.11.1940, RGBl. I/1940, str. 1523.

93. Chtěli nás vyhubit, (edd.), Praha 1961, dok.č.31 str.175.

94. Viz. Jan Gebhart - Jan Kuklík, Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996, str. 253 – 258.

95. Frankův výnos ze 4.11.1943 upravující vnitřní organizaci jeho ministerstva Verordnungsblatt des deutschen Staatsministers (VoBlStM) 1943, str.147.

96. Nařízení ministra vnitra č.210/1944 Sb. *o zjednodušení správního řízení* z 11.září; Sb.z. a n., str.1015.

97. K.H.Frank : Mein Leben für Böhmen. Als Staatsminister im Protektorat; vyd. Ernst Frank, Kiel 1994, str.148. Cit. in : Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str.84.

98. Zpověď K.H.Franka, Praha 1946, str. 155 a 161.

99. Tamtéž, str. 155.

100. Tamtéž, str. 188.

101. Viz Jan Gebhart-Jan Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV. b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 530.

102. Tamtéž, str. 537.

103. Vl. nař. č. 31/1945 Sb. ze dne 27.července 1945, jímž se stanovil konec doby nesvobody na 4.května 1945; Sb. z. a n. Československé republiky, str.54.

104. Viz Jan B. Uhlíř, Protektorát Čechy a Morava v obrazech , Ottovo nakladatelství 2008, str. 102-105.

105. VoBlRP 16/1939, str. 45; NZN 1939, str. 554.

106. Vl. nař. 85/1942 Sb., *kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích* z 7.března; Sb. z. a n., str. 565.

107. Například K.H.Frank prohlásil, že nebude váhat nechat pověsit sabotéra na nechat ho viset v úřadě 48 hodin všem na očích. Zpráva SS-Sturmbannfürera K.H.Franka 6.září 1944, NA 109-1-67, s.132. Srov. také protokol ze služební porady inspektorů oberlandrátů u Franka 14.července 1944, NA 110-10-17, s. 29. Když jihlavský inspektor dr. Herbert Eckold požadoval,

"aby se také ve správě postupovalo ostřeji proti liknavým Čechům a českým úředníkům" a poukázal "na příklad jihlavských lidí porušujících pracovní smlouvu, kteří díky slibu zůstanou po vlastním přiznání bez trestu, zatímco proti odpovědným úředníkům, jimž unikl velký počet 152 absentérů, bylo nutné uplatnit určité sankce", Frank "s tímto postojem naprosto souhlasil." Cit. in : René Küpper, Karl Hermann Frank (1898-1946) Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, ARGO 2012, str. 193 a pozn. 52, str. 336.

108. Například vládní nařízení č. 10/1942 Sb. z 18.12. poprvé umožňovalo přikázat obyvatele protektorátu na práci i mimo jeho území a nebývalé rozšíření pravomocí státního aparátu pak znamenalo vládní nařízení č. 177/1944 Sb. z 22.8. *o zmocnění ministrů a vedoucího pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu k mimořádným opatřením k provedení totálního válečného nasazení,* aby nařizovací cestou sami činili všechna opatření, k nimž by jinak bylo třeba zákona nebo vládního nařízení.

109. Emil Sobota, Glossy 1939-1945, Praha 1946. str. 131 – 132.

Projev R.Heydricha z 4.2.1942 k vysokým okupačním funkcionářům v Rudolfově galerii na Pražském hradu in Jaroslav Čvančara : Heydrich, gallery, 2004, str. 315.

Mnoho předpisů mělo povahu výjimečných norem; upravovaly záležitosti, které za normálního chodu státu a hospodářství obvykle nepodléhají právní regulaci. A tak například vyhláška ministra zemědělství č.433/1940 Sb. ze 14. prosince zakazovala přemisťovat seno a slámu z protektorátu do ostatních území říše, nařízením ministerstva hospodářství a práce ze dne 31.ledna 1942 se okamžitou platností nesměly prodávat čepice židovským mužům a chlapcům, podle vládního nařízení č. 200/1944 Sb. ze dne 11. září 1944 se postupovalo při zabavení a odevzdání varhanních píšťal a vzduchovodů apod.

110. Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 87 an.

111. Viz Viktor Knapp, Problém nacistické právní filosofie, Praha 1947, reprint 2002, který shrnuje v mnoha jednotlivostech značně rozpornou nauku nacistických právních teoretiků, str. 41-45, 46-91.

112. Tamtéž, str. 58 – 59.

113. Hannah Arendtová, Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt nad Mohanem 1955, str. 641-642. Cit in : Hein Höhne : SS - Elita ve stínu smrti, Grada Publishing a.s., Praha 2012, str.331-332.

114. Viz Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 96.

115. Tamtéž, str. 89 an.

116. Tamtéž.

117. Usnesení Velkoněmeckého říšského sněmu z 26. 4. 1942 o soustředění veškeré moci v rukou vůdce – RGBl. I/1942, str. 247; NZN 1942, str. 513.

118. Hitler zde narážel na aféru generála Ericha Hoepnera, který v době sovětského protiútoku pod Moskvou nařídil svým jednotkám proti Hitlerovu rozkazu ústup. Za to byl roku 1942 vyloučen z vojska, avšak Hoepner, roztrpčený nad ztrátou svých "zasloužených práv na důchod", zahájil u berlínských soudů proces proti říši a vyhrál, což Hitler velmi nelibě nesl. Později se Hoepner zúčastnil příprav spiknutí proti Hitlerovi. Po neúspěšném atentátu na Hitlera dne 20.7.1944 byl Hoepner odsouzen k trestu smrti. Viz David Irving : Hitlerova válka a na válečné stezce let 1933-1945, Nakladatelství Books Brno, 1998, str. 500.

119. Hitlerovo vystoupení před říšským sněmem dne 26.4.1942 in Nazi Conspiracy and Aggresssion, Volume IV, Document No. 1961-PS; http://avalon.law.yale.edu/imt/1961-ps.asp ze dne 6.1.2014.

120. David Irving : Hitlerova válka a na válečné stezce let 1933-1945, Nakladatelství Books Brno, 1998, str. 500.

121. Stačí jen nahlédnout např. do Hitlerova výnosu, kterým byl zřízen protektorát o 13 článcích a necelých třech stránkách, přitom se jednalo o právní statut nově získaných území. Výnos o totálním válečném nasazení z 25.7.1944 (RGBl I/1944, str.161), který znamenal zásadní zásah do hospodářství a života lidí, čítal toliko jednu stránku o 5 článcích.

122. Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 134.

123. „Ist der geschlechtliche Umgang von Parteigenossen und Parteigenossinen mit angehörigen des polnischen oder tschechischen Volkes zu verfolgen?“, *Der Parteirichter*, 15. srpna 1941, str. 1-3. Cit in : Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, pozn. 39, str.134.

124. Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.134-135.

125. Právní normy v Německé říši a jejich publikace, Věstník ministerstva vnitra (VMV) 1939, str. 101 an.

126. RGBl. I/1933, str. 141.

127. Viz Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 95.

128. Tamtéž.

129. RGBl, I/1939, str.1658; NZN 1939, str. 780.

130. Nařízení říšského ministerstva vnitra z 22. 3. 1939 k Hitlerovu výnosu o protektorátu – RGBl. I/1939, str. 549; NZN 1939, str. 410.

131. RGBl, I/1944, str. 161; NZN 1944, str. 904-905.

132. Viz komentář NZN 1939, str. 409-410.

133. RGBl. I/1939, str. 1039; NZN 1939, str. 545 an.

134. RGBl. I/1939, str. 1681; NZN 1939, str. 820 an.

135.Viz Detlef Brandes: Češi pod německým protektorátem, Praha 1999, str. 45-48. Dále Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, (edd.) sv.1, str. XLV. Dále Jan Gebhart –Jan Kuklík, Velké dějiny zemí koruny české, XV.a , Paseka, Praha, Litomyšl 2006, str.190-191.

136. Viz Pavel Maršálek : Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemí, Auditorium, 2012, str.23.

137.Zpověď K. H. Franka, Praha 1946, str. 114.

138.Viz Karel Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999, str. 382.

139. RGBl. I/1939, str. 1681; NZN 1939, str. 820 an.

140. Viz komentář dr.J.Hoffmanna o moci vládní a nařizovací : NZN 1942, str. 158 – 159.

141. Výjimkou byl např. jeho dekret č. 83/1940 Sb. o slibu členů vlády, veřejných zaměstnanců a jiných orgánů veřejné správy.

142. VoBlRP 1940, str. 604; NZN 1940, str. 1862.

143. V období protektorátu šlo o více než 1200 vládních nařízení týkajících se všech oblastí života společnosti.

144. Viz čl. 3 Hitlerova výnosu z 16. března 1939.

145. Viz Pavel Maršálek : Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemí, Auditorium, 2012, str. 119.

146. Tamtéž, str. 120.

147. Viz komentář dr.J. Hoffmanna – Zmocnění pro normotvornou činnost moci vládní a výkonné : NZN 1940, str. 1861 – 1866.

148. VoBlRP 1942, str. 42; NZN 1942, str. 159. Dále viz Karolína Adamová : Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, přehled vybraných otázek, Vydavatelství: C.H.Beck, 2000, str. 124.

149. Viz komentář dr.J.Hoffmanna : Moc vládní a nařizovací : NZN 1942, str. 158 – 159.

150. Vl. nař. č. 177/1944 Sb. o totálním nasazení z 22. srpna; Sb.z. a n., str. 842.

151. Vládní nařízení č 51/1944 Sb. z. a n. *o úřednické správě obcí* ze dne 26. února, str. 309. Srov. Karolína Adamová : Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, C.H.Beck, 2000, str.124.

152. Jak uvádí P.Maršálek, Pavel Maršálek, Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 207, texty výnosu v českém jazyce otištěné v Úředním listě a Sbírce nařízení pro Čechy a Moravu se až na nepatrnou tiskovou chybu shodují, text uveřejněný ve Sbírce zákonů a nařízení se však od nich poněkud odchyluje, což plyne z toho, že německý originál vyhlášený rozhlasem byl urychleně přeložen pro potřeby tisku a tento překlad převzatý Úředním listem byl

před publikací ve Sbírce zákonů a nařízení podroben revizi. Viz Nové zákony a nařízení (NZN) 1939, č.2, str. 403-404.

153. Nařízení říšského ministra vnitra ze dne 3.dubna 1939, RP 8/39.

154. Vyhláška vrchního velitele německé armády z 15. 3. 1939 o Sbírce nařízení pro Čechy a Moravu (VoBlBM) 1939, str. 3.

155. Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 89 an.

156. VoBlRP, 1940, str. 62.

157. Nařízení vrchního velitele německé armády z 21. 3. 1939 o úředním jazyku v Protektorátu Čechy a Morava, VoBlBM 1939, str. 11.

158. Viz E.Sobota, Praha 1946, Co to byl protektorát, str. 68.

159. RGBl. I, 1939, str. 704, NZN 1939, str. 414.

160. Tomáš Kára : Legislativa v Protektorátu Čechy a Morava a ve Slovenském státě ve vzájemném srovnání, rigorosní práce ZČU, rok 2001, str. 14 a 15.

161. RGBl I, s. 1039, NZN 1939, str. 545.

162. Viz Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str. 96-97.

163. Tamtéž, str. 95-96.

164. Tamtéž, str. 97.

165. Tamtéž, str. 87 an.

166. Tamtéž.

167. RGBI I/1935, str. 1146, NZN 1939, str. 407.

168. Viz Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 56.

169. RGBl. I/1939 str. 815, NZN 1939, str. 406-407.

170. Na území protektorátu počínaje 16.březnem 1939 platily právní předpisy trojího druhu : normy platné do vzniku protektorátu, říšskoněmecké normy a normy protektorátní, ve skutečnosti říšský právní řád mohl ingerovat do všech oblastí života země podle libovůle nacistů.

171. Vládní nařízení č.19/1940 Sb. z. a n. o protektorátní příslušnosti; NZN 1940, str. 72 an.

172. Jinak v literatuře lze nalézt i jiná třídění obyvatelstva protektorátu, např. Pavel Maršálek je člení na německé státní příslušníky na území protektorátu a na osoby s protektorátní příslušností, přičemž do skupiny příslušníků protektorátu zařazuje i národnostní menšiny podléhající rasovému zákonodárství. Viz P. Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002, str.61. Některými autory je obyvatelstvo rozdělováno i na více kategorií, která zohledňují nejen právní, ale i některá další důležitá kriteria jako národnost, sociální statut, míru perzekuce apod.

173. Nařízení z 20.7. 1939 o použití německého práva na německé příslušníky v protektorátu – RGBl. I/1939, str. 1309; NZN 1939, str. 657. K tomu Karel Malý a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové aj. Tuláčka, Praha 1999, str.387.

174. Do konce září 1939 požádalo o německé občanství necelých 188 000 obyvatel protektorátu. V Brně se podle odhadů do března 1940 nezaregistrovala celá šestina celkově odhadovaného německého obyvatelstva, ve Zlíně, který měl německého obyvatelstva poměrně málo, to byla jedna třetina. *„Počítali jsme zcela určitě s tím, že všichni etničtí Němci budou usilovat o to, aby se stali říšskými Němci. Toto očekávání – a to je nutné si uvědomit – bylo mylné. ... Musíme říci, že v tomto ohledu /nás/ etničtí Němci zklamali,“* vyjádřil se jeden z pracovníků úřadu říšského protektora. Viz Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.57.

175.Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 133.

176. Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 77-78, dále srov. Detlef Brandes, *Die Tschechen unter deutschem Protektorat, Besatzungspolitik, Kollaboration und Widerstand im Protekotrat Böhmen und Mähren (1939-1945), München, Wien, 1969,1975,* díl 1, s. 160 – 161. České vydání 1939-1945, Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj, Praha 1999.

177. Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 136. V této souvislosti V.Mastný odkazuje na Stuckartův výslech, *U. S. v. Weizsäcker, Proceedings* (anglicky), str. 24558, CU. H. Petrův uvádí, že na území protektorátu žilo ne více než 250 tisíc Němců, Helena Petrův : Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava(1939-1941), Nakladatelství SEFER, Institut Terezínské iniciativy 2000, str. 34. Podle Ch. Bryanta mohlo jít o vice než 220 tisíc Němců, viz Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 76. V literatuře je uváděn i počet Němců okolo 300 tisíc.

178. V táborské oblasti jen tři čtvrtiny registrovaných Němců uměly mluvit německy. V kolínském regionu jich bylo jen 60 %. Viz Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 76; dále srov. Detlef Brandes, *Die Tschechen unter deutschem Protektorat, Besatzungspolitik, Kollaboration und Widerstand im Protekotrat Böhmen und Mähren (1939-1945), München, Wien, 1969,1975,* díl 1, s.320 pozn. 1167. České vydání 1939-1945, Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj, Praha 1999.

179. Viz Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 136. Dále např. v situační zprávě SD z jara 1940 z českobudějovického regionu její agent mj. uvádí, že mezi novými žadateli o říšské občanství vidí jen samý „odpad“, a poukazoval na to, že mnoho z nich má česká příjmení a jen stěží se domluví německy: „V

Radlicích /Pflugschar/ poblíž Jindřichova Hradce /Neuhaus/ se /pan/ Opořil, člověk třiadvacetkrát odsouzený za krádeže, vydává za Němce a neprávem obviňuje Židy, s nimiž dříve obchodoval. V Mokrém lomu /Mokrilom/ poblíž Českých Budějovic jistý Habermann předstírá, že je Němec, je to člověk, který neumí ani slovo německy a byl již osmnáctkrát odsouzen za křivopřísežnictví, loupeže, podvody, pouliční žebrotu a různé jiné přečiny. V samotných Budějovicích je člověk již čtyřiadvacetkrát odsouzený za přečiny nejrůznějšího druhu, který přešel k němectví. Viz Monatsbericht, zpráva SD, červen 1940, VHA, SDNU, k. 7, sign. 49, sbírka č. 74, jednotka 71, str. 16, 17. Cit. in.: Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.76.

180. Za tzv. bémáky označovali čeští vlastenci v 19.století ty, kteří se mohli libovolně přihlásit k jakékoliv národnosti, či jejichž národnost nebyla jasná. Uvedený termín se používal i později za první republiky a dostal se i do zorného úhlu nacistů v protektorátu.

181. Verwaltungsbericht, Oberlandrat Zlin, 21. listopadu 1940, NA, ÚŘP, k.290. sign. 2090, s. 5, Antonín Verbík, *Dějiny Žďáru nad Sázavou,* Brno 1977, str. 167. Cit. in.: Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.77.

182. Jan Pavel Pringsheim, *Situační zpráva o poměrech v protektorátu Čechy a Morava,* str. 11. Cit. in.: Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.77.

183. Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.77.

184. Tamtéž, str.79.

185. Viz Isabel Heinemann : Rasse, Siedlung, deutsches Blut, Göttingen 2003, str. 176. Cit. in. : René Küpper : FRANK -Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, ARGO 2012, str. 107.

186. O přílivu německých státních úředníků z říše viz Sheila Grant Duef, *A German Protektorate: The Czechs under Nazi Rule,* London 1942, s. 164. Rovněž srov. *Zprávy hospodářské,* 10. února 1941, VHA, fond 37, sign. 91/4, s. 2. Citováno z *Deutschland-Berichte der Sozialdemokratischen ParteiDeutschlands (Sopade),*6/1939, Frankfurt am Main 1980, s. 895, *"O remcání protektorátních Němců"*; rovněž srov. J. Geobbles, *Tagebücher,* 6. listopadu 1940, přetištěno v *So oder so: Řešení české otázky podle německých dokumentů. 1933-1945,* (edd.) Boris Čelovský, Ostrava 1997, s. 274. Cit in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 80.

187. Jedním z mála význačných protektorátních Němců , jenž získal vlivné postavení ve státní správě, byl bývalý profesor historie Josef Pfitzner, který se stal pražským primátorem. Viz Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 53; dále Monika Glettler, Alena Míšková : O říšských Němcích na pražské Německé univerzitě, Essen 2011, str. 137 – 153.

188. Zpráva SD-PE – 15. března 1940, str. 16. Cit. in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 53. Říšské ženy si například stěžovaly, že místní Němci jsou líní a nepořádní, viz *Zpráva z domova,* 18. prosince 1939, VHA, fond 37, sign. 91/1, str. 2,5. Cit. in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 53. Jindy si zase německá armáda vzala od místních Němců zboží, aniž by zaplatila účet – jeden protektorátní Němec to sarkasticky komentoval slovy „dobrý obchod". V Prostějově armáda obvinila protektorátní Němce, že jí prodali nekvalitní zboží za nemravně vysokou cenu. (Citace pochází z dopisu sudetoněmecké ženy, který byl opsán a zaslán do Londýna. *Die Verhältnisse im Protektorat,* 6. července 1939, VHA, fond 37, sign. 91/1, str. 2. Verwaltungsbericht, Oberlandrat ProBnitz, květen 1939, NA, ÚŘP, k. 287, sign. 11 – b 2000, str. 1. Cit. in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 53.

189. Cit in : René Küpper : Frank, Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str. 94 a pozn.77 str. 284.

190. "Protektorátní Němci v bezpečnostních složkách varovali své říšské nadřízené, že Češi se nikdy nebudou „cítit" Němci a že „pouze strach z říšských mocenských nástrojů drží Čechy v pozici navenek projevované loajality". Co horšího, Češi velmi obratně předstírali poslušnost a hráli tupce, aby získali jisté výhody, zatímco se dál zapojovali do „pasivního odporu" vůči režimu. ", uvádí se v blíže nedatované zprávě služebny SD z roku 1940 SD-PE-1940, str. 2, Cit. in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.

121. Dále Detlef Brandes, *Die Tschechen unter deutschem Protektorat, Besatzungspolitik, Kollaboration und Widerstand im Protekotrat Böhmen und Mähren (1939-1945), München, Wien, 1969,1975,* díl 1, s. 159. České vydání : 1939-1945, Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj, Praha 1999.

191. Viz Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.210.

192. Heinz Lämmel, 16. září 1960, Bundesarchiv Bayreuth, Ost-Dok 20. sign. 66, Iglauer Sprachinsel, str. 23, *Zprávy z domova,* Sbírka Jaromíra Smutného, k. 11, Reports from Czechoslovakia, 1941, složka 1, str. 2. Cit. in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 79.

193. K výjimkám patřil sudetský Němec, SS-Sturmbanführer dr. Josef Witiska, který od března 1942 do března 1943 úřadoval jako zástupce vedoucího řídící úřadovny gestapa v Praze. Viz René Küpper, Karl Hermann Frank (1898-1946) Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, ARGO 2012, str. 96; dále viz Oldřich Sládek, Zločinná role gestapa, nacistická bezpečnostní policie v českých zemí ch 1938-1945, Praha 1986, str. 399.

194. Přestože se Frankovi nepodařilo proti Neurathovi a státnímu tajemníku Stuckartovi prosadit požadavek většího využití sudetských Němců, měla být tato hořká pilulka kompenzována Hitlerovým vzkazem Neurathovi, že kvůli údajně příliš shovívavému postoji říšskoněmeckých

oberlandrátů vůči Čechům mají „oberlandráti při veškerých rozhodnutích s politickými dopady ... poslouchat Franka, aby se rozhodovali správně“. Viz Dopis ministra vnitra Fricka Neurathovi z 14. července 1939 – Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová (edd.) *Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“. Dokumentace z období říšského protektora Konstantina von Neuratha,* str. 56n., Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str. 94 a pozn.78, str. 284.

195. Z projevů R.Heydricha z 2.10.1941 a 4.2.1942 k představitelům německé okupační správy v Černínském paláci a Pražském hradu, Jaroslav Čvančara : Heydrich, Gallery, 2004, str. 310 an.

196. Pavel Maršálek : Pod ochranou hákového kříže, Nacistický okupační režim v českých zemí 1939-1945, Nakladatelství Auditorium, Praha 2012, str.195-196. Na podřadné postavení protektorátních příslušníků poukazoval např. Emil Sobota, když srovnával postavení protektorátního příslušníka s postavením členů indiánské rezervace ve Spojených státech. Toto porovnání dopadlo příznivě pro Indiány: „Oni, opustí-li rezervaci, mohou se státi naturalizací plnoprávnými občany Spojených států, kdežto protektorátnímu příslušníku, který přijde do říše, bude trvale bránit v nabytí říšského občanství nedostatek objektivních znaků německé národnosti.“ E. Sobota, Co to byl protektorát, Praha 1946, str. 127.

197. Srov. komentář dr. J.Hoffmanna o státním občanství : NZN 1941, str. 1021- 1026- zde citováno říšské nařízení z 6.6.1941 upravující otázky státní příslušnosti ve vztahu k Protektorátu Čecha a Morava, RGBl. I/1941, str.308.

198. Josef Pekař, O smyslu českých dějin, LEDA/ROZMLUVY, 2013, str. 182 - 183.

199. Podle Heydricha bylo nutné zavést pro Čechy v protektorátu všeobecnou pracovní povinnost a pak po předchozím vyšetření „ty poněmčitelné ... pokud možno šikovně poslat do Říše na práci, aby se prozatím vůbec nevrátili. Osoby zatím neschopné poněmčení snad bude možné po dalším zpřístupnění prostoru Ledového moře – kdy převezmeme koncentrační tábory Rusů.... – nasadit s pozitivním předznamenáním proněmeckého úkolu jako dozorce, předáky atd. s vyhlídkou, že za nimi přesuneme i jejich rodiny.“ Vystoupení R.Heydricha z 4. února 1942 k německým funkcionářům na Pražském hradě in: Jaroslav Čvančara : Heydrich, Gallery, Praha 2002, str. 318. Dále Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, Margita Kárná (edd.), *Deutsche Politik im „Protektorat Böhmen und Mähren“,* str.227 a 229. René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.147.

200. Divoši ve střední Evropě. Mythus rasistů o nás, Praha 1938, str. 13 – 14. Cit. in : Jan B. Uhlíř, Protektorát Čechy a Morava v obrazech, Ottovo nakladatelství 2008, str. 360.

201. Burgsdorffova poznámka ze září 1940 – Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová (edd.),Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“. Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha, str. 321 – 326. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.101-102.

202. Fridericiho pamětní spis Das tschechische Problem z 12.července 1939 - Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová (edd.), Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v "protektorátu Čechy a Morava". Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Nruratha, str. 50, 55. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.101-102.

203. Jaroslav Čvančara: : Heydrich, Gallery, Praha 2002, str. 310 an.

204. Například Háchu považoval Heydrich za "neschopného germanizace," protože "je vždycky nemocný, přichází s třesoucím se hlasem a pokouší se vyvolat lítost, která vyžaduje náš soucit. " Naopak mu imponovali protektorátní ministr spravedlnosti Jaroslav Krejčí a předseda vlády Alois Eliáš, kteří byli zásadoví, mladiství, rázní, zdraví a energičtí a dávali najevo svoji nezávislost. Heydrich byl přesvědčen o jejich německé minulosti. Podle jednoho z "rasových expertů" jsou obecně vzato nejhorší ti co říkají "chceme se stát Němci", zatímco ti z rasového pohledu lepší zůstávají dál na straně svého slovanského národa. Viz Protektorátní politika, (edd.) Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, dok. 71, str. 233-234. Cit in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 152.

205. Chtěli nás vyhubit, (edd.), Praha 1961, dok.č. 24 - Heydrichova situační zpráva ze dne 18.5.1942, str.158.

206. Pojem „odpolitizování“ byl takto definován Heydrichem na poradě o budoucím plánování v protektorátu, konané 17.10.1941, Viz Chtěli nás vyhubit, (edd.), Praha 1961, dok.č. 20, str.144.

207. Emil Sobota, Glossy 1939-1945, Praha 1946. str. 131 – 132.

208. K. von Neurath, „Aufzeichnung über die Frage der zukünftigen Gestaltung des bömisch-märischen Raumes“, 31. srpna 1940, Trial of the major War Criminals, XXXIII, s. 253-59. Frankův „Denkschrift“, tamtéž, s. 260-71. Cit in : Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.126.

209. Frankův protokol o jeho rozhovoru s Hitlerem 23. září 1940, NA 113-339-13, s. 13-16, zde s. 15. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str. 106.

210. Frankův protokol o jeho rozhovoru s Hitlerem a Himmlerem 11. a 12. října 1940, NA 113-339-13 s. 6-10, zde s. 10. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str. 106.

211. Heydrichův zápis z jednání 14. září 1940 pro Franka – Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová (edd.), *Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“. Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha,* str. 338.

212. NA 109-3-25, s. 11-19, citáty, s. 13, 15. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str. 107.

213. Vojtěch Mastný odkazuje na Hofmannovy poznámky o rozhovoru s Frankem, 24. května 1941. Gruppenfürer SS Hofmann z RuSHA se jako „odborník“ na „konečná řešení“

rasových otázek, mj. se účastnil i konference ve Wanssee 20.ledna 1942 o koordinaci „konečného řešení židovské otázky“, svolané Heydrichem. Účastnil se jí mj. i dr. Stuckart z říšského ministerstva vnitra, jinak též duchovní otec Hitlerova výnosu z 16.března 1939 o zřízení protektorátu. Vojtěch Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 128.

214. Rozkaz Hanse Jüttnera (Hlavní velící úřad SS) ze 7. ledna 1941, NA 110-3-86, s. 104n. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str. 106 a pozn. 193 str. 292 - 293.

215. Heydrichova zpráva Bormannovi z 18. května 1942 – Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, Margita Kárná (edd.), *Deutsche Politik im „Protektorat Böhmen und Mähren“,* s. 272n. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.147.

216. Zvláštní výnos říšského ministra pro vědu, školství a osvětu B. Rusta z 1. května 1942 k možnosti studia českých studentů na německých vysokých školách.

217. Heydrichův dopis podplukovníku Vorbruggovi (zplnomocněnec wehrmachtu u říšského protektora) z 10. února 1942, NA 113-11-26, s. 45n. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.147.

218. Pracovní zpráva vůdce SS v Rasovém a osidlovacím úřadu v Protektorátu za červen 1943, NA 110-7-27, s. 193 - 194. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.147.

219. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, dok.57, str.173-174, pozn.2, str. 174-175.

220. Vojtěch Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.131. dále Václav Král (edd.), *Die Deutschen in der Tschechoslowakei,* s. 423. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str. 106.

221. Vojtěch Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.131.

222. Viz René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.148 - 149.

223. Isabel Heinemann : "Rasse, Siedlung, deutsches Blut". Das Rasse-und Siedlungshauptamt der SS und die rassenpolitische Neuordnung Europas, Göttingen 2003, Moderne Zeit. Neue Forschungen zur Gesellschafts-und Kulturgeschichte im 19. und 20 Jahrhundert, str. 164. Cit in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 165.

224. Lagebericht, Úřad říšského protektora, srpen 1940, NA, ÚŘP, k. 279, sign. I-1a 1803, (Gruppe Mähren), s. 7. Cit in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 60.

225. Viz Vojtěch Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.133.

226. Verwaltungsbericht, Oberlandrat Olmütz, duben 1940, NA, ÚŘP, k 282 sign. I-1b 2000, s. 5, rovněž Verwaltungsbericht, Oberlandrat Pilsen, březen 1940, NA, ÚŘP, k. 90, sign. I-1b 2021, s. 1. Cit in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 61.

227. Verwaltungsbericht, Oberlandrat Brünn, květen 1940, NA, ÚŘP, k 278 sign. I-1b 2000, s. 1. Cit in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 61.

228. Verwaltungsbericht, Oberlandrat Pilsen, březen 1940, NA, ÚŘP, k 90 sign. I-1b 2021, s. 1. Cit in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 61.

229. Verwaltungsbericht, Oberlandrat Brün, květen 1940, NA ÚŘP, k. 278, sign. I-1b 2000, s. 1. Cit in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str. 61.

230. Viz Vojtěch Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.134.

Dr. Hans Globke byl architektem implementace rasových zákonů do právních pořádků okupovaných zemí. Po válce působil jako blízký poradce K. Adenaura, který popíral Globkeho nacistickou minulost. Hannah Arendtová : EICHMANN IN JERUSALEM, First published in the United States. Published by arrangement with Viking Penguin, a division of Penguin Books USA Inc. 1991, 1992, ISBN 8020405496. Česky vyšlo pod názvem Eichmann v Jeruzalémě, Zpráva o banalitě zla, Praha 1995.

231. Viz Vojtěch Mastný : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.135.

232. Tamtéž.

233. Tamtéž.

234. Himmlerův projev před vůdci vrchních sektorů SS a šéfy hlavních úřadů v berlínském Domě letců 9. června 1942 – citováno podle Bredley F. Smith, Agnes F. Peterson (edd.), *Heinrich Himmler, Geheimreden 1939 bis 1945 und andere Ansprachen,* Frankfurt am Main - Berlin, Wien, s. 158. Cit. in.: René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.149.

235. "Já rozhoduji o tom, kdo je Žid" *(Wer Jude ist, bestimme ich!)*, chvástal se Hermann Görring na adresu kritiků, kterým se nelíbilo, že jeho podřízený polní maršál Erhard Milch je snad žid. (http://www.osud.biz/08-11-2012/1926/zajimavosti/serial-zid-ktery-velel-hitlerovu-letectvu-3 z 16.2.2014) Tento výrok výmluvně dokumentuje zrůdnost a účelovost rasových předpisů a cynickou libovůli, s jakou byly nacisty koncipovány, vykládány a aplikovány.

236. David Grossman, Reflexe druhé republiky v židovských týdenících Rozvoj a Židovské zprávy, Brno 2000, (http://jab.wz.cz/bac/bactext.htm k 3.11.2013)

237. Termín „ghetto beze zdí“ používal ve svých pracích historik Miroslav Kárný (1919-2001) a pro jeho výstižnost pak i další autoři.

238. Přehled rasových předpisů v protektorátu v období 1939-1941 podává Helena Petrův: Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava, Nakladatelství SEFER, Institut Terezínské iniciativy, 2000.

239. RGBl I, 1941, str.547, NZN 1941, str. 1380.

240. Miroslav Kárný, Konečné řešení. Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha 1991, str.50.

241. VoBlRP 16/1939, str. 45; NZN 1939, str. 554.

242. Komentář NZN 1939, str. 552-553, znění předpisu (nařízení o židovském majetku z 21.6.1939) str. 554 an.

243. VoBlRP 7/1940, str. 41; NZN, 1940, str.11.

244. VoBlRP 7/1940, str. 43; NZN 1940, str.13; VoBlRP 2/1941 str. 13; NZN 1941, str.31.

245. Viz Tomáš Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 32-33.

246. Vl. nař. č. 136/1940 Sb. z. a n., str. 337. Židé zejména nemohli být :1. členy zastupitelských sborů ani orgány veřejných korporací nebo členy sborových orgánů takových korporací; 2. členy jiných sborů a komisí, zřízených pro výkon nebo podporu veřejné správy; 3. členy sborově organizovaných školských úřadů (orgánů); 4. zaměstnanci v činné službě protektorátu a jiných veřejnoprávních korporací a subjektů, uvedených v §§ 1, 25 a 26 vládního nařízení ze dne 21. prosince 1938, č. 379 Sb., o úpravě některých personálních poměrů ve veřejné správě; 5. učiteli ani soukromými docenty na vysokých školách; 6. učiteli ani jinými zaměstnanci na školách s právem veřejnosti a s výjimkou škol určených výhradně pro židy; 7. členy veřejných vědeckých ústavů, učených společností a jiných veřejných institucí povahy vědecké; 8. soudci laiky, přísedícími soudu patentního, přísedícími soudů pracovních, přísedícími nebo členy soudů rozhodčích, porotci, přísedícími soudů kmetských nebo soudů mládeže; 9. notáři (kandidáty notářství), advokáty (kandidáty advokacie), obhájci ve věcech trestních ani patentními zástupci (kandidáty patentního zastupitelství), přísežnými tlumočníky, soudními nebo úředními znalci, veřejnými poručníky, správci konkursní podstaty, vyrovnávacími nebo vnucenými správci, ani poručníky nebo opatrovníky, nešlo-li o poručnictví nebo opatrovnictví týkající se židů nebo organizací a zařízení, které sledují výhradně nebo převážně zájmy židů; 10. civilními techniky ani úředně oprávněnými báňskými inženýry; 11. bursovními senzály; 12. lékárníky. Pokud šlo o účast v některých oborech veřejného života, nemohli být židé: 1. výkonnými umělci v ústavech a podnicích provozujících umění (jako v divadlech, filmových podnicích), ani vedoucími činiteli ve správě takových ústavů a podniků, ani členy správních a dozorčích orgánů takových ústavů a

podniků; 2. redaktory periodických tiskopisů s výjimkou periodických tiskopisů určených pro židy a jako takové označených; 3. členy spolků a jiných korporací společenského, kulturního a hospodářského života. Tím nebyla dotčena jejich účast v nucených organizacích, útvarech provozujících obchody a ve spolcích a jiných korporacích určených pro židy a jako takové označených; 4. nemohli se účastnit politického života. Židé byli připuštěni jen výjimečně, v určitém poměru a k omezené činnosti jako lékaři, veterináři, právní zástupci (kandidáti právního zastupitelství).

247. Vl. nař. 85/1942 Sb. z. a n., str. 565.

248. VoBlRP 34/1939, str.281; NZN 1939, str. 1084.

249. VoBlRP 1940, str.475; NZN 1940, str. 1333.

250. Vl. nař. č. 58/1942 Sb. z. a n., str. 509.

251. Vl. nař. č. 260/1942 Sb. *o zaměstnávaní Židů* ze 17.7.; Sb.z. a n., str. 1257-1261.

252. VoBlRP 1940, str. 511, NZN 1940, str.1578.

253. Podle zprávy Ústředny pro židovské vystěhovalectví z 3.prosince 1942 bylo jen v Praze zjištěno 14 920 židovských bytů. Přestěhování a sestěhováním židů se uvolnilo 4 476 bytů, deportacemi do Terezína 8 101 bytů. Z tohoto bylo 2 901 bytů zcela vyprázdněno, tedy byl z nich odvezen všechen nábytek a movitosti. Uvolněné byty byly dány k dispozici bytovému úřadu NSDAP. Cit in : Helena Petrův : Zákonné bezpráví, Židé v Protektorátu Čecha a Morava, Auditoruim, Praha 2011, str. 130 an.

254. Helena Petrův : Zákonné bezpráví, Židé v Protektorátu Čecha a Morava, Auditoruim, Praha 2011, str. 131.

255. Jak konkrétně tento proces probíhal, vyplývá ze zprávy o činnosti Treuhandstelle z roku 1942 : „Každá osoba, která byla zařazena do transportu, dostala své běžné číslo. Po nástupu na shromaždiště předala klíče od svého bytu expozituře Židovské náboženské obce. Klíče byly označeny stejným číslem, jako bylo číslo osoby, která je odevzdala. Všechny klíče byly předány Treuhandstelle a uspořádány ve svazcích dle transportů v jednotně předepsaných sáčcích, na kterých bylo uvedeno jméno, označení transportu, transportní číslo dotyčného, dále údaj o tom, zda se jednalo o nájemníka či podnájemníka. U transportu o 1 000 osobách bylo získáno průměrně 350 klíčů. Klíče zůstávaly v oddělení klíčů až do vyklizení bytu a poté předány Ústředně pro židovské vystěhovalectví. Klíče byly evidovány v knize, která sloužila ke kontrole jejich pohybu. Při vyklízení kromě bytu skupina pověřenců prohlížela i půdu a sklepy a zjišťovala, zda vystěhovaný zanechal uhlí, dřevo či brambory. Bytové zařízení bylo ohodnoceno odhadcem a poté prodáváno buď přímo v bytech, nebo ze skladů.“ Viz Helena Petrův : Zákonné bezpráví, Židé v Protektorátu Čecha a Morava, Auditorium, Praha 2011, str., str. 132-133.

256. Dr. Emil Franzel absolvoval studium dějin německé literatury a geografie na Karlově univerzitě v Praze. V letech 1938-39 byl ředitelem německého institutu pro lidové vzdělávání "Urania" v Praze, kde s účastnil jeho "odžidovštění " Od konce roku 1939 do října 1940 byl nezaměstnaný, poté získal místo knihovníka. Od 15.6.1941 byl povolán k ochranné

policii a účastnil se poprav českých vlastenců. Jeho výpovědi ve dvou protokolech z let 1965 a 1966 svědčí o jeho dobré paměti a jsou potvrzeny i z jiných zdrojů. Napsal i své memoáry. Pro účast na popravách byl od roku 1964 považován za válečného zločince, ale do Československa nebyl vydán. V 60.letech působil jako blízky poradce F.J. Strausse, bavorského předáka CSU. Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, pozn. č. 390, str. 144-145.

257. Ústřední úřadovna zemských soudních správ v Ludwigsburgu, ZStL, BArch B 162-4817. Emil Franzel, str. 3494-3495. Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 200-201.

258. Konference státních sekretářů (náměstků ministrů) ve Wannsee na předměstí Berlína proběhla z popudu R.Heydricha 20.ledna 1942, který jí předsedal. Trvala pouze půldruhé hodiny a stanovila úkoly pro jednotlivé resorty při masovém vyvražďování židů. Historici se shodují, že Hitler se k likvidaci evropských židů rozhodl v období mezi červencem 1941 (Himmler tehdy akceleroval vraždění židů v SSSR) a polovinou září 1941, kdy „vůdce“ schválil deportaci německých židů na východ. Autorem zápisu byl Adolf Eichmann. Protokol z Wannsee byl vyhotoven ve 30 kopiích a s výjimkou jediné byly všechny pečlivě zničeny. Dochovaný záznam, určený státnímu podtajemníku ministerstva zahraničních věcí Martinu Lutherovi, byl nalezen v r. 1947 v archivu jeho úřadu. Objevil jej právník dr.R.Kempner, bývalý německý státní úředník židovského původu, který ve 30. letech emigroval do USA a po válce pracoval pro T.Taylora, nástupce hlavního amerického žalobce v Norimberku R.Jacksona. Jinak se písemných dokumentů ohledně genocidy židů dochovalo minimálně, neboť nacistické špičky s písemnostmi o této hrůzné agendě nepracovaly a svoji vůli projevovaly ústními pokyny. Konference se zúčastnil i dr. Stuckart autor respektive spoluautor Hitlerova výnosu ze 16.3.1939 o zřízení protektorátu. Blíže M.Šiška : Protokol z Wannsee : symbol holocaustu, Právo, 21.ledna 2012.

259. Protokol z konference ve Wannsee in Jaroslav Čvančara : Heydrich, Gallery, Praha 2004, str. 314.

260. Helena Petrův, Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), Nakladatelství SEFER, Institut Terezínské iniciativy, str. 77.

261. Jan B.Uhlíř : Protektorát Čechy a Morava v obrazech, Ottovo nakladatelství 2008, str.710.

262. Helena Petrův, Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), Nakladatelství SEFER, Institut Terezínské iniciativy, str. 145.

263. Miroslav Kárný : „Konečné řešení“, Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha 1991, str. 11.

264. RGBl. 1933 I, str. 83.

265. Výnos říšského ministerstva vnitra o preventivním potírání zločinnosti policií ze 14. prosince 1937 *(Grundlegende Erlass Űber die vorbeugende Verbrechensbekämpfung durch die Polizei)*; RGBl 1937 I.

266. Legislativní úprava romského etnika v ČSR byla dána zákonem č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech ze 14. 7.; Sb. z a n. státu československého, str. 949-951.

267. http://www.holocaust.cz/cz/resources/documents/rom/praha_19400809 z 16.2.2014

268. Tomáš Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 34-36.

269. Vl.nař.č. 89/1942 Sb. *o preventivním potírání zločinnosti* z 9. března; Sb.z. a n., str. 576-586.

270. http://www.holocaust.cz/cz/resources/documents/rom/deportace z 16.2.2014.

271. Pavel Říčan : S Romy žít budeme, jde o to, jak, Praha 1998. Jan Gebhart – Jan Kuklík : Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV. b, 1938-1945, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007. str.80 an.

272. Jan B.Uhlíř : Protektorát Čechy a Morava v obrazech, Ottovo nakladatelství 2008, str. 714.

273. Tamtéž, str.710-716.

274. RGBl I 1935 str. 1146, NZN 1939, str. 407-408.

275. RGBl I 1935 str. 1333, NZN 1941, str. 1191.

276. Ministerialblatt des Reichs – und Preussischen Ministeriums des Innern, 1935, str.1429, NZN 1941, str. 1187.

277. RGBl I 1937, str. 1161; NZN 1940, str. 121-124.

278. RGBl I 1943, str. 372; NZN 1943, str. 671.

279. Viz k tomu dále V. Knapp k pojetí práva dědického v Třetí říši, kdy je preferována dědická posloupnost daná pokrevními svazky před testamentem : Viktor Knapp, Problém nacistické právní filosofie, Praha 1947, reprint 2002, str. 189-190.

280. Viz Automatický systém právních informací (ASPI), Wolters Kluwer, ČR, 2013.

281. Srov. dále Tomáš Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 23.

282. Viz Automatický systém právních informací (ASPI), Wolters Kluwer, ČR, 2013.

283. Helena Petrův, Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), Nakladatelství SEFER, Institut Terezínské iniciativy, str. 131 -140.

284. VoBlRP 16/1939, str. 45; NZN 1939, str. 554. Je svědecky doložen odpor tehdejšího předsedy vlády, později popraveného generála Eliáše, k naléhání Neuratha, aby protektorátní vláda sama, jako první, ve své normotvorbě definovala pojem „Žid“ podle norimberských rasových zákonů. Tomu odpovídá i fakt, že jako první tuto definici vztahující se k území protektorátu, přineslo až nařízení říšského protektora *o židovském majetku* ze dne 21.června 1939 a teprve poté se tato definice objevila i v autonomních předpisech.

285. RGBl I 1941, str. 384, NZN 1941, str. 1186.

286. RGBl I 1941, str. 394, NZN 1941, str. 1189.

287. Vl. nař. 85/1942 Sb. z. a n., str. 565.

288. Vl. nař. č. 136/1940 Sb. z. a n., str. 337 (blíže viz výše pozn. 246).

289. Soudobý komentář dr. J.Hoffmanna k vládnímu nařízení, NZN 1942, str. 144.

290. Viz podrobněji Helena Petrův, Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), Nakladatelství SEFER, Institut Terezínské iniciativy, str.131-140.

291. J.Hoffmann, Židovská otázka, NZN 1942, str.138.

292. Tomáš Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 25-26.

293. V podstatě se tak realizoval záměr vytýčený nacisty při vzniku protektorátu, kdy 25.března 1939 na přednášce pro státní tajemníky říšských ministerstev Stuckart vysvětloval , že „Židé by měli být vyřazeni z veřejného života Protektorátu“ a sice prostřednictvím „vlády Protektorátu. ....Říšský protektor doporučí vládě v Praze, aby provedla nutná opatření.“ Záznam konference se Stuckartem, 25.března 1939, AA, T-120, 257, 195988 a T-120, 1505, D 632806-07, NA. Cit in : Vojtěch Mastný, Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o. , Praha 2003, str. 57. Dále Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová (edd.) Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“. Dokumentace z období říšského protektora Konstantina von Neuratha, Praha 1987, str. 13n.

294. O bezprostředním tlaku na vysoké protektorátní úředníky včetně ministrů s hrozbou fyzické likvidace svědčí i výroky K.H.Franka, který 29.září 1943 před úředníky svého ministerstva prohlásil : „Musím být každou hodinu připraven a schopen – jakmile by to německá situace vyžadovala – odzbrojit české policejní prapory a vládní vojsko nebo dát zatknout vůdce Kuratoria mládeže nebo pana ministra X, s nímž jsem ještě před chvílí loajálně konferoval nebo večeřel.“ V září 1944 pak byla v jedné ze zpráv SD zmínka o předsedovi vlády Krejčím. Frank ho údajně „vyzval, aby svolal členy vlády a nařídil jim, že mají varovat všechny úředníky před nedovoleným jednáním a vyzvat je k plnému pracovnímu nasazení. Každý pokus o sabotáž nebo dokonce sabotážní akt v úřadech bude drasticky potrestán. On sám se nebude zdráhat dát příkaz k odsouzení pachatele přímo v příslušném úřadě a nechá ho 48 hodin viset na místě, všem na očích.“ René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str. 193.

295. Hannah Arendtová , Eichmann v Jeruzalémě, Zpráva o banalitě zla, Praha 1995, str.384. Cit in: Helena Petrův, Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), Nakladatelství SEFER Institut Terezínské iniciativy, 2000, str.145.

296. Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd), Scriptorium 2011, str. 13.

297. Srovnej Jiří Chyský : Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovně právního poměru, Praha 1962, str. 11 a násl. Cit. in: Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 158.

298. Viz Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 163-164.

299. Václav Král : Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích a letech 1938-1945. III. díl, Praha, str. 93 a násl.

300. Viz Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 166. Dále Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn. 1, str. 59-60.

301. Viz Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo, 2005, str. 42.

302. Srov. Reichministerialblatt der Landwirtschaftlichen Verwaltung, Berlin 1944, s. 173n,: FRIEDRICH DIDIER (edd.), *Handbuch fur die Dienststellen des Generalbevollmachtigten fur den Arbeitseinsatz ind die interessierten Reichsstellen im Grobdeutschen Reich und in den besetzten Gebieten,* s. 105n., a Reichsarbeitsblatt, Reichsarbeitsministerium (edd.), Berlin 1944, I., s. 313a s. 338. Cit. in : Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 165.

303. Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, dok. č.1, str. 57.

304. Tamtéž, pozn. 2 str. 57-58; dále Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 163-164.

305. Česko-slovenské dráhy se již na počátku roku 1939 potýkaly s přebytkem zaměstnanců. Jejich potřeba byla Ministerstvem dopravy odhadována na 76 692, nicméně počet pomocných a definitivních zaměstnanců činil k 31.1.1939 celkem 82 400 osob. Tento stav byl ještě zvýšen o dalších 2440 zaměstnanců, kteří se vraceli ze Slovenska. Přebývalo tedy více než 8 000 zaměstnanců. Část z nich byla propuštěna s tím, že se má přihlásit o práci u Německých říšských drah. K další vlně propouštění došlo v prosinci 1940, kdy přišlo o práci u Česko-moravských drah 3624 zaměstnanců, z nichž 589 se rozhodlo odjet na práci do říše. V následujících letech stoupaly požadavky říšských úřadů na vysílání protektorátních železničářů k dočasnému služebnímu zařazení u Německých říšských drah. První transport s protektorátními železničáři byl vyslán do říše 25.3.1942 z plzeňského hlavního nádraží. V roce 1942 bylo do říše vypraveno osmnáct transportů s celkem 9246 osobami, v roce 1943 (do července) 45 transportů s 2034 osobami. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn.1,2,3 str. 99.

306. Pavla Kuntová: Pracovní nasazení českých železničářů v Německu 1938-1945, in: Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2.světové války, Sborník ze semináře, c.d. , str.75-76: též výnos Ministerstva sociální a zdravotní zprávy úřadům práce o propuštění sezónních železničních dělníků a o prioritní možnosti jejich zaměstnání u Německé říšské dráhy, dok.č.23 in Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, str.98-100.

307. Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn.2 str. 99.

308. Tamtéž, pozn.2, str. 174-175.

309. Václav Král, *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945,* III. díl, Praha 1954, str. 100 a násl.

310. Jaroslava Milotová: „Cizorodí“ dělníci a jejich pracovní nasazení v Německu v letech 1939-1945, in: Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2.světové války. Sborník ze semináře konaného ve Státním ústředním archivu v Praze dne 2.dubna 2004, red. Zdenka Kokošková, Stanislav Kokoška a Jaroslav Pazour, Praha 2004, s.25-26. Cit in : Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, Historický úvod od Stanislava Kokošky, str. 17.

311. Vl. nař. 193/1939 Sb. z. a n., str. 623.

312. Okupanti využili ustanovení zákona č. 217/1936 Sb. o zprostředkování práce z 9.července, které dávalo možnost státní správě odejmout koncesi k živnostenskému zprostředkování práce, takže záhy všechny koncesované zprostředkovatelny práce byly likvidovány.

313. Blíže viz Jaroslav Pažout, Úřady práce v protektorátu, c. d., str. 51-62, Cit in : Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn.2, str.79.

314. Ke struktuře pracovních úřadů, jejich personálnímu obsazení a kompetencím viz např. materiály uložené in: NA, ÚŘP,sign. 114-98/2, kart. 96. K úřadům práce v protektorátu blíže viz Jaroslav Pažout : Úřady práce v protektorátu, c. d., s. 51-61. Cit.in : Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn. 2, str. 320.

315. Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 10. listopadu 1941, Rv. I 948/41 Sb. n. s. civ. 18148; viz též Pracovní právo, roč. XV/1942, nález č. 305. Cit. in : Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 175.

316. J. Kabourek : Funkce soudu a úřadu práce při rozvázání služebního poměru, Pracovní právo č.8/1941, Cit. in : Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 175-176.

317. Nálezy z 28.března 1936, č. 11.916/36 a Boh. 10.710/33 a 11.426/34. Cit in : Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 171.

318. Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn. 8, str. 107.

319. Starý : *Řízení a žádosti za souhlas úřadu práce o sjednání nebo výpovědi pracovního poměru,* Pracovní právo č. 7/1940 . Cit. in : Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 171.

320. Vl. nař. č. 241/1941 Sb., *kterým se zavádějí pracovní knížky* z 28.června; Sb.z. a n., str.1265-1269 .

321. K těmto problémům před zavedením pracovních knížek viz např. zprávy o sčítání stavebních dělníků k 25.8.1941, které jsou uloženy v NA, MSP, sign. E 5310, kart.2980. Cit in :

Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn. 2 a 3, str. 114.

322. Vl. nař. č.177/1939 Sb. *o přikazování osob k zemědělským pracím* z 23.června; Sb.z. a n., str. 603-604.

323. Vl. nař. č. 173/1940 Sb. z 28.března, které přikazování na práce v zemědělství dále rozvádělo; Sb.z. a n., str. 445-447.

324. Vl. nař. č. 190/1939 Sb. *o všeobecné pracovní povinnosti* z 25.července, Sb. z. a n. 1939, str. 621.

325. Vl. nař. 46/1941 Sb., *jímž se činí některá opatření o řízení práce* z 23.ledna; Sb.n. a z., str.111.

326. Viz Jiří Albert, Řízení práce, Pracovní právo, č.3/1941, Cit. in : Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 173.

327. Zatímco v roce 1939 se na území protektorátu narodilo 107 122 dětí, v roce 1942 to bylo 130 538 dětí a o rok později již 150 414 dětí. Jenom v Praze se ze 4000 dívek ročníku 1924 prokázalo na podzim 1943 před svým odjezdem do říše více než tisíc potvrzením o tom, že jsou v prvních měsících těhotenství. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn.1 str. 215 - 217.

328. Tamtéž.

329. Vl. nař. č. 323/1939 Sb., *jímž se obmezuje zrušování pracovních poměrů a přijímání pracovních sil* z 21.prosince; Sb.z. a n., str. 938-940.

330. Karel Srna : *Vznik pracovního poměru a souhlas úřadu práce,* Pracovní právo č. 12/1941 a článek téhož autora *Řízené hospodářství a smluvní právo,* Všehrd. roč. XXII, č.2; Jindřich Alois : *Nové uspořádání řízení práce,* Hospodářství a práce č.2/1941. Cit. in : Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 172.

331. Příkladem může být judikát Nejvyššího soudu z roku 1940, ve kterém se přiznává závaznost dodatečnému rozhodnutí úřadu práce ohledně rozvázání pracovního poměru, třebaže výpověď byla dána ještě před účinností příslušné vyhlášky MSZS, která pravomoc úřadu práce k rozhodování zakládala. Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. XI. 1940, Rv I 1210/40 Sb. n. s. 97/892, viz též Pracovní právo, roč. XIV/1941, nález č. 131, Cit. in : Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 175.

332. Viz Nález Nejvyššího správního soudu z 10. III. 1942, č. 803/41-43, Pracovní právo, roč. XV/1942, nález č. 278. 175, Cit. in : Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 175.

333. Vl. nař. č. 237/1941 Sb. *o podpoře včleňování do práce* z 29.května; Sb.z.a n., str.1245-1251.

334. Vl.nař. č.250/1943 Sb. *o podpoře při včleňování do práce* z 27. srpna; Sb.z. a n., str. 1258-1292.

335. Vl.nař. č.433/1941 Sb. *o poradenství pro volbu povolání a o včleňování mladistvých do práce* z 6.listopadu; Sb.z. a n., str. 2023-2025.

336. Vl. nař. č. 10/1942 Sb. z 18.prosince 1941; Sb.z. a n., szr. 56-58.

337. Vl. nař. 154/1942 S., *jímž se činí některá opatření o řízení práce* z 4.května; Sb. z. a n., str. 821.

338. Viz Otakar Král : *Ochrana pracovního poměru zaměstnanců prohlášených k zemědělským prácí.* Hospodářství a práce, č. 5/1940. Cit. in : Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 170.

339. Vl. nař. č. 13/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky* z 10. prosince 1941; Sb. z. a n., str. 67-74.

340. Vl. nař. č. 404/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky* z 7.prosince; Sb. n. a z., str. 2035.

341. Protektorátní politika Reinharda Heydricha, (edd.) Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová ve spolupráci s Margitou Kárnou, Praha 1991, dok.č. 72, str. 235-236. K této problematice dále viz Monika Sedláková : Pracovně výchovné tábory, in: Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2.světové války, Sborník ze semináře, c.d., str. 146. Cit in : Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, Historický úvod od Stanislava Kokošky, str.20.

342. Vl. nař. č. 223/1938 Sb. *o pracovních útvarech* z 11.října; Sb.z. a n. státu československého, str. 1043-1047.

343. Vl. nař. č. 72/1939 Sb. *o kárných pracovních táborech* z 2.března; Sb. z. a n., str.368-370.

344. Viz Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 164-165.

Největší pracovní tábor v Brdech, čítající přes dva tisíce lidí byl postaven na Kolvíně (severní okraj obce). Nucená práce se týkala hlavně tehdy mladých ročníků 1919 až 1924 z řad Čechů, kteří se vyhýbali pracovnímu nasazení v říši, či jinými drobnými proviněními. Zpočátku bydleli sem umístěné osoby v uvolněných domech ve vystěhovaných vesnicích, později od léta 1942 byli již umístěni do Kolvínského lágru. Lágr byl obehnán dvěma ploty s ostnatým drátem a byl střežen z kulometných věží v jeho rozích. Na 4 ha plochy byly dřevěné baráky ve 4 řadách, po 3 světnicích s 16 postelemi v patrových palandách. Pro vodu a na oběd se chodilo večer do nedalekého Kolvína (nejčastější byly brambory), teprve později byly vykopány 8-10 metrů hluboké studny přímo v lágru. V letním období část pracovníků přespávala v lesích, na určená místa byl dovážen proviant, tam jim byly i opravovány (vyměňovány) nástroje apod. Na kratší dobu byly v Kolvíně ubytovány i ženy pro lehčí práce v lese a na opuštěných polnostech. V létě roku 1944 s ukončením svozů po posledních aktivních větvích úzkokolejky byl tábor na Kolvíně opuštěn.Viz Brdský vojenský prostor - pracovní a kárné tábory. http://www.panzernet.net/php/index.php/topic,5227.0.html z 3.4.2014 .

345. Viz "Die Arbeiterfrage soll mit Hilfe von KZ-Häftlingen gelöst werden". Zwangsarbeit in KZ-Außenlagern auf dem Gebiet der heutigen Tschechischen Republik, Metropol 2013. Cit. in : Nucená práce v pobočných koncentračních táborech na území ČR, http://www.terezinstudies.cz/projects/subcamps.htlm z 12.10.2013.

346. Viz zpráva ministerstva zemědělství a lesnictví z 11. srpna 1944, čj. 3532-62-1944, SÚA, fond MHP, sign. č. AI-5554, kart. 409. Cit. in : Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 184.

347. Jan Gebhart - Jan Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV.b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 199-203. Dále viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, Historický úvod od Stanislava Kokošky, str. 20.

348. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, Historický úvod od Stanislava Kokošky str. 21 a dále dok.č.39, str. 136-137 : Pokyn Ministerstva hospodářství a práce vedoucím úřadů práce k provádění pravidelných razií v restauracích, barech, kinech a na veřejných prostranstvích za účelem prověření pracovního zařazení kontrolovaných osob a uskutečnění kontrol potravinových lístků ze dne 9.6.1942.

349. Vl.nař. č.133/1942 Sb. *o přizpůsobení průmyslu, obchodu a živností válečným poměrům* z 25.března; Sb.z. a n., str. 757-760.

350. Vl. nař. č. 44/1943 Sb. *o uvolnění pracovních sil k válečně důležitým úkolům* z 11.února; Sb.z. a n., str.115-118.

351. Příkladem narůstajících represí v protektorátu jsou pracovní podmínky v Daimler Benz GmbH, založeném v roce 1943 v Nové Pace. Podnik Dailmer-Benz jehož hlavní obrat v té době už tvořila výroba leteckých motorů, přemístil výrobu dílů leteckých motorů a motorů ke světlometům do uzavřené textilní továrny v Nové Pace. V létě 1944 se k ní připojily ještě dva nedaleké podniky ve Staré Pace a Jičíně. Protože osazenstvo textilních továren nestačilo pokrýt potřebu pracovních sil, byla řada z okolních míst, mezi nimi i celé školní třídy a jejich učitelé, přinucena k práci u firmy Daimeler-Benz. Většinou sice bydleli doma, ale některé rodiny musely vyklidit své domy pro německý personál a odejít do tábora. Koncem února 1945, kdy měl být podnik přeorientován na výrobu tryskových motorů k junkersům, bylo v továrnách DB GmbH Nová Paka povinně zaměstnáno 4131 Čechů a celkem 91 Němců, kteří převážně zastávali vedoucí pozice. Pracovní klima bylo velmi drsné, němečtí předáci českým dělníkům nadávali a bili je. Viz Barbora Hopmann a další, *Zwangsarbeit bei Daimler-Benz,* Stuttgart 1944, s. 59n., 98n. a.s. 256-259. Cit. in : Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 43.

352. Jan Gebhart, Jan Kuklík : Velké dějiny zemí Koruny české, Paseka, Praha, Litomyšl, svazek XV. b, str. 201; dále viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn.1 a 2, str. 156-157.

353. Viz Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2.světové války. Doprovodná publikace k výstavě pořádané Státním ústředním archivem

v Praze, Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR a Kanceláří pro oběti nacismu Českoněmeckého fondu budoucnosti. Red. Stanislav Kokoška-Zdenka Kokošková. Praha 2004. Cit. in: Jan Gebhart, Jan Kuklík : Velké dějiny zemí Koruny české, Paseka, Praha, Litomyšl, svazek XV.b, str. 202.

354. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn. 1-5, str.211-212.

355. Vl. nař. č.177/1944 Sb. *o zmocnění ministrů a vedoucího pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu k mimořádným opatřením k provedení totálního válečného nasazení* z 22. srpna; Sb. z. a n., str. 841-842.

356. Vl. nař. č. 144/1944 Sb. *o přihlašovací povinnosti mužů a žen, kteří opustili z důvodu letecké války své dosavadní zaměstnání* z 8.července; Sb.z. a n., str. 649-650.

357. Viz Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 42.

358. SÚA, fond MHP, čj AI-5443. kart. 367. Cit. in : Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 184.

359. Výnosem A.Hitlera z 2.9.1943 se vedoucím OT stal říšský ministr pro zbrojení a válečnou výrobu A.Speer, jenž byl podřízen přímo vůdci. OT převzala vedle stavebních prací pro pozemní vojsko i vedení staveb pro letectvo a námořnictvo, přičemž na stavbách SS se pouze podílela.Na počátku války získala pracovní síly v protektorátu dobrovolnými nábory prostřednictvím vlastních verbířů. Ti využívali i touhy mladých lidí po poznání dalekých krajů. V lednu 1942 se pak F.Todt z funkce říšského ministra pro ozbrojení a munici obrátil na zastupujícího říšského protektora R.Heydricha se žádostí a poskytnutí 4000 českých dělníků pro stavbu závodu na výrobu syntetického benzinu v Záluží u Mostu, čímž otevřel cestu pro systematické získávání pracovních sil v protektorátu. Řada českých dělníků se do OT dostávala prostřednictvím německých stavebních firem, počet protektorátních příslušníků této organizace proto nelze jednoznačně určit. Podle výnosu vrchního velení Wehrmachtu *(Oberkommando der Wehrmacht-OKW)* jim náleželo stejné materiální zabezpečení jako Němcům, to však bylo vykoupeno přísnou pracovní disciplínou a často též nasazením v tvrdých klimatických podmínkách. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn. 2, str. 184.

360. RGBl. I/1938, str.1441-1442.

361. RGBI. I/1939, str. 989.

362. Rozhovor s Františkem Jílkem z Jindřichova Hradce, roč.1924, v rámci mezinárodní dokumentace pamětníků otrocké a nucené práce v nacionálně socialistickém Německu pro berlínskou nadaci "Připomínka, odpovědnost a budoucnost" (Stiftung "Erinnerung, Verantwortung und Zukunft", Fonds "Erinnerung und Zukunft", Markgrafenstrasse 12-14, D 10969 Berlin, Institut historie a biografie na Dálkově univerzitě v Hagenu (FernUniversität, Gesamthochschule in Hagen, "Deutsches Gedächtnis", Institut für Geschichte und Biographie", Liebigstrasse 11, D-58511 Lüdenscheild) a Živá paměť o.p.s., Na Poříčí 12, 110 00 Praha 1, rok 2005.

363. VoBlRP 1939, str. 354-358. První zmínky o působení TN v protektorátu jsou z přelomu let 1940 a 1941. Na základě rozhodnutí velitele pořádkové policie v Praze z 2.10. 1940 zaslalo 11.2. 1941 Ministerstvo vnitra pokyn zemským úřadům v Praze a Brně, aby zajistily možnost výcviku příslušných místních skupin TN v protektorátních podnicích (vodárnách, plynárnách a elektrárnách), jejichž seznam byl přiložen. NA, PMR, sign. 646/1,kart. 3143. Cit. in : Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn. 3, str. 230- 231.

364. Jaroslav Houser, Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia, str. 169.

365. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, str.230-231.

366. VoBlRP 1942, str. 218; RGBl I/1942, str. 466.

367. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, dok.č. 88, č. 92 a č. 119; dále pozn. 1, str.249-250.

368. Vl.nař. č. 109/1944 Sb. *o protektorátní technické nouzové pomoci* z 10. května; Sb. z. a n., str.539-541.

369. Kancelář státního prezidenta opakovaně žádala, aby byl text vládního nařízení doplněn o ustanovení, podle něhož měla být protektorátní TNP nasazována pouze na území protektorátu. Ministerstvo vnitra však této připomínce nevyhovělo, neboť trvalo na zachování možnosti jejich nasazení mimo protektorát. Viz přípis k osnově vládního nařízení učiněný v Kanceláři státního prezidenta, AKPR, KPR, inv.č.1297, sign. A 4564/45, kart. 227. Zajištění péče, ubytování, výstroje a platů jejich příslušníků řešil následně výnos generálního velitele uniformované protektorátní policie E. Hitzegrada z 25.7.1944, NA, GVUP, sign. K 25/1,kart 32. Cit. in Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, str. 323.

370. Vl. nař. č. 246/1943 Sb. *o ochranné službě* z 4. září; Sb.z. a n., str.1217-1224.

371. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn.1, str. 249.

372. Studenti mohli po návratu do škol složit doplňkové zkoušky (někdy byli soustředěni do jedné třídy) a většina z nich tak včas stihla dokončit ročník. Středoškoláci narození v roce 1924, kteří byli nasazeni v říši u TN, měli být osvobozeni od nasazení v rámci konskripce celého ročníku pro nasazení mimo protektorát, to však často úřady práce nerespektovaly a někteří z nich museli dva měsíce po návratu domů znovu odjet pracovat na říšské území. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn.1 a 3, str. 250.

373. Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, dok. č. 97, pozn.2 a 3, str. 274.

374. Již 28.10. 1943 vydalo Ministerstvo školství nařízení, v němž žádalo předložit do 15.11. 1943 velitelství Technické nouzové pomoci v protektorátu jmenné seznamy žáků příslušných ročníků středních škol, kteří doposud nebyli v rámci TN nasazeni v říši. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn.3, str.251.

375. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn.2, str.323-324.

376. Protektorátní příslušníci byli do říše vysláni v říjnu a listopadu 1942 v rámci „běžného“ pracovního nasazení úřady práce. Na svém prvním působišti ve vojenském cvičišti v Baumholderu byli rozděleni do rot, v nichž vedle pomocných dělníků působily příslušníci různých stavebních profesí. Příslušníci pracovních praporů měli nárok na bezplatné ubytování a za svoji práci pobírali běžnou tarifní mzdu, která byla s výjimkou kapesného převáděna na bankovní účet. Jejich nasazení však přesto patřilo k nejnáročnějším. Při odstraňování trosek po náletech a stavbě nouzových obydlí docházelo nezřídka k úrazům a dokonce i k úmrtím. Obvykle přitom museli vydržet celý den jen s polovinou bochníku chleba a kusem salámu, neboť teplou stravu (většinou eintopf) dostávali až večer. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, Historický úvod od Stanislava Kokošky str. 21; dok.č.59 a dále pozn.2, str.183-184.

377. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn.2 str.183-184.

378. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd), Scriptorium 2011, Historický úvod od Stanislava Kokošky, str. 21-22, dále dok.č. 38, 67,75, 77, 78, 88, 92, 94 a 119, dále pozn. 1, str. 268.

379. Viz Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 15-17.

380. Státní tajemník u říšského protektora K.H.Frank se v únoru 1943 obrátil ve věci právního postavení českých dělníků na říšského vůdce SS a šéfa německé policie H. Himmlera, šéfa kanceláře NSDAP M. Bormanna a říšského vedoucího Německé pracovní fronty R.Leye. V dopisech M. Bomannovi a H. Himmlerovi z 10.2.1943 poukazoval na nežádoucí různý přístup k pracovníkům z protektorátu, kdy v některých případech např. dostávali poukázky na oblečení a stravu jako Němci, v jiných zase jako pracovníci z východu. Cit. in : Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, pozn.1, str. 218-219.

381. Viz Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 17.

382. Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v Protektorátu Čechy a Morava, (eds.) Miroslav Kárný, Jaroslava Metolová, Dagmar Moravcová in: Sborník k problematice dějin imperialismu, sv. 21, Praha 1987, dok.č.2, s 4-17. Cit. in : Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, Historický úvod od Stanislava Kokošky, str.18.

383. Blíže viz. Tomáš Jelínek: Nucená práce v nacionálním socialismu /Zwangsarbeit im Nationalsozialismus, in:„Nepřichází-li práce k Tobě…‘‘ Různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech / „Kommt die Arbeit nicht zu Dir …“ Verschiedene Formen der Zwangsarbeit in Studien und Dokumenten. Kolektiv pracovníků Kanceláře pro oběti nacismu, Praha 2003,s.25-26. Cit. in : Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, Historický úvod od Stanislava Kokošky, str. 18.

384. Viz Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 171.

385. Styky německých dívek s pracovníky z Nizozemska nebo Skandinávie sice nebyly vítány, ale většinou se tolerovaly. U francouzských civilních pracovníků, nebo dokonce válečných zajatců zasahovalo gestapo s kompetencí pro „GV zločiny“ (*GV- Geschlechtverkehr* – pohlavní styk). Stupnice trestů pro většinu skupin cizinců byla v rozsahu od výstrahy po odeslání do koncentračního tábora. Největší tresty byly opět vyhrazeny Polákům a východním dělníkům, kromě toho i Čechům a Srbům. Odhalení sexuálních styků s německými ženami mělo pro mužské příslušníky těchto skupin, kteří nebyli „schopni poněmčení“, běžně za následek trest smrti, v lepším případě se dostávali do koncentračních táborů. Německým ženám hrozilo přinejmenším poznamenání (oholení hlavy a průvod obcí, zrušeno v prosinci 1941), často také umístění v káznici nebo v ženském koncentračním táboře v Ravensbrücku. Pohlavní styk německých žen s válečnými zajatci spadal pod nařízení o ochraně obranyschopnosti a byl stíhán soudně. Prezident zemského soudu v Kolíně nad Rýnem káral soudce, kteří podle jeho názoru vynášeli příliš mírné rozsudky a stanovil pravidla pro zacházení s „bezectnými ženami “, které měly styk s válečnými zajatci: *„Chléb s máslem – rok vězení, polibek – dva roky vězení, pohlavní styk – hlavu dolů“*. U německých mužů sahala škála od spikleneckého přimhouření oka „mezi námi muži“ až k odeslání do koncentračního tábora, pokud přiznali milostný vztah. Cizinkám hrozil koncentrační tábor nebo nucené umístění ve veřejném domu. V prosinci 1942 byl tvrdý kurz poněkud zmírněn a úřady začaly tolerovat i vztahy belgických, francouzských nebo italských civilních pracovníků s neprovdanými německými ženami, pokud se neprojevovaly otevřeně, například ve formě „divokých manželství“. Diemuth Majer : *„Fremdvolkische“ im Dritten Reich. Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Rechtsprechchung und Rechtspraxis in Verwaltung und Justiz unter besonderer Berücksichtigung der eingegliederten Ostgebiete und des Generalgouvernements,* Boppard : Boldt 1981, s. 307n. a s : 674, Bernhild Vögel: *„Entbindungsheim für Ostarbeiterinnen“. Braunschweig, Broitzemer Straße 200*. Hamburg: Inter-Abo-Betreuungs-GmbH 1989, s. 33; Stefan Maiwald, Gerd Mischler: *Sexualität unter dem Hakenkreuz. Manipulation und Vernichtung der Intimsphäre im NS-Staat*. Hamburg: Europa 1999, s. 130. Cit in : Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 195-196.

386. Viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd), Scriptorium 2011, pozn. 2, str. 83.

387. Základem tohoto růstu moci RSHA byla dohoda s říšským ministrem spravedlnosti Ottou Thierackem, která znamenala hluboké změny v právním postavení mnoha zahraničních

nucených pracovníků. V září 1942 postoupil Thierack kompetence pro trestní stíhání „vazebně zajištěných " Židů, Cikánů, Rusů, Ukrajinců, Poláků, které čekal více než tříletý trest, Čechů a Němců, kteří očekávali trest nad osm let, do příslušnosti říšského vůdce SS Himmlera. Zdůvodnění bylo pozoruhodné: „S myšlenkou osvobození jádra německého národa od Poláků, Rusů, Židů a Cikánů a s myšlenkou na uvolnění k Říši přičleněných východních oblastí k osídlení pro německý národ mám v úmyslu přenechat trestní stíhání Poláků, Rusů, Židů a Cikánů říšskému vůdci SS. Vycházím přitom z toho, že soudy mohou jen v malém rozsahu přispět k vyhlazení *(Ausrottung)* příslušníků těchto národností." Ulrich Herbert : *Fremdarbeiter, Politik und Praxis des "Ausländer -Einsatzes" in der Kriegswirtschaft des Dritten Reiches,* 2.vydání, Bonn 1999, s. 284. Cit. in : Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 174.

388. Typický byl postup v případě jednoho polského vězně koncentračního tábora v mannheimském závodě Daimler-Benz AG. U stroje, kde pracoval, byl v listopadu 1944 zjištěn zvýšený počet zmetků, přibližně 25 os bylo chybně vybroušených. Příčina vyšla brzy najevo, neboť šlo o příliš těsně nastavenou šablonu. Ačkoliv neexistoval konkrétní důkaz sabotáže – šablona se mohla ohnout při neúmyslném pádu na zem, vězeň byl povoláním holič, jen krátce zapracovaný jako pomocný dělník, okamžitě bylo vzneseno podezření v tomto smyslu. Vězeň byl přidělen do trestaneckého komanda a branný pověřenec SD v podniku zapojil gestapo, které případ nahlásilo RSHA do Berlína. Za několik týdnů přišel z Berlína rozkaz k popravě, která byla jako exemplární trest veřejně vykonána v táboře. Barbara Hopmann a další : *Zwangsarbeit bie Daimler Benz,* Stuttgart 1994, s. 432n. Cit. in : Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 176.

389. Před odesíláním do AEL, si nebyla jista žádná ze skupin. Po řadě protestů zakázalo ministerstvo zahraničí od listopadu 1941 do července 1943 posílat do těchto zařízení Italy a od listopadu 1943 Dány. Ve výjimečných případech však docházelo i nadále k odesílaní Dánů do AEL a koncentračních táborů. Italové byli odsunováni a případně odesíláni do italského policejního trestního tábora v Pistieci. Viz Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 175.

390. Zvlášť vyhlášený AEL zřídila v červnu 1940 státní policie Brémy ve Farge an der Weser. Vězni museli v nelidských podmínkách pracovat na stavbě ohromného podzemního bunkru na pohonné hmoty a ponorkového bunkru „Valentýn". Málo výkonní vězni tam byli krutě trýzněni a vražděni. Barbara Hopmann a další : *Zwangsarbeit bie Daimler Benz,* Stuttgart 1994, s. 268. Cit. in : Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 176.

391. Ernst Kaltenbrunner, jako Heydrichův nástupce v RSHA, v květnu 1944 lapidárně konstatoval, *„že pracovně výchovné tábory bezpečnostní policie jsou všechno jiné, jen ne zotavovny. Pracovní a životní podmínky jsou pro jejich obyvatele obecně tvrdší než v koncentračním táboře. Je to nutné k dosažení žádoucího účinku a je to možné, protože pobyt jednotlivých vězňů zpravidla trvá jen týdny, nanejvýš několik měsíců."* Cit in: Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 120.

392. Na jaře 1943 nařídil Himmler přesun do koncentračních táborů několika desítkám tisíc východních dělníků a Poláků, zatčeným většinou kvůli porušení pracovní smlouvy. Tento svévolný hon na pracovní síly však narazil na výrazný odpor Speera a průmyslových kruhů. Srov. Ulrich Herbert : *Arbeit und Vernichtung. Ekonomisches Ineteresse and Primat der „Weltanschauung" im Nationalsozialismus,* in : Ulrich Herbert : *Europa und der "Reichseinsatz". Ausländische Zivilarbeiter, Kriegsgefangen und KZ-Häftlinge in Deutschalnd 1938-1945,* Essen 1991, s. 409 an. Cit in: Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 119.

393. Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str.120.

394. Tamtéž, str. 177 - 178.

395. Gisela Schwarze: *Kinder, die nicht zählten, Ostarbeiterinnen und ihre Kinder im Zweiten Weltkrieg, Essen 1997,* s. 193n. a s. 199. Cit. in : Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 202.

396. K této problematice viz zejm. Zdeněk Konečný– František Mainuš: Nasazení české mládeže při budování zákopových opevnění koncem druhé světové války, in: Sborník Matice moravské 86, 1967, s. 17-42. Cit. in : Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, Historický úvod od Stanislava Kokošky, str.23.

397. Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, Historický úvod od Stanislava Kokošky, str.23.

398. Ulrich Herbert : *Fremdarbeiter, Politik und Praxis des "Ausländer -Einsatzes" in der Kriegswirtschaft des Dritten Reiches,* 2.vydání, Bonn 1999, s. 379-389, Hans-Dieter Schmid : *Die Geheime Staatspolizei in der Endphase des Krieges,* Geschischte in Wissenschaft und Unterricht, 51, 2000, s. 528-539. Cit. in : Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 203. Jeden z nejotřesnějších případů se odehrál 8.dubna 1945, když spojenci už pronikli k dolnosaskému Cele u Hannoveru. Během bombardování nádraží začal hořet i vlak se stovkami vězňů, kteří se dali na útěk. Honu na "zebry" se vede mladíku z Hitlerjugend a členů nacistické strany účastnili i "jinak slušní občané". Někteří uprchlíci byl zastřeleni přímo při útěku, ostatní- více než 300 vězňů obklíčili v lese a postupně je popravovali většinou ranou do týla. Týž scénář se opakoval 11.dubna 1945 v Lünebergu, policisté za pomoci "loajálních občanů" uprchlíky z vlaku pochytali a námořníci je postříleli. Američané o několik dnů později objevili v Gardelegenu ve spálené stodole stovky zuhelnatělých a roztrhaných těl vězňů. Nahnali je tam předtím z jezdecké školy mladí nacisté. Pomáhali jim v tom i další občané-zapálili pak slámu, naházeli tam granáty a stodolu zavřeli. Kdo prchal byl zastřelen. Pětadvacet vězňů přežilo, tisíc bylo zavražděno. Podle studie izraelského historika Daniela Blatmana bylo koncem války na pochodech smrti zavražděno Němci na 250 tisíc vězňů případně uprchlíků z nuceného nasazení. Závěry studie D.Blatmana byly mj. publikovány v týdeníku Der Spiegel a informoval o nich deník Právo ze dne 12.1.2011.

399. Malá československá encyklopedie, Encyklopedický institut ČSAV 1987, díl 6, str.254. Dále Jan Gebhart-Jan Kuklík : Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996, str. 53. Podle Stanislava Klokočky se v odborné literatuře pracuje především s odhady, které se nejčastěji

pohybují v rozmezí od 400 000 do 600 000 osob nasazených do říše, viz Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout, Monika Sedláková : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011, Historický úvod od Stanislava Kokošky, str. 23. Nejvyšší počet Čechů nasazených na práce v říši měl být dosažen v září 1943 – 286 663 osob, o rok později měl tento počet klesnout na 276 340 osob. Podle Marka Spoerera v říši pracovalo celkem dobrovolně či nedobrovolně asi 340 000 až 370 000 Čechů. Celkový počet Čechů nasazených v říši lze podle něho určit jen obtížně. Anektované sudetoněmecké oblasti měly vysokou spotřebu pracovních sil, nejsou žádné doklady o případném nuceném odesílání někoho z Čechů žijících zde někam jinam do říše. Z protektorátu bylo do konce března 1945 odesláno do říše přibližně 420 000 osob, avšak Spoerer mj. uvádí, že zde nepochybně docházelo ke zdvojené evidenci, například když se některý Čech po uplynutí pracovní smlouvy vrátil domů a o několik měsíců později se dal znovu naverbovat do Německa nebo tam byl odeslán. U počtů naverbovaných z protektorátu i z většiny dalších okupovaných zemí je třeba vycházet z toho, že vzhledem k násobené evidenci jde o horní hranici skutečné hodnoty. K odhadu nejméně 600 000 lidí odeslaných z protektorátu do říše, ovšem včetně vězňů koncentračních táborů, docházejí Leopold Chmela : *Die wirtschaftliche Besetzung der Tsechoslawakei,* Mnichov 1966, s.57,a Miroslav Kárný : *Das SS-Wirtschaftsverwaltungshauptamt. Verwalter der KZ-Haftlingsarbeitskrafte und Zentrale des SS-Wirtschalftskonzerns,* in: Hamburger Stiftung zur Fordrung von Wissenschaft und Kultur (edd.), *„Deutsche Wirtschaft". Zwangsarbeit von KZ-Haftlingen fur Industrie und Behoren,* Hamburg 1991, s.153-169. Cit. in : Mark Spoerer : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005, str. 42, pozn.10, str. 85.

400. Viz např. Heydrichův projev ze 4.2.1942. Jan Cvančara : Heydrich, Gallery, Praha 2002, str. 318.

401. K těmto popraveným přibyly o den později další tři osoby – dva policisté a hudebník, kteří se v tramvaji dostali do konfliktu se sudetským nacistickým fanatikem, jenž je předal do rukou SS. Viz Jan B.Uhlíř : Protektorát Čecha a Morava v obrazech, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str. 432; Jan Gebhart-Jan Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV. a, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 341 an.

402. Prvních 33 studentů bylo propuštěno již 19. 12. 1939. Dalších 180 dostal Hácha domů výměnou za blahopřejný telegram k Hitlerovým narozeninám, který byl propagandisticky využit v dubnu 1940. Většina byla propuštěna po skončení tzv. stanného práva v lednu 1942. Poslední student se vrátil 11. 3. 1943. Viz Jan B.Uhlíř : Protektorát Čecha a Morava v obrazech, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str. 366.

403. Ve vyhlášce říšského protektora Neuratha ze 17.listopadu 1939 se uvádí : „Ačkoliv bylo opětovně vážně varováno, pokouší se od nějaké doby skupina českých intelektuálů ve spolupráci s emigrantskými kruhy v cizině menšími nebo většími akcemi odporu rušili klid a pořádek v Protektorátu Böhmen und Mähren. Přitom bylo zjištěno, že původci těchto aktů odporu jsou zvláště také na vysokých školách. Ježto tyto kruhy daly se ve dnech 28.října a 15.listopadu strhnout k násilným činům proti jednotlivým Němcům, byly české vysoké školy na dobu tří roků

uzavřeny, devět pachatelů bylo zastřeleno a větší počet účastníků vzat do vazby.“ Vyhláška byla oznámena v dopoledních hodinách českým rozhlasem a na temně rudém podkladu v dvojjazyčném provedení byla vylepována na veřejně přístupných místech. Jindřich Francek : Zločinnost a bezpráví, Velké dějiny zemí Koruny české, tematická řada Zločinnost a bezpráví, Paseka, Praha, Litomyšl 2011. str.509.

404. Německá universita v Praze fungovala i po 17. listopadu 1939 dále a převzala některé budovy a ústavy uzavřené university české. Již předtím česká Universita Karlova musela předat německé universitě zpět universitní insignie, které získala v roce 1934 (známá „insigniáda“ – nacionalistické demonstrace za předání historických univerzitních insignií držených dosud pražskou německou univerzitou české Karlově univerzitě. Bezprostředním podnětem k „insigniádě“ bylo obsazení Karolina německými nacionalistickými vysokoškoláky ráno 24.listopadu 1934). Krátce před koncem války v dubnu 1945 Němci insignie odvezli neznámo kam, nikdy nebyly bohužel nalezeny. Stejně tak dále fungovaly Německé vysoké školy technické v Praze a Brně, které taktéž převzaly některé budovy uzavřených technik českých. Jiné budovy (např. budovu Právnické fakulty v Praze, Kounicovy koleje v Brně) využily německé bezpečnostní orgány (v PF-UK sídlilo velitelství SS). Fakultní kliniky dál fungovaly jako nemocnice, ale již bez studentů.

405. Jaroslav Čvančara, : Heydrich, Gallery, Praha 2004, str. 315.

406. Náhradou za to, že vysoké školy otevřeny nebudou, byla učiněna nabídka, že jistý omezený počet českých studentů bude moci studovat na německých vysokých školách v říši. Již v letním semestru 1941 bylo mimořádně s Hitlerovým souhlasem na německé vysoké školy přijato 35 studentů medicíny a technických oborů. U příležitosti Háchových 70. narozenin v červenci 1942 pak byla založena nadace, která měla poskytovat českým studentům stipendia na studium v říši. Zájem o studium v Německu projevilo v roce 1942 celkem 3500 studentů, z nichž bylo 380 přijato. Uchazeči museli prokázat „pozitivní vztah k Říši“, dobrou znalost němčiny a byli „rasově a státně-politicky“ přezkoumáni. Část uchazečů o studium na německých školách byla motivována i snahou vyhnout se pracovnímu nasazení v říši. Viz Jan B.Uhlíř : Protektorát Čecha a Morava v obrazech, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str. 432 an.

407. V memorandu se v souvislosti s výnosem mj. uvádělo : „Podle tohoto výnosu děti české národnosti mohou být připuštěny ke studiu na vysokých školách, jestliže jsou vhodné k poněmčení; protože jde o příslušníky cizí rasy, jsou zde příslušny služebny SS reprezentující říšského komisaře pro upevnění německé rasy. Rozhodnutí o tom, zda jde o lidi vhodné k poněmčení nebo nikoliv bude záviset na dobrozdání o politické spolehlivosti a charakteru, jakož i na výsledku šetření o rasovém původu. Toto rozhodnutí se musí sdělit příslušnému školskému úřadu. Zjištění o schopnosti k poněmčení se bude dít podle zásady, zda ten či onen příslušník českého národa představuje pro německé obyvatelstvo svým charakterem, vlohami a posouzením jeho rodinného původu cenný přírůstek. Je vždy podstatné, aby se soudilo spíše podle celkového obrazu, než jenom podle jednotlivých kladných charakterových nebo rasových vlastností. Je

nevyhnutelné, že se ve všech případech bude postupovat individuálně... Vyskytnou-li se pochyby, musí se konečné rozhodnutí ponechat Hlavnímu říšskému bezpečnostnímu úřadu (RSHA). Po skončení germanizační akce se musí sepsat úhrnná zpráva o zkušenostech a rasově zajímavých okolnostech.“ Viz Jiří Doležal : Česká kultura za protektorátu (školství, písemnictví, kinematografie), Praha 1996, str.48 an.; http://www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol z 18.2.2014.

408. Jiří Doležal : Česká kultura za protektorátu (školství, písemnictví, kinematografie), Praha 1996, str.48 an.; http://www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol z 18.2.2014.

409. V bezprostřední reakci na uzavření vysokých škol konstatoval viceprezident pražské zemské školní rady Antonín Dvořák: „Vysoké školy jsou vyřízeny, na řadu přicházejí střední školy.“ V dopise adresovaném okresním školním inspektorům a ředitelům škol, který šel nad rámec oběžníku zemské školní rady z 20. listopadu 1939, výslovně upozorňoval na potenciální nebezpečí, jemuž se snažil předejít konkrétními pokyny. Minimálně jednou denně měla být provedena kontrola. „... zda žáci na chodbách, na schodištích, na záchodech, v učebnách nebo v jiných místnostech nenapsali, nenamalovali nebo nevylepili na stěnách, dveřích či oknech nepřípustné výroky, trestuhodné poznámky, hesla nebo obrázky. Opětovně se měly prohlížet sešity a učebnice. Před školou se nesměly tvořit hloučky. Žactvo, zvláště v kritických dobách´se mělo propouštět ze školy na konci vyučování v několikaminutových intervalech za sebou.“ Šlo o to nedat zbytečně nacistům záminku k perzekucím. Viz Jan B. Uhlíř : Protektorát Čecha a Morava v obrazech, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str.433 an.

410. Viz Jan B. Uhlíř : Protektorát Čecha a Morava v obrazech, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str. 434 -435.

411. Cit in : Vojtěch Mastný, Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 126 – 127.

412. Vl. nař. 300/1941 Sb. z. a n., str. 1486.

413.Viz Jan B. Uhlíř: Protektorát Čecha a Morava v obrazech, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str.434.

414. Vl. nař. 260/1939 Sb. z. a n., str. 852.

415. Vl. nař. 232/1940 Sb. z. a n., str. 556.

416. Vl. nař. 394/1940 Sb. z. a n., str.1172.

417. Jan B. Uhlíř : Protektorát Čecha a Morava v obrazech, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str. 435.

418. Viz Jan B.Uhlíř : Protektorát Čecha a Morava v obrazech, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str. 442 an.

419. Tamtéž, str. 443.

420. Viz Jan Gebhart - Jan Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV a, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str.496.

421. Tamtéž, str. 495.

422. Viz Jan Gebhart - Jan Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV. a, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 523.

423. Tamtéž, str.519.

424. Podle některých údajů nominální hodnoda majetku Němců v Čechách a na Moravě vzrostla za okupace desetkrát. Tato čísla naznačují, přes určité znehodnocování marky, rozsáhlou expanzi německých obchodních zájmů v zemi.

425. Zdeněk Beneš, Václav Kural, Geschichte verstehen, (edd.) , str.136. Údaj se vztahuje na tzv. starou říši včetně tehdy začleněných rakouských, českých, polských atd. území. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str. 109, pozn. 219, str. 294.

426. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.109. Obdobně na zahajovací slavnosti Německé společnosti hospodářství v Čechách a na Moravě 12.září 1940 Frank zdůrazňoval, že "zdejší průmysl velmi významně přispěl k válečnému potenciálu Velkoněmecké říše. Viz K.H.Frank, Reden und Ausätze, Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.109, pozn. 218 str. 294.

427. Vl. nař. č 309/1940 Sb. *o přizpůsobení hospodářství Protektorátu Čechy a Morava hospodářství Velkoněmecké říše* z 19.září, Sb. z. a n., str. 735.

428. Ve výčtu dalších významných zbrojních závodů s německým kapitálem nelze pominout pražskou Českomoravskou Kolben-Daněk, Avii, a.s. – pro průmysl letecký (Praha), Českou zbrojovku, a. s. v Praze, Zbrojovku ing. F. Janečka (Praha), Walter, a. s. – továrny na automobily a letecké motory (Praha), Továrnu na nábojky a kovové zboží (Rokycany), Explossii, a. s. (Semtín), Sellier & Bellot (Vlašim), Aero, továrnu letadel (Praha), První brněnskou strojírenskou společnost (Brno) a Závody Ringhoffer-Tatra, a s.

429. Souhrnnou charakteristiku těchto podniků podává materiál Zbrojní průmysl: Čechy a Morava, který si v březnu 1940 nechaly zpracovat plzeňské Škodovy závody. Viz Tomáš Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 10-11.Dále Jan B. Uhlíř : Protektorát Čechy a Morava v obrazech, kapitola Železné srdce, OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2008, str. 172.

430. Vl. nař. č. 13/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky* z 10.prosince 1941; Sb.z. a n., str. 67.

431. Vyhláška č.215/1939 Sb. *o zavedení odběrních lístků na potraviny* z 29.září; Sb.z. a n., str. 703.

432. Poslední, základní kategorii, přináleželo týdně 2,9 kg chleba, 0,5 kg masa nebo masných výrobků, 1,75 l mléka, 210 g jedlých tuků a 150 g „poživatin“, tzn. krup, krupice, krupičky, rýže nebo těstovin, 40 g kávy, 160 g kávových náhražek a 5 g čaje. Velmi těžce pracující měli dávky více než dvojnásobné, naopak nejnižší příděly byly určeny dětem do deseti let. Zvýhodněny byly kojící matky, ženy v šestinedělí a nemocní.

433. Vyhláška č.256/1939 Sb., *kterou se blíže stanoví pojem čerstvých uzenin a kterou se zavádí jeden bezmasý den v týdnu* z 20.října; Sb.z. a n., str. 844.

434. Jan Gebhart -Jan Kuklík : Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996, str. 87.

435. Tomáš Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str.11. Korporativismus (angl. corporatism či corporativism; něm. Korporatismus /der/; ital. corporativismo) – politický (a společenský) režim, ve kterém je moc svěřena různým skupinám (korporacím), které reprezentují rozhodující ekonomické, kulturní, sociální atd. zájmy. Korporace jsou přitom strukturovány podle vlastních hierarchických principů (cechovní či akademické profesní kariéry, církevní hierarchie, umělecké svazy s vnitřní strukturou apod.) a vykonávají sociální kontrolu v jim příslušející oblasti. Koncepce korporativismu je spojována nejvíce s italským fašismem.

436. Vl. nař. č.168/1939 Sb. *o organické výstavbě hospodářství* z 23. června; Sb. z. a n., str.591.

437. Vl. nař. č.111/1939 Sb. *o slučování výdělkových a hospodářských společenstev* z 6. dubna; Sb. z. a n., str. 491.

438. Vl. nař. č. 259/1939 Sb. *o splynutí a převodu závodů výdělkových a hospodářských společenstev* z 21. září; Sb. z. a n., str. 846.

439. Tomáš Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 11. Tato společenstva s neurčitým počtem členů byla definována německým zákonem č.70/1873 *o výdělkových a hospodářských společenstvech* z 9. dubna a jednalo se o spolky záložní a úvěrní, spolky pro kupování surovin a skladní, společenstva produktivní, spolky potravní a společenstva pro zřizování bytů a podobná.

440. Vl. nař. č. 114/1941 Sb. *o povinné organisaci peněžnictví* z 13. března; Sb. z.a n., str. 408.

441. Tomáš Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 12.

442. Vl.nař. č. 87/1939 Sb. *o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi* z 21. března; Sb.z. a n., str. 461- 462.

443. Vl.nař. č. 206/1939 Sb., *kterým se zmocňuje ministerstvo zemědělství k úpravě hospodaření některými potravinami a krmivy,* Sb. z. a n. 1939, str. 653. Podle § 6 šlo o rýži, luštěniny, brambory a výrobky z nich, vyjímajíc škrob a líh, cukrovku a cukr, kávu, kávové náhražky a přísady, čaj, kakao, čokoládu, cukrovinky, čekanku, olejnaté plodiny a jiné suroviny pro výrobu olejů a umělých tuků, chmel, slad, pivo, krmiva, hovězí dobytek, vepřový a skopový brav, jateční koně, maso a masné výrobky, mléko a mléčné výrobky, přirozené a umělé tuky jedlé, vejce, ovoce, zeleninu, zvěř a drůbež a ryby, obilí, mlýnské a moučné výrobky.

444. Tomáš Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 12-13.

445. Vl. nař. č. 294/1942 Sb. *o organisaci zemědělství a lesnictví v Čechách a na Moravě* z 22. srpna; Sb. z. a n. 1942, str.1447.

446. Vyhláška MZaL č. 375/1942 Sb. z 5. listopadu; Sb. z. a n., str. 1779. Podle § 1 prováděcí vyhlášky povinnými členy Svazu zemědělství a lesnictví jsou a) vlastníci, držitelé, pachtýři a jiní uživatelé rolí, luk a pastvin ve výměře jedné čtvrtiny ha a více; b) vlastníci, držitelé, pachtýři a jiní uživatelé půdy použité k výrobě ovoce, zeleniny, vinných hroznů, ovocných a okrasných stromů, květin, okrasných a léčivých rostlin, tabáků, květinových a zeleninových semen bez zřetele na její výměru. Vyňati jsou vlastníci, držitelé, pachtýři a jiní uživatelé domovních zahrad a zahrádek v zahrádkových koloniích, pokud nepoužívají shora uvedených výrobků těchto domovních zahrad a zahrádek v zahrádkových koloniích k výdělečným účelům; c) vlastníci, držitelé, pachtýři a jiní uživatelé rybníků, jakož i osoby mající rybářský lístek; d) vlastníci, držitelé, pachtýři a jiní uživatelé lesů ve výměře 1 ha a více; e) včelaři, pokud provozují včelařství jako své hlavní povolání; f) vnucení správci podniků uvedených pod písm. a) až e), kteří byli ustanoveni podle vládního nařízení ze dne 21. března 1939, č. 87 Sb., o správě hospodářských podniků a o dozoru nad nimi; g) rodinní příslušníci osob uvedených pod písm. a) a b), pokud činnost v rodinném podniku jest jejich hlavním povoláním; h) odpovědní vedoucí samostatných zemědělských a lesnických podniků, uvedených shora pod písm. a) až e), jakož i osoby, které jsou pověřeny vrchním vedením několika takových podniků; i) zemědělské nebo lesnické organisace a zařízení přičleněné ke svazu.

447. Vl. nař. č.133/1942 Sb. *o přizpůsobení průmyslu, obchodu a živností válečným poměrům* z 25.3.; Sb.z. a n., str.757-760.

448. Viz Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943-Acta Occupation Bohemiae et Moraviae, sv. II, c.d. ,dok.č. 491, str. 684.

449. RGBl. I/1943, str. 529.

450. A. Speer : Řídil jsem Třetí říši, Grada Publishing, Praha, 2010, str. 228 an.

451. Výnos vůdce a říšského kancléře z 25. 7. 1944 *o totálním válečném nasazení*; RGBl. I.1944, str. 161.

452. Frankův výnos ze 4.listopadu 1943 upravující vnitřní organizaci jeho ministerstva, VoBlStM 1943, str.147. Dále viz Zpověď K. H. Franka, Praha 1946, str. 86.

453. Omezení nakládání s byty a smluvní volnosti jejich najímání a pronajímaní obsahovalo vládní nařízení č.103/1943 Sb. *o opatřeních, jimiž se usměrňuje bytový trh* z 20.dubna. Kvůli nedostatku bytů mj. zakazovalo spojovat samostatný byt nebo jeho část s jiným bytem nebo s jinými místnostmi; užívat bytu nebo jeho části k jiným účelům než k bydlení; mít v téže obci dva nebo více bytů. V určitých zákonem vyjmenovaných případech (užívání dvou bytů, dlouhodobé neužívání bytu apod.) mohl okresní úřad prohlásit nájemní nebo jiné právo na užívání bytu za zaniklé a rovněž v případě, že byl nájemník nebo jiný uživatel odsouzen řádným nebo mimořádným soudem pro činnost nepřátelskou říši nebo pro porušení předpisů o válečném hospodářství k smrti nebo k trestu káznice delšímu dvou let. Do takto uvolněných bytů měly okresní úřad nebo obce přikazovací právo určit do volných bytů nájemníky. Majitelé domů kromě toho museli hlásit úřadům, zda a kolik bytů je volných. Nájemní nebo jiné smlouvy o užívání,

sjednané proti přikazovacímu právu byly právně neúčinné. Obec mohla kdykoli nařídit vyklizení bytů, jež byly proti zákazu pronajaty nebo jinak dány v užívání. Vl. nař. 103/1943 Sb. z. a n., str. 381- 391.

454. *Documents on German Foreign Policy: From the Archives of the German Foreign Ministry,* série D, díl 1, Washington, D.C. 1949, dok. 19, s. 29 – 36, Cit. in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.109.

455. Frankův dopis plukovníku Longinovi z 18. prosince 1940, BA MAW/I F 3/62, kopie v Collegium Carolinum. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.109. pozn.21, str. 294.

456. Frankův pamětní spis z 28. srpna 1940, NA 109-3-85, s. 43-60, zde s. 57. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.109, pozn.214, str. 294.

457. SS-Sturmbannführer Erwin Baumann, skupinový vedoucí na pozemkovém úřadě, požadoval v lednu 1941 „zákonodárná opatření říšského protektora (...) vedoucí k urovnání cesty ke konečnému cíli budoucí pozemkové politiky, totiž pronikání Protektorátu německými rolníky". Baumann měl na starosti financování a navrhoval už nyní „kvůli zajištění věcné shody s říšským komisařem (...) nasazení prostředníka mezi úřadovnou říšského protektora a říšského vůdce SS jako říšského komisaře". Zpráva o činnosti vedoucího skupiny I – ústřední správa pozemkového úřadu, sekce IX, ministerstva zemědělství k 31. prosince 1940, s dopisem Frankovi z 15. ledna 1941 a Heydrichovi ze 14. ledna 1941, NA 110-10-62, s. 23 -52, 53 a 54n. Himmler už předtím Franka ujistil, že „z fondu, který bude mít k dispozici jako říšský komisař pro upevňování němectví, může podle potřeby poskytovat dotace". Frankův protokol o jeho rozhovoru s Hitlerem a Himmlerem 11. a 12. října 1940, NA 113-339-13, s. 9an. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.109. pozn.213, str.294.

458. K 30. září 1940 činil počet nucených správ zemědělských podniků 780 v rozsahu 71 000 ha, k 31. prosinci 1940 930 v rozsahu 86 000 ha a k 31. prosinci 1941 už 1 268 v rozsahu 196 000 ha. Viz Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu: Nucené správy k 31. prosinci 1943, NA 110-3-368, s. 37. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.109, pozn.215, str. 294.

459. Isabel Heinemmann : *„Rasse, Siedlung, deutsches Blut". Das Rasse-und Siedlungshauptamt der SS und die rassenpolitische Neuordnung Europas,* Göttingen 2003, (Moderne Zeit. Neue Forschungen zur Gesellschaft-und Kulturgeschichte im 19. und 20.Kahrhundert), s. 141. Cit in : René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str.109, pozn.216, str. 294.

460. SD-PE-1940, s. 9-10, Verwaltungsbericht, Oberlandrat Brünn, 19. října 1940 NA, ÚŘP, k. 292, sign. I-1b 220, s. 1. Rovněž srov. *Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa,* (edd.), Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, Praha 1991, dok. 51, s. 126 – 128. O

záměrech budovat „populační mosty“ srov. *Volkstumsarbeit der Oberlandräte,* 7. března 1940, NA, ÚŘP, k. 287, sign. 2000, s. 2-3; Detlef Brandes, *Die Tschechen unter deutschem Protektorat,* München 1969, s. 169. Cit. in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.115, pozn. 2, str.296.

461. Czeslaw Madajczuk : *Hitlerovská okupácia vo svetle porovnávacích výskumov,* Historický časopis 24/1976, Bratislava, str. 349; *Das Einsatzreferat für die Volkstumsarbeit beim Höheren SS-und Polizeiführer* z 5. února 1940 osobního tajemníka státního sekretáře K.H.Franka SS-Sturmbannführera Dr. Roberta Giese: in: Boris Čelovský : So oder so: Řešení české otázky podle německých dokumentů, 1933 – 1945, (edd.), Šenov u Ostravy 1997 a 2002, str. 246, *Einsatz altreichsdeutscher Hochschüler zuir Volkstumsarbeit in den Sprachinsel,* Gruppe I 1, I b-3998, NA ÚŘP, k. 295, sign. I 1b 2304, citace ze s. 1.Cit. in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.114, pozn. 1, str.296.

462. Viz Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.110-111.

463.WIKIPEDIA:http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%BDcvikov%C3%BD_prostor_Waffen-SS_na_Bene%C5%A1ovsku z 15.10.2013.

464. Vl.nař. č. 241/1942 Sb. *o pozemkovém úřadu pro Čech a Moravu* z 24.dubna; Sb. z. a n. 1942, str.1091- 1092.

465. Vyhláška komisařského vedoucího pozemkového úřadu č.35/1943 Sb. z 26.srpna; Sb. z. a n.. 1943, str. 86-88.

466. Alice Teichová, *Instruments of Economis Control and Explotiatin: The German Occupation of Bohemia and Moravia,* in: Die „Neuordnung“ Europas: NS-Wirtschaftspolitik in den besetzten Gebiten, (edd.) Richard Overy, Gerhard Otto, Johannes Ten Cate, Berlin 1997, s. 104. O budování vojenských základen, kde měly později stát německé osady, srov. Karel Fremund : *Dokumenty o nacistické vyhlazovací politice,* Sborník archivních prací 13 (SAP), 1963, č.2, dok. 9, str. 24 – 25. Cit. in : Chad Bryant : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012, str.110-111, pozn. 1 str. 294.

467. Vyplývá to z § 95 odst. 1, který mj. stanovil, že ‘‘Soudní moc v civilních právních věcech přísluší soudům civilním, a to buď řádným, nebo mimořádným a rozhodčím, soudní moc ve věcech trestních přísluší občanským soudům trestním, pokud není zvláštním zákonem přikázána trestním soudům vojenským, nebo pokud věci tyto nemají býti podle všeobecných předpisů projednávány v trestním řízení policejním nebo finančním." Zákon č. 121/1920 Sb., *kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky* ze dne 29.února 1920; Sb.z. a n. státu československého, str. 255-267.

468. Pavel Mates a kol., Základy správního práva trestního, Praha: C.H.Beck, 2008, str 9.

469. Vl.nař. č. 393/1941 Sb. *o správním trestním právu a řízení v oboru vyživovacím, zásobovacím a cenovém* z 23.října; Sb. z a n., str.1909 - 1923.

470. Vl.nař č. 404/1942 Sb. o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky z 7.prosince 1942; Sb. z. a n., str. 2035-2048.

471. Vl.nař. č. 206/1939 Sb., *kterým se zmocňuje ministerstvo zemědělství k úpravě hospodaření některými potravinami a krmivy* z 18.září; Sb. z. a n., str.653-655.

472. Vl.nař.č. 13/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky* z 10.prosince 1941 (v účinnosti 15.1.1942); Sb.z. a n., str. 67-74.

473. Například trestné činy podle vl.nař.č. 13/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky* se promlčovaly v jednom roce, stejně tak "výkon pořádkové pokuty" dle vl.nař.č. 128/1942 *o řízení o uložení pořádkové pokuty před úřady práce* z 2.dubna. Vl.nař.č. 128/1942 *o řízení o uložení pořádkové pokuty před úřady práce* z 2.dubna; Sb.z. a n., str. 745-748.

474. Vl.nař.č. 209/1939 Sb. *o úpravě výroby, zpracování a odbytu mléka, mléčných výrobků a tuků* z 27.září; Sb.z. a n., str. 665-672.

475. Vl.nař.č. 44/1943 Sb. *o uvolnění pracovních sil k válečným důležitým úkolům z* 11.února; Sb.z. a n., str. 115-118.

476. Vl.nař.č. 239/1944 *o opatřeních proti osobám štítícím se práce v zemědělství a lesnictví* z 13.října; Sb. z. a n., str. 1022.

477. Podle dobových ironických poznámek byla zvráceným rasovým kriteriím nacistů fauna ušetřena, ne tak lidé.

478. Vl.nař.č. 128/1942 Sb.*o řízení o uložení pořádkové pokuty před úřady práce* z 2.dubna; Sb.z. a n., str. 745-748.

479. Vl.nař. č. 8/1928 Sb. *o řízení ve věcech náležejících do působnosti politických úřadů (správní řízení)* z 13.ledna; Sb.z. a n., státu československého, str. 33-55.

480. Vl.nař.č. 137/1944 Sb. *o trestním příkazu ve správním trestním řízení* z 24.dubna; Sb. z a n. str.627-630.

481. Nařízení ministra vnitra č. 210/1944 Sb. *o zjednodušení správního řízení* z 11.září; Sb. z. a n., str.1015.

482. Vl. nař. č.250/1943 Sb. *o podpoře při včleňování do práce* z 27. srpna; Sb. z. a n., str. 1015-1020.

483. Vl.nař.č. 404/1942 Sb. *o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky* z 7.prosince; Sb. z. a n., str. 2035-2048.

484. Nařízení z 1.září 1939 o vybudování správy a německé bezpečnostní policii, tzv. *Aufbauverordnung*. RGBl I/1939, str. 1681; NZN 1939, str. 820-822.

485. Srov. E. Sobota, Co to byl protektorát, Praha 1946, str. 79.

486. Geheime Staatspolizei, tzv. gestapo, založil roku 1933 Hermann Göring a jeho hlavním úkolem byl boj proti domácímu protivníkovi a také obrana proti nepřátelským rozvědkám.

487. Hlavní úřadovny gestapa byly organizačně členěny na oddělení a referáty, již jejich samotné označení bylo výmluvnou vizitkou širokého záběru represivní činnosti gestapa. K referátům II. oddělení pro politické záležitosti (exekutiva) patřily : II A – komunismus,

marxismus, levicové hnutí odporu, navrátilci ze SSSR a Španělska, II B – církve, Židé, zednáři, II BM – české pravicové hnutí odporu, II C – německá pravicová opozice, II D – ochranná vazba, předávání do koncentračních táborů, II E – hospodářské záležitosti a přestupky, porušování pracovní morálky, II F – spisovna a kartotéky, II G- neoprávněné držení zbraní a třaskavin, přečiny podle zákona o záludných útocích na stát, II H – porušení zákona Němci, II J – osobní ochrana státních a veřejných činitelů, II K – daktyloskopie a fotografování, II P – záležitosti tisku, II S – mravnostní záležitosti, homosexuálové. III. oddělení – obranné zpravodajství pak disponovalo referáty : III A – obranné zpravodajství (kontrarozvědka), české jednotky v zahraničí, vyhodnocování spisů zabavených českých orgánům (MNO, MV, aj.), III B – zabezpečení průmyslu, závodní stráže, prověřování osob pro tajnou výrobu (obrana proti sabotážím od roku 1942), III C – dohled nad cizinci, dezertéři, cizí legionáři, III G – pohraniční policie, III Gst – protokol, vedení spisů a kartotéka III. oddělení. I.oddělení se týkalo vnitřních věcí zaměstnanců a úředníků gestapa. Podle zjištění historika S. Bimana disponovalo gestapo v roce 1941 1480 muži, z nichž 900 podléhalo Hlavní úřadovně státní policie Praha a dalších 580 hlavní úřadovně v Brně. Srov. Stanislav Biman: Nacistická bezpečnostní služba v protektorátu Čechy a Morava, in SAP, 1972, roč. XXII, čís. 2, s. 319. Cit in : Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, (edd.), Svazek 1, SCRIPTORIUM, Praha 2012, str. XLVII - XLVIII.

488. Vedle policie existovala v nacistickém systému ještě bezpečnostní služba- Sicherheitsdienst-SD. Vytvořením RSHA v září 1939 byla práce bezpečnostní služby rozdělena do tří sektorů- vnitrostátní zpravodajské sledování, zahraniční ofenzivní zpravodajství a speciální sektor o světonázorových a ideologických otázkách. Hierarchie vnitrostátního zpravodajství pak byla: bloková pobočka SD, venkovská služebna SD, řídící služebna SD, vedoucí úsek SD, úřad III.RSHA. Od vzniku SD, dne 19. 7. 1932, stál v jejím čele R. Heydrich, pod jehož velením se vyvinula v důležitý zpravodajský orgán. Po založení gestapa v roce 1933 byly obě bezpečnostní složky podřízeny jednotnému vedení- šéfu bezpečnostní policie a SD. Viz S. Biman : Nacistická bezpečnostní služba v Protektorátu Čechy a Morava, In: Sborník archivních prací (SAP), 1972, roč. XXII, čís. 2, str. 302.

489. Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, Margarita Kárná (edd.), Protektorátní politika Reinharda Heydricha, Praha 1991, str. 128. Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 49.

490. Dislokace Schutzpolizei v protektorátu v roce 1941 : http://www.fronta.cz/dislokace-schutzpolizei-v-protektoratu-v-roce-1941 z 3.3.2014. Dále viz Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 15. České četnictvo bylo začleněno pod německou pořádkovou policii od roku 1939 a od října 1941 probíhala jeho celková restrukturalizace. Šlo především o zefektivnění správy a očistu četnického sboru od "nespolehlivých členů". Od července 1942 byl vydán striktní příkaz k používání výhradně německého jazyka všemi policisty a četníky v úředním styku.

491. Jan Gebhart – Jan Kuklík, Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XV. a, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str.189-190.

492. Věcná působnost Zentrallstelle byla značně rozšířena nařízením říšského protektora *o péči o Židy a židovské organizace* z 5.března 1940 , VoBlRP 1940, str. 77; NZN 1940, str. 739.

493. VoBlRP 1940, str. 484.

494. RGBl. I/1933, str.83. Dále viz Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str.100.

494. Frankův dopis Himmlerovi ze dne 4. září 1943, NA 110-3-69, s. 9an. Cit in : René Küpper : Karl Hermann Frank (1898-1946), Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, ARGO 2012, str. 194. Dál viz Pavel Maršálek : Pod ochranou hákového kříže, Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945, Auditorium 2012, str. 129-130.

495. René Küpper : Karl Hermann Frank (1898-1946), Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, ARGO 2012, str. 194.

496. Pavel Maršálek : Pod ochranou hákového kříže, Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945, Auditorium 2012, str. 127.

497. Tamtéž, str. 129-130.

498. Tamtéž.

499. Schörner přezdívaný též Krvavý Ferdinand kvůli tvrdému přístupu ke svým vojákům. Během Opavsko-ostravské operace neváhal postřílet část svého štábu, která nedůvěřovala vítězství německých vojsk ani ve chvíli, kdy bylo zřejmé, že vítězství není možné.V době Pražského povstání se Schörnerova armáda okamžitě pustila do boje s povstalci, především u rozhlasu, ale i na jiných místech Prahy. Schörner věděl, že válka je prohraná a snažil se svou armádu dovést do amerického zajetí. Ozbrojená a povstavší Praha mu v tom ale bránila. V noci z 5. na 6. květen pak vyrostlo v Praze na dva tisíce barikád, při jejichž budování pomáhali desetitisíce Pražanů. Celou noc ze 7. na 8. května probíhaly v Praze těžké a úporné boje, při nichž esesáci páchali zvěrstva na civilním obyvatelstvu. V jimi dobytých částech města vyháněli lidi z domů a stříleli včetně žen a dětí. České obyvatelstvo používali i jako živé štíty před postupujícími tanky. Německá armáda bojovala těžkými zbraněmi, děly, tanky a dokonce za pomoci několika letadel. Hned počátkem ozbrojeného povstání se na stranu povstalců připojila i Vlasovova armáda, bez jejíž pomoci by bylo pražské povstání Němci potlačeno hned v zárodku.Po válce byl Schörner z amerického zajetí převezen do SSSR, kde byl odsouzen k 25 letům vězení. Trest mu byl však později snížen na 12 let a již v roce 1955 byl propuštěn na svobodu a převezen do NDR. Po návratu do vlasti mu byla nabídnuta funkce generálního inspektora lidové armády NDR. Tu však odmítl a v roce 1958 emigroval do Západního Německa. Zde byl znovu uvězněn a obviněn z nezákonných poprav německých vojáků podezřelých z dezerce. Byl odsouzen ke čtyřem a půl roku, které strávil ve vězení. Propuštěn byl v roce 1963 a až do své smrti v roce 1973 žil v ústraní v Mnichově. Viz Wikipedie : http://cs.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Sch%C3%B6rner z 23.3.2014.

500. Viz Jan Vajskebr: Nasazení SS-Totenkopfverbände při okupaci českých zemí, Terezínské listy, 2007, čís. 35, s. 45-57. Atentát Cit in : Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, (edd.), Svazek 1, SCRIPTORIUM, Praha 2012, str. LIII.

501. Viz Jan Vajskebr, Petr Kaňák: Waffen SS v Protektorátu Čechy a Morava, Historie a vojenství (HaV), 2005, čís. 3, str. 72.

502. Viz Jan Vajskebr, Petr Kaňák: Waffen SS v Protektorátu Čechy a Morava, Historie a vojenství (HaV), 2005, čís. 3, str. 74. Dále http://www.urocnice.eu/clanky/cviciste-vojsk-ss/ss-artillerie-schule-ii-beneschau.html z 4.4.2014. Jiří Padevět : Průvodce protektorátní Prahou, ACADEMIA, Archiv Hl.m.Praha, Praha 2013, str. 474-477.

503. Viktor Knapp, Problém nacistické právní filosofie, Praha 1947, reprint 2002, str. 148 - 149.

504. Viktor Knapp, Problém nacistické právní filosofie, Praha 1947, reprint 2002, str. 60 a dále pak str. 164 – 178.

505. Viz Pavel Maršálek : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002 str.104. K tomu i Viktor Knapp, Problém nacistické právní filosofie, Praha 1947, reprint 2002, str. 58 -63.

506. Viz Emil Sobota, Co to byl protektorát, Praha 1946, str. 144 – 145.

507. Stanislav Motl, Svědek z cely smrti, Češi před soudy třetí říše a poválečné osudy jejich soudců a katů, Rybka Publishers, 2010, str.107.

508. Viz Tomáš Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 43.

509. Stanislav Motl, Svědek z cely smrti, Češi před soudy třetí říše a poválečné osudy jejich soudců a katů, Rybka Publishers, 2010, str. 126.

510. Publikováno ve VoBlRP, č. 3/39.

511. RGBl I/1933, str. 136.

512. Publikováno ve VoBlRP, č. 4/39.

513. Publikováno ve VoBlRP, č. 10/39

514. RGBl I/1942, str. 139-140, 333, 508 – 512.

515. Ohledně zjednodušení civilního řízení přehled v NZN 1943, str. 5 an.

516. Nařízení říšského ministra spravedlnosti a říšského ministra vnitra z 14.dubna 1939 o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava, RGBl I/1939, str. 752, NZN 1939, str. 415 an., Nařízení o výkonu trestního soudnictví, RGBl I/1939, str. 754, NZN 1939, str. 421 an., a Nařízení o výkonu soudnictví v občanských věcech právních tamtéž , RGBl I/1939, str. 759, NZN 1939, str. 441 an.

517. Nařízení o zavedení říšskoprávních trestních předpisů proti zločinům v úřadě jakož i proti podplácení a zrazování tajemství osob v neúřednickém poměru v Protektorátu Čechy a Morava z 3.6.1941, RGBl I/1941, str. 317; Publikováno ve VoBlRP, č. 19/41.

518. Výnos Vůdce a říšského kancléře o udělování beztrestnosti ze dne 7.června 1939 RGBl I/1939, str. 1023.

519. Tomáš Kára : Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZČU, 2000, str. 49.

520. RGBl I/1939, str. 903.

521. RGBl, I/1941, str. 130; NZN 1941, str. 233-251 a str. 623-624.

522. Viz Pavel Maršálek : Pod ochranou hákového kříže, Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945, Auditorium 2012, str. 75 an.

523. Nařízení říšského ministra spravedlnosti z 21. 2. 1940 , RGBl I/1940, str. 405, NZN 1940, č. 1, str. 637 an.

524. Jan Gebhart - Jan Kuklík :Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV. a, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str.181 an

525. Viz Pavel Maršálek : Pod ochranou hákového kříže, Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945, Auditorium 2012, str. 129-130.

526. Zpověď K. H. Franka, Praha 1946, str. 76 – 77.

527. Karolína Adamová : Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, C.H.Beck, 2000, str.123.

528. Viz Stanislav Šisler: Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939 – 1945, Sborník archivních prací 13 (SAP), 1963, č. 2, str. 92.

529. Například dne 4. května 1940 přinesly *Lidové noviny* zprávu o tom, že Volksgerichtshof odsoudil Jaroslava Jirkala z Týnce nad Labem na rok a tři měsíce káznice za přípravu velezrady. Cit in : Stanislav Motl : Svědek z cely smrti, Rybka Publishers, 2010, str 127.

Podle dokumentů na jednání 23.9.1940 s Neurathem a Frankem, kteří Hitlera informovali o připravených procesech proti českým odpůrcům, Hitler oponoval s tím, že postačí popravčí komando, protože soudy by z nich nadělaly mučedníky. Viz Stanislav Motl, Svědek z cely smrti, Češi před soudy třetí říše a poválečné osudy jejich soudců a katů, Rybka Publishers, 2010, str.127 a 128.

530. Viz Stanislav Motl, Svědek z cely smrti, Rybka Publishers, 2010,str. 126-127.

531. Spolu s Eliášem byl zatčen i ministr dopravy Jiří Havelka, zbaven funkcí a do konce války držen v domácím vězení. V lednu 1947 v rámci retribučních řízení byl postaven před Národní soud, ale na jaře 1947 byl osvobozen.

532. Helmut Heiber, Zur Justiz im Dritten Reich/Der Fall Elias, in: *Viertelijahrshefte fü Zeitgeschichte,* sešit 4, 1955, s. 281, 282. Cit in : Heinz Höhne, SS- Elita ve stínu smrti, Grada Publishing, 2012, str.326-327.

533. Směrnice A.Hitlera z 1.2.1935, RGBl I/1935, str. 747, a prováděcí nařízení ministra spravedlnosti z 6. února 1935, uveřejněné v časopisu *Deutsche Justiz*, ročník 1935, s. 203. Rozhodování o milosti se v jednu dobu částečně přesunulo i na ministra spravedlnosti a rovněž na protektora v Čechách a na Moravě.

534. Viz Stanislav Motl, Svědek z cely smrti, Češi před soudy třetí říše a poválečné osudy jejich soudců a katů, Rybka Publishers, 2010, str.104 - 108.

535. O nutnosti obezřetnosti při kritické revizi "včerejších pravd" svědčí i to, že až znalecký posudek Kriminalistického ústavu ministerstva vnitra v roce 1990 a zveřejnění plného znění výslechového protokolu v roce 2012 potvrdily autenticitu Fučíkovy Reportáže psané na oprátce, která byla dříve zpochybňována, neboť podle Ferdinanda Peroutky "tak velká a stylisticky vybroušená kniha nemohla být v tomto vězení napsána". Pochybnost o pravosti Reportáže psané na oprátce vyslovili už po válce mj. i Egon Hostovský, Václav Černý a po roce 1989 řada dalších. Protokol o výsleších J.Fučíka z 29.června 1942, sepsaný s komisařem Josefem Böhmem (v české verzi má 87 stran) po válce v Berlíně ukořistili Sověti a N.S.Chruščov (první tajemník ÚV KSSS) jej v roce 1954 osobně předal Antonínu Novotnému (1957-1968-prezident čs. republiky), který jej nechal uložit do archívu. V plném znění byl protokol zveřejněn až v roce 2012 v publikaci Julek Fučík/věčně živý zásluhou nakladatelství Host. Jiná věc je, že závěrečná slova Reportáže ", z níž vyplývá, že Fučík nemlčel, ale hrál s nacisty "vysokou hru", byla od jejího prvního vydání na podzim v roce 1945, zřejmě na popud manželky Augustiny (Gusty), vypuštěna, aby nebyla na obtíž vznikajícímu Fučíkovu kultu. Kompletní Reportáž byla zveřejněna až v roce 1995. Nikoliv však s výše uvedeným protokolem z výslechů, jak zřejmě Fučík předpokládal, neboť podle jeho vzkazu z Reportáže si měl budoucí čtenář právě z tohoto protokolu sám učinit úsudek o jeho počínání. Viz Miroslav Šiška, Vysoká hra Julia Fučíka, Magazín Práva z 7. září 2013, str. 22-25. Fučík a spolu s ním Jaroslav Klecan, Vojtěch Pavlík, Riva a Pavel Friedovi a manželé Josef a Marie Jelínkovi byli zatčení pozdě večer 24.4.1942 v přízemním bytě v ulici Chitussiho ul. 23 v Praze 4 (nyní U družstva ideál), válku přežila pouze Riva provdaná Krieglová. Viz Jiří Padevět : Průvodce protektorátní Prahou,ACADEMIA, Archív Hl.m.Prahy, Praha 2013, str. 499.

536. Stanislav Motl : Svědek z cely smrti, Rybka Publishers, 210, str.104-108, an.

537. Z jednoho z výnosu okupačních orgánů o stanném právu v oblasti Běloruska nebylo ani patrné, jestli k výkonu trestu smrti dojde po zasedání stanného soudu, a nebo, což je pravděpodobnější, bez jakéhokoliv soudního posouzení. Viz Josef Lepšík, Stanné právo, Praha 1945, str. 75. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 66-67.

538. Čeněk Klapal, Nepromlčitelné zločiny, Naše vojsko 1980, str. 17. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 11-12.

539. 768 ZStL, BArch B162-9528, Pamětní spis v trestní věci proti obviněnému Joachimu Illmerovi a společníků, s.12. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str.290.

540. Podle některých autorů se za heydrichiádu považuje období obou stanných práva, podle užšího výkladu zahrnuje pouze období represálií po atentátu na Heydricha v době druhého

stanného práva. Podle Prof.PhDr. Jiřího Frajdla bylo stanné právo poprvé vyhlášeno 8. června 1939, kdy byl v Kladně zastřelen poddůstojník okupační pořádkové policie, a hovoří proto o třech vyhlášení stanného práva v protektorátu. Viz Jiří Frajdl: Směrodatná koncepce R.Heydricha v Praze do roku 1942, http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/Koncepce%20Heydricha.htm z 2.2.2014.

541. Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 12.

542. VoBlRP 47/1941,str. 527; Dále viz Tomáš Kára:Protektorátní legislativa, Diplomová práce FP-ZCU, 2000, str. 49.¨

543. Jitka Gruntová- František Vašek, Málo známé zločiny, SD ve východních Čechách, NV, 2008, str.125.

544. Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, (edd.) Svazek , Skriptorium 2012, str. LIX, a dále František Vašek, Zdeněk Štěpánek : První a druhé stanné právo na Moravě 1941-1942, Brno 2001, str. 57. Přesný počet obětí obou stanných práv se v literatuře různí, například Velké dějiny zemí Koruny české, Zločinnost a bezpráví, Paseka, Praha Litomyšl, 2011, na str. 515 uvádějí počet obětí 1.stanného práva v Praze 489, liší se i počty odsouzených do koncentračních táborů.

545. Výpověď velitele ruzyňské věznice P. Soppa. Cit in : Jindřich Francek, Veké dějiny zemí Koruny české, Zločinnost a bezpráví, Paseka, Praha, Litomyšl, 2011, str.515-516.

546. VoBlRP 1942, str. 123, Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, svazek 1, (edd.), dok.č. I/27, str. 129-131.

547. Nebe-Serie, 9. únor 1950, s. 28. Cit in : Heinz Höhne, SS Elita ve stínu smrti, Grada Publishing a.s., 2012, str. 400.

548. VoBlRP 1942, str. 124, dále viz Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, svazek 1,(edd.), dok.č. I/28, str. 132-133.

549. BArch, R 58/336, Atentatauf SS-Obergruppenführer Heydrich am 27. 5. 1942 in Prag, NA, ÚŘP, 114-10-2, s. 11, 36. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str.84.

550. Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, svazek 1,(edd.), str. LIX - LX. Dále viz Oldřich Sládek, Zločinná role gestapa, Praha 1986, str.225.

551. ZStL, BArch B162-4818, Jesko von Puttkamer, s.3990. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 83.

552. Peter Witte-Michael Wildt, Der Dienstkalender Heinrich Himmlers 1941-1942, Hamburg 1999, s. 438. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 70.

553. Himmlerův dálnopis Frankovi 27.května 1942 : Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, Margita Kárná (edd.), Deutsche Politik im Protektorat Böhmen und Mähren, str.280. Velitel kolínského gestapa P. Feustel v poválečných výsleších mj. uvedl, že objektem zastrašování měli být „Zvláště příslušníci pedagogické inteligence (profesoři, vysokoškolští učitelé a ostatní učitelstvo), příslušníci stavu lékařského, fabrikanti, jednotliví úředníci správy (kupř. okresní vedoucí) a další osoby s vysokoškolským vzděláním, jako kupříkladu inženýři a právníci, tak i duchovní byli přičítáni k inteligenci. Bývalí důstojníci české armády byli sice považováni za nositele odbojového hnutí, ale nebyli započítáváni do inteligence.“ Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 95.

554. Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová, Margita Kárná (edd.), Deutsche Politik im Protektorat Böhmen und Mähren, str.286-287.

555. Jan Gebhart – Jan Kuklík, Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV. b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 132 -135.

556. Jan Gebhart – Jan Kuklík, Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV. b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str. 137-139.

557. Vojtěch Mastný: Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003 str.215-216.

558. ZStL, BArch B 162-4809, Harry Obermayr, s. 1539. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 102.

559. Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 291.

560. ZStL, BArch B162-4806, Heinrich Josef Wimmer, s. 609. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 96.

561. SOA Zámrsk, MLS Hradec Králové, LS 33/47 Albert Hardtke, s. 37, Cit in: Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 98-99.

562. Oldřich Sládek: Zločinná role gestapa, Praha 1986, str. 164. Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, (edd.), Svazek 1, SCRIPTORIUM, Praha 2012, str. LVII- LIX.

563. Vlastivědné muzeum Dr.Hostaše v Klatovech, MLS Klatovy, Dálnopisy Venkovní služebny gestapa v Klatovech, položka X4. Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str.99.

564. Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 286.

565. SOA Zámrsk, MLS Hradec Králové, LS 33/47 Albert Hardke, s.144. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 97.

566. Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str.99-100, 288.

567. Čeněk Klapal, Nepromlčitelné zločiny, Svaz protifašistických bojovníků, Naše vojsko (edd.) sv.191, Praha 1980, str. 127.

568. Existuje záznam z 30.května 1942 o Daluegeho příkazu popravovat zastřením osoby za "schvalování atentátu", nebo které "k atentátu zaujímají kladný postoj" případně se "vyjádří způsobem nepřátelským k Říši" a uveřejňovat jména popravených na plakátech. Příkaz dále uvádí jména čtyř Čechů (3 mužů a ženy), kteří by byli pro tento trest vhodní. Viz Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, (edd.), Svazek 1, SCRIPTORIUM, Praha 2012, dok. č. I/44, str. 191-192.

569. Jednalo se Rudolfa Švába, který byl zatčen 28. května na plzeňském nádraží a zastřelen 3. června 1942. Nešťastník musel dostat ránu z milosti, neboť po exekuci na střelnici ve Vejprnicích u Plzně nebyl hned mrtev. NA, ÚŘP, 114-10-2, s. 96. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str.171.

570. Marián Konečný, Táborská cesta smrti, ČSPB, Praha 1985, s. 45-48, Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 140.

571. ABS, 325-3-1, s. 18-25. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str.105.

572. Důvodem Czerninova zatčení byla jeho loajalita k československé vládě, nepřátelský postoj k Němcům a velký vliv na politickou orientaci české šlechty. Spolu s Czernínem byl souzen i jeho zaměstnanec J.Dvořák, jinak důvěrník gestapa, jehož výpověď Czernínovi přitěžovala. Celé řízení trvalo nanejvýše 45 minut a oba muži byli odsouzeni k trestu smrti. Šéf pražského gestapa Geschke se pak pochvalně vyjadřoval, *„že to šlo dobře.“*Po mnoha žádostech zoufalé rodiny, které dokonce dostály sluchu šéfa berlínské stranické kanceláře NSDAP dr. Hanse Lammerse, byl Czernin přesunut do koncentračního tábora v Brandenburgu. Dokonce jej jeho rodina mohla v létě 1943 navštívit. Zatímco Czernin válku nepřežil kvůli infekci plicní tuberkulozy, Dvořák byl pouze „uklizen“ do Terezína. Po několika měsících se vrátil zpět do Kolína, kde byl přijat mezi neoficiální členy klubu místního gestapa. Viz Spolkový pověřenec pro dokumenty Státní bezpečnosti (BStU), MfS HA IX- 11 ZUV Nr. 16, Bd. 12, s. 12. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012,

str.101. Dále Čeněk Klapal, Nepromlčitelné zločiny, Svaz protifašistických bojovníků (SVPB), Naše vojsko (edd.) sv.191,Praha 1980, str. str.153.

573. Jan Gebhart – Jan Kuklík : Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV. b, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007, str.143 – 145.

574. BStU, MfS HA IX-11 ZUV Nr. 16, Bd. 4. s.9 a s. 23. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 95-96.

575. ZStL, BArch B162-4816, Karl Friedrich Bauer, s. 3376. Cit in: Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 295.

576. ZStL, BArch B162-4817, Dr. Emil Franzel, s. 3494, viz též ZStL, BArch B162-4812, Dr. Emil Franzel, s. 1854. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 149.

577. ZStL, BArch B162-4813, Felix Müller, s. 2218, Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 150.

578. ZStL, BArch B162-4823, Willy Hempf, s. 4820, Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 105.

579. BStU, MfS HA IX-11 ZUV Nr. 66, Bd. 15, Heinz Barh, s. 8. Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str.186.

580. NA, 114-10-1, s. 7, 15, 58, 62, 63, 77, 85. Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 154.

581. NA, ÚŘP, 114-10-1, s. 72, Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str.170.

582. NA, ÚŘP, 114-10-1, s.61. Cit.in:Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str.170.

583. ZStL, BArch B162-4813, Wilhelm Hotz, s.2292- 2293, ZStL, BArch B162-4808, Willi Kaiser, s. 1076. Poválečným výpovědím by mohl odpovídat dochovaný protokol z popravy z 28.června 1942, který popisuje smrt tří mužů a dvou mladých žen do věku 25 let. NA, ÚŘP, 114-10-1, s. 28. Cit in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 134-135.

584. ZStL, BArch B162-4805, Emil Reinitz, s. 566. Reinitz, člen bezpečnostní policie byl v dubnu 1947 odsouzen MLS Praha k doživotnímu žaláři za účast na vraždách civilistů v Kobylisích a za účast při ničení Lidic. Propuštěn z vězení byl v rámci plošné amnestie v roce

1955. Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 155-156.

585. NA, 114 – 10 – 1, s 99. Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 156-157.

586. NA, Válečné zločiny, k.č. 297, Paul Soppa, s. 10. Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 199.

587. Jürgen Matthäus, Die Beteiligung der Ordnungspolizeiam Holocaust, s. 182, in: Wolf Kaiser (Hg), TäterimVernichtungskrieg. Der ÜberfallaufdieSowjetunionund der Völkermordan den Juden, Berlin 2002. Cit. in : Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 199.

588. Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 289.

589. Stanislav Motl, Svědek z cely smrti, Češi před soudy třetí říše a poválečné osudy jejich soudců a katů, Rybka Publishers 2010, str. 190-191.

590. Viz P.Koura, „Je to vůbec myslitelné, že něco takového se může ve 20.století stát“ – Pankrácká sekyrárna neboli oddělení II A. Paměť a dějiny, 2008, roč.2, č. 1, str. 155. Odkaz i na J.Hlaváček- T.Koucký, Ve spárech nacismu, Památník protifašistického odboje Praha –Pankrác, Federální ústřední výbor ČSPB ve spolupráci se Správou Sboru nápravné výchovy ČSR, 1985, str.18; http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-155-161.pdf z 12.8.2013. Dále viz Jindřich Francek : Zločinnost a bezpráví, Velké dějiny zemí Koruny české, tematická řada Zločinnost a bezpráví, Paseka, Praha, Litomyšl 2011. str. 521 an.

591. Viz P.Koura, „Je to vůbec myslitelné.....

Závěr

1. Nařízení říšského protektora o židovském majetku ze dne 21.června 1939. VoBlRP 16/1939, str.45, NZN 1939, str. 1186.

2. Vl. nař. č.139/1939 Sb. *o umísťování a jiném zaopatření zaměstnanců vojenské správy a déle sloužících z* 6.června; Sb. z a n., str. 529-534.

3. Předzvěstí toho, kudy se bude ubírat autonomní normotvorba bylo i vládní nařízení č. 87/1939 Sb. z. a n. *o správě hospodářských podniků a o dozoru nad nimi* z 21.března (Sb. z. a n., str. 461 - 462), na jehož základě mohla příslušná ministerstva pro hospodářské podniky, které náležely do jejich působnosti, ustanovit, „vyžadoval-li to veřejný zájem“, důvěrníka a v případě podniku z hlediska veřejného zájmu zvlášť důležitého vnuceného správce (§ 1). Ačkoli se v nařízení přímo neuvádí, že se výslovně týká podniků židovských, je evidentní, že mělo sloužit

jako prostředek k arizaci židovského majetku do českých rukou. (Viz Miroslav Kárný : „Konečné řešení“, Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha 1991, str. 24.)

4. Vl. nař. 85/1942 Sb.,*kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích* z 7.března; Sb. z. a n., str. 565 - 570. Pod vládním nařízením byli podepsáni státní president dr. Hácha, předseda vlády a ministr spravedlnosti dr. Krejčí a ministr vnitra Bienert.

5. Jedná se článek Jana Stránského napsaný do Lidových novin pod dojmem mnichovského diktátu, otištěný pod pseudonymem Petr Bílý, který byl jeho autorovi později vytýkán. Ladislav Soldan, K nenapsané kapitole z dějin české žurnalistiky, SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY STUDIA MINORA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS BRUNENSIS, D 34, 1987; http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/107828/D_ScientiaeLitterarum_34-1987-1_8.pdf z 6.11.2013.

6. René Küpper : FRANK - Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního sociality, ARGO 2012, str. 193.

7. Vojtěch Kyncl, Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012, str. 126.

8. Pavel Maršálek : Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945, Auditorium 2012, str.45.

9. Jaroslav Čvančara : Heydrich, Gallery, 2004, str. 160.

10. Tamtéž, str.312.

11. Blíže Pavel Holländer, Nástin filosofie práva. Úvahy strukturální, Všehrd, Praha 2000, str. 62 – 68.

12. Mary Heinemann : Czechoslovakia : The State That Failed, Yale University Press, 2009. Respekt.Ihned k tomu v recenzi z ledna 2010 mj. uvádí : "O pomnichovské druhé republice například Mary Heimannová tvrdí, že šlo o suverénní stát a že nic z toho, co se v republice stalo mezi koncem září 1938 a polovinou března 1939, se „nedá svádět na nacistické Německo“. Ve skutečnosti šlo o republiku zlomenou psychicky, hospodářsky i politicky, v té době už Československo nebylo suverénním státem, ale podléhalo zlovůli Říše. Autorka však kupodivu tvrdí přesný opak: podle ní druhá republika ukazuje, jak by se asi český, slovenský nebo rusínský antisemitismus a fašismus vyvíjel, „kdyby nedošlo k intervenci Německa“. Druhá republika však nebyla nic jiného než přímým důsledkem intervence Německa!" http://respekt.ihned.cz/c1-39755250-spatny-stat-i-narod z 8.4.2014.

SEZNAM ZKRATEK

AA	Auswärtiges Amt
ABS	Archiv bezpečnostních složek
AEL	Arbeitserziehungelager
AKPR	Archiv kanceláře presidenta republiky
AOBM-DHČSP	Acta occupationis Bohemiae et Moraviae. Dokumenty z historie československé politiky
ARLZ	Auflockerung, Raumung, Lahmung, Zerstorung
AUC	Acta Universitatis Carolinae
BA	Bundesarchiv BdO Befhlshaber der Ordnungspolizei
BStU	Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes
CdZ	Chef der Zivilverwaltung
ČFÚ	Českomoravské filmové ústředí
ČKVZ	Čs. vl. komise pro stíhání nacistických válečných zločinců
DaS	Dějiny a současnost
edd.	edice dokumentů
Fond MLS	Fond mimořádných lidových soudů
gestapo	Geheime Staatspolizei
Greko	Grenzpolizeikommissariat
GV	Geschlechtverkehr
GVUP	Generální velitel uniformované policie
HaV	Historie a vojenství
HG	Heerresgruppe
HSSPF	Höherer SS-und Polizeifüre
KPR	Kancelář prezidenta republiky
kripo	Kriminalpolizei
MfS	Ministeriums für Staatssicherheit
MHP	ministerstvo hospodářství a práce
MNO	ministerstvo národní obrany
MSZS	ministerstvo sociální a zdravotní správy
MZaL	ministerstvo zemědělství a lesnictví

MZA	Moravský zemský archiv
NA	Národní archiv
NSDAP	Nationalsozialistiche deutsche Arbeiterpartei
NZN	Nové zákony a nařízení
OKW	Oberkommando der Wehrmacht
OLR	Oberlandrat
Orpo	Ordnungspolizei
OT	Organisation Todt
PHS	Právně historické studie
PAAA	Politische Archiv des Auswärtigen Amptes
PMR	Předsednictvo ministerské rady
RAD	Reichsarbeitsdienst
RAV	Reichsauftragsverwaltung
RGBl.	Reichsgesetzblatt
RKF	Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums
RSHA	Reichssicherheitshauptamt
RuSHA	Rasse-und Siedlungshauptamt der SS
ŘP	říšský protektor
SA	Sturmabteilungen
SAP	Sborník archivních prací
Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení
SD	Sicherheitsdienst
Sipo	Sicherheitspolizei
SOA	Státní oblastní archiv
Sonderaktion St.K.	Sonderaktion -Stammkarten
SS	Schutzstaffeln
SS-TV	SS-Totenkopfverbände
SS-VT	SS-Verfügungstruppen
SS-WVHA	SS Wirtschafts-und Verwaltungshauptamt
SÚA	Státní ústřední archív
TB	Tagesbefehl
TN	Technische Nothillfe
TNP	Technická nouzová pomoc
UK	Univerzita Karlova

Úl	Úřední list
ÚlZúB	Úřední list zemského úřadu v Brně
ÚŘP	Úřad říšského protektora
ÚTDS	Ústředí tiskové dozorčí služby
VHA SDNU	Vojenský historický archiv-Sbírka dokumentů nacistických úřadů
vl. nař.	vládní nařízení
VMV	Věstník ministerstva vnitra
VoBlBM	Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren
VoBlRP	Verordungsbaltt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren
VoBlStM	Verordungsbaltt des deutschen Staatsministers
Z	Ziffer
ZfO	Zeitschrift für Ostforschung
ZStL	Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen

PRAMENY PRÁVA :

Reichsgesetzblatt (RGBl)

Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1918-1938 (do částky č.99 z 23.11.1938)

Sbírka zákonů a nařízení státu česko-slovenského 1938 (od částky č.100 z 26.11.1938 do částky č.123 z 31.12.1938)

Sbírka zákonů a nařízení Republiky Česko-Slovenské 1939 I-II (od částky č.1 z 11.1.1939 do částky č.24 ze 14.3.1939)

Sbírka nařízení pro Čechy a Moravu 1939

Sbírka zákonů a nařízení 1939 (od částky č.25 z 15.3.1939 do částky č.74 z 9.9.1939)

Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava 1939 – 1945 (od částky č.75 z 20.9.1939 do částky č 143 z 31.12.1944)

Sbírka zákonů a nařízení Republiky Československé (od částky č.1 ze dne 9.1. 1945)

Úřední list 1939-1945

Úřední list zemského úřadu v Brně 1939

Věstník ministerstva vnitra 1939-1945

Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren (VoBlBM)

Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě 1939-1943 *(Verordungsbaltt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren - VoBlRP)*

Věstník nařízení německého státního ministra pro Čechy a Moravu 1943-1945 *(Verordungsbaltt des deutschen Staatsministers - VoBlStM)*

Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava 1939-1945, naklad. V. Linhart v Praze.

LITERATURA :

Adamová, K.: Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, Přehled vybraných otázek, C.H.Beck, 2000.

Arendtová, H. : Eichmann v Jeruzalémě, Zpráva o banalitě zla, Praha 1995.

Brandes, D. : Češi pod německým protektorátem, Okupační politika, kolaborace a odboj, 1939-1945, Praha 1999.

Bryant, Ch. : Praha v černém, Nacistická vláda a český nacionalismus, ARGO 2012.

Čelovský, B. : So oder so: Řešení české otázky podle německých dokumentů, 1933 – 1945, (edd.), Šenov u Ostravy 1997 a 2002.

Čvančara, J.: Heydrich, Gallery, Praha 2002.

Doležal, J.:Česká kultura za protektorátu (školství, písemnictví, kinematografie), NFA,Praha 1996.

Francek, J.: Zločinnost a bezpráví, Velké dějiny zemí Koruny české, tematická řada, Paseka, Praha, Litomyšl 2011.

Gebhart, J.- Kuklík, J. : Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996.

Gebhart, J.- Kuklík, J. : Velké dějiny zemí Koruny české sv. XV.a - XV.b, 1938-1945, Paseka, Praha, Litomyšl, 2007.

Gruntová, J. – Vašek, F. : Málo známé zločiny, SD ve východních Čechách, Naše vojsko 2008.

Heinemannová, I. : Rasse, Siedlung, deutsches Blut, Göttingen 2003.

Heydrich, L. : Můj život s Reinhardem, Toužimský a Moravec, 2012.

Holländer, P.: Nástin filosofie práva. Úvahy strukturální. Všehrd, Praha 2000.

Houser, J. :Nucená práce a okupantské právo, Právně historické studie 13, Praha 1967, Academia,

Höhne, H. : SS - Elita ve stínu smrti, Grada Publishing a.s., Praha 2012.

Chtěli nás vyhubit, (edd.) Naše vojsko, Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1961.

Jílek, F. : Vzpomínky in "Připomínka, odpovědnost a budoucnost" (Stiftung "Erinnerung, Verantwortung und Zukunft", Fonds "Erinnerung und Zukunft", Markgrafenstrasse 12-14, D 10969 Berlin, Institut historie a biografie na Dálkově univerzitě v Hagenu (FernUniversität, Gesamthochschule in Hagen, "Deutsches Gedächtnis", Institut für Geschichte und Biographie", Liebigstrasse 11, D-58511 Lüdenscheild) a Živá paměť o.p.s., Na Poříčí 12, 110 00 Praha 1, rok 2005.

Kára,T.: Protektorátní legislativa, diplomová práce FP-ZČU, 2000; Legislativa v Protektorátu Čechy a Morava a ve Slovenském štátě ve vzájemném srovnání, rig. práce FP-ZČU, rok 2001.

Kárný, M.: Konečné řešení. Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha 1991.

Kárný, M., Milotová, J. : (edd.), Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v "Protektorátu Čechy a Morava", Dokumentace z období říšského protektora Konstantina von Neurtaha.

Klapal, Č. : Nepromlčitelné zločiny, Svaz protifašistických bojovníků, Naše vojsko (edd.) sv.191, Praha 1980.

Klaus, V.: Projev u příležitosti výročí událostí 17. listopadu 1939, deník Právo, 18.11.2010.

Knapp, V. : Teorie práva, C.H.Beck, Praha 1995.

Knapp, V. : Problém nacistické právní filosofie, Praha 1947, reprint Aleš Čeněk, 2002.

Kokošková,Z., Pažout,J., Sedláková, M. : Pracovali pro Třetí říši, (edd.), Scriptorium 2011.

Koura, P.: „Je to vůbec myslitelné, že něco takového se může ve 20.století stát" – Pankrácká sekyrárna neboli oddělení II A. Paměť a dějiny, 2008, č.1.

Küpper, R. : Karl Hermann Frank (1898-1946), Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, ARGO, 2012.

Kyncl, V. : Bez výčitek....Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha, Historický ústav, Praha 2012.

Malý, K. a kol. : Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, Linde Praha a.s.- Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví B.Hořínkové a J.Tuláčka, Praha 1999.

Maršálek, P. : Protektorát Čechy a Morava, Nakladatelství Karolinum, 2002.

Maršálek, P.: Pod ochranou hákového kříže, Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945, Auditorium 2012.

Mastný, V. : Protektorát a osud českého odboje, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003.

Mates, P. a kol., Základy správního práva trestního, Praha: C.H.Beck, 2008.

Motl, S.: Svědek z cely smrti, Češi před soudy třetí říše a poválečné osudy jejich soudců a katů, Rybka Publishers, 2010.

Mrázek, L.: Město Libochovice v boji proti okupantům, Libochovice, 1988.

Padevět, J. : Průvodce protektorátní Prahou, ACADEMIA, Archiv Hl.m.Praha, Praha 2013.

Pekař, J.: O smyslu českých dějin, LEDA/ROZMLUVY, 2013.

Petrův, H.: Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941), SEFER, Knižnice Institut Terezínské iniciativy 2000.

Petrův, H. : Zákonné bezpráví, Židé v Protektorátu Čecha a Morava, Auditoruim, Praha 2011.

Říčan, P. : S Romy žít budeme, jde o to, jak, Praha 1998.

Sládek, O. : Zločinná role gestapa, nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938-1945, Praha 1986.Sobota, E.: Co to byl protektorát, Kvasnička a Hampl, Praha 1946.

Sobota, E.: Glossy 1939-1945, vydal J.Laichter, Praha 1946.

Speer, A.: Řídil jsem třetí říši, Grada Publishing a.s., Praha 2010.

Spoerer, M. : Nucené práce pod hákovým křížem, Argo 2005.

Šiška, M. : Protokol z Wannsee : symbol holocaustu, Právo, 21.ledna 2012.

Šustek, V. : Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, (edd.) sv.1.

Uhlíř, J.B. : Ve stínu říšské orlice. Protektorát Čechy a Morava, odboj a kolaborace, Praha 2002.

Uhlíř, J.B. : Protektorát Čechy a Morava v obrazech, Ottovo nakladatelství 2008.

Zpověď K.H.Franka, podle vlastních výpovědí v době vazby u Krajského soudu trestního na Pankráci, Cíl a.s., Praha 1946.

INTERNETOVÉ ZDROJE

http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/325638-jedu-do-osvetimi-libam-dopisy-nacisty-himmlera-manzelce-si-precte-i-verejnost.html z 10.2.2014

http://www.novinky.cz/kultura/283384-josef-urban-film-nevyzniva-pro-cechy-tak-spatne.html z 8.2.2014

http://www.klaus.cz/clanky/3114 z 7.2.2014

http://www.novinky.cz/kultura/283384-josef-urban-film-nevyzniva-pro-cechy-tak-spatne.html z 8.2.2014

http://www.libochovice.cz/old/art_pub_detail.asp-art_ID=1132.htm z 27.2.2014

http://avalon.law.yale.edu/imt/1961-ps.asp ze dne 6.1.2014

http://www.osud.biz/08-11-2012/1926/zajimavosti/serial-zid-ktery-velel-hitlerovu-letectvu-3 z 16.2.2014

http://jab.wz.cz/bac/bactext.htm k 3.11.2013

http://www.holocaust.cz/cz/resources/documents/rom/praha_19400809 z 16.2.2014

http://www.holocaust.cz/cz/resources/documents/rom/deportace z 16.2.2014

http://www.panzernet.net/php/index.php/topic,5227.0.html z 3.4.2014

http://www.terezinstudies.cz/projects/subcamps.htlm z 12.10.2013

http://www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol z 18.2.2014

http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%BDcvikov%C3%BD_prostor_Waffen-SS_na_Bene%C5%A1ovsku z 15.10.2013

http://www.fronta.cz/dislokace-schutzpolizei-v-protektoratu-v-roce-1941 z 3.3.2014

http://cs.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Sch%C3%B6rner z 23.3.2014

http://www.urocnice.eu/clanky/cviciste-vojsk-ss/ss-artillerie-schule-ii-beneschau.html z 4.4.2014

http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/Koncepce%20Heydricha.htm z 2.2.2014

http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-155-161.pdf z 12.8.2013

http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/107828/D_ScientiaLitterarum_34-1987-1_8.pdf z 6.11.2013

http://respekt.ihned.cz/c1-39755250-spatny-stat-i-narod z 8.4.2014

Dodatek k pravopisu

U označení územních celků používám velká písmena jen tam, kde se jedná o úplný, oficiální název. V dobových textech a citacích zachovávám původní pravopis. Protektorátní předpisy používají k označení osob židovského původu slovo "Žid" i "žid". Autorka se přiklonila k pravopisu s malým počátečním písmenem. I když byl žid v norimberských zákonech chápan rasově, faktickým kriteriem byla pro nacisty skutečnost přihlášení se jeho předků k izraelitskému vyznání, tedy náboženský aspekt.

Resumé

Poté co Mnichovská dohoda 30.září 1938 zmrzačila Československo, stalo se proti Hitlerovým agresivním plánům zcela bezbranné. Dne 14.března1939 byl vytvořen Slovenský štát a den nato obsadila německá vojska zbývající území Čech a Moravy. Hitlerovým výnosem z 16. března 1939 byl zřízení tzv. Protektorátu Čechy a Morava. Zpočátku byla českým, tzv. autonomním orgánům, s ohledem na odezvu v zahraničí a uklidnění domácí scény ponechána určitá volnost, která však byla nacisty stále více omezována a po Heydrichově reformě veřejné správy v letech 1942 a 1943 prakticky zanikla. Napříště již veškerou významnější agendu vyřizovaly autonomní orgány ovládané Němci s dovětkem „im Auftrage des Reichs“. Skutečnost, že se protektorát záhy stal zbrojní dílnou a týlovým zázemím pro Hitlerovy dobyvačné plány, by nebyla myslitelná bez všudy přítomné hrozby represe a jejího promyšleného dávkování. Šlo o různé podoby jedné politiky podle návodu R.Heydricha: krátké „destruktivní“, která měla být následována „konstruktivním“ údobím, neboť „po nezbytném přísném zatýkání je snazší být spravedlivý a lidský“. Důvodem k represi nebyly zdaleka jen hrdelní zločiny v podobě odbojové činnosti, sabotáže, špionáže, velezrady, zemězrady, porušení rasových zákonů a za stanného práva prakticky čehokoliv, ale i prohřešky proti bezpočtu povinností vyplývajících z veřejnoprávních předpisů v oblasti vyživovací, zásobovací a cenové, jakož i při zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky, které byly ve správním trestání sankcionovány pokutami, uvězněním či umístěním do výchovného pracovního tábora, pokud si ovšem nacistické represivní složky tento přečin nevyhradily k vlastnímu projednání, což věštilo jen to nejhorší. Zvlášť krutě postupovali nacisté vůči židům, kteří za sebemenší přestupek mohli být posláni do vyhlazovacích koncentračních táborů. I když ke konečnému řešení české otázky mělo podle představ nacistů dojít až po skončení dobyvačné války, aby se nenarušil chod hospodářství, přípravy na její rozuzlení včetně Heydrichem nařízené rasové inventury českého obyvatelstva v tichosti pokračovaly prakticky po celou dobu existence protektorátu. Jednalo se zejména o zcela nepokrytou germanizaci

obyvatel protektorátu, tj. prosazování německého jazyka na všech úrovních života společnosti, likvidaci vysokých škol a omezení středního školství, cenzuru kulturního života, dezinterpretaci českých dějin s důrazem na ochranitelskou roli německé říše, vysílání celých ročníků mladých lidí na nucené práce do Německa a nejtragičtěji o promyšlené vyvražďování české inteligence. Důležitou a do značné míry nezastupitelnou úlohu přitom sehrálo i právo formované nacisty, avšak jen do okamžiku, než se stalo brzdou jejich expanzionistickým záměrům. Namísto aplikace právních norem nacistů nastoupil už jen přímý teror. Z "práva bezpráví" se stalo jen zločinné bezpráví.

Klíčová slova : Protektorát Čechy a Morava, germanizace, kategorizace obyvatelstva, rasové zákony, pronásedování židů, nucená práce, hospodářská exploatace, nacistická represe, stanné právo

Abstrakt : Rigorózní práce se zabývá úlohou práva v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945) při jeho hospodářské exploataci, germanizaci a kategorizaci obyvatelstva, jako předpokladu konečného řešení tzv. židovské a české otázky v plánech nacistů. Zaměřuje se na formování tohoto "práva bezpráví", jeho obsah a vynutitelnost a dochází k závěru, že tehdejší normotvorba sehrála důležitou zejména organizátorskou roli při zavádění okupačních pořádků, ale byla-li na překážku rychlým a radikálním řešením, stávala se přítěží, kterou nacisté kdykoliv nahradili bezprávím v podobě "zvláštního zacházení" *(Sonderbehandlung),* stanných soudů, poprav a deportací do koncentračních táborů. Příklad instrumentálního zneužití práva nacisty pro jejich expanzivní plány pak vede k zobecňujícímu závěru, že pojistkou proti zneužití práva k ovládnutí druhých nemůže být pouze právo samo o sobě, ale demokraticky fungující společnost a historická paměť národů.

Résumé

After the Munich Agreement of 30 September 1938 crippled Czechoslovakia, it found itself completely defenceless against Hitler's aggressive plans. The Slovak state was created on 14 March 1939 and on the following day German troops occupied the remaining territory of Bohemia and Moravia. By Hitler's decree the Protectorate of Bohemia and Moravia was established on 16 March 1939. To begin with, in view of the response abroad and in order to appease the domestic scene, the so-called autonomous Czech authorities were allowed a certain degree of freedom which, however, was increasingly restricted by the Nazis and practically disappeared following Heydrich's reform of public administration in 1942 and 1943. Henceforth, all major agendas were handled by autonomous authorities controlled by the Nazis with the postscript “im Auftrage des Reichs”. The fact that the Protectorate soon became a weapons factory and a logistics base for Hitler's plans for conquest would have been unthinkable without the ever-present threat of repression and the sophisticated way in which it was measured out. It involved various forms of the same policy according to Reinhard Heydrich's instructions: a short, “destructive” phase which was to be followed by a “constructive” phase because “after the necessary, stringent arrests it is easier to be fair and humane”. The reason for the repression was far from just being for capital offences in the form of resistance activities, sabotage, espionage, high treason, the violation of racial laws, and under martial law practically anything, but also for transgressions against a huge number of obligations imposed under statutory law relating to maintenance, supplies and prices, as well as to ensure the stability of salaries and wages and work morale which were sanctioned in administrative punishment with fines, imprisonment or placement in a labour camp unless, of course, Nazi repressive forces reserved such an offence for their own hearing which forebode the very worst. The Nazis were particularly cruel towards Jews who could be sent to extermination camps for the slightest offence, where the majority of them died. Although the Nazis envisaged that the Czech question would be finally resolved only after the war of conquest had ended so that it did not interrupt the running of the economy, preparations for its resolution

continued in the background for practically the entire time that the Protectorate existed. In particular this involved the blatant Germanization of the Protectorate's population, i.e. enforcing the German language at all levels of life, abolishing universities and restricting secondary education, censorship of cultural life, the misinterpretation of Czech history with the emphasis on the protective role played by the German Empire, sending whole years of young people to Germany to do forced labour and, most tragically of all, the deliberate extermination of the Czech intelligentsia. The only possible guarantee that nothing similar will ever happen again Europe is the constant cultivation of a free and democratic environment and remembering the tragic past and the reasons for it, because if a person does not know his past he is doomed to repeat its mistakes.

Key words: Protectorate of Bohemia and Moravia, Germanisation, categorisation of the population, racial laws, persecution of the Jews, forced labour, economic exploitation, Nazi repression, martial law.

Abstract: The thesis deals with the role of the law in the Protectorate of Bohemia and Moravia (1939-1945) during its economic exploitation, Germanisation and categorisation of the population as a prerequisite for an end solution to the so-called Jewish and Czech question in the plans of the Nazis. It focuses on forming this "law of lawfulness", its content and enforceability and comes to the conclusion that rule-making at that time played an important, above all, organisation-related role in implementing occupation order, however if this was an obstacle to rapid and radical solutions, it became a burden which the Nazis replaced with injustices in the form of special treatment (Sonderbehandlung) of martial law, executions and deportation to concentration camps. An example of the instrumental abuse of the law on behalf of the Nazis to pursue their expansion plans leads us to the general conclusion that to safeguard against abusing the law to control others cannot rely on the law alone, but also requires a democratically functioning society and a conscious historical memory of nations.

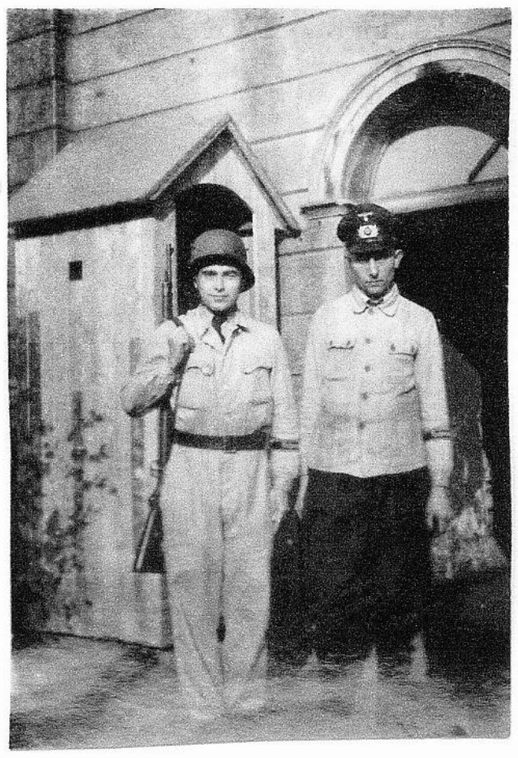

Příslušníci útvaru TN grupa Dortmund si postupně zvykají na německý dril a tuhý režim.Jsou mladí a začínají navazovat kontakty s místními děvčaty.

v kuchyni,kde se vaří převážně „Eintopf" červené zelí,brambory

zástupce velitele Dahlman strašný „ožrala",

Přichází doba vánoc,pro většinu mladých českých kluků prvních vánoc prožitých mimo domov. Vánoce jsou to smutné,